

ОБЛІК ТА ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ОБЛІК ТА ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

(за Програмою предметного тесту з обліку та фінансів єдиного фахового вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра)

Львів

Видавництво Львівського торговельно-економічного університету

2023

УДК 657.1+336(075.8)

***Укладачі:** проф. Куцик П.О., проф. Воронко Р.М., проф. Герасименко Т.О., проф. Копилюк О.І., проф. Черкасова С.В., проф. Бачинський В.І., проф. Головацька С.І., проф. Руцишин Н. М., доц. Чабанюк О.М., доц. Бойко Р.В., доц. Воронко О.С., доц. Чік М.Ю., доц. Н. І. Власюк, доц. Андрейків Т. Я.*

***Рецензенти:** Яремко І. Й., д.е.н., проф., завідувач кафедри обліку та аналізу Національного університету “Львівська політехніка”;
Васильців Т. Г., д.е.н., проф., завідувач відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України”;
Струк Н. С., д.е.н., професорка кафедри обліку і аудиту Львівського національного університету ім. Івана Франка.*

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського торговельно-економічного університету. Протокол № 11 від 27 квітня 2023 р.

О-16

Облік та фінанси : навчальний посібник (за Програмою предметного тесту з обліку та фінансів єдиного фахового вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра)/ [за ред. Куцика П. О. ; П. О. Куцик, Р. М. Воронко, Т. О. Герасименко, О. І. Копилюк, В. І. Бачинський та ін.]. – Львів: вид-во ЛТЕУ, 2023. – 345 с.

ISBN 978-617-602-350-0

Навчальний посібник складено відповідно до затвердженої наказом МОН України № 154 від 11.02.2022 р. Програми предметного тесту з обліку та фінансів єдиного фахового вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра. Посібник містить основні питання з розділів: Фінансова звітність підприємств за НП(С)БО, Фінансовий аналіз, Оподаткування, Бюджетна та податкова система, Фінансовий облік за НП(С)БО, Управлінський облік, Фінанси підприємств, Банківська справа та страхування.

Видання призначене для забезпечення необхідного рівня підготовки та знань для успішного складання єдиного фахового вступного випробування під час вступу на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальностями 071 “Облік і оподаткування” і 072 “Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок” галузі знань 07 Управління та адміністрування.

УДК 657.1+336(075.8)

ISBN 978-617-602-350-0

© Куцик П.О.,
Воронко Р.М.,
Герасименко Т.О.
та ін., 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	16
1. РОЗДІЛ 1. ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЗА НП(С)БО	17
1.1. Загальні вимоги до фінансової звітності	17
1.1.1. Регулювання фінансової звітності в Україні.....	17
1.1.2. Мета та склад фінансової звітності	19
1.1.3. Якісні характеристики та принципи підготовки фінансової звітності	20
1.2. Баланс (Звіт про фінансовий стан)	21
1.2.1. Призначення балансу та його структура.....	21
1.2.2. Актив балансу. Визначення, оцінка та класифікація активів.....	22
1.2.3. Особливості оцінки та розкриття в балансі необоротних активів	23
1.2.4. Склад, оцінка та відображення в балансі оборотних активів..	24
1.2.5. Характеристика статей власного капіталу та порядок їх відображення в балансі.....	25
1.2.6. Визначення, оцінка та класифікація зобов'язань.....	25
1.2.7. Особливості оцінки та розкриття в балансі довгострокових зобов'язань.....	27
1.2.8. Склад поточних зобов'язань та відображення їх у балансі....	28
1.3. Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)...	28
1.3.1. Загальна характеристика Звіту про фінансові результати.....	28
1.3.2. Визнання, класифікація та оцінка доходів і витрат у Звіті про фінансові результати.....	30
1.3.3. Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду.....	31
1.3.4. Визначення економічних елементів операційних витрат...	32
1.3.5. Розрахунок прибутку на акцію.....	32
1.4. Звіт про рух грошових коштів	34
РОЗДІЛ 2. Фінансовий аналіз	35
2.1. Сутність та інформаційне забезпечення фінансового аналізу	35
2.1.1. Сутність і завдання фінансового аналізу.....	35

2.1.2.	Інформаційне забезпечення фінансового аналізу.....	35
2.1.3.	Види фінансового аналізу.....	36
2.2.	Аналіз активів підприємства	38
2.2.1.	Економічна сутність і структура активів підприємства.....	38
2.2.2.	Аналіз динаміки складу і структури активів підприємства...	39
2.2.3.	Аналіз складу і структури необоротних активів підприємства.....	40
2.2.4.	Аналіз складу і структури оборотних активів.....	42
2.2.5.	Аналіз запасів підприємства.....	43
2.2.6.	Аналіз дебіторської заборгованості.....	45
2.3.	Аналіз джерел формування капіталу підприємства	46
2.3.1.	Економічна сутність і структура джерел формування капіталу підприємства.....	46
2.3.2.	Аналіз динаміки складу і структури джерел фінансових ресурсів.....	47
2.3.3.	Аналіз складу і структури власного капіталу підприємства ...	49
2.3.4.	Аналіз складу і структури поточних зобов'язань.....	50
2.4.	Аналіз ліквідності і платоспроможності	51
2.4.1.	Сутність платоспроможності, ліквідності та їх значення	51
2.4.2.	Класифікація активів за ступенем ліквідності та пасивів за терміновістю погашення.....	53
2.4.3.	Показники ліквідності та їх економічна інтерпретація.....	54
2.4.4.	Методика розрахунку показників ліквідності та їх аналіз.....	56
2.5.	Аналіз фінансової стійкості	57
2.5.1.	Сутність фінансової стійкості.....	57
2.5.2.	Фактори впливу на фінансову стійкість.....	58
2.5.3.	Методика розрахунку та аналіз відносних показників фінансової стійкості.....	59
2.6.	Аналіз фінансових результатів і рентабельності діяльності підприємства	61
2.6.1.	Економічна сутність і види фінансових результатів.....	61
2.6.2.	Горизонтальний аналіз формування фінансових результатів.....	62
2.6.3.	Методика розрахунку показників рентабельності та їх аналіз	63
2.7.	Аналіз ймовірності банкрутства підприємства	64
2.7.1.	Поняття та види банкрутства підприємства.....	64

2.7.2.	Причини банкрутства.....	65
2.7.3.	Методи діагностики банкрутства (моделі Альтмана, Тафлера) та інтерпретація її результатів.....	66
3.	РОЗДІЛ 3. Оподаткування	68
3.1.	Основи оподаткування суб'єктів господарювання в Україні	68
3.1.1.	Сутність і суспільне призначення податків.....	68
3.1.2.	Поняття податку та збору.....	69
3.1.3.	Функції податків, їх сутність та особливості прояву.....	69
3.1.4.	Загальнодержавні податки і збори та їх характеристика.....	72
3.1.5.	Місцеві податки і збори та їх характеристика.....	72
3.1.6.	Елементи, що визначаються під час встановлення податків, та їх характеристика.....	72
3.1.7.	Види систем оподаткування: загальна і спрощена.....	75
3.2.	Платники податків, їх права і обов'язки	76
3.2.1.	Види та характеристика платників податків.....	76
3.2.2.	Права та обов'язки платників податків.....	78
3.3.	Податок на доходи фізичних осіб та військовий збір	81
3.3.1.	Платники податку на доходи фізичних осіб. Податкові агенти.....	81
3.3.2.	Об'єкт та база оподаткування податком на доходи фізичних осіб.....	82
3.3.3.	Ставки податку на доходи фізичних осіб.....	83
3.3.4.	Платники, об'єкти та база оподаткування військовим збором.....	84
3.3.5.	Ставки військового збору та порядок його розрахунку.....	85
3.4.	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування	85
3.4.1.	Платники, об'єкти та база оподаткування єдиним соціальним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.....	85
3.4.2.	Ставки ЄСВ, особливості їх застосування.....	88
3.4.3.	Терміни сплати та подання звітності з ЄСВ.....	89
3.5.	Екологічний податок	90
3.5.1.	Сутність та значення екологічного податку.....	90

3.5.2.	Платники, податкові агенти, об'єкт, ставка і база оподаткування екологічного податку.....	90
3.6.	Акцизний податок і мито	95
3.6.1.	Платники, об'єкти та база оподаткування акцизним податком.....	95
3.6.2.	Підакцизні товари та ставки.....	99
3.6.3.	Види, платники та об'єкт оподаткування митом, порядок його сплати.....	107
3.6.4.	Державне мито та порядок його справляння.....	109
3.7.	Рентна плата	111
3.7.1.	Склад рентної плати.....	111
3.7.2.	Платники, об'єкт, база, ставки оподаткування за рентною платою (водних та лісових ресурсів).....	112
3.8.	Місцеві податки і збори	117
3.8.1.	Склад місцевих податків та зборів.....	117
3.8.2.	Платники, об'єкт, база оподаткування та ставки податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та земельного податку.....	118
3.8.3.	Платники, об'єкт, база, ставки оподаткування та строки подачі звітності і сплати туристичного збору.....	123
3.9.	Податок на додану вартість	125
3.9.1.	Сутність податку на додану вартість та його платники.....	125
3.9.2.	Об'єкт оподаткування податком на додану вартість операцій, які звільнені та не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість.....	127
3.9.3.	База оподаткування та ставки податку на додану вартість.....	130
3.9.4.	Порядок визначення суми податку на додану вартість, що підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету або відшкодуванню з бюджету.....	132
3.10.	Спрощена система оподаткування	134
3.10.1.	Сутність та значення спрощеної системи оподаткування малого підприємництва.....	134
3.10.2.	Групи платників єдиного податку та їх порівняльна характеристика.....	135

3.10.3.	Ставки єдиного податку.....	136
3.10.4.	Податкові (звітні) періоди для суб'єктів підприємницької діяльності, які обрали спрощену систему оподаткування..	138
3.10.5.	Умови і порядок переходу на спрощену систему оподаткування для юридичних осіб.....	140
3.11.	Податок на прибуток підприємства	143
3.11.1.	Сутність та значення податку на прибуток підприємства, його законодавче регулювання.....	143
3.11.2.	Платники податку на прибуток підприємства: юридичні особи - резиденти, нерезиденти, особливі платники податку на прибуток.....	144
3.11.3.	Об'єкт оподаткування податком на прибуток підприємства...	145
3.11.4.	Ставки податку на прибуток та порядок його обчислення.	145
3.11.5.	Порядок розрахунку фінансового результату до оподаткування та податку на прибуток підприємства. Звільнення від оподаткування податком на прибуток підприємства.....	147
3.11.6.	Порядок розрахунку амортизації основних засобів або нематеріальних активів для визначення об'єкта оподаткування згідно з ПКУ.....	148
3.12.	Адміністрування податків, зборів, платежів	151
3.12.1.	Податкова звітність.....	151
3.12.2.	Податкові консультації. (Терміни надання індивідуальних податкових консультацій. Зміст запиту платників податків на отримання індивідуальної податкової консультації. Єдиний реєстр індивідуальних податкових консультацій. Узагальнюючі податкові консультації. Наслідки застосування податкових консультацій).....	152
3.12.3.	Способи здійснення податкового контролю.....	156
3.12.4.	Види податкових перевірок.....	156
3.12.5.	Податковий борг і порядок його погашення.....	158
3.13.	Відповідальність платників податків	159
3.13.1.	Види відповідальності платника податку за порушення податкового законодавства.....	159
3.13.2.	Умови притягнення до фінансової відповідальності згідно з Порядком накладення штрафів за порушення законодавства	

про працю та зайнятість населення. (Види правопорушень платників податків, за які передбачено фінансову відповідальність. Розміри штрафних санкцій)	160
3.13.3. Пеня, її сутність.....	165
3.13.4. Види штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.....	165
4. РОЗДІЛ 4. Бюджетна та податкова система	166
4.1. Сутність, призначення і роль бюджету держави	166
4.1.1. Соціально-економічна сутність, призначення та роль бюджету.....	166
4.1.2. Складові частини бюджету.....	168
4.2. Бюджетна політика держави. Економічна сутність, складові та види бюджетної політики	169
4.3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування	169
4.3.1. Сутність бюджетного дефіциту та профіциту бюджету.....	169
4.3.2. Причини виникнення, види бюджетного дефіциту.....	170
4.3.3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту.....	172
4.3.4. Види державного та місцевого боргу.....	173
4.4. Бюджетна система та засади її побудови	175
4.4.1. Поняття та склад бюджетної системи України.....	175
4.4.2. Принципи побудови бюджетної системи (єдності, збалансованості, самостійності, обґрунтованості, ефективності та результативності, цільового використання коштів, публічності та прозорості).....	176
4.4.3. Бюджетна класифікація та її складові.....	177
4.5. Бюджетний процес: теоретичні та організаційні засади	178
4.5.1. Учасники бюджетного процесу та характеристика їхніх функцій.....	180
4.5.2. Організація контролю за дотриманням бюджетного законодавства Рахунковою палатою України, Державною аудиторською службою України.....	182
4.6. Система доходів бюджету	184
4.6.1. Склад та види доходів Державного бюджету України.....	184
4.6.2. Склад та види доходів місцевих бюджетів.....	185
4.7. Система видатків бюджету	186
4.7.1. Склад та види видатків Державного бюджету України.....	186

4.7.2.	Склад та види видатки місцевих бюджетів.....	188
4.7.3.	Кошторис бюджетної установи: зміст та структура.....	188
4.8.	Податкова система України.....	189
4.8.1.	Податкова політика: сутність в системі державного регулювання економіки.....	189
4.8.2.	Стратегія і тактика податкової політики.....	191
4.8.3.	Оцінка рівня податкового навантаження на макро- і мікрорівнях.....	192
4.8.4.	Завдання, цілі та основні принципи податкової політики в Україні.....	193
4.8.5.	Структура податкової системи.....	195
4.8.6.	Функції, права та обов'язки контролюючих органів у сфері оподаткування.....	196
5.	РОЗДІЛ 5. Фінансовий облік за НП(С)БО.....	200
5.1.	Загальнотеоретичні основи фінансового обліку.....	200
5.1.1.	Сутність та завдання фінансового обліку.....	200
5.1.2.	Характеристика видів обліку.....	201
5.1.3.	Предмет та об'єкти фінансового обліку.....	202
5.1.4.	Метод фінансового обліку (сутність та складові елементи: документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, рахунки, подвійний запис, баланс, звітність).....	203
5.1.5.	Облікова політика підприємства.....	204
5.2.	Облік грошових коштів	205
5.2.1.	Облік готівки в касі підприємства.....	205
5.2.2.	Облік грошових коштів на рахунках в банках.....	207
5.3.	Облік дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів	209
5.3.1.	Облік довгострокової дебіторської заборгованості.....	210
5.3.2.	Облік поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги.....	211
5.3.3.	Порядок визначення та облік резерву сумнівних боргів.....	212
5.3.4.	Облік поточної дебіторської заборгованості за розрахунками з підзвітними особами.....	213
5.3.5.	Облік поточної дебіторської заборгованості за розрахунками з різними дебіторами.....	213

5.4. Облік основних засобів, інших необоротних матеріальних та нематеріальних активів	215
5.4.1. Облік основних засобів.....	215
5.4.2. Методи нарахування та облік амортизації основних засобів...	217
5.4.3. Облік інших необоротних матеріальних активів.....	220
5.4.4. Облік нематеріальних активів.....	221
5.5. Облік фінансових інвестицій	222
5.5.1. Облік довгострокових фінансових інвестицій.....	223
5.5.2. Облік поточних фінансових інвестицій.....	223
5.6. Облік запасів	224
5.6.1. Методи оцінки запасів у разі їх вибуття.....	225
5.6.2. Облік виробничих запасів.....	226
5.6.3. Облік товарів.....	227
5.7. Облік витрат виробництва та виходу продукції	228
5.7.1. Облік витрат основного виробництва та собівартості випуску готової продукції (робіт, послуг).....	228
5.7.2. Облік готової продукції.....	230
5.8. Облік довгострокових зобов'язань	230
5.8.1. Облік довгострокових кредитів банку.....	231
5.8.2. Облік цільового фінансування.....	232
5.9. Облік поточних зобов'язань.....	233
5.9.1. Облік короткострокових кредитів банків.....	233
5.9.2. Облік поточних зобов'язань за товари, роботи, послуги.....	234
5.9.3. Облік поточних зобов'язань за розрахунками з оплати праці...	234
5.9.4. Облік поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом (ПДВ, податок на прибуток, ПДФО, військовий збір).....	236
5.9.5. Облік поточних зобов'язань за розрахунками зі страхування (ЄСВ).....	239
5.10. Облік доходів, витрат і фінансових результатів	241
5.10.1. Визнання та класифікація доходів і витрат.....	241
5.10.2. Облік доходів за видами діяльності.....	242
5.10.3. Облік витрат діяльності підприємства.....	243
5.10.4. Облік фінансових результатів діяльності.....	245
5.11. Облік власного капіталу.....	246
5.11.1. Облік зареєстрованого та неоплаченого капіталу.....	246

5.11.2.	Облік резервного капіталу.....	248
5.11.3.	Облік нерозподілених прибутків (непокритих збитків).....	249
6.	РОЗДІЛ 6. Управлінський облік	250
6.1.	Сутність управлінського обліку.....	250
6.1.1.	Завдання управлінського обліку в системі менеджменту.....	250
6.1.2.	Види інформації для цілей прийняття рішень користувачами (історична і прогнозна, фінансова і управлінська інформація)..	250
6.2.	Класифікація і аналіз поведінки витрат.....	251
6.2.1.	Класифікація витрат для цілей: оцінки запасів і визначення фінансового результату (витрати на продукцію і витрати періоду, прямі і непрямі витрати, основні і накладні витрати); прийняття управлінських рішень (змінні і постійні витрати, релевантні і нерелевантні витрати, дійсні, альтернативні і диференціальні витрати); контролю (контрольовані і неконтрольовані витрати).....	251
6.2.2.	Аналіз поведінки витрат. Змінні і постійні витрати, умовно-змінні і умовно-постійні витрати.....	252
6.3.	Системи калькулювання за методами повних і змінних витрат	253
6.3.1.	Цілі і сутність калькулювання витрат.....	253
6.3.2.	Калькулювання собівартості за методом повних витрат і методом змінних витрат.....	254
6.4.	Аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності і прибутку (СУР-аналіз)	255
6.4.1.	Мета і методи СУР-аналізу.....	255
6.4.2.	Розрахунок і інтерпретація точки беззбитковості в натуральних одиницях і вартісному вимірі для одного виду продукту (товару, роботи, послуги).....	256
6.4.3.	Розрахунок і інтерпретація обсягу діяльності в натуральних одиницях і вартісному вимірі для отримання цільового прибутку для одного виду продукту (товару, роботи, послуги).....	257
6.5.	Бюджетування на підприємстві	257
6.5.1.	Сутність бюджетування, його організація на підприємстві.....	257
6.5.2.	Види і послідовність складання бюджетів.....	258
6.5.3.	Зміст операційних і фінансових бюджетів і порядок їх складання (бюджет продаж, бюджет виробництва, бюджет	

використання матеріалів і закупівель, бюджет заробітної плати, бюджет загальновиробничих витрат, бюджет адміністративних і збутових витрат, бюджет руху грошових коштів, бюджет інвестицій).....	259
6.6. Облік витрат за центрами відповідальності	260
6.6.1. Сутність центрів відповідальності.....	260
6.6.2. Види центрів відповідальності: центри витрат, центри прибутку і центри інвестицій.....	261
6.6.3. Оцінка ефективності результатів діяльності підрозділів за допомогою показників «рентабельність інвестицій» (ROI) і «залишковий дохід».....	262
7. РОЗДІЛ 7. Фінанси підприємств	263
7.1. Основи фінансів підприємств	263
7.1.1. Сутність фінансів підприємств.....	263
7.1.2. Фінансові ресурси (кошти) підприємств.....	264
7.1.3. Сутність фінансової діяльності підприємства.....	266
7.2. Грошовий оборот, грошові розрахунки підприємств.....	267
7.2.1. Грошовий оборот і система розрахунків підприємства.....	267
7.2.1.1. Безготівкові розрахунки.....	268
7.2.1.2. Готівкові розрахунки.....	269
7.2.2. Форми безготівкових розрахунків і платіжні документи...	270
7.2.2.1. Порядок розрахунків платіжними дорученнями.....	271
7.2.2.2. Порядок розрахунків платіжними вимогами.....	271
7.2.2.3. Використання акредитивної форми розрахунків (види: підтверджений, непідтверджений, відзивний, безвідзивний. Порядок платежів за акредитивом).....	272
7.2.2.4. Розрахунки з використанням векселів (простий, переказний, доходний, дисконтний, облік, продаж векселів).....	274
7.3. Грошові потоки підприємства	274
7.3.1. Сутність грошових потоків підприємства.....	274
7.3.2. Класифікація грошових потоків (за видами діяльності, вхідний/вихідний).....	275
7.3.3. Чисті грошові потоки від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності: форми розрахунку та напрями використання.....	277

7.3.4.	Дисконтування грошових потоків. Ставка дисконтування.....	279
7.4.	Формування та розподіл прибутку.....	280
7.4.1.	Економічний зміст та види прибутку підприємства (ЕВІТДА, ЕВІТ, чистий прибуток).....	280
7.4.2.	Собівартість та її вплив на прибуток.....	281
7.4.3.	Формування та розподіл прибутку підприємства.....	283
7.5.	Необоротні активи підприємства	284
7.5.1.	Економічна сутність і призначення необоротних активів.....	284
7.5.2.	Основні засоби підприємства, їх сутність та характеристика.....	286
7.5.3.	Знос і амортизація основних засобів.....	287
7.5.4.	Нематеріальні активи підприємства: поняття та класифікація.....	288
7.5.5.	Амортизація нематеріальних активів.....	289
7.5.6.	Методи оцінки інвестицій (методи NPV, IRR, період окупності).....	290
7.5.7.	Види довгострокових фінансових інвестицій (пайові та боргові цінні папери).....	292
7.6.	Оборотні активи підприємств	294
7.6.1.	Сутність оборотних активів у господарській діяльності підприємств.....	294
7.6.2.	Класифікація оборотних активів.....	295
7.6.3.	Сутність та порядок визначення тривалості виробничого, операційного та фінансового циклу підприємства.....	297
7.7.	Капітал підприємства та його формування	298
7.7.1.	Капітал як базова категорія фінансів підприємства (власний, залучений та позиковий капітал).....	298
7.7.2.	Джерела формування та способи залучення капіталу (зареєстрований капітал, банківські кредити, корпоративні облігації, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, кредиторська заборгованість за розрахунками).....	300
7.7.3.	Комерційний кредит як спосіб залучення позикового капіталу.....	302
7.7.4.	Короткострокове фінансування підприємств на основі використання факторингу.....	303

8. РОЗДІЛ 1. Банківська справа та страхування.....	305
8.1. Гроші та кредит у ринковій економіці	305
8.1.1. Сутність і функції грошей.....	305
8.1.2. Формування пропозиції грошей. Грошова маса та її показники.....	306
8.1.3. Сутність інфляції та її види.....	307
8.1.4. Валютний курс. Види валютних курсів (офіційний, плаваючий, фіксований).....	308
8.2. Структура банківської системи України. Національний банк України (НБУ) та комерційні банки	309
8.2.1. Статус НБУ, його завдання та функції (забезпечення стабільності грошової одиниці України, кредитор останньої інстанції для банків, регулювання діяльності платіжних систем та систем розрахунків в Україні, банківське регулювання та нагляд).....	309
8.2.2. Структура банківської системи. Класифікація банків (банки з державною участю, банки іноземних банківських груп, банки з приватним капіталом, системно важливі банки)	310
8.2.3. Формування та реалізація грошово-кредитної політики.....	311
8.2.4. Облікова ставка НБУ та її застосування у визначенні вартості кредитних ресурсів.....	312
8.3. Емісія грошей та регулювання готівкового грошового обігу..	313
8.3.1. Повноваження НБУ як емісійного центру готівкового обігу (право емісії грошових знаків, встановлення правил визначення платіжності банкнот і монет, забезпечення підтримання готівкової грошової маси в належному стані).....	313
8.3.2. Роль НБУ в регулюванні готівкового грошового обігу.....	314
8.3.3. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, його статус, функції та завдання.....	315
8.4. Комерційні банки в банківській системі України	316
8.4.1. Основні банківські операції: кредитні, депозитні, розрахунково-касові	316
8.4.2. Доходи (процентний, непроцентний) та витрати банку..... Фінансовий результат банку та його розрахунок.....	317
8.5. Операції банків з формування власного капіталу	318
8.5.1. Сутність, структура і порядок формування власного капіталу банків.....	318

8.5.2.	Роль резервів і фондів у формуванні капіталу банків.....	319
8.6.	Операції банків із залучення та запозичення коштів	321
8.6.1.	Види вкладів (строкові, до запитання).....	321
8.6.2.	Механізм нарахування відсотків (прості та складні відсотки)..	322
8.7.	Кредитні операції банків	323
8.7.1.	Сутність і функції кредиту. Форми кредиту та його види. Принципи кредитування (поверненість, строковість, платність, цільове використання, забезпеченість).....	323
8.7.2.	Сутність. класифікація та порядок надання банківських кредитів (довгострокові, короткострокові).....	324
8.7.3.	Факторинг, овердрафт як форми кредитування.....	325
8.8.	Види операцій банків з цінними паперами (емісійні, посередницькі, інвестиційні)	326
8.9.	Страховання	327
8.9.1.	Сутність та класифікація страхування.....	327
8.9.2.	Функції, принципи страхування.....	329
8.9.3.	Обов'язкове страхування та його сутність.....	330
8.9.4.	Добровільне страхування та його сутність.....	331
8.9.5.	Страховий ринок та суб'єкти страхування.....	332
8.9.6.	Страхова премія, страхова сума та страхове відшкодування, умовна та безумовна страхова франшиза.....	333
	ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	335

ПЕРЕДМОВА

Для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра передбачено предметний тест з обліку та фінансів єдиного фахового вступного випробування.

Єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) – форма вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти бакалавра, магістра (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста), яка передбачає використання організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). ЄФВВ передбачає виконання завдань двох тестів: із загальних навчальних компетентностей (ТЗНК) і предметного.

Предметний тест охоплює питання восьми розділів: Фінансова звітність підприємств за НП(С)БО; Фінансовий аналіз; Оподаткування; Бюджетна та податкова система; Фінансовий облік за НП(С)БО; Управлінський облік; Фінанси підприємств; Банківська справа та страхування.

Пропонований навчальний посібник окреслює теоретичний опис питань, передбачених Програмою предметного тесту.

Мета посібника – допомогти вступнику отримати відповіді на питання, передбачені Програмою предметного тесту.

У навчальному посібнику містяться короткі та вичерпні відповіді на питання, визначені програмою предметного тесту. Наведений матеріал дозволяє сформулювати уявлення про певну предметну сферу та здобути відповідні знання з обліку і оподаткування.

Вивчення питань, наведених у посібнику дозволить вступнику сформулювати фахові компетентності щодо здатності забезпечувати належний рівень формування знань з фінансової звітності підприємств за НП(С)БО, фінансового аналізу, оподаткування, бюджетної та податкової системи; фінансового обліку за НП(С)БО; управлінського обліку, фінансів підприємств, банківської справи та страхування на основі кращих вітчизняних та зарубіжних практик врядування.

Узагальнена структура предметного тесту

Найменування розділу	Питома вага розділу
1. Фінансова звітність підприємств за НП(С)БО	9-11 %
2. Фінансовий аналіз	9-11 %
3. Оподаткування	9-11%
4. Бюджетна та податкова система	9-11 %
5. Фінансовий облік за НП(С)БО	14-16%
6. Управлінський облік	14-16%
7. Фінанси підприємств	14-16 %
8. Банківська справа та страхування	14-16%

РОЗДІЛ 1. ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЗА НП(С)БО

Тема 1.1. Загальні вимоги до фінансової звітності.

1.1.1.1. Регулювання фінансової звітності в Україні.

Статтею 1 Закону України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” визначено: **фінансова звітність** – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

Перелік документів, які регулюють складання та подання фінансової звітності наведений в табл. 1.

Таблиця 1.1

Перелік нормативно-правового забезпечення, яке регулює складання та подання фінансової звітності

№ з/п	Назва документу	Затверджено	Які питання регулює
1	2	3	4
1	Порядок подання фінансової звітності	Постанова КМУ від 28.02. 2000 р. №419, наступними змінами	Визначає порядок та терміни подання звітності
2	Перелік видів діяльності, щодо яких складається зведена фінансова звітність	Наказ Міністерства фінансів України від 24.02.2000 р. № 37	Встановлює перелік видів діяльності, щодо яких складається зведена фінансова звітність
3	Положення про документальне забезпечення запасів у бухгалтерському обліку	Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.95р. № 88, з наступними змінами	Встановлює порядок створення, прийняття і відображення у бухгалтерському обліку, а також зберігання первинних документів, облікових реєстрів, бухгалтерської звітності
4	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій	Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291, наступними змінами	Є переліком рахунків і схем реєстрації та групування на них фактів фінансово-господарської діяльності (кореспонденції рахунків) у бухгалтерському обліку
5	Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій	Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291, з наступними змінами	Встановлює призначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку для узагальнення методом подвійного запису інформації

1	2	3	4
6	План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва	Наказ Міністерства фінансів України від 19.04.2001 р. № 186, з наступними змінами	Є переліком рахунків і схем реєстрації та групування на них фактів фінансово-господарської діяльності (кореспонденції рахунків) у бухгалтерському обліку
7	Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”	Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73	Визначаються мета, склад і принципи підготовки фінансової звітності (в тому числі консолідованої) та вимоги до визнання і розкриття її елементів, звітні періоди
8	Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності	Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433	Розглядається питання розкриття інформації за статтями фінансової звітності
9	Національні Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6-34	Накази Міністерства фінансів України	Визначається зміст і форма звітностей та загальні вимоги до їх складання, методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про відповідний вид активу, пасиву, доходів, витрат та їх розкриття у звітності

Бухгалтерська звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку, включає в себе фінансову та внутрішньо системну (задовольняє в інформації органи управління підприємством) звітності та являє собою, згідно НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів.

Виходячи із визначення мети фінансової звітності можна класифікувати основних користувачів фінансової звітності підприємств та інформаційні потреби, які фінансова звітність повинна задовольняти відносно кожного з них.

Отже, звітність підприємства є заключним кроком системи бухгалтерського обліку, яка узагальнює і систематизує інформацію про діяльність підприємства та є необхідною усім зацікавленим особам для прийняття ефективних економічних рішень.

1.1.2. Мета та склад фінансової звітності.

Мета складання звітності підприємств – це задоволення вимог користувачів щодо формування аналітичної інформаційної основи для прийняття рішень та (або) контролю з врахуванням особливостей кожної облікової системи підприємства.

Звітність різних облікових систем підприємства тісно пов'язана між собою, дані однієї є основою для заповнення іншої, і основною першопричиною цього є змішана система обліку, яка використовується на вітчизняних підприємствах. Фінансова звітність формується у системі бухгалтерського обліку. Фінансова звітність складається з таких форм:

Баланс (Звіт про фінансовий стан);

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід);

Звіт про рух грошових коштів;

Звіт про власний капітал;

Примітки до річної фінансової звітності;

Додаток до річної фінансової звітності “Інформація за сегментами”.

Компоненти фінансової звітності відображають різні аспекти одних і тих же господарських операцій і подій за звітний період, відповідну інформацію попереднього звітного періоду та розкриття облікової політики та її змін, що дає можливість здійснити на основі фінансової звітності ретроспективний та перспективний аналіз діяльності підприємства.

Кожен компонент фінансової звітності складається з *статей - елементів фінансового звіту*, які відповідають критеріям, установленим НП(С)БО 1. Звітним періодом для складання річної фінансової звітності є календарний рік. Квартальна звітність складається наростаючим підсумком з початку звітного року. Баланс складається на кінець останнього дня звітного періоду.

Під час *підготовки до складання та подання* фінансової звітності підприємство повинне дотримуватися вимог НП(С)БО, Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності, а також Порядку подання фінансової звітності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. Саме названий Порядок визначає суб'єктів подання звітності, звітний період, який вона охоплює, і, відповідно до цього, склад та терміни її подання. Відповідальність за складання та надання фінансової звітності несе керівництво підприємства.

Звітність складається у тисячах гривень, окрім четвертого розділу Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), який заповнюється у гривнях і копійках.

Звітність підписується керівником та головним бухгалтером і подається зовнішнім та внутрішнім користувачам.

1.1.3. Якісні характеристики фінансової звітності.

Відповідно до НП(с)БО 1 фінансова звітність повинна надати користувачам *дохідливу, доречну, достовірну та зіставну* інформацію щодо фінансового стану, результатів діяльності підприємства, руху його грошових коштів, а також зміни у складі власного капіталу підприємства.

З метою досягнення визначених якісних характеристик інформації, яка міститься у фінансовій звітності підприємств, під час її формування необхідно дотримуватись ряду *принципів*, визначених у НП(С)БО 1:

- *автономності підприємства*, за яким кожне підприємство розглядається як юридична особа, що відокремлена від власників;
- *безперервності діяльності*, що передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі;
- *періодичності*, що припускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності. Згідно П(С)БО 1 звітний період складає один рік;
- *історичної (фактичної) собівартості*, що визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання;
- *нарахування та відповідності доходів і витрат*, за яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід зіставити доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів;
- *повного висвітлення*, відповідно з яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні і потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі;
- *послідовності*, який передбачає постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності;
- *обачності*, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;
- *превалювання змісту над формою*, за яким операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;
- *єдиного грошового вимірника*, який передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці.

Тема 1.2. Баланс (Звіт про фінансовий стан).

1.2.1. Призначення Балансу та його структура.

Визначення балансу та вимоги до нього, як елементу фінансової звітності, наведено в НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, згідно якого:

Баланс (Звіт про фінансовий стан) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов’язання і власний капітал.

Метою складання Балансу є надання користувачам повної, правдивої неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату для прийняття ефективних економічних рішень.

З метою зіставності фінансових звітів різних періодів у Балансі наводиться інформація на початок та на кінець звітного періоду. Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду. Звітним періодом для складання Балансу, як і всієї фінансової звітності, є календарний рік. Проміжна звітність (місячна, квартальна) складається наростаючим підсумком з початку звітного року.

Основним елементом Балансу є балансова стаття, яка є неподільним показником і характеризує окремий вид або групу активів, певний вид зобов’язань чи капіталу. *Стаття* – це елемент фінансового звіту, який відповідає критеріям, встановленим НП(С)БО 1, тобто визначенню оцінка статті може бути достовірно визначена. Структура активу та пасиву балансу має наступну структуру:

Таблиця 1.2

Групування статей балансу за розділами

Актив	Пасив
Розділ I. Необоротні активи	Розділ I. Власний капітал
Розділ II. Оборотні активи	Розділ II. Довгострокові зобов’язання та забезпечення
Розділ III. Необоротні активи, утримувані для продажу та групи вибуття	Розділ III. Поточні зобов’язання та забезпечення
	Розділ IV. Зобов’язання, пов’язані з необоротними активами та групами вибуття

Особливістю Балансу є рівність підсумкових сум Активу та Пасиву, тобто підсумок активів Балансу повинен дорівнювати сумі зобов’язань та власного капіталу: $\text{Активи (А)} = \text{Зобов’язання (З)} + \text{Капітал (К)}$.

Необхідно також пам’ятати, що згортання статей активів та зобов’язань є неприпустимим, крім випадків, передбачених відповідними НП(С)БО.

1.2.2. Актив балансу. Визначення, оцінка та класифікація активів.

Згідно НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, *активи* – це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому. Актив балансу складається з трьох розділів:

Розділ I. Необоротні активи.

Розділ II. Оборотні активи.

Розділ III. Необоротні активи, утримувані для продажу та групи вибуття.

В основі об’єднання балансових статей в розділи покладено принцип їх ліквідності та економічної класифікації. Статті активу розміщуються зверху вниз, починаючи з найменш ліквідних і закінчуючи найбільш ліквідними (ліквідність – спроможність активів перетворюватися в грошові кошти (готівку) за якийсь певний час).

Підходи до визначення і визнання активів, базуються на Концептуальній основі складання та подання фінансових звітів, розробленій Комітетом з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку:

1. *Виникнення у результаті минулих подій* (тобто господарська операція чи інша подія, що забезпечує збільшення прав на вигоду або контроль над нею, вже відбулась). Операції або події, що очікуються у майбутньому, не призводять до появи активів, тому, наприклад, намір придбати запаси не призводить до визнання активів.

2. *Здійснення контролю підприємством*. Такий контроль впливає з права управління певними ресурсами. Це дає підприємству можливість контролювати майбутні вигоди, які очікується одержати від використання цих ресурсів.

3. *Майбутня економічна вигода*, втілена в активі, є потенціалом, що сприяє надходженню, прямо або не прямо, грошових коштів чи їх еквівалентів на підприємство.

Відповідно до НП(С)БО всі активи підприємств класифікуються на оборотні та необоротні. З відношенням активів до оборотних чи необоротних, зобов’язань до поточних чи довгострокових пов’язано поняття операційного циклу під яким розуміють проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отримання грошових коштів від реалізації виробленої з них продукції (робіт, послуг).

Оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Необоротні активи – всі активи, що не є оборотними.

1.2.3. Особливості оцінки та розкриття в балансі необоротних активів.

Необоротні активи у балансі відображаються у першому розділі активу. Вони мають визнаватись і відображатись в балансі у грошовому виразі з використанням певної бази оцінки, а саме:

1. *Історичної собівартості* – активи відображаються за сумою сплачених грошових коштів чи їх еквівалентів на момент придбання.

2. *Справедливою вартістю* (переоціненою вартістю) – активи відображаються за сумою грошових коштів чи їх еквівалентів, яка була б сплачена при придбанні такого ж або еквівалентного активу на поточний момент.

3. *Чистою вартістю реалізації* – активи відображаються за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яку можна було б отримати на поточний момент шляхом продажу активу в ході звичайної діяльності.

Основою оцінки, яка найчастіше приймається підприємством для складання фінансових звітів, є історична собівартість. Вона, як правило, комбінується з іншими оцінками. Використання конкретного методу оцінки у першу чергу залежить від виду активу, що оцінюється.

Необоротні активи у розділі I балансу відображаються за статтями:

“Нематеріальні активи”,

“Незавершені капітальні інвестиції”,

“Основні засоби”,

“Інвестиційна нерухомість”,

“Довгострокові біологічні активи”,

“Довгострокові фінансові інвестиції”,

“Довгострокова дебіторська заборгованість”,

“Відстрочені податкові активи”

“Інші необоротні активи”.

При цьому, нематеріальні активи та основні засоби до підсумку балансу включаються за залишковою вартістю. Довгострокові біологічні активи до підсумку балансу включається справедлива вартість, а також залишкова вартість. *Залишкова вартість* визначається, як різниці між первісною (переоціненою) вартістю і сумою нарахованої (накопиченої) амортизації.

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти, відображається в балансі за їхньою теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення. Теперішня вартість - дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

1.2.4. Склад, оцінка та відображення у балансі оборотних активів.

Оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Операційний цикл – проміжок часу між придбанням запасів для здійснення діяльності та отриманням коштів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг.

У виробництві операційним циклом звичайно називають середній проміжок часу між придбанням матеріалів для виробництва та отримання грошових коштів за реалізовану продукцію. Іншими словами, для виробничих підприємств операційний цикл – це середній проміжок часу, необхідний для перетворення грошових коштів в продукт підприємства і навпаки, тобто час, необхідний для реалізації відомої формули:

$$ГК - З - В - ГП - ГК^1,$$

де: ГК, ГК¹ – грошові кошти;

З – запаси;

В – виробництво;

ГП – готова продукція.

Вимоги щодо розкриття в балансі окремих статей містяться у відповідних Національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку: 9 “Запаси”, 10 “Дебіторська заборгованість”, 12 “Фінансові інвестиції”.

Оборотні активи у розділі II балансу відображаються за статтями: “Запаси”, “Поточні біологічні активи”, “Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги”, “Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом”, “Дебіторська заборгованість за виданими авансами”, “Дебіторська заборгованість з нарахованих доходів”, “Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків”, “Інша поточна дебіторська заборгованість”, “Поточні фінансові інвестиції”, “Грошові кошти та їх еквіваленти” “Інші оборотні активи”, “Витрати майбутніх періодів”.

При цьому заборгованість, показана за статтю “Дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги”, до підсумку балансу включається за чистою реалізаційною вартістю (яка визначається, як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та сформованого резерву сумнівних боргів). Вся інша дебіторська заборгованість відображається за первісною вартістю.

Розділ II Оборотні активи Балансу заповнюється на основі залишків за рахунками синтетичного обліку, які об’єднані у класи Плану рахунків:

Клас II Запаси (рахунки 20-29);

Клас III Кошти, розрахунки та інші активи (рахунки 30-39 за мінусом рахунку 38).

1.2.5. Характеристика статей власного капіталу та порядок їх відображення у балансі.

Власний капітал - це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Власний капітал відображається в першому розділі пасиву балансу одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни. Види власного капіталу та методика їх формування наведені у табл.1.3.

1.2.6. Визначення, оцінка та класифікація зобов'язань.

Згідно з НП(С)БО 1, **зобов'язання** – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення, ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди.

Зобов'язання відображається у балансі, якщо:

- його оцінка може бути достовірно визначена;
- існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення.

Таблиця 1.3

Взаємозв'язок Власного капіталу Балансу та рахунків (субрахунків)

Пасив	Код рядка	Зміст статей	Графа 4 форми № 1 Баланс (сальдо відповідного рахунку (субрахунку))
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований капітал	1400	наводиться зафіксована в установчих документах сума статутного капіталу, іншого зареєстрованого капіталу, а також пайовий капітал у сумі, яка формується відповідно до законодавства	Кт 401, Кт402
Капітал у дооцінках	1405	наводиться суми до оцінки необоротних активів і фінансових інструментів	Кт 41
Додатковий капітал	1410	відображається емісійний дохід (сума, на яку вартість продажу акцій власної емісії перевищує їх номінальну вартість), вартість безкоштовно отриманих необоротних активів, сума капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал, накопичені курсові різниці, які відповідно до НП(С)БО відображаються у складі власного капіталу та інші складові додаткового капіталу	Кт 421, Кт 422, Кт 424, Кт 425
Резервний капітал	1415	наводиться сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів, за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства	Кт 43
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	відображається або сума нерозподіленого прибутку, яка реінвестована у підприємство, або сума непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу	Кт 441 (Дт 442)

Неоплачений капітал	1425	відображається сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу. Ця сума наводиться в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу	Дт 46
Вилучений капітал	1430	відображають фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників. Сума наводиться в дужках і підлягає вирахуванню при визначенні підсумку власного капіталу	Дт 45
Всього за розділом I	1495		Σ

Зобов'язання можуть бути *монетарними* і *немонетарними*. Монетарні зобов'язання відображають суму грошових коштів, що підлягають сплаті кредиторам, а немонетарні – зобов'язання поставити товари або надати послуги визначеної кількості і якості.

У деяких випадках у момент виникнення зобов'язання його сума визначається із застосуванням попередніх аналітичних чи експертних оцінок. Такі зобов'язання називаються *забезпеченнями*.

Для визначення балансової вартості зобов'язань використовують декілька видів.

1. *Історична собівартість* – сума надходжень, отриманих в обмін на зобов'язання або, за деяких інших обставин, суми грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується, будуть сплачені з метою погашення зобов'язання під час звичайної діяльності підприємства.

2. *Поточна вартість* – недисконтована сума грошових коштів чи їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язання на поточний момент.

3. *Сума погашення* – недисконтована сума грошових коштів або їх еквівалентів, яка, як очікується, буде сплачена для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

4. *Теперішня вартість* – дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде необхідна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

Вид оцінки, який використовується по відношенню до конкретного зобов'язання, залежить від їх класифікації.

У залежності від терміну погашення зобов'язання поділяються на поточні та довгострокові. Згідно з НП(С)БО зобов'язання класифікується як поточне, якщо воно буде погашене протягом: операційного циклу підприємства або дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу.

Усі інші зобов'язання звичайно є довгостроковими. З метою

бухгалтерського обліку зобов'язання поділяються на: довгострокові; поточні; забезпечення; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів.

1.2.7. Особливості оцінки та розкриття у балансі довгострокових зобов'язань.

Довгостроковими є зобов'язання, термін погашення яких більше 12 місяців з дати балансу або більше одного операційного циклу. Довгострокові зобов'язання можуть відображатись у балансі за однією з оцінок, яка має бути вказана у Наказі про облікову політику на підприємстві, зокрема, це : історична собівартість, поточна вартість, сума погашення, теперішня вартість.

Взаємозв'язок між структурою довгострокових зобов'язань у Балансі та рахунками (субрахунками) наведена у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Взаємозв'язок довгострокових зобов'язань і забезпечень Балансу та рахунків

II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Пасив	Код рядка	Зміст статей	Графа 4 форми № 1 Баланс (сальдо рахунку)
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	Наводиться сума податків на прибуток, що підлягають сплаті в майбутніх періодах, яка визначається відповідно до НП(С)БО 17	Кт 54
Довгострокові кредити банків	1510	наводиться сума заборгованості підприємства банкам за отриманими від них позиками, яка не є поточним зобов'язанням	Кт 501, Кт 502 Кт 503 Кт 504
Інші довгострокові зобов'язання	1515	наводиться сума довгострокової заборгованості підприємства, не включена в інші статті, в яких розкривається інформація про довгострокові зобов'язання, зокрема зобов'язання із залучення позикових коштів (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки	Кт 505, Кт 506, Кт 51, Кт 52, Кт 53, Кт 55
Довгострокові забезпечення	1520	відображаються нараховані у звітному періоді майбутні витрати та платежі (витрати на оплату майбутніх відпусток, гарантійні зобов'язання тощо), розмір яких на дату складання балансу може бути визначений тільки шляхом попередніх (прогнозних) оцінок. У разі якщо сума довгострокових виплат персоналу може бути визнана суттєвою, така інформація наводиться у додатковій статті «Довгострокові забезпечення витрат персоналу». До підсумку балансу включається загальна сума довгострокових забезпечень	Кт 47
Цільове фінансування	1525	Відображаються залишки коштів цільового фінансування і цільових надходжень, які отримані з бюджету та з інших, у тому числі коштів, вивільнених від оподаткування у зв'язку з наданням пільг з податку на прибуток підприємств	Кт 48

Всього за розділом II	1595		Σ
-----------------------	------	--	---

1.2.8. Склад поточних зобов'язань та відображення їх у балансі.

Поточним є зобов'язання, якщо воно буде погашене протягом: операційного циклу підприємства або дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу. Взаємозв'язок між структурою поточних зобов'язань у Балансі та рахунками (субрахунками) наведено у табл.1.5.

1.3. Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід).

1.3.1. Загальна характеристика Звіту про фінансові результати.

Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) – звіт про доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід.

Таблиця 1.5

Взаємозв'язок поточних зобов'язань і забезпечень Балансу та рахунків

III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Пасив	Код рядка	Зміст статей	Графа 4 форми № 1 Баланс (сальдо відповідного рахунку (субрахунку))
Короткострокові кредити банків	1600	відображається сума поточних зобов'язань підприємства перед банками за отриманими від них позиками	Кт 60 (за виключенням Кт 605 - 606)
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	1610	показується сума довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу	Кт 61
за товари, роботи, послуги	1615	показується сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги (крім заборгованості, забезпеченої векселями, якщо вона наводиться в окремій статті)	Кт 63, Кт 62
розрахунки з бюджетом	1620	показується заборгованість підприємства за всіма видами платежів до бюджету, включаючи податки з працівників підприємства	Кт 641
у тому числі з податку на прибуток	1621	У цій статті окремо наводиться поточна кредиторська заборгованість з податку на прибуток	
розрахунками зі страхування	1625	відображається сума заборгованості за відрахуваннями на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхування майна підприємства та індивідуальне страхування його працівників	Кт 65
розрахунками з оплати праці	1630	відображається заборгованість підприємства з оплати праці, включаючи депоновану заробітну плату	Кт 66
Поточні забезпечення	1660	наводиться сума забезпечень, які плануються використати протягом 12 місяців з дати балансу, для покриття витрат, щодо яких відповідне забезпечення було створено	Кт 47
Доходи майбутніх	1665	До складу доходів майбутніх періодів включаються	Кт 69

періодів		доходи, отримані протягом поточного або попередніх звітних періодів, які належать до наступних звітних періодів	
Інші поточні зобов'язання	1690	відображаються суми зобов'язань, які не можуть бути включеними до інших статей, наведених у розділі "Поточні зобов'язання"	Кт 605, Кт 606, Кт 644, Кт 684, Кт 685, Кт 36, Кт 372
Всього за розділом III	1695		Σ
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	Відображаються зобов'язання, що виникли у підприємства з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу	Кт 680
Баланс	1900		Сума рядків 1495, 1595, 1695, 1700

Метою складання Звіту про фінансові результати є надання користувачам повної, правдивої і неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності підприємства за звітний період.

Звіт є елементом квартальної та річної фінансової звітності підприємства, складається наростаючим підсумком за оборотами номінальних рахунків. Інформація в звіті наводиться за звітний період і за відповідний період попереднього року.

В основі формування показників звіту лежить поділ господарської діяльності підприємства на види: операційна (основна, інша); фінансова; інвестиційна. Вказані види діяльності формують звичайну діяльність підприємства.

Звіт про фінансові результати складається з чотирьох розділів, які розкривають певні аспекти господарсько-фінансової діяльності підприємства, табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Структура Звіту про фінансові результати

	Розділи	Призначення	Види підприємств, які надають
Звіт про фінансові результати	I. Фінансові результати	Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду від звичайної діяльності підприємства та надзвичайних подій	Усі (крім банків та бюджетних)
	II. Сукупний дохід	Наводиться інформація про інший сукупний дохід та розраховується сукупний дохід підприємства, отриманий у звітному періоді	Усі (крім банків та бюджетних)
	III. Елементи операційних витрат	Висвітлення операційних витрат звітного періоду за економічними елементами	Усі (крім банків та бюджетних)

IV. Розрахунок показників прибутковості акцій	Надання інформації про прибуток та дивіденди на одну просту акцію, яка знаходилась в обігу	Тільки акціонерні товариства
---	--	------------------------------

1.3.2. Визнання, класифікація та оцінка доходів та витрат у Звіті про фінансові результати.

Основними категоріями звіту є доходи, витрати, прибуток (збуток).

Доходи – збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період.

Для складання Звіту визнаються такі *групи доходів*: дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); інші операційні доходи; доходи від участі в капіталі; інші фінансові доходи; інші доходи.

Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу при його вилученні або розподілу власниками) за звітний період.

Для складання Звіту визнаються такі *групи витрат*: собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг); адміністративні витрати; витрати на збут; інші операційні витрати; втрати від участі в капіталі; фінансові витрати; інші витрати.

Застосування принципів нарахування та відповідності під час визнання доходів і витрат як елементів звіту про фінансові результати, а окремих випадках балансу відбувається таким чином (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Визнання доходів і витрат у фінансових звітах під час використання принципу нарахування

Доходи			Витрати		
<i>Види</i>					
Підлягали отриманню та отримані у звітному періоді	Не підлягали отриманню, але отримані у звітному періоді	Отримані, але не підлягали отриманню у звітному періоді	Мали бути понесені та понесені у звітному періоді	Не мали бути понесені, але понесені у звітному періоді	Понесені, але не мали бути понесені у звітному періоді
<i>Визнання</i>					
Доходи звітного періоду		Доходи майбутніх періодів	Витрати звітного періоду		Витрати майбутніх періодів
<i>Форма звітності, де відображаються</i>					
Звіт про фінансові результати		Баланс	Звіт про фінансові результати		Баланс

1.3.3. Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду. Економічна суть прибутку (збитку). Порядок відображення прибутку

(збитку) у Звіті про фінансові результати.

Співставлення доходів та витрат підприємства дає можливість визначити фінансовий результат (прибуток чи збиток) підприємства. **Збиток** – це перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати. **Прибуток** – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

При цьому прибуток розглядається як джерело для виплат власникам (нарахування і виплати дивідендів тощо), створення резервного капіталу або збільшення статутного капіталу (за рішенням учасників). Усі інші платежі (нарахування), пов'язані з отриманням доходу звітного періоду, включаючи і податок на прибуток, вважаються витратами звітного періоду.

Чистий прибуток (збиток) звітного періоду визначається шляхом поступового заповнення Розділу I Фінансові результати Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід). Джерелами формування показників є обороти за номінальними рахунками 7-9 класів першого та другого порядків.

Визначення фінансового результату, як процесу розрахунку прибутку (збитку) звітного періоду може бути поділене на такі етапи:

1. Визначення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

2. Визначення валового прибутку (збитку).

3. Визначення фінансового результату - прибутку (збитку) від операційної діяльності.

4. Визначення фінансового результату - прибутку (збитку) до оподаткування

5. Визначення податку на прибуток підприємства.

8. Визначення чистого фінансового результату - прибутку (збитку) звітного періоду.

Розмір і характер прибутків і збитків за кожний період діяльності підприємства є найважливішими підсумковими показниками їх роботи. Прибуток формується поступово протягом фінансово-господарського року. Більшу частину прибутку становить прибуток від реалізації продукції, що одержано у вигляді різниці між виручкою від реалізації продукції і затратами на її виробництво і збут. На підприємстві можливі доходи, затрати і втрати, які не пов'язані з реалізацією продукції, але збільшують або зменшують суму прибутку або збитків, — це неопераційна (інвестиційна та фінансова) діяльність, а також результати, які пов'язані з іншими подіями (пожежа, повінь тощо).

1.3.4. Визначення економічних елементів операційних витрат.

До економічних елементів витрат, які відображаються у Розділі III Звіту про фінансові результати відносять: матеріальні витрати, витрати на оплату праці; витрати на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати. Заповнення інформації Розділу III Звіту про фінансові результати здійснюється на підставі даних реєстрів обліку, в яких відображена інформація за номінальними (тимчасовими) рахунками 8-9 класів, першого та другого порядків (табл. 1.8).

1.3.5. Розрахунок прибутку на акцію.

Прибуток на акцію - фінансовий показник, що дорівнює відношенню чистого прибутку компанії, доступною для розподілу, до середньорічного числа простих акцій.

Таблиця 1.8

Порядок заповнення Розділу III. Елементи операційних витрат Звіту про фінансові результати

Розділ III. Елементи операційних витрат			
Для підприємств, що застосовують рахунки класу 8			
Матеріальні витрати	2500	Обороти за Дт рах. 80	Відображаються відповідні елементи операційних витрат (на виробництво, збут, управління та інші операційні витрати), понесені підприємством у процесі своєї діяльності протягом звітного періоду, за винятком внутрішнього обороту, тобто тих витрат, що складають собівартість продукції (робіт, послуг), виготовленої та спожитої самим підприємством. Собівартість реалізованих товарів, запасів, іноземної валюти в цьому розділі не відображається
Витрати на оплату праці	2505	Обороти за Дт рах. 81	
Відрахування на соціальні заходи	2510	Обороти за Дт рах. 82	
Амортизація	2515	Обороти за Дт рах. 83	
Інші операційні витрати	2520	Обороти за Дт рах. 84	
Разом	2550	ряд. 2500 + ряд. 2505 + ряд. 2510 + ряд. 2515 + ряд. 2520	
Для підприємств, що не застосовують рахунки класу 8			
Матеріальні витрати	2500	Оборот за Дт рах. 23, 91, 92, 93, 94 (за винятком собівартості реалізованих запасів, товарів та іноземної валюти) із Кт рах. 20, 21, 22, 27, 28	
Витрати на оплату праці	2505	Оборот за Дт рах. 23, 91, 92, 93, 94 із Кт рах. 66 і субрах. 471 (у частині сум забезпечень на виплату відпускних, що стосуються операційної діяльності) і 477	
Відрахування на соціальні заходи	2510	Оборот за Дт рах. 23, 91, 92, 93, 94 із Кт рах. 65 і субрах. 471 (у частині сум обов'язкових відрахувань до соціальних фондів від забезпечень на виплату відпускних) і 472	
Амортизація	2515	Оборот за Дт рах. 23, 91, 92, 93, 94 із Кт рах. 13	
Інші операційні витрати	2520	Оборот за Дт рах. 23, 91, 92, 93, 94 із Кт рах. 20, 21, 22, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, субрах. 473, 474, рах. 50, 51,	

При заповненні цього рядка Форми № 2 не враховується собівартість реалізованих товарів, запасів та реалізованої іноземної валюти. Крім того, зауважимо, що цей рядок можна заповнити за "залишковим принципом", тобто включати до нього всі витрати операційної діяльності, що являють собою обороти по рах. 23, 91, 92, 93, 94 за вирахуванням витрат, відображених у рядках 2500, 22505, 2510 і 2520 Форми № 2, а також внутрішнього обороту

Разом	2550	ряд. 2500 + ряд. 2505 + ряд. 2510 + ряд. 2515 + ряд. 2520
--------------	-------------	--

Для акціонерних товариств, акції яких вільно обертаються на ринку цінних паперів, в обов'язковому порядку здійснюється розрахунок прибутку на акцію. Даний розрахунок проводиться шляхом заповнення Розділу IV «Розрахунок показників прибутковості акцій» у Звіті про фінансові результати табл. 1.9.

Розділ IV заповняється у гривнях та копійках, на відміну від всього Звіту про фінансові результати, одиницею виміру якого є тис. грн.

Таблиця 1.9

Порядок заповнення Розділу IV Розрахунок показників прибутковості акцій Звіту про фінансові результати

Розділ IV. Розрахунок показників прибутковості акцій		
Середньорічна кількість простих акцій	2600	Σ (Кількість простих акцій в обігу x Кількість днів (місяців), протягом яких акції перебували в обігу) : Кількість днів (місяців) у звітному році)
<i>Приклад розрахунку середньорічної кількості простих акцій в обігу наведено в додатку 1 до НП(С)БО 24.</i>		
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	Ряд. 2600 Форми № 2 + Середньорічна кількість простих акцій, що надійдуть в обіг у разі конвертації всіх розбавляючих потенційних простих акцій
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	(Ряд. 2350 (ряд. 2355) Форми № 2 - Дивіденди на привілейовані акції) : ряд. 2600 Форми № 2
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	Скоригований чистий прибуток (збиток) : ряд. 2605 Форми № 2
<i>Скоригований чистий прибуток = Чистий прибуток (збиток) (ряд. 2350 або 2355 Форми № 2) - Дивіденди на привілейовані акції + Дивіденди (після сплати податків та відсотків), визнані у звітному періоді щодо розбавляючих потенційних простих акцій +(-) Інші доходи (витрати), що виникнуть у разі конвертації розбавляючих потенційних простих акцій. Приклад розрахунку скоригованого чистого прибутку на одну просту акцію наведено в додатку 2 до НП(С)БО 24.</i>		
Дивіденди на одну просту акцію	2650	Сума оголошених дивідендів : Кількість простих акцій, за якими сплачуються дивіденди

1.4. Звіт про рух грошових коштів.

Третім складовим елементом фінансової звітності підприємства є **Звіт про рух грошових коштів**, який відображає надходження і витрачання грошових коштів у результаті діяльності підприємства у звітному періоді.

Звіт входить до складу **річної фінансової звітності** та складається за звітний рік. Для порівняння інформації у Звіті наводяться дані за попередній рік. Звіт складається у тисячах гривень. Він відноситься до загальнодержавної, зовнішньої, типової звітності підприємства.

Метою складання звіту про рух грошових коштів є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах (далі – грошові кошти) за звітний період.

Звіт складається за прямим і непрямим методами.

Прямий метод базується на безпосередньому використанні даних з реєстрів бухгалтерського обліку щодо дебетових або кредитових оборотів грошових коштів за рахунками 30 “Готівка” і 31 “Рахунки в банках” за звітний період у кореспонденції з рахунками бухгалтерського обліку операцій, активів або зобов’язань.

Непрямий метод полягає в тому, щоб отримати суму грошових коштів на дату балансу з показника бухгалтерського прибутку (збитку). Для цього виключається вплив на цей показник негрошових операцій. При заповненні рядків непрямим методом необхідно дотримуватися правила – зміни показників активних рахунків відображаються у формі № 3 з протилежним знаком, зміни показників пасивних рахунків – з тим же знаком.

Звіт про рух грошових коштів, який **скадається з трьох розділів**:

перший – рух коштів в результаті операційної діяльності;

другий – рух коштів в результаті інвестиційної діяльності;

третій – рух коштів в результаті фінансової діяльності.

Звіт відображає джерела надходження грошових коштів і напрями їх використання, оцінює як здатність суб’єкта генерувати грошові кошти, так і його потреби в них, тобто дає відповіді на такі питання:

- яка діяльність (операційна, фінансова чи інвестиційна) дала найбільше надходження грошових коштів;

- на які цілі витрачено грошові кошти: погашення заборгованості, інвестиційні вклади або інше;

- які причини розбіжностей між одержаним прибутком (збитком) і грошовими потоками;

- який фінансовий стан підприємства, його ліквідність та платоспроможність, раціональність використання коштів тощо.

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ

2.1. Сутність та інформаційне забезпечення фінансового аналізу.

2.1.1. Сутність і завдання фінансового аналізу.

Фінансовий аналіз є одним із видів економічного аналізу. Фінансовий аналіз як і економічний аналіз діяльності підприємства в загальному потрібно розглядати в двох аспектах: як функцію управління діяльністю підприємств і як економічну дисципліну, яка вивчає цю функцію. Фінансовий аналіз як функція управління або вид управлінської діяльності виник на певній стадії суспільного розвитку і розвивався як один із видів управлінської діяльності, пов'язаний з обґрунтуванням управлінських рішень, фінансового характеру на базі існуючої інформації.

Основні завдання фінансового аналізу на підприємстві такі:

1. Об'єктивна оцінка поточного і очікуваного фінансового стану підприємства та його фінансових результатів.
2. Виявлення впливу основних факторів на зміни, що відбулись у фінансовому стані і результатах діяльності.
3. Оцінка з позицій фінансового забезпечення можливих і доцільних темпів розвитку підприємства.
4. Виявлення джерел, обґрунтування стратегій і способів залучення капіталу, збільшення прибутковості при збереженні необхідного рівня фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності.
5. Прогнозування положення підприємства на ринку цінних паперів.
6. Виявлення резервів покращення фінансового стану та можливостей їх мобілізації.
7. Прогнозування основних тенденцій в фінансовому стані підприємства.
8. Підготовка та обґрунтування поточних управлінських рішень пов'язаних з фінансами (оптимізація грошових потоків, податків, портфеля цінних паперів тощо).

2.1.2. Інформаційне забезпечення фінансового аналізу.

Успішність проведення аналізу в першу чергу залежить від наявності інформації, яка характеризує стан об'єкта, який аналізують і перспективи його розвитку. Забезпечення процесу фінансового аналізу інформацією має відбуватись за принципом системності. Основою для створення системи інформаційного забезпечення аналізу має служити перелік запланованих до вирішення аналітичних задач. Виходячи з цього будується інформаційна

модель аналізу, яка описує характер взаємозв'язків, шляхи перетворення вхідної інформації у вихідну.

Інформацію, яку використовують у фінансовому аналізі за своїм змістом та функціональним призначенням поділяють на такі групи:

1. Законодавчо-правова інформація. Вона охоплює сукупність законів та інших нормативних актів, які регламентують права і відповідальність підприємства, постанови уряду з питань економіки, нормативні матеріали, положення і правила, які впорядковують взаємини підприємства з кредиторами та фінансовими установами.

2. Нормативно-планова інформація. Вона охоплює дані планів, які розробляються на підприємстві, а також установлені рахунки, тарифні ставки норми виробітку, амортизаційних відрахувань, дані проектно-кошторисних документів, технічних паспортів тощо.

3. Обліково-звітна інформація. Вона охоплює дані оперативного обліку і звітності, статистичного обліку і звітності та бухгалтерського (фінансового) обліку і звітності, первинних документів та реєстрів синтетичного і аналітичного обліку. Вона є основним джерелом інформації для фінансового аналізу.

4. Додаткова інформація, значною мірою доповнює наведені вище джерела. До неї належить: проектно-конструкторська, технічна і технологічна документація; дані ревізій, перевірок, обстежень; аудиторські висновки; ділове спілкування; протоколи нарад, зборів акціонерів, пайовиків; результати опитувань; матеріали засобів масової інформації тощо.

2.1.3. Види фінансового аналізу.

Фінансовий аналіз, що ґрунтується на даних тільки публічної фінансової звітності, здобуває характер зовнішнього аналізу, тобто аналізу, проведеного за межами підприємства зацікавленими контрагентами, чи власниками, державними органами.

Основний зміст зовнішнього фінансового аналізу, який здійснюють партнери підприємства за даними публічної фінансової звітності, полягає в:

- аналізі абсолютних показників прибутку;
- аналізі відносних показників рентабельності;
- аналізі фінансового стану, фінансової стійкості, ліквідності балансу, платоспроможності підприємства;
- аналізі ефективності використання власного і позикового капіталу;
- економічній діагностиці фінансового стану підприємства і рейтинговій оцінці емітентів.

Основний зміст внутрішнього фінансового аналізу, який полягає в:

аналізі обґрунтування та реалізації бізнес-планів, аналізі системи маркетингу, аналізі взаємозв'язку собівартості, обсягу виробництва та прибутку тощо, може бути доповнено й іншими аспектами, що мають значення для оптимізації управління. Наприклад, такими як аналіз стану запасів, стану дебіторської і кредиторської заборгованості.

У відповідності із поділом фінансового аналізу на внутрішній та зовнішній, здійснюється і розмежування користувачів фінансово-аналітичної інформації.

В свою чергу, як зовнішній, так і внутрішній фінансовий аналіз диференціюються залежно від періоду їх проведення на поточний (ретроспективний), оперативний та перспективний.

Поточний фінансовий аналіз здійснюється після закінчення звітного періоду (місяця, кварталу, року). Основними завданнями поточного (або ретроспективного – вивчається діяльність підприємства за час, що минув) аналізу виступають: об'єктивна оцінка результатів фінансово-господарської діяльності, виявлення невикористаних резервів, недоліків у роботі, їх винуватців, накреслення шляхів мобілізації виявлених резервів.

Оперативний аналіз здійснюється повсякденно, він наближений за часом до моменту здійснення певних економічних процесів, що відбуваються в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства, виступає знаряддям оперативного управління нею. Особливістю проведення оперативного аналізу є використання не звітної, а оперативної інформації – первинних бухгалтерських та інших документів, матеріалів контролю, спостереження, рапортів, нарядів тощо.

Перспективний аналіз базується на вивченні різноманітних явищ у сфері фінансової діяльності з метою прогнозування на майбутнє. Використовується як база для прогнозування обсягів реалізації продукції, витрат на її виробництво, рентабельності, вибору варіантів інвестування фінансових ресурсів.

Залежно від обсягу аналітичного дослідження фінансовий аналіз може бути як *повним (комплексним)*, тобто таким, що охоплює усі аспекти оцінки фінансового стану підприємства, так і *тематичним* – таким, що здійснюється за певним одним напрямком (аналіз ліквідності балансу підприємства тощо).

За об'єктами фінансовий аналіз поділяють на:

- 1) аналіз фінансової діяльності підприємства в цілому;
- 2) аналіз фінансової діяльності окремих структурних підрозділів підприємства;
- 3) аналіз окремих фінансових операцій діяльності підприємства.

2.2 Аналіз активів підприємства.

2.2.1. Економічна сутність і структура активів підприємства.

Активи (за НП(С)БО 1) – ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Кожне підприємство, враховуючи характер використання майна (господарських засобів) та особливості діяльності, поділяє активи на:

- *необоротні*;
- *оборотні*.

Необоротні активи (за НП(С)БО 1) – всі активи, що не є оборотними. Отже, *необоротні активи* – це ресурси, які утримуються підприємством більше дванадцяти місяців або одного операційного циклу (якщо він перевищує дванадцять місяців) з метою отримання у майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням.

До *необоротних активів* (розділ I активу балансу «Необоротні активи») належать:

- нематеріальні активи;
- незавершені капітальні інвестиції;
- основні засоби;
- інвестиційна нерухомість;
- довгострокові біологічні активи;
- довгострокові фінансові інвестиції;
- довгострокова дебіторська заборгованість;
- відстрочені податкові активи;
- інші *необоротні активи*.

Оборотні активи (за НП(С)БО 1) – гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

До *оборотних активів* (розділ II активу «Оборотні активи») належать:

- запаси;
- поточні біологічні активи;
- дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;
- дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами, з бюджетом (у тому числі з податку на прибуток);
- інша поточна дебіторська заборгованість;

- поточні фінансові інвестиції;
- гроші та їх еквіваленти;
- витрати майбутніх періодів;
- інші оборотні активи.

2.2.2. Аналіз динаміки складу і структури активів підприємства.

Належний стан та структура активів підприємства – важлива умова для здійснення комерційної діяльності на сучасному ринку. Майновий стан – одна з найбільш важливих характеристик основної діяльності підприємства. Дана сторона економічної діяльності підприємства зазнає впливу з боку багатьох факторів, у числі яких знаходиться і такий, що визначається співвідношенням між необоротними і оборотними активами підприємства.

У економічній літературі немає однозначного визначення, яким повинно бути це співвідношення, оскільки воно формується залежно від галузі, в якій функціонує підприємство, від стану ринку в країні загалом і конкретного ринку продукції, яку виготовляє підприємство, та деяких інших факторів.

Аналіз майна (ресурсів) підприємства та джерел їхнього фінансування проводять за допомогою складання агрегованого порівняльного аналітичного балансу. Оцінюючи структуру майна підприємства, разом з проведенням горизонтального аналізу, проводять вертикальний аналіз та аналіз оборотності. Основною метою такого аналізу є виявлення співвідношення між основним та оборотним капіталом, що у свою чергу, дозволить виявити тенденції у зміні майна підприємства в бік зменшення або збільшення його ліквідності й оборотності. Співвідношення цих ресурсів (необоротних і оборотних активів) повинно відповідати специфіці та виробничій спрямованості підприємства.

Таким чином, аналіз динаміки, складу і структури активів підприємства – важливий напрям покращення фінансового стану підприємств. Встановлення оптимального співвідношення оборотних коштів у сфері виробництва та обігу має важливе значення для забезпечення грошовими коштами, виконання виробничої програми, а також є одним з основних чинників підвищення ефективності використання активів.

2.2.3. Аналіз складу і структури необоротних активів підприємства.

Необоротні активи підприємства – це сукупність господарських засобів, що використовуються протягом тривалого часу, вартість яких поступово зменшується у зв'язку із фізичним і моральним зносом. Від забезпеченості підприємства необоротними активами та ефективності їх використання багато в чому залежить господарська діяльність та фінансовий стан підприємства.

За формою функціонування у процесі господарської діяльності підприємства необоротні активи поділяються на матеріальні, нематеріальні і фінансові. Матеріальні необоротні активи у балансі представлені основними засобами і незавершеним будівництвом. Нематеріальні активи охоплюють права на об'єкти інтелектуальної власності, патенти, ліцензії, торгові знаки, знаки обслуговування та ін. Фінансові необоротні активи представлені у балансі довгостроковими фінансовими інвестиціями, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент і обліковуються методом участі в капіталі.

Для характеристики ефективності використання основного капіталу застосовують показники: коефіцієнт фондівдачі; коефіцієнт фондомісткості; період оновлення; коефіцієнт рентабельності основних засобів.

Аналізуючи фінансовий стан підприємства, необхідно оцінити його виробничий потенціал, який формують такі види майна: основні засоби, незавершені капітальні інвестиції, інвестиційна нерухомість, виробничі запаси, довгострокові та поточні біологічні активи, незавершене виробництво.

Для оцінювання *стану незавершеного будівництва* визначають ступінь його придатності та строк, протягом якого об'єкт перебуває в незавершеному стані. Встановлюються ті об'єкти незавершеного будівництва, добудова яких економічно ефективна, а також ті, які можна реалізувати на ринку з найменшими додатковими витратами. Якщо вартість незавершеного будівництва є незмінною або несуттєво зменшується, то доцільно проаналізувати етап і характеристики зазначених об'єктів, перспективи завершення будівництва.

Важливим видом необоротних активів є *нематеріальні активи*, до яких належать (НП(С)БО 8 «Нематеріальні активи»):

– права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);

– права користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування

будівлею, право наоренду приміщень тощо);

– права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки длятоварів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);

– права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);

– авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);

– незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;

– інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

На основі інформації балансу (звіту про фінансовий стан) (форма № 1) і приміток до річної фінансової звітності (форма № 5) проводиться аналіз динаміки структури нематеріальних активів.

Висока частка нематеріальних активів у складі необоротних активів і високі темпи їх приросту свідчать про *інноваційний характер розвитку підприємства*, оскільки відбувається орієнтація на вкладення в інтелектуальну власність. Інноваційна стратегія сприяє зміцненню економіки підприємства та його фінансового стану. Аналогічні високі показники довгострокових фінансових інвестицій відображають інвестиційну стратегію розвитку підприємства.

Нематеріальні активи використовують з метою одержання економічного ефекту під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг. *Кінцевий ефект використання нематеріальних активів* відображається у результативних показниках господарської діяльності: зменшення витрат на виробництво, збільшення обсягів реалізації продукції, зростання прибутку тощо. Враховуючи це, *основним принципом управління динамікою нематеріальних активів є*: темпи зростання чистого доходу від реалізації продукції та чистого прибутку мають випереджати темп зростання нематеріальних активів.

2.2.4. Аналіз складу і структури оборотних активів.

До оборотних активів належать:

- грошові кошти у касі організації та банках;
- легкореалізуємі цінні папери, які не розглядаються в якості довгострокових фінансових вкладень;
- дебіторська заборгованість;
- запаси товарів, матеріалів, сировини;
- залишки незавершеного виробництва, готової продукції;
- поточна частина видатків майбутніх періодів.

Аналіз складу оборотних активів проводиться з урахуванням поділу їх на види за низкою класифікаційних ознак:

1. *За сферою розміщення (функціональною роллю в процесі виробництва):*

а) *оборотні активи у сфері виробництва (оборотні виробничі засоби)* – виробничі запаси, поточні біологічні активи, незавершене виробництво;

б) *оборотні активи у сфері обігу (засоби обігу)* – готова продукція, товари, поточна дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, інші оборотні активи.

2. *За формою:*

а) *оборотні активи в матеріальній формі* – запаси і поточні біологічні активи;

б) *оборотні активи в розрахунках і грошовій формі* – поточна дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, інші оборотні активи.

3. *За джерелами формування:*

а) *власні оборотні активи* – робочий (чистий оборотний) капітал, тобто оборотні активи, що сформовані за рахунок власних джерел;

б) *оборотні активи, сформовані за рахунок позикових коштів* – частина оборотних активів, для формування яких були використані позикові джерела.

4. *За рівнем ліквідності (ступенем ризику вкладення капіталу):*

а) *високоліквідні* – види оборотних активів з мінімальним ризиком вкладень (гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції);

б) *середньоліквідні* – види оборотних активів з малим ризиком вкладень (поточна дебіторська заборгованість);

в) *низьколіквідні* – види оборотних активів з високим ризиком вкладень (запаси, поточні біологічні активи, інші оборотні активи).

5. За *практикою планування, контролю та управління*:

а) *нормовані* – оборотні активи, що підлягають нормуванню, тобто заними визначається мінімальний норматив наявності;

б) *ненормовані* – оборотні активи, відносно яких норматив забезпеченості не визначається.

6. За *видами* поділ оборотних активів здійснюється згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку.

Особливу увагу під час вивчення оборотних активів приділяють *аналізу запасів*, які мають суттєвий вплив на фінансовий стан підприємства та його виробничі результати.

2.2.5. Аналіз запасів підприємства.

Відповідно до НП(С)БО 9 «Запаси» запаси визнаються активом, якщо ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, та їх вартість можна достовірно визначити. Запаси підприємства включають:

– *сировину, основні та допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності*, призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;

– *незавершене виробництво* у вигляді незакінчених оброблень і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;

– *готову продукцію*, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом;

– *товари* у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством із метою подальшого продажу;

– *малоцінні та швидкозношувані предмети*, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року.

Аналізуючи склад і структуру запасів, ураховують те, що для успішної діяльності підприємства *запаси мають бути оптимальними*. Найважливішими умовами досягнення цього є:

– обґрунтовані розрахунки потреби в запасах;

– налагодження стабільних відносин із постачальниками, що успішно

виконують договірні зобов'язання;

- забезпечення належної організації виробничого процесу;
- раціональне визначення обсягів використання продукції на внутрішньогосподарські потреби.

У процесі аналізу запасів необхідно порівняти фактичні залишки за відповідний період із нормативами (плановою потребою), а також оцінити їх динаміку.

Надлишок або нестача запасів є факторами незадовільного фінансового стану підприємства. Причини їх утворення вивчаються під час внутрішнього аналізу в розрізі формування і використання: виробничих запасів (сировини, матеріалів, комплектуючих виробів і т. ін.), запасів незавершеного виробництва, готової продукції і товарів. За кожною групою запасів з'ясовується специфіка дії факторів, встановлюються наслідки впливу відхилень від оптимальних (нормативних) рівнів на результати виробничо- фінансової діяльності та визначаються шляхи оптимізації запасів.

Причини і наслідки зміни структури за окремими видами запасів є різними. Наприклад, *збільшення частки виробничих запасів може свідчити:*

- а) про розширення масштабів діяльності підприємства;
- б) прагнення захистити кошти від знецінення внаслідок інфляції;
- в) неефективне розпорядження матеріальними ресурсами, внаслідок чого значна частина капіталу заморожується на тривалий період у запасах, що сповільнює його оборотність.

Разом із тим *недостатній обсяг виробничих запасів* також негативно позначається на фінансовому стані підприємства.

Значну частку в оборотних активах становить *незавершене виробництво*. Збільшення залишків незавершеного виробництва може свідчити, з одного боку, про розширення виробничої діяльності, а з іншого – про уповільнення оборотності капіталу на цій стадії.

На багатьох підприємствах важливим видом оборотних активів є *готова продукція*. Збільшення залишків готової продукції негативно впливає на фінансовий стан підприємства внаслідок:

- заморожування оборотного капіталу, уповільнення його обертання;
- нестачі коштів;
- необхідності отримання додаткових кредитів і виникненням у зв'язку з цим додаткових витрат зі сплати процентів за ними;
- зростання кредиторської заборгованості перед постачальниками, бюджетом, працівниками з оплати праці тощо.

2.2.6. Аналіз дебіторської заборгованості.

Інші статті оборотних активів (за винятком залишків грошей в касі, на який установлюється ліміт) не нормуються. У процесі аналізу вивчають тільки їх динаміку. При цьому особливу увагу приділяють аналізу кожного виду дебіторської заборгованості. За даними розділу IX Приміток до річної фінансової звітності дають оцінку складу дебіторської заборгованості за строками її непогашення. За цією ознакою її поділяють на заборгованість, не погашену до 12 місяців, від 12-18 і від 18-36 місяців. Збільшення в дебіторській заборгованості часток із значними термінами непогашення оцінюється негативно, тому що це свідчить про іммобілізацію капіталу підприємства з обороту. Зменшення дебіторської заборгованості, пов'язане із списанням безнадійних боргів, не може мати позитивної оцінки.

Аналізуючи прострочену дебіторську заборгованість, необхідно за даними аналітичного обліку розрахунків з дебіторами розглянути кожного боржника окремо, щоб виявити причини виникнення заборгованості, реальність кожного боргу, а також оцінити достатність заходів, вжитих для стягнення боргів. Для цього використовують прийоми документальної ревізії. Необхідно також зауважити, що збільшення резерву сумнівних боргів свідчить про погіршення стану розрахунків, оскільки при цьому зростає коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості. Аналізуючи стан залишків готівки за даними балансу, необхідно мати на увазі, що вправний фінансовий менеджер намагається зберігати на рахунках в банку і в касі лише мінімальну суму грошей. Вона повинна бути достатньою для проведення першорядних платежів і забезпечення поточної збалансованості грошових потоків підприємства. Якщо впродовж тривалого часу на рахунках підприємства є великі залишки грошей, то це може бути наслідком неправильного використання оборотного капіталу. Згідно з вимогами фінансового менеджменту частка грошових коштів та їх еквівалентів не повинна перевищувати 5% у всіх оборотних активах підприємства. Значний надлишок поточної ліквідності вважається негативним явищем.

2.3. Аналіз джерел формування капіталу підприємства.

2.3.1. Економічна сутність і структура джерел формування капіталу підприємства.

Під час внутрішнього аналізу фінансового стану необхідно вивчити склад, структуру та динаміку власного і позикового капіталу, з'ясувати причини зміни окремих їх видів і дати оцінку цим змінам.

Аналізуючи структуру джерел формування капіталу, необхідно враховувати особливості кожної їх складової.

Власний капітал – це власні джерела фінансування суб'єкта господарювання без зазначеного строку повернення, що внесені засновниками підприємства та накопичені впродовж періоду його діяльності за рахунок насамперед реінвестованого прибутку.

Аналіз власного капіталу вирішує такі завдання:

- виявлення основних джерел формування власного капіталу та визначення впливу їх зміни на фінансову стійкість підприємства;
- встановлення правових і фінансових обмежень у розпорядженні нерозподіленим прибутком;
- оцінювання пріоритетності прав на отримання дивідендів;
- з'ясування черговості прав власників при ліквідації підприємства.

Аналізуючи власний капітал, необхідно визначити частку його окремих видів, дати оцінку змін їх величини і структури. Одночасно потрібно ураховувати, що фінансування діяльності підприємства тільки за рахунок власних коштів не завжди вигідне для нього, особливо коли виробництво має сезонний характер. Тому суб'єкти господарювання у процесі діяльності широко використовують *позиковий капітал*: у вигляді довгострокових кредитів, як правило, під час формування необоротних активів; короткострокових кредитів банків – для формування оборотних активів.

Аналіз складу, структури та динаміки позикового капіталу передбачає з'ясування *ролі довго- і короткострокових кредитів* у діяльності підприємства. Довгострокових кредитів може не бути серед джерел фінансування з причин не вигідності їх залучення (за діючими умовами кредитування) або внаслідок незадовільного оцінювання банком кредитоспроможності позичальника. Потрібно звернути особливу увагу на те, чи серед зобов'язань немає короткострокових кредитів банку, оскільки це один із чинників зниження рентабельності власного капіталу (за наявності об'єктів кредитування і прийнятних умов отримання кредиту).

Завдяки залученню позикових коштів підприємство отримує суттєві

переваги. Однак за певних умов це може призвести до погіршення фінансового стану, тому важливим питанням в аналізі структури джерел формування капіталу є оцінювання оптимальності співвідношення власного і позикового капіталу.

На співвідношення власного і позикового капіталу впливає низка факторів, зумовлених внутрішніми і зовнішніми умовами діяльності суб'єкта господарювання та обраною ним фінансовою стратегією. До них належать:

- розширення або скорочення обсягів діяльності (впливає на динаміку потреб у залученні коштів);
- тривалість одного обороту оборотних активів;
- співвідношення тривалості виробничо-комерційного циклу та періоду погашення поточної кредиторської заборгованості;
- структура витрат підприємства;
- накопичення надлишкових запасів, недіючого обладнання, матеріалів тощо;
- вилучення коштів на створення сумнівної дебіторської заборгованості, що спричиняє збільшення додаткового позикового капіталу.

2.3.2. Аналіз динаміки складу і структури джерел фінансових ресурсів.

Значна кількість дослідників вважають, що *капітал* – це сукупність засобів виробництва, які приносять дохід їхньому власникові. З погляду ж підприємства капітал є сумою вартісної оцінки його майна та коштів, які використовуються в процесі господарської діяльності.

Стосовно визначення економічної суті капіталу, його можна розглядати як:

- фінансові ресурси у грошовій формі;
- майно, сукупність ресурсів та засобів, вкладення в активи підприємства;
- запас економічних благ, багатство.

В свою чергу склад капіталу підприємства розрізняється в залежності від обраної концепції аналізу – фізичної та фінансової. Так на відміну від фізичної концепції капіталу, яка передбачає поділ останнього в його натурально-речовій формі (постійний – змінний, основний – оборотний), у межах фінансової концепції класифікацію капітал здійснюють у його грошовій формі.

При цьому під *постійним капіталом* розуміють ту частину капіталу, яка перетворюється в засоби виробництва і в процесі виробництва не змінює

своєї величини, а під *змінним* – ту частина капіталу, яка витрачається на купівлю робочої сили і в процесі виробництва змінює свою величину (зростає).

За джерелами формування (або фінансовою концепцією) капітал поділяють на власний і позиковий.

Власний капітал підприємства визначається вартістю його чистих активів, яку розраховують як різницю між вартістю майна підприємства та його зобов'язаннями. Власний капітал складається зі статутного, додаткового та резервного капіталу, нерозподіленого прибутку.

Позиковий капітал – це частка вартості майна підприємства, сформованого за рахунок зобов'язань, які в майбутньому мають бути погашені. До складу позикового капіталу входять довго- та короткострокові зобов'язання.

В свою чергу аналіз капіталу підприємства передбачає вирішення таких завдань:

- *дослідження наявності капіталу, його достатності для забезпечення необхідних темпів економічного розвитку підприємства.* Для цього визначають загальний розмір капіталу, порівнюють його з величиною необхідного підприємству майна, оцінюють доцільність залучення різних форм капіталу з відповідних джерел, вивчають обрані підприємством схеми фінансування оборотних та необоротних активів;

- *аналіз дохідності капіталу при певному рівні фінансового ризику.* Оцінка дохідності (рентабельності) капіталу на стадії його формування передбачає визначення середньорічної його вартості, здійснення аналізу співвідношення власного і позикового капіталу, дослідження форм залучення останнього з позиції генерування відповідного рівня прибутку. Вирішуючи це завдання, слід пам'ятати про прямий зв'язок, що існує між рівнем дохідності капіталу та рівнем фінансового ризику, пов'язаного з процесом його формування. Тому під час здійснення оцінки дохідності капіталу, що формується, рекомендується визначати і враховувати допустиму для підприємства межу фінансового ризику;

- *здійснення оцінки фінансового ризику, пов'язаного з формуванням капіталу, при певному рівні його дохідності.* У процесі виконання цього завдання насамперед аналізують рівень ризику, фактори, що на нього впливають, а також резерви його зниження. Мінімізація рівнів ризиків може бути забезпечена шляхом диверсифікації форм капіталу, що залучається, оптимізації структури джерел його формування, запобігання окремим фінансовим ризикам, ефективних форм їх внутрішнього та зовнішнього страхування;

- проведення оцінки фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку. Для цього аналізують рівень фінансової стійкості та платоспроможності підприємства на всіх етапах його розвитку, оцінюють структуру капіталу з позиції її оптимальності, досліджують обсяги авансування джерел у високоліквідні види активів, порівнюють фактичну їх величину з необхідною;

- аналіз фінансової гнучкості підприємства, тобто здатності підприємства швидко формувати необхідний обсяг додаткового капіталу при несподіваному виникненні вискоефективних інвестиційних пропозицій або нових можливостях прискорення економічного зростання. Слід зауважити, що необхідна фінансова гнучкість забезпечується в процесі формування капіталу за рахунок оптимізації співвідношення власних і позикових його видів, довго- та короткострокових форм його залучення, зменшення рівня фінансових ризиків.

Головна мета аналізу капіталу полягає не тільки в тому, щоб установити й оцінити структуру та динаміку джерел коштів і напрямів його розміщення, а й у тому, щоб оцінити ступінь впливу на фінансовий стан підприємства додатково залученого капіталу.

2.3.3. Аналіз складу і структури власного капіталу підприємства.

У складі сукупного капіталу підприємства провідну роль відіграє власний капітал. Збереження і примноження власного капіталу є однією з найсуттєвіших умов забезпечення фінансової стійкості підприємства. Власний капітал підприємства складається з капіталу, інвестованого власниками, і капіталу, накопиченого в процесі діяльності. Кожен з цих елементів власного капіталу визначає правові та інші обмеження підприємства в розпорядженні своїми активами. Аналізуючи власний капітал, їх розглядають окремо. Інформація про зміни в складі власного капіталу впродовж звітного року наводиться у формі №4 річної фінансової звітності «Звіт про власний капітал». Звіт про власний капітал доповнює наведені в балансі та інших формах фінансової звітності дані про фінансовий стан підприємства та його зміни за період між звітними датами. З цієї форми звітності власники, інвестори та інші зацікавлені особи отримують узагальнену інформацію про наявність власного капіталу, зміну його обсягу внаслідок переоцінки, отримання чистого прибутку чи збитку, залучення внесків власників, вилучення капіталу та з інших причин.

Ефективність використання капіталу характеризують показники його оборотності та рентабельності. Вони залежать від оптимальності структури джерел фінансування інвестиційних потреб підприємства та складу активів за

напрямами інвестування. Показники рентабельності капіталу виражають взаємозв'язок прибутку і капіталу, інвестованого в активи підприємства задля отримання прибутку. Серед цих показників найбільш узагальнювальними є рентабельність сукупного капіталу і рентабельність власного капіталу. Показник рентабельності сукупного капіталу характеризує ефективність діяльності підприємства загалом, а показник рентабельності власного капіталу показує, яким чином ефективність операційної діяльності трансформується у вигоди власників. Невипадково вони найбільше цікавлять власників та інвесторів. Їх доповнюють показники рентабельності оборотного капіталу, рентабельності основної діяльності та рентабельності реалізації.

2.3.4. Аналіз складу і структури поточних зобов'язань.

Одним із джерел залучення активів в оборот підприємства є кредиторська заборгованість, відображена у III-му розділі пасиву балансу «Поточні зобов'язання і забезпечення». Вона виникає у зв'язку з тим, що у процесі діяльності підприємства не завжди здійснюють розрахунки з юридичними і фізичними особами одночасно з відчуженням майна, виконанням робіт, наданням послуг, що призводить до виникнення певних зобов'язань перед постачальниками та іншими контрагентами господарських відносин. Кредиторська заборгованість, що при цьому виникає, є різновидом комерційного кредиту, який виступає важливим фактором стабілізації фінансового стану підприємства

Поточна кредиторська заборгованість складається із заборгованості постачальникам за одержані від них товарно-матеріальні цінності, заборгованості перед бюджетом за податковими платежами, заборгованості з оплати праці і страхування, авансів покупців у рахунок майбутніх відвантажень та ін. Залежно від умов виникнення кредиторську заборгованість поділяють на допустиму і невинуватану.

Підприємства зобов'язані своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями. За несвоєчасні розрахунки вони мають сплачувати штрафи і неустойки. Однак практика свідчить, що можливість уникнути майнової відповідальності за невиконання власних договірних зобов'язань дає їм змогу ухилятися від взаєморозрахунків з партнерами. Несвоєчасність платежів викликає фінансові ускладнення у підприємств-кредиторів, негативно впливає на їх господарську діяльність, а у підсумку і на економіку країни загалом.

Кредиторську заборгованість аналізують у такій послідовності, як і дебіторську. Її вивчають загалом, а також за окремими видами і кредиторами.

На основі даних балансу і аналітичного обліку розрахунків з кредиторами виявляють зміни, що відбулися в обсязі і складі кредиторської заборгованості, реальність і характер боргів, а також час і причини їх утворення. Особлива увага повинна приділятися простроченій кредиторській заборгованості.

Для оцінки стану розрахунків з кредиторами розраховують показники оборотності кредиторської заборгованості, такі як середня тривалість її погашення у днях та коефіцієнт оборотності у разях. Середню тривалість погашення кредиторської заборгованості у днях, що була необхідною для розрахунків з кредиторами, які обслуговують поточну діяльність в частині придбання, розраховують діленням середнього значення величини кредиторської заборгованості на середньоденну суму закупівель у звітному періоді. Аналіз завершують вивченням співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості підприємства.

2.4. Аналіз ліквідності і платоспроможності.

2.4.1. Сутність платоспроможності і ліквідності та їх значення.

Для характеристики фінансового стану підприємства важливо визначити його готовність постійно (щоденно) виконувати свої фінансові зобов'язання з платежів, строк сплати яких настав. Ступінь такої готовності називається *платоспроможністю*. Платоспроможність передбачає наявність у підприємства грошей та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за заборгованістю, яка потребує негайного погашення.

Оскільки явище платоспроможності різноманітне, доцільно класифікувати його за різними ознаками:

1. За інформаційною базою дослідження:

а) *статична платоспроможність* визначається на відповідну дату і характеризує здатність підприємства виконувати платіжні зобов'язання за рахунок наявних грошей. Інформаційною базою оцінювання статичної платоспроможності є баланс;

б) *динамічна платоспроможність* – її оцінювання здійснюється на підставі грошового обороту підприємства, тобто на основі визначення і порівняння обсягів вхідного (надходження коштів) та вихідного (вибуття коштів) грошових потоків упродовж певного періоду часу.

2. За періодом оцінювання:

а) *поточна платоспроможність* означає наявність у достатньому обсязі грошей для розрахунків за поточною кредиторською заборгованістю, що потребує негайного погашення;

б) *перспективна платоспроможність* встановлює потенційні можливості виконання платіжних зобов'язань, що забезпечується їх погодженістю з платіжними засобами протягом прогнозованого періоду. Вона визначається на довго-, середньо- та короткострокову перспективи.

3. *За обсягом платіжних засобів* оцінюються платіжні можливості з виконання поточних зобов'язань та забезпечень:

а) *грошова платоспроможність* – тільки за рахунок грошей;

б) *розрахункова платоспроможність* – за рахунок наявних грошей і можливих джерел їх зростання (коштів у розрахунках);

в) *майнова платоспроможність* – за рахунок усіх видів наявних активів (у разі їх можливого продажу).

Ліквідність підприємства – це засіб підтримання платоспроможності.

Ліквідність менш динамічна порівняно з платоспроможністю. Це обумовлено тим, що на підприємстві в міру стабілізації його виробничої діяльності складається певна структура активів та джерел коштів, унаслідок чого коефіцієнти ліквідності залишаються незмінними протягом певного часу або змінюються несуттєво.

Натомість фінансовий стан підприємства з погляду платоспроможності характеризується різкими змінами і залежить від забезпеченості фінансовими ресурсами, виконання плану реалізації продукції, своєчасного надходження платежів від контрагентів тощо.

Поняття ліквідності та платоспроможності дуже близькі, але перше є більш містким: від ступеня ліквідності залежить платоспроможність.

Під терміном "*ліквідність*" прийнято розуміти здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання перед усіма контрагентами і державою шляхом перетворення активів у кошти.

Ліквідність балансу – це ступінь покриття боргових зобов'язань підприємства його активами, термін перетворення яких на грошові кошти відповідає строку погашення платіжних зобов'язань.

Ліквідність підприємства – це більш загальне поняття, ніж ліквідність балансу. Якщо ліквідність балансу характеризує якість управління активами, тобто можливість надходження грошових коштів лише за рахунок реалізації активів, то ліквідність підприємства залежить від іміджу цього підприємства, його інвестиційної привабливості, що дає змогу підприємству залучати додаткові кошти.

2.4.2. Класифікація активів за ступенем ліквідності та пасивів за терміновістю погашення.

Основна ознака ліквідності – формальне перевищення (за вартісним оцінюванням) оборотних активів над короткостроковими пасивами. Чим більшим є таке перевищення, тим сприятливішим є фінансовий стан підприємства з позиції ліквідності.

Наслідками низького рівня ліквідності є нездатність підприємства сплатити свої поточні борги і зобов'язання, що своєю чергою призводить до обов'язкового продажу довгострокових фінансових вкладень та активів, а в найгіршому випадку – до зниження дохідності, до неплатоспроможності та банкрутства.

Аналізуючи ліквідність, важливо з'ясувати такі аспекти:

- ступінь свободи в розпорядженні активами (чи не є активи предметом застави);

- можливість швидкої втрати цінностей активу внаслідок його морального або фізичного зносу (особливо актуально для підприємств харчової промисловості та торговельних підприємств);

- контрольованість активів (можливість отримання інформації про переведення грошових коштів з одного рахунка на інший);

- наявність умовних зобов'язань (гарантійних та потенційних зобов'язань, які можуть за певних умов збільшити суму короткострокових зобов'язань підприємства).

За ступенем ліквідності всі активи підприємства поділяють на такі групи:

I група (A_1) - високоліквідні активи (гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції);

II група (A_2) - активи, що швидко реалізуються (дебіторська заборгованість (крім безнадійної та довготермінової);

III група (A_3) - активи, що повільно реалізуються (виробничі запаси, інші матеріальні цінності, готова продукція, товари);

IV група (A_4) - активи, що важко реалізуються (необоротні активи); необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

Пропорція, в якій ці групи можуть співвідноситись, визначається:

- характером та сферою діяльності;

- швидкістю обороту коштів підприємства;

- співвідношенням поточних та довгострокових активів;

- сумою та строковістю зобов'язань;

- ступенем ліквідності поточних активів.

Разом з тим весь капітал підприємства поділяється на групи, які

диференціюються за термінами виконання підприємством своїх фінансових зобов'язань:

I група (Π_1) – термінові зобов'язання (поточні зобов'язання та забезпечення за винятком короткострокових кредитів банків);

II група (Π_2) – короткострокові пасиви (короткострокові кредити банків);

III група (Π_3) – довгострокові пасиви (довгострокові зобов'язання та забезпечення);

IV група (Π_4) – сталі пасиви (власний капітал); зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Після групування проводиться зіставлення певних елементів активів з елементами пасивів. Найбільш термінові зобов'язання підприємства зіставляють з максимально ліквідними активами. Зобов'язання, що залишаються непокритими, врівноважують менш ліквідними активами.

Баланс підприємства вважається ліквідним, якщо виконуються такі вимоги: $A_1 \geq \Pi_1$, $A_2 \geq \Pi_2$, $A_3 \geq \Pi_3$, $A_4 \leq \Pi_4$.

2.4.3. Показники ліквідності та їх економічна інтерпретація.

Ліквідність підприємства оцінюється за допомогою абсолютних та відносних показників.

Серед абсолютних основним є показник, що характеризує *величину робочого капіталу*. В аналізі ліквідності робочий капітал підприємства дуже часто називають власними оборотним капіталом (ВОК).

Показник власного оборотного капіталу характеризує ту частину власного капіталу підприємства, яка є джерелом покриття його поточних активів. Він є розрахунковим показником, що залежить від структури як активів, так і джерел коштів. За інших рівних умов зростання цього показника в динаміці розглядається як позитивна тенденція. Основним і постійним джерелом збільшення власних оборотних коштів є прибуток.

Показник власного оборотного капіталу показує, яка сума оборотних коштів залишається в розпорядженні підприємства після розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями.

Для того, щоб мати можливість порівнювати ступінь ліквідності різномасштабних підприємств, використовують відносні показники ліквідності: коефіцієнти загальної, швидкої та абсолютної ліквідності

Для розрахунку всіх вище згаданих показників розраховується співвідношення між активами та зобов'язаннями підприємства. Логіка такого співвідношення полягає в тому, що підприємство погашає свої

короткострокові зобов'язання здебільшого за рахунок оборотних активів; отже, якщо оборотні активи перевищують за величиною короткострокові пасиви, підприємство може розглядатися як успішно функціонуюче.

Нормальним значенням коефіцієнта загальної ліквідності вважається 1,5...2,0, але не менше 1. Значення коефіцієнта, рівне 1, припускає рівність поточних активів і пасивів. Однак, якщо взяти до уваги, що ступінь ліквідності різних елементів поточних активів істотно відрізняється, можна допустити, що не всі активи будуть негайно реалізовані або ж реалізовані не в повній вартості, у результаті чого можлива загроза погіршення фінансового стану підприємства.

Якщо ж значення коефіцієнта значно перевищує 1, то можна зробити висновок про те, що підприємство володіє значним обсягом вільних ресурсів, які сформувалися завдяки власним джерелам. Якщо коефіцієнт покриття високий, це можна пов'язати з уповільненням оборотності коштів, вкладених у запаси, невиправданим зростанням дебіторської заборгованості.

При значенні показника менше 1 підприємство має дуже низьку ліквідність. У цьому випадку, а також за умови негативної динаміки цього показника проводиться додатковий аналіз з метою виявлення причин, що призвели до зниження ліквідності підприємства, а також уживаються заходи щодо недопущення банкрутства підприємства.

На рівень коефіцієнта загальної ліквідності впливає галузева належність підприємства, структура запасів, стан дебіторської заборгованості, тривалість виробничого та фінансового циклів, рентабельність виробництва, структура активів і пасивів й інші фактори. Одне і те саме підприємство в різні періоди своєї діяльності може мати різний нормативний рівень даного показника.

Коефіцієнт швидкої ліквідності розраховується за вужчим колом оборотних активів, коли з розрахунку виключається найменш ліквідна їх частина – виробничі запаси. Таке виключення пояснюється не тільки значно меншою ліквідністю запасів, а й тим, що сума грошових коштів, які можуть бути отримані у випадку вимушеної реалізації виробничих запасів, може бути значно нижчою величини витрат на їх придбання. Теоретичне значення коефіцієнта оцінюється на рівні 0,8...1, за деякими джерелами допускається його зниження до 0,5.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частка короткострокових зобов'язань може бути за необхідності погашена негайно за рахунок наявних грошей та їх еквівалентів.

Теоретично значення коефіцієнта вважається достатнім, якщо воно перевищує 0,2...0,3. На практиці ж значення бувають значно нижчі, і за цим

показником не можна відразу робити негативні висновки про можливість підприємства негайно погасити свої борги, тому що мало ймовірно, щоб всі кредитори підприємства одночасно пред'являли б йому свої вимоги. У той же час, занадто високе значення показника абсолютної ліквідності свідчить про нераціональне використання фінансових ресурсів.

2.4.4. Методика розрахунку показників ліквідності та їх аналіз.

Основними коефіцієнтами для оцінювання ліквідності підприємства є:

- коефіцієнт загальної ліквідності;
- коефіцієнт швидкої ліквідності;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності.

Коефіцієнт загальної ліквідності визначається за формулою:

$$K_{зл} = OA / ПЗ, \quad (2.1)$$

де $K_{зл}$ – коефіцієнт загальної ліквідності;

OA – оборотні активи;

$ПЗ$ – поточні зобов'язання.

Цей коефіцієнт показує, скільки гривень поточних активів припадає на 1 гривню поточних зобов'язань підприємства. Нормативне значення коефіцієнта 1,5-2. Проте, слід зауважити, що орієнтоване значення показника може встановлювати і саме підприємство, виходячи з умов господарювання і залежно від щоденної потреби у вільних грошових ресурсах. На нормативний рівень коефіцієнта загальної ліквідності впливають такі фактори:

- структура активів і пасивів;
- оборотність дебіторської та кредиторської заборгованостей;
- рентабельність виробництва;
- ефективність управління запасами;
- оборотність грошових коштів.

Якщо вказаний показник досить високий, це може бути пов'язано з надлишковими виробничими запасами, надплановою завантаженістю готовою продукцією на складах, невиправданим зростанням дебіторської заборгованості.

Крім цього, розраховують *коефіцієнт швидкої ліквідності*:

$$K_{шл} = (OA - ВЗ) / ПЗ, \quad (2.2)$$

де $K_{шл}$ – коефіцієнт швидкої ліквідності;

$ВЗ$ – виробничі запаси.

Цей коефіцієнт показує, яка частина короткострокових зобов'язань підприємства може бути погашена найближчим часом за рахунок наявних коштів та можливих надходжень. Оптимальним для цього коефіцієнта є значення 0,8-1,0.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності розраховується за формулою:

$$K_{ал} = Г / ПЗ \quad (2.3)$$

де $K_{ал}$ – коефіцієнт абсолютної ліквідності;

$Г$ – гроші та їх еквіваленти.

Цей коефіцієнт показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно, якщо виникає така необхідність. Достатнім значенням для коефіцієнта абсолютної ліквідності є 0,2-0,3. Цей коефіцієнт є найбільш жорстким критерієм ліквідності.

Розглянуті коефіцієнти мають певні недоліки:

- статичність – ці показники розраховуються на основі балансових даних, які характеризують майновий стан підприємства на певну дату, що вказує на необхідність аналізу їх динаміки за низку періодів;
- можливість завищення значень показників унаслідок включення до складу поточних активів неліквідних елементів;
- низька інформативність для прогнозування майбутніх грошових надходжень та платежів;
- наявність потенційних зобов'язань, які не відображаються в балансі (гарантійні зобов'язання тощо).

2.5. Аналіз фінансової стійкості.

2.5.1. Сутність фінансової стійкості.

Розрізняють декілька *видів стійкості підприємства*:

- 1) *внутрішня стійкість* – стан підприємства, при якому забезпечуються високі результати його функціонування. В її основі лежить вміння оперативно реагувати на зміну зовнішніх і внутрішніх факторів;
- 2) *зовнішня стійкість* підприємства зумовлена стабільністю економічного становища, яке досягається системою управління ринковою економікою у масштабах країни;
- 3) *загальна стійкість* – такий рух грошових коштів, що забезпечує стабільне перевищення надходження коштів над їх витрачанням;
- 4) *фінансова стійкість* є головним компонентом і наслідком загальної стійкості.

Функціонуючи за умов ринкової економіки, кожне підприємство має забезпечити такий стан фінансових ресурсів, за якого воно б зберігало здатність безперебійно виконувати свої фінансові зобов'язання перед діловими партнерами, власниками, державою, найманими працівниками.

Визначальна умова формування фінансової стійкості підприємства – зіставлення витрат і результатів, одержання максимального прибутку за

мінімальних витрат. Недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності, а надлишкова – до переобтяження підприємства зайвими запасами та резервами.

Фінансовий стан підприємства характеризує:

- ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами;
- ступінь їх раціонального розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності;
- своєчасне проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

Якщо параметри діяльності підприємства і розміщення його фінансових ресурсів відповідають критеріям позитивної характеристики фінансового стану, говорять про фінансову стійкість підприємства.

Іншими словами, *фінансова стійкість* – це такий стан фінансових ресурсів, їх розподіл і використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності й кредитоспроможності в умовах припустимого рівня ризику.

Нині багато підприємств в Україні перебувають у кризовому стані. Вони втратили ринки збуту, у них не вистачає власного оборотного капіталу для здійснення технічної реконструкції та переорієнтації підприємства на випуск конкурентоспроможної продукції. Запаси і затрати на таких підприємствах значно перевищують джерела їх покриття, а нестача власного оборотного капіталу покривається за рахунок кредиторської заборгованості, зобов'язань перед бюджетом, з оплати праці тощо. Усе це вимагає поглибленого аналізу причин погіршення фінансового стану, передусім, за допомогою оцінювання фінансової стійкості підприємств.

2.5.2. Фактори впливу на фінансову стійкість.

Систему факторів, що формують фінансову стійкість підприємства, можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх факторів належать:

- загальний стан економіки;
- економічні умови господарювання;
- податкова та кредитна політика законодавчої і виконавчої влади;
- соціальний стан споживачів продукції;
- платоспроможний попит;
- рівень розвитку фінансового ринку.

Зовнішні фактори впливають на всі підприємства без винятку, незалежно від галузі, виду діяльності та ін. Їх вплив підприємство змінити не може.

Разом з тим, виділяють систему внутрішніх факторів, які формуються на самому підприємстві і теж, значною мірою, впливають на його фінансову стійкість.

Система внутрішніх факторів охоплює:

- стан підприємства на товарному ринку;
- вибір виду діяльності, складу і структури продукції;
- впровадження нових технологічних моделей та забезпечення випуску конкурентоспроможної та якісної продукції;
- становище підприємства у діловій співпраці;
- ефективне управління оборотними активами, недопущення понаднормативних залишків сировини, матеріалів, готової продукції, яка не має попиту;
- забезпечення раціональної структури капіталу, залежність підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів;
- наявність неплатоспроможних дебіторів;
- фінансове прогнозування;
- ефективність господарських і фінансових операцій.

Вплив внутрішніх факторів регулює саме підприємство шляхом підвищення ефективності діяльності.

2.5.3. Методика розрахунку та аналіз відносних показників фінансової стійкості.

Коефіцієнт автономії чи фінансової незалежності (концентрації власного капіталу) визначається за формулою:

$$K_{\text{фн}} = BK / K, \quad (2.3)$$

де $K_{\text{фн}}$ – коефіцієнт фінансової незалежності;

BK – власний капітал;

K – сума загального капіталу.

Цей коефіцієнт характеризує частку власників підприємства в загальній сумі коштів, авансованих в його діяльність. Чим вище значення цього показника, тим більш фінансово стійке підприємство. Гранична нижня межа коефіцієнта – 0,5.

Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{\text{фз}}$) обернений до попереднього показника і розраховується за формулою:

$$K_{\text{фз}} = K / BK. \quad (2.4)$$

Зростання цього показника в динаміці означає збільшення частки позичених коштів у фінансуванні підприємства. Якщо його значення наближається до одиниці, то це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство.

Коефіцієнт маневрування власним капіталом:

$$K_m = \text{ВОК} / \text{ВК}, \quad (2.5)$$

де K_m – коефіцієнт маневрування;

ВОК – власні оборотні кошти;

ВК – власний капітал.

Цей коефіцієнт показує, яка частка власного капіталу вкладена в оборотні кошти, а яка – капіталізована. Нормативне значення показника – не менше за 0,5.

Коефіцієнт загальної заборгованості (концентрації залученого капіталу) розраховується за формулою:

$$K_z = \text{ЗК} / \text{К}, \quad (2.6)$$

де K_z – коефіцієнт загальної заборгованості;

ЗК – залучений капітал підприємства.

Нормативне значення показника – до 0,5.

Коефіцієнт структури довгострокових вкладень:

$$K_{\text{дов}} = \text{ДЗ} / \text{НА}, \quad (2.7)$$

де $K_{\text{дов}}$ – коефіцієнт структури довгострокових вкладень;

ДЗ – довгострокові зобов'язання;

НА – необоротні активи.

Цей коефіцієнт показує, яка частина необоротних активів профінансована зовнішніми інвесторами.

Коефіцієнт структури залученого капіталу:

$$K_{\text{зк}} = \text{ДТЗ} / \text{ЗК}, \quad (2.8)$$

де $K_{\text{зк}}$ – коефіцієнт структури залученого капіталу.;

ДТЗ – довготермінові зобов'язання.

Коефіцієнт фінансового лівериджу:

$$K_{\text{фл}} = \text{ДТЗ} / \text{ВК}, \quad (2.9)$$

де $K_{\text{фл}}$ – коефіцієнт фінансового лівериджу.

Коефіцієнт частки власного оборотного капіталу в оборотних активах ($K_{\text{ч}}$):

$$K_{\text{ч}} = \text{ВОК} / \text{ОА}, \quad (2.10)$$

де ОА – оборотні активи підприємства.

Нормативне значення показника – 0,5.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів:

$$K_{\text{РВ}} = \text{ОЗ}_{\text{ЗАЛ}} / \text{А}, \quad (2.11)$$

де K_{PB} – коефіцієнт реальної вартості основних засобів;

$OZ_{ЗЛ}$ – залишкова вартість основних засобів;

A – активи підприємства.

Коефіцієнт фінансового ризику ($K_{фр}$):

$$K_{фр} = ЗК / ВК. \quad (2.12)$$

Нормативне значення показника – до 1.

Коефіцієнт фінансової стійкості (співвідношення власних і залучених коштів):

$$K_{фс} = ВК / ЗК, \quad (2.13)$$

де $K_{фс}$ – коефіцієнт фінансової стійкості.

Цей показник оцінює фінансову стійкість підприємства загалом. Його зростання в динаміці свідчить про зменшення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів. Вказаний коефіцієнт має бути більшим за одиницю.

Методика аналізу визначених вище коефіцієнтів полягає у порівнянні:

- фактичних коефіцієнтів поточного року з коефіцієнтами попереднього року та за кілька звітних періодів;
- фактичних коефіцієнтів з нормативними, з показниками конкурентів та з середньогалузевими показниками.

2.6. Аналіз фінансових результатів і рентабельності діяльності підприємства.

2.6.1. Економічна сутність і види фінансових результатів.

Прибуток – це втілення у грошовій формі чистого доходу підприємства на вкладений капітал, який характеризує його винагороду за здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупними доходами і сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності.

В сучасних умовах прибуток є:

- головною метою підприємницької діяльності;
- базою економічного розвитку держави;
- критерієм ефективності фінансово-господарської діяльності;
- основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, які забезпечують розвиток підприємства;
- головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства;
- важливим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства;
- основним захисним механізмом від загрози банкрутства підприємства.

Фінансовий результат, який є одним із центральних показників діяльності підприємства, використовується також як орієнтир, відображаючи

напряму його розвитку. У сучасних умовах господарювання зростають самостійність і відповідальність підприємств у розробленні та прийнятті управлінських рішень стосовно забезпечення їхньої ефективної діяльності.

Ефективність фінансової, інвестиційної та виробничої діяльності підприємства відображається у досягнутих фінансових результатах. Фінансовий результат є тим узагальнюючим показником, що інтегрує всю фінансову діяльність підприємства, даючи можливість установити зв'язок між рештою економічних показників.

Фінансовий результат як універсальна економічна категорія дає змогу враховувати два чинники основної мети підприємницької діяльності – максимізацію доходів і мінімізацію витрат.

Прибуток є головним джерелом збільшення обсягів чистих активів, які формуються за рахунок власного капіталу. При цьому вартість чистих активів суттєво впливає на формування ринкової вартості підприємства.

Розмір фінансового результату є важливим індикатором зростання власного капіталу (забезпечення платоспроможності, фінансової незалежності), ділової репутації (гудвілу) та вартості підприємства на ринку.

Види фінансових результатів:

- валовий прибуток (збиток);
- фінансовий результат від операційної діяльності;
- фінансовий результат до оподаткування;
- чистий прибуток (збиток).

2.6.2. Горизонтальний аналіз формування фінансових результатів.

Аналіз фінансового результату включає наступні елементи:

- дослідження окремих абсолютних і відносних показників у динаміці за ряд років (горизонтальний аналіз);
- визначення питомої ваги окремих показників у їх сукупності (вертикальний аналіз);
- дослідження темпів росту (приросту) показників за ряд років (трендовий аналіз);
- оцінювання факторів впливу на величину результативного показника (факторний аналіз).

За горизонтальним аналізом вивчається зміна показників за досліджуваний період. При цьому здійснюється порівняння кожної позиції звітності з попередніми періодами і визначення динаміки показників, і на цій основі – прогнозування показників на майбутній період.

Методика горизонтального аналізу:

$$\Delta\Phi P = \Phi P1 - \Phi P0, \quad (2.14)$$

де $\Delta\Phi P$ – абсолютне відхилення фінансового результату;
 $\Phi P1$, $\Phi P0$ – фінансовий результат відповідно за звітний і базисний роки.

Горизонтальний аналіз полягає в побудові аналітичних таблиць, в яких абсолютні показники доповнюються відносними темпами зростання (зниження).

За вертикальним аналізом проводяться міжгосподарські порівняння (при наявності суттєвих відмінностей за величиною ресурсів, що використовуються; обсягом продажу; чисельністю працівників та іншими показниками). Відносні показники згладжується негативний вплив інфляційних процесів, який іноді суттєво спотворює показники фінансової звітності, тим самим порушуючи умову порівнянності даних при їх дослідженні в динаміці.

Горизонтальний і вертикальний види аналізу взаємодоповнюють один одного, тому на практиці часто будують таблиці, що характеризують як структуру звітної форми, так і динаміку окремих її показників.

2.6.3. Методика розрахунку показників рентабельності та їх аналіз.

Рентабельність характеризує міру ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

Всі показники рентабельності можна об'єднати в дві групи:

1. *Коефіцієнти рентабельності фінансово-господарської діяльності підприємства:*

а) чиста рентабельність реалізації (P_p):

$$P_p = ЧП / ЧД, \quad (2.15)$$

де $ЧП$ – чистий прибуток підприємства;

$ЧД$ – чистий дохід підприємства;

б) рентабельність виробничих витрат ($P_{вв}$):

$$P_{вв} = ОП / С, \quad (2.16)$$

де $С$ – собівартість продукції;

$ОП$ – операційний прибуток підприємства;

в) операційна рентабельність реалізації ($P_{он}$):

$$P_{он} = ОП / ЧД. \quad (2.17)$$

2. *Коефіцієнти рентабельності активів і капіталу:*

а) рентабельність активів (капіталу) (P_a):

$$P_a = ЧП / А, \quad (2.18)$$

де $А$ – середньорічна вартість активів підприємства;

б) рентабельність оборотних активів (P_{oa}):

$$P_{oa} = ОП / ОА, \quad (2.19)$$

де $ОА$ – середньорічна вартість оборотних активів;

в) рентабельність власного капіталу ($P_{вк}$):

$$P_{вк} = ЧП / ВК, \quad (2.20)$$

де $ВК$ – середньорічна вартість власного капіталу.

На зміну рентабельності впливають такі фактори:

- ціни на продукцію;
- рівень собівартості виробів;
- фондівіддача та фондомісткість;
- час випуску продукції;
- частка прибутку на 1 гривню реалізованої продукції;
- оборотність оборотних коштів.

Головне завдання в процесі аналізу рентабельності окремих видів продукції – виявлення нерентабельної продукції і вивчення можливостей для зняття її з виробництва.

Аналіз рентабельності продукції проводиться шляхом порівняння показників звітного періоду з показниками минулого періоду та визначення динаміки показників.

Після розрахунку відхилення проводять аналіз впливу факторів на відхилення фактичного рівня рентабельності від базового.

2.7. Аналіз ймовірності банкрутства підприємства.

2.7.1. Поняття та види банкрутства підприємства.

Банкрутство - визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

Види банкрутства підприємств

1. *Реальне банкрутство.* Воно характеризує повну нездатність підприємства відновити в майбутньому періоді свою фінансову стійкість і платоспроможність у силу реальних втрат використовуваного капіталу. Катастрофічний рівень втрат капіталу не дозволяє такому підприємству здійснювати ефективну господарську діяльність у майбутньому періоді, унаслідок чого воно стає банкрутом юридично.

2. *Технічне банкрутство.* Цей термін характеризує стан неплатоспроможності підприємства, викликаний істотним простроченням його дебіторської заборгованості. При цьому розмір дебіторської заборгованості перевищує розмір кредиторської заборгованості

підприємства, а сума його активів значно перевищує обсяг його фінансових зобов'язань. Технічне банкрутство при ефективному антикризовому управлінні підприємством, включаючи його санацію, звичайно не призводить до юридичного його банкрутства.

3. *Навмисне банкрутство*. Воно характеризує навмисне створення (чи збільшення) керівником чи власником підприємства його неплатоспроможності; нанесення ними економічного збитку підприємству в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб; свідомо некомпетентне фінансове управління. Виявлені факти навмисного банкрутства переслідуються в кримінальному порядку.

4. *Фіктивне банкрутство*. Воно характеризує свідомо помилкове оголошення підприємством про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для одержання від них відстрочки (розстрочки) виконання своїх кредитних зобов'язань чи знижки із суми кредитної заборгованості. Такі дії також переслідуються в кримінальному порядку.

2.7.2. Причини банкрутства.

Кожний суб'єкт господарювання, здійснюючи фінансово-господарську діяльність, знаходиться ніби в двох складних системах. З одного боку, в системі зовнішніх зв'язків з постачальниками, споживачами, державними інститутами, фінансово-кредитними установами, тощо, а з іншого – у внутрішній системі підприємства, що включає такі аспекти, як технічні і фінансові можливості, кадровий і комерційний потенціал, організацію й управління тощо.

Розглядають різні чинники доведення підприємств до кризового стану, а відтак і до банкрутства. Чинники при цьому можуть бути як зовнішні, так і внутрішні.

В загальному ж до зовнішніх факторів відносяться:

- демографічне становище, яке характеризується, зокрема, чисельністю і структурою населення;
- політична стабільність, яка безпосередньо впливає на загальний стан мак-роекономіки;
- економічний стан, який характеризується фінансовою, кредитною, митною і податковою політикою;
- рівень культури (звички і норми споживання, перевага одних товарів і негативне відношення до інших, тощо);
- науково-технічний прогрес, який багато в чому визначає напрям розвитку галузей, регіонів і окремих підприємств.

У разі банкрутства з очевидних зовнішніх причин аналіз часто виявляє також помилки самих підприємців, що посилюють дію несприятливих зовнішніх факторів.

До внутрішніх факторів відносяться:

- філософія фірми (мета і принципи її розвитку);
- технічні можливості підприємств;
- комерційні зв'язки;
- кадровий потенціал;
- організація управління фінансами;
- стратегія інновацій та інвестиції;
- рівень продуктивності праці.

У свою чергу, кожна з цих груп включає систему більш конкретних факторів.

2.7.3. Методи діагностики банкрутства (моделі Альтмана, Таффлера) та інтерпретація їх результатів.

Важливе значення для оцінювання ймовірності банкрутства відведено економіко-математичному моделюванню, яке дає змогу із певним ступенем ймовірності визначити таку ймовірність у майбутньому залежно від зміни чинників, що впливатимуть на розвиток фінансових процесів.

Зарахування підприємства до категорії фінансово неспроможних чи фінансово стійких проводиться у розрізі окремих індикаторів згідно зі шкалою інтерпретації значень, яка складена на основі опрацювання емпіричного матеріалу.

Виходячи із аналізу відповідності кожного із показників, які формують спеціально підібрану систему, його нормативним (граничним) значенням робиться остаточний висновок щодо задовільності фінансового стану підприємницької структури.

З числа моделей прогнозування банкрутства виділяють п'ятифакторну модель Е. Альтмана (США, 1985):

$$Z = 0,717 \times K1 + 0,847 \times K2 + 3,107 \times K3 + 0,420 \times K4 + 0,998 \times K5, \quad (2.21)$$

де $K1$ – робочий капітал / активи;

$K2$ – чистий прибуток / активи;

$K3$ – прибуток до сплати податків і відсотків / активи;

$K4$ – власний капітал / заборгованість;

$K5$ – чистий дохід / активи.

Інтерпретація показника Z , який характеризує ймовірність банкрутства підприємства у майбутньому, така:

$Z \leq 1,23$ – ймовірність банкрутства висока;

$1,23 < Z \leq 2,9$ ймовірність можлива;

$Z > 2,9$ – ймовірність висока.

Модель Р. Таффлера і Г. Тішоу (Великобританія, 1997):

$$Y = 0,53 \times K1 + 0,13 \times K2 + 0,18 \times K3 + 0,16 \times K4, \quad (2.22)$$

де $K1$ – відношення прибутку від реалізації до суми короткотермінових зобов'язань підприємства;

$K2$ – відношення оборотних активів до суми всіх зобов'язань;

$K3$ – відношення короткотермінових зобов'язань до суми всіх активів;

$K4$ – співвідношення суми виручки до суми активів.

Інтерпретація показника Y , який характеризує ймовірність банкрутства підприємства у майбутньому, така:

$Y > 0,3$ – підприємство фінансово стабільне і загроза банкрутства мінімальна;

$Y < 0,2$ – підприємство переживає фінансову кризу і ймовірність банкрутства дуже висока.

РОЗДІЛ 3. ОПОДАТКУВАННЯ

3.1. Основи оподаткування суб'єктів господарювання в Україні.

3.1.1. Сутність і суспільне призначення податків.

Податок є одним з найстародавніших фінансових інструментів світу. Ще за існування первіснообщинної системи господарювання її члени віддавали своєму вождю частину виробленого продукту, зокрема, врожаю своєму вождю за виконання ним своїх обов'язків, пов'язаних з керівництвом, підтриманням добрих стосунків із сусідами та всередині общини, вирішенням проблем захисту общини від ворогів тощо.

Податки мають філософський зміст, оскільки є частиною існування людини. Ще перші філософи Древньої Греції та Риму характеризували податки як суспільно необхідне та корисне явище.

Форми податків протягом існування людства змінювались, але їх сутність залишалась постійною. Спочатку податок мав вигляд частини або шматка загальної здобичі члена общини, потім частини військової здобичі, використання праці та інтелекту рабів, жертвування, відпрацювання якогось часу на користь землевласника, і, в кінці кінців, набрав вигляду грошових платежів, які мають місце за сучасних умов розвитку суспільства. Але, незважаючи на різні форми податків, економічний зміст залишався єдиним — суспільне оподаткування частини особистого доходу платника на користь керівництва суспільством (чи то окремий вождь, чи апарат керівництва держави).

З філософської точки зору податок є життєвою необхідністю об'єднання частини майна, доходів, прибутків громадян країни для існування суспільства в цілому, виконання громадських робіт окремими працівниками, здійснення охорони держави, соціальної підтримки незахищених верств населення, протистояння зовнішнім ворогам та стихійним лихам тощо. Крім того, податок за своєю сутністю є необхідним елементом розширеного відтворення та важливим чинником зростання суспільної продуктивності праці, економічного потенціалу держави. Але фінансове значення податку має й конкретний вигляд у формі речових і вартісних відрахувань. Перехід від філософських значень до економічних здійснюється завдяки системі оподаткування.

3.1.2. Поняття податку та збору.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПКУ.

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим Кодексом порядку, становить податкову систему України.

3.1.3. Функції податків, їх сутність та особливості прояву.

Сутність податку як економічної категорії проявляється через функції, які вони виконують. В теоретичному аспекті виокремлюють три головні функції податків:

1. Фіскальна - (контрольна, розподільна).
2. Регулююча - (стимулююча, стримуюча).
3. Соціальна.

Фіскальна функція є однією з головних функцій податків. Її сутність полягає в забезпеченні фінансування та надходження грошових коштів до бюджетів всіх рівнів. Ця функція послідовно реалізується в будь-якому суспільстві. За її допомогою відбувається вилучення частини доходів підприємств і громадян для утримання державного апарату, оборони країни та фінансування невиробничої сфери, яка не має власних джерел доходів (заклади культури — бібліотеки, архіви тощо), або джерела недостатні для забезпечення належного рівня розвитку — фундаментальна наука, театри, музеї, навчальні заклади. Ця функція поділяється на дві підфункції: контрольну та розподільну.

Контрольна функція полягає в організації налагодження, фіксації та обліку кількості податків, оцінці ефективності кожного каналу надходження податків. За допомогою цієї функції здійснюється контроль за отриманням податків, застосування різних штрафних санкцій до порушників. Крім того, через контрольну функцію здійснюється внесення постійних змін у систему оподаткування з метою підвищення її ефективності. Ефективність цієї функції значною мірою залежить від існуючої в державі податкової дисципліни, законослухняності платників податків та їх відношення до держави. Головна мета контрольної функції полягає контролі за своєчасною сплатою платниками податків.

Роль розподільної функції полягає, в першу чергу, в справлянні податків, повнотою наповнення бюджетів всіх рівнів з метою його

подальшого розподілу. Ця функція реалізується через справляння державою постійних, стабільних та рівномірних податків.

Суть постійності розподільної функції полягає в тому, що податки повинні надходити до бюджету не у вигляді разових платежів, а протягом всього бюджетного періоду, в чітко встановлені строки відповідно до чинного законодавства.

Суть стабільності розподільної функції податків означає, що їх надходження повинно визначатись високим рівнем гарантії, передбачених чинним законодавством і в повному обсязі.

Рівномірність розподільної функції свідчить про те, що податки повинні розподілятися за територіями таким чином, щоб забезпечити достатні доходи всім ланкам бюджетної системи — як на державному, так і на місцевому рівнях.

Важливою є регулююча функція податків. Її сутність полягає в перерозподілі вартості валового національного продукту між державою та платниками податків — юридичними та фізичними особами. Податки, через цю функцію, забезпечують механізм, балансу особистих та загальнодержавних інтересів.

Метою цієї функції є забезпечення безперервності інвестиційних процесів, зростання фінансових результатів бізнесу, сприяння зростання грошових коштів.

Регулююча функція податків реалізується через:

- визначення системи оподаткування, яка діє в державі, її удосконалення, заміну існуючих податків іншими, удосконалення чинних податків, методики їх розрахунку та сплати;

- ефективність застосування податків, яка залежить від їх прогресивності, можливості отримання будь-яких пільг та загального зменшення сплати податкового платежу в межах чинного законодавства;

- визначення податкових ставок. Держава встановлює ставки оподаткування з податків і здійснює їх диференціацію відповідно до діючої системи та особливостей розвитку економіки.

У межах виконання цієї функції виокремлюють два її напрями: стимулюючий та стримуючий.

Сутність стимулюючого напрямку полягає в наданні пільг з податків або звільнення від їх сплати. Податкова пільга є частиною загальної системи оподаткування. Вона спрямована на зацікавленість виробника у виробництві товарів, робіт послуг. З іншого боку, податкова пільга — це можливість зменшення сплати розміру податку його платником на законній підставі. За допомогою податків, пільг та санкцій держава стимулює технічний прогрес,

зростання чисельності робочих місць, капітальні вкладення в розширення виробництва та інше. Стимулювання технічного прогресу за допомогою податків проявляється, насамперед у тім, що сума прибутку, направлена на технічне переобладнання, реконструкцію, розширення виробництва товарів широкого вжитку, обладнання для виробництва продуктів харчування та ряду інших звільняється від оподаткування.

Стримуючий напрям податків застосовується державою під час захисту власного виробника. Для цього встановлюються підвищені митні тарифи, застосовуються додаткові податки, підвищуються вже діючі (наприклад, акцизний збір на горілчані та тютюнові вироби тощо). В цілому це підвищує ціну на виріб і останній стає неконкурентоспроможним.

За сучасних умов розвитку економіки держави особливе значення відводиться соціальній функції податків. Соціальна функція — функція податків, що полягає у підтриманні соціальної рівноваги у суспільстві шляхом зміни співвідношення між доходами різних соціальних груп для зменшення нерівностей між ними. Ця функція суттєво впливає на добробут громадян держави та справедливий розподіл коштів державного бюджету між усіма верствами населення. За допомогою податків в державному бюджету концентруються кошти, які потім спрямовуються на вирішення проблем підприємств економіки держави: як виробничих, так і соціальних, фінансування розвитку виробничої і соціальної інфраструктури. Реалізуючи соціальну функцію податків, держава спрямовує кошти на користь слабших і незахищених категорій громадян за рахунок перекладання податкового тягаря на більш забезпечені верстви населення. Побудована таким чином податкова система дає можливість надати ринковій економіці соціальну направленість, як це зроблено в Німеччині, Швеції, багатьох інших країнах, де функціонують ринкові умови. Соціальна направленість досягається шляхом встановлення прогресивних ставок оподаткування, спрямування значних коштів на соціальні потреби населення, повного або часткового звільнення від оподаткування громадян, які потребують соціального захисту.

Вказане розмежування функцій податкової системи має умовний характер, оскільки вони переплітаються та здійснюються одночасно.

3.1.4. Загальнодержавні податки і збори та їх характеристика.

Перелік загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів надається в статті 9 Податкового кодексу:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;

- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

3.1.5. Місцеві податки і збори та їх характеристика.

Перелік місцевих податків, зборів та обов'язкових платежів визначається статтею 9 Податкового кодексу. До них відносяться:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

- 1) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 2) туристичний збір.

3.1.6. Елементи, що визначаються під час встановлення податків, та їх характеристика.

Вияснення суті податків нерозривно пов'язане з характеристикою понять, які є елементами податкової системи і відносяться до податкової термінології: суб'єкти та об'єкти оподаткування, ставки, одиниці обкладання, строки сплати та пільги з окремого податку.

У податковій системі визначаються три основні фінансові терміни:

Плата (або платіж). Цей термін відповідає на запитання «за що?» і передбачає відносну еквівалентність відносин між платниками податку та державними органами. Наприклад, плата за воду, яка використовується на виробничі потреби; плата за спеціальне використання природних ресурсів. Плата може відноситись як на собівартість, так і сплачуватись з прибутку підприємства, відповідно до чинного законодавства.

Відрахування. Термін відповідає на питання «на що?» та «від чого?» і передбачає цільове призначення. Як правило, відрахування здійснюється в спеціально визначені фонди і може витратитись лише згідно з напрямками цих фондів. Наприклад, відрахування на обов'язкове пенсійне страхування, відносяться до собівартості.

Податки. Відповідають на запитання «для чого?». Вони встановлюються для утримання державних структур і для забезпечення виконання ними відповідних функцій — управління, оборонної, соціальної, економічної тощо. Вони не мають ні елементів конкретного цільового обміну, ні конкретного призначення. Ці кошти акумулюються в державному

бюджеті, а з наступним розподілом їх Верховною Радою України при його затвердженні. Потім він виконується органами влади. Тому податок — це не лише юридична, а й економічна категорія. При справлянні податків відбувається перерозподіл частини засобів власності всього суспільства. Тобто, податки виступають як форма перерозподілу національного доходу. Інші обов'язкові платежі та відрахування, внески до державного бюджету є в визначеному змісті податками лише за формою, а не за їх сутністю. Податок встановлюється лише державою і є її атрибутом, оскільки мають примусовий характер і базуються на юридичних та законодавчих актах держави.

У цілому податковий закон визначає всі головні елементи, які утворюють систему елементів податкових правовідносин:

Суб'єкт оподаткування — це особа, на яку покладено податкове зобов'язання перед державою і яка несе на собі тягар зі сплати податку. До суб'єктів оподаткування відносять платників і носіїв. Платник — особа, яка перераховує суму податкових зобов'язань до бюджету держави. Носій — це особа, на яку покладається тягар зі сплати податку в результаті процесу перекладання податків. Залежно від участі в загальній системі утворення та сплати податку всі носії податку поділяються на три типи:

- особи, які безпосередньо утворюють базу оподаткування. Головним чином це виробники та споживачі;
- посередники, тобто ті особи, які здійснюють посередницькі дії між виробниками та споживачами;
- кінцеві споживачі, або особи, які сплачують податок вже після кінцевого споживання.

Об'єкт податку — це процес, наявність якого зобов'язує сплачувати обов'язкові платежі до централізованого фонду грошових коштів держави. В основу розрахунку належної до сплати суми податку покладено величину об'єкту оподаткування або його розмір.

Масштаб обкладання податком — це своєрідне вимірювання податкової бази, яке закладається в основу розрахунку належної до сплати суми податку. Так, для підприємства це може бути обіг виробленої та реалізованої продукції (ПДВ); розмір отриманого прибутку (податок на прибуток); розмір капіталу; кількість працюючих (комунальний податок) тощо.

Джерелом сплати податків є фонд чи дохід, з якого сплачується податок і проводяться розрахунки з бюджетом.

Ставка податку — офіційно встановлений розмір податку, що забезпечує обчислення належної до сплати суми податку. Існує три методи побудови податкових ставок:

а) - інтуїтивний - органи державної влади, які запроваджують податок, встановлюють ставку на власний розсуд (інтуїтивно);

б) - емпірично-аналітичний - законодавець запроваджує ставки на основі аналізу за попередній період і певних емпіричних висновків;

в) економіко-математичного моделювання - забезпечує встановлення ставок на основі побудови моделей і врахування впливу основних факторів (інтереси держави, платників, суспільства).

Всі ставки податків поділяються в залежно від:

1) виду діяльності:

а) базова ставка;

б) підвищена ставка;

в) знижена ставка.

2) способу їх побудови:

а) тверді;

б) відносні;

в) прогресивні.

3) техніки розрахунку:

а) середньорозрахункові;

б) середньозважені;

в) усереднені.

Термін сплати податку — це конкретна календарна дата або період часу, протягом якого платник податку повинен розрахуватися з державою. Терміни сплати податків в Україні можуть бути: місячні, квартальні та річні. Вони мають велике значення для повноти та своєчасності наповнення доходної частини бюджетів усіх рівнів, а також його витрат на соціальні потреби.

Податковий період — це час, протягом якого визначаються податкові зобов'язання платників податків перед бюджетами всіх рівнів, тобто рік або інший період, який відноситься до податків і по закінченню якого визначається база щодо оподаткування, розраховується розмір податку, який підлягає сплаті.

Податкова пільга — це надання часткового або повного звільнення від сплати податку відповідно чинному законодавству. Вона є одним з головних елементів податкової політики та сферою діяльності податкового менеджменту.

База оподаткування — розмір предмета оподаткування, на який встановлюється ставка.

Неоподатковуваний мінімум доходів громадян — це найменша частина бази оподаткування, яка повністю звільнена від сплати податку.

3.1.7. Види систем оподаткування: загальна і спрощена.

Система оподаткування — це сукупність податків і платежів, а також принципів, методів та засобів справляння і контролю за їх надходженням до централізованих фондів.

В Україні поряд із загальною системою оподаткування, діє спрощена система оподаткування, обліку та звітності.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності - особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Податковим Кодексом, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Юридична особа або фізична особа - підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим Податковим Кодексом, і реєструється платником єдиного податку.

Платники єдиного податку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

податок на прибуток підприємств;

податок на доходи фізичних осіб у частині доходів (об'єкта оподаткування), отриманих в результаті господарської діяльності платника єдиного податку першої - четвертої групи (фізичної особи) і обкладених єдиним податком;

податку на додану вартість з операцій з постачання товарів, робіт і послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними особами та юридичними особами, які обрали ставку єдиного податку, визначену підпунктом 1 пункту 293.3 статті 293 ПКУ (3% + ПДВ), а також що сплачується платниками єдиного податку четвертої групи;

податку на майно (в частині земельного податку), крім земельного податку за земельні ділянки, які не використовуються платниками єдиного податку першої - третьої груп для здійснення господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва;

рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи.

3.2. Платники податків, їх права і обов'язки.

3.2.1. Види та характеристика платників податків.

Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з Податковим Кодексом або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно з Податковим Кодексом.

Кожний з платників податків може бути платником податку за одним або кількома податками та зборами.

Платників податків можна класифікувати за такими підставами.

I. Залежно від способу організації господарської діяльності:

фізичні особи;

юридичні особи;

іноземні юридичні особи; постійні представництва іноземних юридичних осіб;

юридичні та фізичні особи, що діють у складі групи, яка не має статусу юридичної особи (іноземні і/чи національні юридичні та фізичні особи, що діють в Україні на правах партнерів у складі групи, яка не є юридичною особою, на підставі договору про спільну діяльність);

відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи;

консолідована група платників податків.

II. Залежно від податкової юрисдикції держави:

резиденти — особи, які мають місце постійного проживання чи місцезнаходження в даній державі і доходи яких підлягають оподаткуванню з усіх джерел (особи, які несуть повну податкову відповідальність);

нерезиденти — особи, які не мають місця постійного знаходження в державі і в яких оподаткуванню підлягають лише доходи, отримані ними на даній території (особи, які несуть обмежену податкову відповідальність).

Розмежування резидентів і нерезидентів здійснюється на основі трьох принципів:

постійного місцезнаходження на території держави (найчастіше закріплюється кількісний критерій — в Україні це 183 календарних дні);

джерела отриманих доходів;

межі податкової відповідальності — повної чи обмеженої¹.

Принцип територіальності визначає національну належність джерела

доходу. При цьому оподатковуванню в даній країні підлягають тільки доходи, отримані на її території, у той час як будь-які доходи, отримані за її межами, звільняються від оподаткування в даній країні.

Деякі країни за основу беруть критерій резиденства (Велика Британія, США, Росія, Україна); інші — переважно критерій територіальності (Франція, Швейцарія, країни Латинської Америки). Різне об'єднання цих критеріїв зумовлює неоднаковий податковий режим і часто є основною причиною подвійного оподаткування.

III. Залежно від розмірів сукупного валового доходу:

великий платник податків — це особа (юридичний, відособлений підрозділ без статусу юридичної особи, постійне представництво іноземної юридичної особи), сукупний валовий дохід якої становить від 4 до 20 млн. грн. 1;

середній платник податків — це особа (всі платники, перераховані в першій групі), обсяг сукупного валового доходу якої становить до 4 млн. грн. У встановлених законодавством випадках ці суб'єкти можуть виступати малими платниками податків²;

IV. Залежно від критерію юридичного та фактичного обов'язку сплати податку:

юридичний платник податків;
фактичний платник податків.

Цей критерій має місце при непрямому оподатковуванні. Наприклад, при податку на додану вартість кошти в бюджет перераховує суб'єкт, який реалізував товар (роботу, послугу), тобто юридичний платник податків, але за рахунок коштів, отриманих від покупця (користувача, кінцевого споживача), який є фактичним платником податків. Отже, юридичний платник податку — це суб'єкт, який формально зобов'язаний перерахувати податок у бюджет.

Фактичний платник податків — це суб'єкт, що реально зобов'язаний надати грошові кошти в процесі придбання товару (роботи, послуги). До моменту сплати непрямого податку фактичний платник податків виступає носієм податку.

Більше відповідає змісту визначення платника податків саме юридичний платник, оскільки відповідальність за неперерахування, несплату податку лежить тільки на ньому. Чинне законодавство в даному разі визначає платником тільки одного суб'єкта. Відповідно до п. 1.3 ст. 1 Закону України "Про податок на додану вартість" платник податку — це особа, яка зобов'язана здійснювати утримання і внесення в бюджет податку, що сплачується покупцем.

Наведена класифікація платників податків є загальною, тобто поширюється на всі їх види. У свою чергу, кожен окрему групу платників податків можна класифікувати за своїми специфічними підставами.

3.2.2. Права та обов'язки платників податків.

Платник податків має право:

безоплатно отримувати у контролюючих органах, у тому числі і через мережу Інтернет, інформацію про податки та збори і нормативно-правові акти, що їх регулюють, порядок обліку та сплати податків та зборів, права та обов'язки платників податків, повноваження контролюючих органів та їх посадових осіб щодо здійснення податкового контролю;

представляти свої інтереси в контролюючих органах самостійно, через податкового агента або уповноваженого представника;

обирати самостійно, якщо інше не встановлено Податковим Кодексом, метод ведення обліку доходів і витрат;

користуватися податковими пільгами за наявності підстав у порядку, встановленому Податковим Кодексом;

одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків або податковий кредит в порядку і на умовах, встановлених Податковим Кодексом;

бути присутнім під час проведення перевірок та надавати пояснення з питань, що виникають під час таких перевірок, та за власною ініціативою пояснення з питань, що не запитувалися контролюючим органом, ознайомлюватися та отримувати акти (довідки) перевірок, проведених контролюючими органами, перед підписанням актів (довідок) про проведення перевірки, у разі наявності зауважень щодо змісту (тексту) складених актів (довідок) підписувати їх із застереженням та подавати контролюючому органу письмові заперечення в порядку, встановленому Податковим Кодексом;

оскаржувати в порядку, встановленому Податковим Кодексом, рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), у тому числі надану йому у паперовій або електронній формі індивідуальну податкову консультацію, яка йому надана, а також узагальнюючу податкову консультацію;

вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей та фактів, що можуть свідчити на користь платника податків;

на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську

таємницю та стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами;

на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів у порядку, встановленому Податковим Кодексом;

на повне відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у встановленому законом порядку;

самостійно обрати спосіб взаємодії з контролюючим органом в електронній формі через електронний кабінет, якщо інше не встановлено Податковим Кодексом;

реалізовувати через електронний кабінет права та обов'язки, передбачені Податковим Кодексом та які можуть бути реалізовані в електронній формі засобами електронного зв'язку;

подавати декларацію та інші документи в паперовій формі у разі виникнення технічних та/або методологічних помилок чи технічного збою в роботі електронного кабінету (наявність помилки/збою має бути підтверджена технічним адміністратором та/або методологом електронного кабінету, або згідно з повідомленням на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, або рішенням суду), якщо подання таких документів в електронній формі не є обов'язковим відповідно до ПКУ;

надавати за власною ініціативою письмові пояснення та/або документи щодо обставин, які підтверджують відсутність його вини у вчиненому податковому правопорушенні, в порядку, встановленому Податковим Кодексом;

відкрито застосовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засоби фото- і кінозйомки, відеозапису; відкрито здійснювати звукозапис, фото-, відеофіксацію (відеозйомку), накопичувати та використовувати таку мультимедійну інформацію (фото, відео-, звукозапис) під час проведення перевірок.

Платник податку має також інші права, передбачені законом.

Платник податків зобов'язаний:

стати на облік у контролюючих органах в порядку, встановленому законодавством України;

вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів;

подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші

документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;

сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених Податковим Кодексом та законами з питань митної справи;

подавати на належним чином оформлену письмову вимогу контролюючих органів (у випадках, визначених законодавством) документи з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування (податкових зобов'язань), первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, фінансову звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів. У письмовій вимозі обов'язково зазначаються конкретний перелік документів, які повинен надати платник податків, та підстави для їх надання;

подавати контролюючим органам інформацію, відомості про суми коштів, не сплачених до бюджету в зв'язку з отриманням податкових пільг (суми отриманих пільг) та напрями їх використання (щодо умовних податкових пільг - пільг, що надаються за умови використання коштів, вивільнених у суб'єкта господарювання внаслідок надання пільги, у визначеному державою порядку);

подавати контролюючим органам інформацію в порядку, у строки та в обсягах, встановлених податковим законодавством;

виконувати законні вимоги контролюючих органів щодо усунення виявлених порушень законів з питань оподаткування та митної справи і підписувати акти (довідки) про проведення перевірки;

не перешкоджати законній діяльності посадової особи контролюючого органу під час виконання нею службових обов'язків та виконувати законні вимоги такої посадової особи;

повідомляти контролюючим органам за місцем обліку такого платника про його ліквідацію або реорганізацію протягом трьох робочих днів з дня прийняття відповідного рішення (крім випадків, коли обов'язок здійснювати таке повідомлення покладено законом на орган державної реєстрації);

повідомляти контролюючі органи про зміну місцезнаходження юридичної особи та зміну місця проживання фізичної особи - підприємця;

забезпечувати збереження документів, пов'язаних з виконанням податкового обов'язку, протягом строків, установлених Податковим Кодексом;

допускати посадових осіб контролюючого органу під час проведення ними перевірок до обстеження приміщень, територій (крім житла громадян), що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для проведення перевірок з питань обчислення і сплати податків та зборів у випадках, встановлених Податковим

Кодексом;

використовувати електронний кабінет для листування з контролюючими органами в електронній формі у разі подання звітності в електронній формі, а також після проходження електронної ідентифікації онлайн в електронному кабінеті, крім платників податків, які відмовилися від використання електронного кабінету в порядку, встановленому Податковим Кодексом, та платників податків, які не визначили спосіб взаємодії із контролюючим органом;

забезпечувати надання посадовими (службовими) особами платника податку письмових пояснень на письмовий запит контролюючого органу з питань, що стосуються предмета перевірки, та їх документального підтвердження;

визначати, змінювати уповноважених осіб платника податків, які мають право користуватися електронним кабінетом, зокрема щодо підписання, подання, отримання ними документів та інформації через електронний кабінет, та визначати їхні повноваження.

3.3. Податок на доходи фізичних осіб та військовий збір.

3.3.1. Платники податку на доходи фізичних осіб. Податкові агенти.

Платниками податку є:

- 1) фізична особа - резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;
- 2) фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;
- 3) податковий агент.

Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором діяльності.

У разі смерті платника податку або оголошення його судом померлим чи визнання безвісно відсутнім або втрати ним статусу резидента (за відсутності податкових зобов'язань як нерезидента згідно з ПКУ) податок за останній податковий період справляється з нарахованих на його користь доходів. Відповідно до цього останнім податковим періодом вважається період, який закінчується днем, на який відповідно припадає смерть такого платника податку, винесення такого судового рішення чи втрата ним статусу резидента. У разі відсутності нарахованих доходів податок сплаті не

підлягає.

Якщо фізична особа - платник податку вперше отримує оподатковуваний доходи всередині податкового періоду, то перший податковий період розпочинається з дня отримання таких доходів.

Податковим агентом є юридична особа або підприємець, які зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок на доходи фізичних осіб до бюджету від імені та за рахунок фізичної особи з доходів, що виплачуються такій особі, а також вести податковий облік та подавати податкову звітність.

3.3.2. Об'єкт та база оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

Об'єктом оподаткування резидента є:

- 1) загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- 2) доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);
- 3) іноземні доходи - доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- 1) загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;
- 2) доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід, з урахуванням особливостей, визначених ПКУ.

Загальний оподатковуваний дохід - будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

У разі використання права на податкову знижку базою оподаткування є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального оподаткованого доходу з урахуванням пункту 164.6 ПКУ на суми податкової знижки такого звітного року.

Базою оподаткування для доходів, отриманих від провадження господарської або незалежної професійної діяльності, є чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається відповідно до пункту 177.2 статті 177 та пункту 178.3 статті 178 ПКУ.

Загальний оподатковуваний дохід складається з доходів, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання), доходів, які оподатковуються у складі загального річного оподаткованого доходу, та доходів, які оподатковуються за іншими правилами, визначеними ПКУ.

Загальний місячний оподатковуваний дохід складається із суми оподатковуваних доходів, нарахованих (виплачених, наданих) протягом такого звітного податкового місяця.

Загальний річний оподатковуваний дохід дорівнює сумі загальних місячних оподатковуваних доходів, іноземних доходів, отриманих протягом такого звітного податкового року, доходів, отриманих фізичною особою - підприємцем від провадження господарської діяльності згідно із статтею 177 ПКУ, та доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність згідно із статтею 178 ПКУ.

3.3.3. Ставки податку на доходи фізичних осіб.

Ставка податку становить 18 відсотків бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) (крім випадків, визначених у пунктах 167.2-167.5 ПКУ) у тому числі, але не виключно у формі: заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами.

Ставка податку становить 5 відсотків бази оподаткування у випадках, прямо визначених цим розділом

Ставка податку може становити 0 відсотків бази оподаткування у випадках, прямо визначених цим розділом.

Ставка податку становить 18 відсотків бази оподаткування щодо перевищення суми пенсії (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), щомісячного довічного грошового утримання, визначеної у підпункті 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 цього розділу, які отримуються платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом.

Ставки податку на пасивні доходи до бази оподаткування встановлюються у таких розмірах:

1) 18 відсотків - для пасивних доходів, крім зазначених у підпунктах 167.5.2 та 167.5.4 ПКУ;

2) 5 відсотків - для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами - платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування);

3) у половинному розмірі ставки, встановленої у пункті 167.1 ПКУ - для доходів у вигляді дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих нерезидентами,

інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток.

3.3.4. Платники, об'єкти та база оподаткування військовим збором.

Платники військового збору:

фізична особа-резидент (фізична особа, яка має місце проживання в Україні), яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

фізична особа-нерезидент (фізична особа, яка не є резидентом), яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;

податковий агент.

Згідно ст.18.1. Податкового кодексу України податковим агентом визнається особа, на яку ПКУ покладається обов'язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахування військового збору до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків.

Об'єктом оподаткування збором є доходи у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами; виграшу в державну та недержавну грошову лотерею, виграш гравця (учасника), отриманий від організатора азартної гри.

Станом на сьогодні об'єкт оподаткування військовим збором детально визначений, а перелік доходів, які оподатковуються збором, передбачений ст. 163 ПКУ. Таким чином, об'єктом оподаткування резидента є:

загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;

доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);

іноземні доходи - доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;

доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Базою оподаткування відповідно до п. 164.1 ПКУ є загальний оподатковуваний дохід з урахуванням особливостей, визначених цим розділом.

3.3.5. Ставки військового збору та порядок його розрахунку.

Особливістю військового збору є його фіксована ставка, розмір якої становить 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування, який, в свою чергу, не залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів. Нарахування, утримання та сплата (перерахування) збору до бюджету здійснюються у порядку, встановленому статтею 168 ПКУ, за ставкою 1,5 відсотка. А відповідальними за його нарахування та сплату є особи, визначені ст. 171 ПКУ.

Особою, відповідальною за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету військового збору з доходів у вигляді заробітної плати, є роботодавець, який виплачує такі доходи на користь платника податку.

Особою, відповідальною за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету військового збору з інших доходів, є:

податковий агент - для оподатковуваних доходів з джерела їх походження в Україні;

платник податку - для іноземних доходів та доходів, джерело виплати яких належить особам, звільненим від обов'язків нарахування, утримання або сплати (перерахування) збору до бюджету.

3.4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

3.4.1. Платники, об'єкти та база оподаткування єдиним соціальним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування - консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування (соціальні гарантії на випадок безробіття, нещасних випадків чи професійних захворювань, пенсійне забезпечення та інші виплати).

Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» встановлено розмір мінімального страхового внеску, який підлягає сплаті щомісяця. Мінімальний страховий внесок - сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід).

Платниками єдиного внеску є:

роботодавці;

фізичні особи - підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування;

особи, які провадять незалежну професійну діяльність, а саме наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності;

члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах;

особи, які беруть добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування;

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері зовнішніх зносин, уповноважений орган центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період, - за непрацюючого іншого з подружжя працівника дипломатичної служби, який перебуває за кордоном за місцем довготермінового відрядження такого працівника.

Об'єкт та база нарахування єдиного внеску

1. Єдиний внесок нараховується:

1) для платників, зазначених у пунктах 1 (крім абзацу сьомого), частини першої статті 4 цього Закону, - на суму нарахованої кожній застрахованій особі заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України "Про оплату праці", та суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами;

для платників, зазначених в абзаці сьомому пункту 1 частини першої статті 4 цього Закону, - на суму грошового забезпечення кожної застрахованої особи, оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності, що здійснюється за рахунок коштів роботодавця, та допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами; допомоги, надбавки або компенсації відповідно до законодавства.

Нарахування та сплата єдиного внеску за платників, зазначених у абзаці сьомому пункту 1 частини першої статті 4 цього Закону, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в порядку, встановленому Кабінетом

Міністрів України, але не менше мінімального страхового внеску за кожну особу.

2) для платників, зазначених у пунктах 4 (крім фізичних осіб - підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування), 5 та 5-1 частини першої статті 4 цього Закону, - на суму доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за місяць, у якому отримано дохід (прибуток).

У разі якщо таким платником не отримано дохід (прибуток) у звітному періоді або окремому місяці звітного періоду, такий платник має право самостійно визначити базу нарахування, але не більше максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої цим Законом. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску;

3) для платників, зазначених у пункті 4 частини першої статті 4 цього Закону, які обрали спрощену систему оподаткування, - на суми, що визначаються такими платниками самостійно для себе, але не більше максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої цим Законом. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску;

4) для платників, зазначених у абзаці сьомому пункту 1 частини першої статті 4 цього Закону, - на суму допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами;

5) для платників, зазначених у пункті 16 частини першої статті 4 цього Закону, - на суми, що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Нарахування та сплата єдиного внеску за непрацюючого іншого з подружжя працівника дипломатичної служби, який перебуває за кордоном за місцем довготермінового відрядження такого працівника, з дня направлення по день перетину кордону України у зв'язку з остаточним поверненням в Україну здійснюються за рахунок коштів державного бюджету в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, але не менше мінімального страхового внеску за кожну особу.

2. Для осіб, які працюють у сільському господарстві, зайняті на сезонних роботах, виконують роботи (надають послуги) за цивільно-правовими договорами, творчих працівників (архітекторів, художників, артистів, музикантів, композиторів, критиків, мистецтвознавців, письменників, кінематографістів), та інших осіб, які отримують заробітну плату (дохід) за виконану роботу (надані послуги), строк виконання яких

перевищує календарний місяць, єдиний внесок нараховується на суму, що визначається шляхом ділення заробітної плати (доходу), виплаченої за результатами роботи, на кількість місяців, за які вона нарахована.

Зазначений порядок нарахування внеску поширюється також на осіб, яким після звільнення з роботи нараховано заробітну плату (дохід) за відпрацьований час або згідно з рішенням суду - середню заробітну плату за вимушений прогул.

3. Нарахування єдиного внеску здійснюється в межах максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої цим Законом.

4. Єдиний внесок нараховується на суми, зазначені в частинах першій і другій цієї статті, не зменшені на суму відрахувань податків, інших обов'язкових платежів, що відповідно до закону сплачуються із зазначених сум, та на суми утримань, що здійснюються відповідно до закону або за договорами позики, придбання товарів та виплат на інші цілі за дорученням отримувача.

5. Єдиний внесок нараховується на суми, зазначені в частинах першій і другій цієї статті, незалежно від джерел їх фінансування, форми, порядку, місця виплати та використання, а також від того, чи виплачені такі суми фактично після їх нарахування до сплати.

7. Перелік видів виплат, на які не нараховується єдиний внесок, затверджується Кабінетом Міністрів України. Не нараховується на виплати та не утримується єдиний внесок з виплат, що компенсуються з бюджету в межах середнього заробітку працівників, призваних на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятих на військову службу за контрактом у разі виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та /або введення воєнного стану.

3.4.2. Ставки ЄСВ, особливості їх застосування.

Єдиний соціальний внесок нараховується за ставками:

- звичайна ставка – 22 %
- ставка для осіб з інвалідністю – 8,41 %.

При розрахунку єдиного соціального внеску (ЄСВ) у випадку, якщо сума зарплати не досягає до мінімальної зарплати, застосовується так звана “мінімальна база нарахування ЄСВ” – мінімальна заробітна плата, тобто єдиний соціальний внесок розраховується як добуток мінімальної зарплати та ставки ЄСВ. При цьому за базу ЄСВ береться не тільки зарплата, але й доходи за цивільно-правовими договорами (ЦПД) тих працівників, для яких це основне місце роботи.

Винятки з правила “мінімальної бази”, коли ЄСВ сплачується з фактично нарахованого доходу (фактичної бази), а не з мінімальної зарплати (див. абз. 3 ч. 5 ст. 8 Закону про ЄСВ):

аванс (зарплата за першу половину місяця);

зарплата зовнішнього сумісника;

зарплата особи з інвалідності;

зарплата працівника, який працював неповний місяць (прийнятий на роботу не з 1-го числа місяця або звільнений з роботи не останнім числом місяця);

зарплата працівника, який спочатку був звільнений, а потім протягом місяця заново прийнятий;

оплата за ЦПД особі, яка на працює в установі (“зі сторони”).

У вищеперерахованих винятках єдиний соціальний внесок нараховується стандартним чином: як добуток зарплати на ставку ЄСВ (22% або 8.41% для осіб з інвалідністю; також є ще ставки 5.3%, 5.5% – для підприємств осіб з інвалідністю).

3.4.3. Терміни сплати та подання звітності з ЄСВ.

Строки сплати ЄСВ:

- до 20-го числа наступного місяця – сплачуємо ЄСВ, який нарахований за відповідний календарний місяць, якщо зарплата була не виплачена, наприклад депонована або ж нарахування лікарняних за минулий місяць;

- під час кожної виплати – якщо виплачуємо зарплату, лікарняні, відпускні, премії, винагороди чи інші виплати, на які нараховуємо ЄСВ.

Фізичні особи-підприємці, самозайняті особи та члени фермерського господарства зобов’язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний квартал, до 20 числа місяця, що настає за кварталом, за який сплачується єдиний внесок. Варто звернути увагу, що останнім днем сплати ЄСВ в даному випадку має бути 19 число відповідного місяця.

3.5. Екологічний податок.

3.5.1. Сутність та значення екологічного податку.

Екологічний податок - загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів.

Екологічний податок виступає інструментом впливу на діяльність суб'єктів господарювання з метою збереження навколишнього середовища, мінімізації шкідливого впливу та стимулювання суб'єктів господарювання до зменшення забруднення навколишнього середовища.

3.5.2. Платники, податкові агенти, об'єкт, ставка і база оподаткування екологічного податку.

Платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються:

- 1) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- 2) скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- 3) розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- 4) утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- 5) тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк.

Не є платниками податку за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) суб'єкти діяльності у сфері використання ядерної енергії, які:

- 1) до останнього календарного дня (включно) звітного кварталу, у якому придбано джерело іонізуючого випромінювання, уклали договір щодо повернення відпрацьованого закритого джерела іонізуючого випромінювання

за межі України до підприємства - виробника такого джерела;

2) здійснюють поводження з радіоактивними відходами, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи, в частині діяльності, пов'язаної з такими відходами.

Не є платниками податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк, державні спеціалізовані підприємства з поводження з радіоактивними відходами, основною діяльністю яких є зберігання, переробка та захоронення тих радіоактивних відходів, що знаходяться у власності держави, а також дезактивація радіаційно-забруднених об'єктів.

Не є платниками податку за розміщення відходів суб'єкти господарювання, які розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину.

Не є платниками податку за викиди двоокису вуглецю суб'єкти, зазначені у пункті 240.1 ПКУ, якими здійснюються такі викиди в обсязі не більше 500 тонн за рік.

У разі якщо річний обсяг викидів двоокису вуглецю перевищує 500 тонн за рік, суб'єкти зобов'язані зареєструватися платниками податку у податковому (звітному) періоді, в якому відбулося таке перевищення. Такі платники зобов'язані скласти та подати податкову звітність, нарахувати та сплатити податок за податковий (звітний) період, у якому відбулося таке перевищення, у порядку, передбаченому ПКУ.

Об'єктом та базою оподаткування є:

1) обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;

2) обсяги та види забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти;

3) обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання;

4) обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк;

5) обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

База оподаткування податком за викиди двоокису вуглецю за результатами податкового (звітного) року зменшується на обсяг таких

викидів у розмірі 500 тон за рік.

Ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення:

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 тонну
Азоту оксиди	2451,84
Аміак	459,85
Ангідрид сірчистий	2451,84
Ацетон	919,69
Бенз(о)пірен	3121217,74
Бутилацетат	552,23
Ванадію п'ятиокис	9196,93
Водень хлористий	92,37
Вуглецю окис	92,37
Вуглеводні	138,57
Газоподібні фтористі сполуки	6070,39
Тверді речовини	92,37
Кадмію сполуки	19405,92
Марганець та його сполуки	19405,92
Нікель та його сполуки	98872,97
Озон	2451,84
Ртуть та її сполуки	103931,28
Свинець та його сполуки	103931,28
Сірководень	7879,65
Сірковуглець	5120,56
Спирт н-бутиловий	2451,84
Стирол	17903,89
Фенол	11128,67
Формальдегід	6070,39
Хром та його сполуки	65822,27.

Ставки податку за викиди в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення забруднюючих речовин (сполук), які не увійшли до пункту 243.1 ПКУ та на які встановлено клас небезпечності:

Клас небезпечності	Ставка податку, гривень за 1 тонну
I	17536,42
II	4016,11
III	598,4
IV	138,57.

Для забруднюючих речовин (сполук), які не увійшли до пункту 243.1 ПКУ та на які не встановлено клас небезпечності (крім двоокису вуглецю), ставки податку застосовуються залежно від установлених орієнтовно безпечних рівнів впливу таких речовин (сполук) в атмосферному повітрі населених пунктів:

Орієнтовно безпечний рівень впливу речовин (сполук), міліграмів на 1 куб. метр	Ставка податку, гривень за 1 тонну
Менше ніж 0,0001	738187,86
0,0001 - 0,001 (включно)	63247,95
Понад 0,001 - 0,01 (включно)	8737,07
Понад 0,01 - 0,1 (включно)	2451,84
Понад 0,1	92,37.

Ставка податку за викиди двоокису вуглецю становить 10,00 гривень за 1 тонну.

Для забруднюючих речовин (сполук), на які не встановлено клас небезпечності та орієнтовнобезпечний рівень впливу (крім двоокису вуглецю), ставки податку встановлюються як за викиди забруднюючих речовин I класу небезпечності згідно з пунктом 243.2 ПКУ.

Ставки податку за скиди окремих забруднюючих речовин у водні об'єкти:

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 тонну
Азот амонійний	1610,48
Органічні речовини (за показниками біохімічного споживання кисню (БСК 5))	644,6
Завислі речовини	46,19
Нафтопродукти	9474,05
Нітрати	138,57
Нітрити	7909,77
Сульфати	46,19
Фосфати	1287,18
Хлориди	46,19.

Ставки податку за скиди у водні об'єкти забруднюючих речовин, які не увійшли до пункту 245.1 ПКУ та на які встановлено гранично допустиму концентрацію або орієнтовно безпечний рівень впливу:

Гранично допустима концентрація забруднюючих речовин або орієнтовно безпечний рівень впливу, міліграмів на 1 літр	Ставка податку, гривень за 1 тонну
До 0,001 (включно)	168743,5
Понад 0,001-0,1 (включно)	122347,23
Понад 0,1-1 (включно)	21092,69
Понад 1-10 (включно)	2146,63
Понад 10	429,72.

За скиди забруднюючих речовин, на які не встановлено гранично допустиму концентрацію або орієнтовно безпечний рівень впливу, застосовуються ставки податку за найменшою величиною гранично допустимої концентрації, наведеної у пункті 245.2 ПКУ.

За скиди забруднюючих речовин у ставки та озера ставки податку, зазначені у пунктах 245.1 і 245.2 ПКУ, збільшуються у 1,5 раза.

Ставки податку за розміщення окремих видів надзвичайно небезпечних відходів:

1) обладнання та приладів, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням, - 865,47 гривні за одиницю;

2) люмінесцентних ламп - 15,06 гривні за одиницю.

Ставки податку за розміщення відходів, які встановлюються залежно від класу небезпеки та рівня небезпечності відходів:

Клас небезпеки відходів	Рівень небезпечності відходів	Ставка податку, гривень за 1 тонну
I	надзвичайно небезпечні	1405,65
II	високонебезпечні	51,2
III	помірно небезпечні	12,84
IV	малонебезпечні	5
	малонебезпечні нетоксичні відходи гірничої промисловості	0,49.

За розміщення відходів, на які не встановлено клас небезпеки, застосовується ставка податку, встановлена за розміщення відходів I класу небезпеки.

За розміщення відходів на звалищах, які не забезпечують повного виключення забруднення атмосферного повітря або водних об'єктів, ставки податку, зазначені у пунктах 246.1-246.3 ПКУ, збільшуються у 3 рази.

Коефіцієнт до ставок податку, який встановлюється залежно від місця (зони) розміщення відходів у навколишньому природному середовищі:

Місце (зона) розміщення відходів	Коефіцієнт
В межах населеного пункту або на відстані менш як 3 км від таких меж	3
На відстані від 3 км і більше від меж населеного пункту	1

Ставки податку за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені)

1. Ставка податку за утворення радіоактивних відходів виробниками електричної енергії - експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій), включаючи вже накопичені, становить 0,0127 гривні у розрахунку на 1 кВт-год виробленої електричної енергії.

2. Корируючий коефіцієнт, який встановлюється для експлуатуючих організацій ядерних установок (атомних електростанцій) залежно від активності радіоактивних відходів:

Категорія відходів	Коефіцієнт
Високоактивні	50
Середньоактивні та низькоактивні	2

Ставки податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк

Категорія відходів	Ставка податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів (крім відходів, представлених як джерела іонізуючого випромінювання), гривень за 1 куб. метр	Ставка податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів, представлених як джерела іонізуючого випромінювання, гривень за 1 куб. сантиметр
Високоактивні	602418,72	20080,63
Середньоактивні та низькоактивні	11245,14	4016,11.

3.6. Акцизний податок і мито.

3.6.1. Платники, об'єкти та база оподаткування акцизним податком.

Акцизний податок - це непрямий податок на високорентабельні та монопольні товари, що включається у ціну продукції. Як і ПДВ, сплачується він у кінцевому підсумку споживачами товарів. Акцизний податок відносять до категорії специфічних акцизів, бо стягується він за диференційованими ставками і має вузьку базу оподаткування..

Платники податку.

1. Особа, постійне представництво, які виробляють підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини.

2. Особа — суб'єкт господарювання, постійне представництво, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України.

3. Фізична особа - резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства.

4. Особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними, підакцизні товари (продукцію), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку.

5. Особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом відповідно до пункту 213.3 статті 213 ПКУ.

6. Особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог.

7. Особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів у разі порушення таких умов.

8. Особа, на яку при здійсненні операцій з підакцизними товарами (продукцією), які не підлягають оподаткуванню або звільнюються від оподаткування, покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) в разі порушення таких умов.

9. Виробники електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її на ринку електричної енергії.

10. Особа - власник ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується у легковий автомобіль, з якого справляється акцизний податок.

11. Особа (у тому числі юридична особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без створення юридичної особи), постійне представництво, які реалізують пальне або спирт етиловий.

12. Особа - суб'єкт господарювання, постійне представництво, які використовують товари (продукцію), коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 статті 215 ПКУ (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД), як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом.

Об'єктами та базою оподаткування є операції з:

- реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);
- реалізації та/або передачі в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, своїм працівникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу, Ця норма не поширюється на операції з передачі в межах одного підприємства електричної енергії (за кодом 2716 00 00 00 згідно з УКТ ЗЕД), виробленої на об'єктах електроенергетики;

- ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;

- реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави;

- реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законодавством, відповідно до пункту 213.3 статті 213 ПКУ;

- обсяги та вартість втрачених підакцизних товарів (продукції), що перевищують встановлені норми втрат з урахуванням пункту 214.6 статті 214 ПКУ;

- реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;

- переобладнання ввезеного на митну територію України транспортного засобу у підакцизний легковий автомобіль.

- реалізації з акцизного складу/акцизного складу пересувного будь-яких обсягів пального або спирту етилового понад обсяги, що:

- отримані з інших акцизних складів/акцизних складів пересувних, що підтверджені зареєстрованими акцизними накладними в Єдиному реєстрі акцизних накладних;

ввезені (імпортовані) на митну територію України, що засвідчені належно оформленою митною декларацією;

вироблені в Україні, реалізація яких є об'єктом оподаткування відповідно до підпункту 213.1.1 ПКУ, або не підлягає оподаткуванню, або звільняється від оподаткування, або оподатковується на умовах, встановлених статтею 229 ПКУ, що підтверджені зареєстрованими акцизними накладними в Єдиному реєстрі акцизних накладних.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставки податку
Пиво із солоду (солодове)	гривень за 1 літр	2,78
Вина звичайні (неігристі) вина, сушло виноградне, зброджені напої, фактична міцність яких вища за 1,2 відсотка об'ємних одиниць етилового спирту, але не вища за 15 відсотків об'ємних одиниць етилового спирту,	гривень за 1 літр	0,01
Вина ігристі та вина газовані, зброджені напої, вина (напої) ароматизовані ігристі (газовані), фактична міцність яких вища за 1,2 відсотка об'ємних одиниць етилового спирту, але не вища за 15 відсотків об'ємних одиниць етилового спирту	гривень за 1 літр	11,65
Вина та інші зброджені напої	гривень за 1 літр	8,02
Алкогольні напої, фактична міцність яких вища за 22 відсотки об'ємних одиниць етилового спирту	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	126,96
Сидр і перрі (без додання спирту)	гривень за 1 літр	1,06
Спирт етиловий, неденатурований, з концентрацією спирту 80 об. % або більше; спирт етиловий та інші спиртові дистиляти та спиртні напої, одержані шляхом перегонки, денатуровані, будь-якої концентрації	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	126,96
Спирт етиловий, неденатурований з концентрацією спирту менш як 80 об. %; спиртові дистиляти та спиртні напої, одержані шляхом перегонки, лікери та інші напої, що містять спирт	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	126,96
Тільки продукти з вмістом спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	169,27

- використання товарів (продукції), коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 статті 215 ПКУ (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД), як пального для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згорання із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згорання з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згорання з кривошипно-шатунним механізмом.

3.6.2. Підакцизні товари та ставки.

До підакцизних товарів належать:

1. Спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу "живого" бродіння);
2. Тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну;
3. Рідини, що використовуються в електронних сигаретах;
4. Пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом та коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 ПКУ (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД);
5. Автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;
6. Електрична енергія.

Податок обчислюється за такими ставками:

1. Спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво.
2. Тютюнові вироби та промислові замітники тютюну.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставка податку
Тютюнова сировина Тютюнові відходи	гривень за 1 кілограм (нетто)*	2836,08
Сигари, включаючи сигари з відрізними кінцями, з вмістом тютюну	гривень за 1 кілограм (нетто)*	2836,08
Сигарили, включаючи сигарили з відрізними кінцями, з вмістом тютюну	гривень за 1000 штук	2257,4
Сигарети без фільтра, цигарки	гривень за 1000 штук	2257,4
Сигарети з фільтром	гривень за 1000 штук	2257,4
Тютюн та замітники тютюну, інші, промислового виробництва; тютюн "гомогенізований" або "відновлений"; тютюнові екстракти та есенції	гривень за 1 кілограм (нетто)*	2836,08
Тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням	гривень за 1000 штук	3019,85

Мінімальне акцизне податкове зобов'язання зі сплати акцизного податку на тютюнові вироби.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставка податку
Сигарети без фільтра, цигарки	гривень за 1000 штук	3019,85
Сигарети з фільтром	гривень за 1000 штук	3019,85
Сигарили, включаючи сигарили з відрізаними кінцями, з вмістом тютюну	гривень за 1 кілограм (нетто)*	3019,85, але не менше 2836,08 гривень за 1 кг нетто";

3. Рідини, що використовуються в електронних сигаретах.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставка податку
Рідини, що використовуються в електронних сигаретах	гривень за 1 літр	3000,00

4. Пальне.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставка акцизного податку у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції)	
	одиниця виміру (об'єм у літрах, приведених до t 15° C)	ставка
суміші ароматичних вуглеводнів, з яких 65 відсотків об'ємних одиниць або більше (включаючи втрати) переганяється при температурі до 250° C за методом, визначеним згідно з ASTM D 86	євро за 1000 літрів	213,50
Легкі дистиляти:		
для специфічних процесів переробки	євро за 1000 літрів	213,50
для хімічних перетворень у процесах, крім зазначених у товарних підкатегоріях	євро за 1000 літрів	213,50
Бензини спеціальні:		
уайт-спірит	євро за 1000 літрів	213,50
інші спеціальні бензини	євро за 1000 літрів	213,50
Бензини моторні:		
бензини авіаційні бензини моторні з вмістом свинцю 0,013 г/л або менше:	євро за 1000 літрів	27,0
із вмістом не менш як 5 мас. % біоетанолу або не менш як 5 мас. % етил-трет-бутилового ефіру або їх суміші	євро за 1000 літрів	213,50
інші бензини	євро за 1000 літрів	213,50
інші нафтопродукти	євро за 1000 літрів	213,50
із вмістом свинцю більш як 0,013 г/л	євро за 1000 літрів	213,50
Паливо для реактивних двигунів	євро за 1000 літрів	27,0
Інші легкі дистиляти	євро за 1000 літрів	213,50
Середні дистиляти:		213,50
для специфічних процесів переробки	євро за 1000 літрів	213,50
для хімічних перетворень у процесах, не зазначених у товарній категорії 2710 19 11	євро за 1000 літрів	213,50

Гас:		
паливо для реактивних двигунів	євро за 1000 літрів	21,0
інший гас	євро за 1000 літрів	183
Інші середні дистиляти	євро за 1000 літрів	183
Важкі дистиляти (газойль)	євро за 1000 літрів	139,50
Тільки паливо пічне побутове	євро за 1000 літрів	139,50
Паливо рідке (мазут) для специфічних процесів переробки	євро за 1000 літрів	139,50
Паливо рідке (мазут) для хімічних перетворень у процесах	євро за 1000 літрів	139,50
Скраплений газ природний	євро за 1000 літрів	3,67
Скраплений газ (пропан або суміш пропану з бутаном) та інші гази	євро за 1000 літрів	52
Бензол	євро за 1000 літрів	195
Толуол	євро за 1000 літрів	195
Ксилол	євро за 1000 літрів	195
Вуглеводні ациклічні насичені (крім бутану, ізобутану)	євро за 1000 літрів	213,50
Бутан, ізобутан	євро за 1000 літрів	52
Метанол технічний (метиловий спирт)	євро за 1000 літрів	245
Інші ефіри прості	євро за 1000 літрів	213,50
антидетонатори	євро за 1000 літрів	213,50
Інші	євро за 1000 літрів	245
Біодизель та його суміші	євро за 1000 літрів	106
Паливо моторне альтернативне	євро за 1000 літрів	162
Палива рідкі, на основі газойлів	євро за 1000 літрів	213,50
Тільки розчинники або розріджувачі на основі метанолу	євро за 1000 літрів	243,50

Товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом, коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у цьому підпункті (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД), оподатковуються за ставкою податку 213,5 євро за 1000 літрів.

5.1. Моторні транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, включаючи водія (крім моторних транспортних засобів, зазначених у товарній позиції 8702 90 90 згідно з УКТ ЗЕД).

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставка податку у твердій сумі з одиниці реалізованого товару (продукції) (специфічні)
Моторні транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, включаючи водія:	
- з двигуном внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення (дизелем або напівдизелем):	
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 2 500 куб. см:	
- нові:	
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 5 000 куб. см	0,003 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 5 000 куб. см	0,003 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися:	
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 5 000 куб. см	0,003 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 5 000 куб. см	0,007 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 2 500 куб. см:	
- нові	0,003 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,007 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- інші:	
- з двигуном внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням:	
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 2800 куб. см:	
- нові	0,003 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,007 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 2800 куб. см:	
- нові	0,003 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,007 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна

Автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені головним чином для перевезення людей, що відповідають товарній позиції 8703 згідно з УКТ ЗЕД (крім моторних транспортних засобів, зазначених у товарній позиції 8702 згідно з УКТ ЗЕД), включаючи вантажопасажирські автомобілі-фургони, гоночні автомобілі, у тому числі автомобілі, які в установленому законодавством порядку подаються до органів, що здійснюють державну реєстрацію транспортних засобів, для реєстрації або

перереєстрації у зв'язку із зміною моделі транспортного засобу, що до переобладнання під час ввезення відповідає товарній позиції 8704 згідно з УКТ ЗЕД, а після переобладнання відповідає товарній позиції 8703 згідно з УКТ ЗЕД:

ставка податку (Ставка) для відповідного транспортного засобу визначається за формулою:

$$\text{Ставка} = \text{Ставка}^{\text{базова}} \times K^{\text{двигун}} \times K^{\text{вік}},$$

де Ставка^{базова} - ставка податку в євро за 1 штуку транспортного засобу:

з двигуном внутрішнього згорання з іскровим запалюванням та кривошипно-шатунним механізмом з об'ємом циліндрів до 3000 куб. сантиметрів (включно) - 50,0;

з двигуном внутрішнього згорання з іскровим запалюванням та кривошипно-шатунним механізмом з об'ємом циліндрів понад 3000 куб. сантиметрів - 100,0;

з двигуном внутрішнього згорання із запалюванням від стиснення (дизелем або напівдизелем) з об'ємом циліндрів до 3500 куб. сантиметрів (включно) - 75,0;

з двигуном внутрішнього згорання із запалюванням від стиснення (дизелем або напівдизелем) з об'ємом циліндрів понад 3500 куб. сантиметрів - 150,0;

$K^{\text{двигун}}$ - коефіцієнт, що визначається діленням об'єму циліндрів двигуна внутрішнього згорання відповідного транспортного засобу в куб. сантиметрах на 1000 куб. сантиметрів;

$K^{\text{вік}}$ - коефіцієнт, що дорівнює кількості повних календарних років з року, наступного за роком виробництва відповідного транспортного засобу, до року визначення ставки податку (для нових транспортних засобів та транспортних засобів, що використовувалися до одного повного календарного року, коефіцієнт дорівнює 1, а для транспортних засобів, що використовувалися понад п'ятнадцять повних календарних років, коефіцієнт дорівнює 15).

Ставка податку для транспортних засобів, зазначених у товарній позиції 8703 90 10 10 згідно з УКТ ЗЕД, оснащених виключно електричними двигунами (одним чи кількома), встановлюється у розмірі 1 євро за 1 кіловат-годину ємності електричного акумулятора таких транспортних засобів.

Ставка податку для транспортних засобів, зазначених у товарних підкатегоріях 8703 10 18 00 (для транспортних засобів, що приводяться в рух тільки електричним двигуном, одним або кількома), 8703 90 10 90, 8703 90 90 00 згідно з УКТ ЗЕД, встановлюється у розмірі 100 євро за 1 штуку.

5.2. Моторні транспортні засоби для перевезення вантажів.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставка податку у твердій сумі з одиниці реалізованого товару (продукції) (специфічні)
1	2
Моторні транспортні засоби для перевезення вантажів:	
- автомобілі-самоскиди, призначені для використання на бездоріжжі:	
- з двигуном внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення (дизелем або напівдизелем) або з двигуном внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням:	
- вантажопідйомністю понад 75 т	0,016 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- інші	0,016 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- інші:	
- автомобілі-самоскиди масою до 5 т	0,01 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- інші	0,01 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- інші з двигуном внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення (дизелем або напівдизелем):	
- з повною масою транспортного засобу не більш 5 т:	
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 2500 куб. см:	
- нові	0,01 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,02 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 2500 куб. см:	
- нові	0,01 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,02 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з повною масою транспортного засобу понад 5 т, але не більш як 20 т:	
- нові	0,013 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,026 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з повною масою транспортного засобу понад 20 т:	
- нові	0,016 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,033 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна

1	2
- інші з двигуном внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням:	
- з повною масою транспортного засобу не більш 5 т:	
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 2800 куб. см	
- нові	0,01 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,02 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 2 800 куб. см:	
- нові	0,01 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,02 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- з повною масою транспортного засобу понад 5 т:	
- нові	0,016 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
- що використовувалися	0,033 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна

Ставки податку для транспортних засобів, що відповідають коду 8704 згідно з УКТ ЗЕД, застосовуються для автомобілів, що використовувалися з 5 до 8 років з коефіцієнтом 40 для автомобілів, що використовувалися понад 8 років з коефіцієнтом - 50.

5.3. Кузови для автомобілів, зазначених у товарній позиції згідно з УКТ ЗЕД 8703.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставка податку у твердій сумі з одиниці реалізованого товару (продукції) (специфічні)
Кузови (включаючи кабіни) для моторних транспортних засобів товарних позицій 8701-8705:	
- кузови для моторних транспортних засобів товарної позиції 8703:	
- для промислового складення:	218 євро за 1 штуку
- укомплектовані	218 євро за 1 штуку
- не укомплектовані	
- інші:	
- що використовувалися п'ять років або менше	872 євро за 1 штуку
- що використовувалися понад п'ять років	872 євро за 1 штуку
- інші	872 євро за 1 штуку

5.4. Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставка податку у твердій сумі з одиниці реалізованого товару (продукції) (специфічні)
Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них, з двигуном внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом і робочим об'ємом циліндрів двигуна не більш як 50 куб. см	0,062 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них, з двигуном внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом і робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 50 куб. см, але не більш як 250 куб. см	0,062 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них, з двигуном внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом і робочим об'ємом циліндрів двигуна понад 250 куб. см, але не більш як 500 куб. см	0,062 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них, з двигуном внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом і робочим об'ємом циліндрів понад 500 куб. см, але не більш як 800 куб. см	0,443 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з допоміжним двигуном, з колясками або без них, з двигуном внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом і робочим об'ємом циліндрів понад 800 куб. см	0,447 євро за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна
Мотоцикли (включаючи мопеди) та велосипеди з електричним двигуном, з колясками або без них, тобто крім тих, що з двигуном внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом; коляски	22 євро за 1 штуку.

5.4. Причепи та напівпричепи для тимчасового проживання у кемпінгах, типу причіпних будиночків.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Ставка податку у твердій сумі з одиниці реалізованого товару (продукції) (специфічні)
причепи та напівпричепи для тимчасового проживання у кемпінгах, типу причіпних будиночків масою понад 3500 кг, крім тих, що складаються	109 євро за 1 штуку

6. Електрична енергія.

Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставка податку (адвалорна)
Електроенергія	відсотків	3,2

3.6.3. Види, платники та об'єкт оподаткування митом, порядок його сплати.

Мито - це загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та Митним Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до Митного Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

В Україні застосовуються такі види мита:

- 1) ввізне мито;
- 2) вивізне мито;
- 3) сезонне мито;
- 4) особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорتنний збір.

Платниками мита є:

1) особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України у порядку та на умовах, встановлених ПКУ;

2) особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях;

3) особа, на яку покладається обов'язок дотримання вимог митних режимів, які передбачають звільнення від оподаткування митом, у разі порушення таких вимог;

4) особа, яка використовує товари, митне оформлення яких було здійснено з умовним звільненням від оподаткування, не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям такого звільнення згідно з ПКУ, іншими законами України, а також будь-які інші особи, які безпідставно використовують звільнення від оподаткування митом (податкову пільгу);

5) особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження товари, що були випущені у вільний обіг на митній території України із звільненням від оподаткування митними платежами, до закінчення строку, визначеного законом;

6) особа, яка реалізує товари, транспортні засоби відповідно до статті 243 Митним Кодексу.

Об'єктами оподаткування митом є:

1) товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 150 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами;

2) товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в

обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами відповідно до розділу XII Митним Кодексу, а також розділів V та VI Податкового кодексу України;

3) товари, транспортні засоби, що реалізуються відповідно до статті 243 Митним Кодексу.

Датою виникнення податкових зобов'язань із сплати мита у разі ввезення товарів на митну територію України чи вивезення товарів з митної території України є дата подання митному органу митної декларації для митного оформлення або дата нарахування такого податкового зобов'язання митним органом у випадках, визначених ПКУ та законами України.

База оподаткування митом

1. Базою оподаткування митом товарів, що переміщуються через митний кордон України, є:

1) для товарів, на які законом встановлено адвалорні ставки мита, - митна вартість товарів;

2) для товарів, на які законом встановлено специфічні ставки мита, - кількість таких товарів у встановлених законом одиницях виміру.

Для товарів, на які законом встановлено комбіновані ставки мита, база оподаткування визначається відповідно до пунктів 1 і 2 цієї частини.

2. База оподаткування митом товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України в міжнародних поштових та експрес-відправленнях, визначається відповідно до статті 234 Митним Кодексу.

3. База оподаткування митом товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами, визначається відповідно до Митним Кодексу.

Ставки мита.

1. В Україні застосовуються такі види ставок мита:

1) адвалорна - у відсотках до встановленої статтею 279 Митним Кодексу бази оподаткування;

2) специфічна - у грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування, встановлену статтею 279 Митним Кодексу;

3) комбінована, що складається з адвалорної та специфічної ставок мита.

2. Забороняється застосовувати інші, ніж встановлені у частині першій цієї статті, види ставок мита.

3. Ставки мита, крім сезонного та особливих видів мита, встановлюються виключно законами України з питань оподаткування.

4. Ввізне мито на товари, митне оформлення яких здійснюється в порядку, встановленому для підприємств, нараховується за ставками,

встановленими Митним тарифом України.

5. Ввізне мито є диференційованим щодо товарів, що походять з держав, які спільно з Україною входять до митних союзів або утворюють з нею зони вільної торгівлі. У разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються преференційні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

До товарів, що походять з України або з держав - членів Світової організації торгівлі, або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України, якщо інше не встановлено законом.

До решти товарів застосовуються повні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

6. Ввізне мито на товари, митне оформлення яких здійснюється в порядку, встановленому для громадян, нараховується відповідно до розділу XII Митним Кодексу.

7. Вивізне мито нараховується за ставками, встановленими законом.

8. Сезонне мито нараховується за ставками, встановленими Законом України "Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції".

9. Особливі види мита нараховуються за ставками, встановленими рішеннями Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів, відповідно до законів України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту", "Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту", "Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну".

3.6.4. Державне мито та порядок його справляння.

Державне мито справляється за ставками у розмірах (частинах) неоподатковуваних(ого) мінімумів(у) доходів громадян та в процентному відношенні до відповідної суми документа (вартості відчужуваного майна тощо).

Фізичні особи та іноземні юридичні особи, що відповідно постійно проживають або знаходяться за межами України, сплачують вказане в підпункті «у» пункту 6 статті 3 Декрету мито у доларах США або в іншій валюті в розмірах, якщо це передбачено угодами з Україною.

Державне мито сплачується до вчинення дій, за які воно справляється,

а у відповідних випадках - при видачі документів.

Порядок обчислення та справляння державного мита.

1. У всіх органах, які справляють державне мито, державне мито сплачується митними марками або через поштові відділення чи фінансові установи шляхом внесення коштів у готівковій формі або їх переказу в безготівковій формі.

2. За вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами, а також виконавчими комітетами сільських, селищних та міських рад державне мито сплачується до вчинення нотаріальних дій, а за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів, що є в справах нотаріальних контор, - при їх видачі.

Державне мито за угодами, за якими одна сторона звільняється від сплати державного мита, сплачується другою стороною, яка не звільнена від сплати державного мита, або пропорційно за домовленістю сторін.

У випадках, коли грошові суми для прийняття в депозит державної нотаріальної контори надходять поштою або через фінансову установу, належні суми державного мита відраховуються із сум, що надійшли, а залишок приймається в депозит. Утримані суми державного мита перераховуються до бюджету місцевого самоврядування державною нотаріальною конторою при черговій здачі до фінансової установи депозитних сум. Розрахунковий/касовий документ про сплату державного мита зберігається в справах державної нотаріальної контори.

3. За державну реєстрацію актів цивільного стану а також за повторну видачу свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану, державне мито сплачується до подання відповідної заяви. За видачу свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану у зв'язку із зміною і поновленням актових записів цивільного стану державне мито сплачується до подання відповідної заяви про внесення змін або поновлення актового запису цивільного стану.

4. Державне мито за видачу паспорта громадянина України (крім обміну нині чинного паспорта на паспорт нового зразка), документів на право виїзду за кордон і про запрошення в Україну осіб з інших країн, за продовження строку їх дії та за внесення змін до цих документів; за видачу або продовження строку дії посвідки на проживання в Україні іноземцям та особам без громадянства; заяв про прийняття до громадянства України або про вихід з громадянства України, про реєстрацію місця проживання сплачується до подання заяви до відповідного органу.

5. За дії, що виконуються виконавчими комітетами сільських рад, за які повинно сплачуватися державне мито, останнє сплачується до вчинення дій

або при видачі документів.

6. За видачу щорічної контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання державне мито сплачується митними марками при видачі відповідного документа. У разі відсутності митних марок державне мито сплачується через фінансові установи шляхом внесення коштів у готівковій формі або їх переказу у безготівковій формі.

7. Розрахункові/касові документи про сплату державного мита додаються до примірників посвідчених правочинів, до заяв про державну реєстрацію актів цивільного стану та інших відповідних матеріалів про видачу документів, а також до документів реєстрації укладених на біржах угод.

У реєстрі для реєстрації нотаріальних дій вказується сума внесеного державного мита, реквізити розрахункового/касового документа.

Виконавчими комітетами сільської, селищної, міської ради на документах, що видаються платнику, і на відповідних документах та в книгах сільської, селищної та міської рад (реєстр для реєстрації нотаріальних дій тощо) робиться відмітка про суму стягнутого державного мита.

У разі сплати державного мита у відповідних графах або у графі «Для відміток» актових записів цивільного стану зазначається сума сплаченого державного мита.

Записи про надходження сум, що надійшли у сплату державного мита, проводяться в порядку, встановленому законодавством.

У випадках, коли платники звільняються від сплати державного мита, про це робиться відмітка на відповідних документах (в реєстрах, книгах тощо) з посиланням на законодавчі акти чи рішення сільських, селищних та міських рад про звільнення від сплати державного мита із зазначенням номера і дати цього рішення та документ, який підтверджує право на отримання пільги.

3.7. Рентна плата.

3.7.1. Склад рентної плати.

Склад рентної плати

1. Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин.

2. Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

3. Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України.

4. Рентна плата за спеціальне використання води.

5. Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів.
6. Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів.

3.7.2. Платники, об'єкт, база, ставки оподаткування за рентною платою (водних та лісових ресурсів).

Рентна плата за спеціальне використання води.

Платниками рентної плати за спеціальне використання води є:

- первинні водокористувачі - суб'єкти господарювання незалежно від форми власності: юридичні особи, їх філії, відділення, представництва, інші відокремлені підрозділи без утворення юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, а також фізичні особи - підприємці, які використовують та/або передають вторинним водокористувачам воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів;

- суб'єкти господарювання незалежно від форми власності: юридичні особи, їх філії, відділення, представництва, інші відокремлені підрозділи без утворення юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, а також фізичні особи - підприємці, які використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва.

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання води є фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі.

Ставки рентної плати за спеціальне використання води встановлені у ст. 255.5 ПКУ.

Порядок нарахування податкових зобов'язань з рентної плати за спеціальне використання води.

1. Водокористувачі самостійно обчислюють рентну плату за спеціальне використання води та за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики і рибництва щокварталу нарастаючим підсумком з початку року, а за спеціальне використання води для потреб водного транспорту - починаючи з першого півріччя поточного року, у якому було здійснено таке використання.

2. Рентна плата обчислюється виходячи з фактичних обсягів використаної води (підземної, поверхневої) водних об'єктів, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування, лімітів використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

3. Водокористувачі, які використовують воду із змішаного джерела, обчислюють рентну плату, враховуючи обсяги води в тому співвідношенні, у якому формується таке змішане джерело, що зазначається в дозволах та договорах на поставку води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

4. Водокористувачі, які використовують воду з каналів, обчислюють

рентну плату виходячи з фактичних обсягів використаної води, встановлених лімітів використання води, ставок рентної плати, встановлених для водного об'єкта, з якого забирається вода в канал, та коефіцієнтів.

5. Рентна плата за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики обчислюється виходячи з фактичних обсягів води, пропущеної через турбіни гідроелектростанцій, та ставки рентної плати.

6. За умови експлуатації водних шляхів вантажними самохідними і несамохідними суднами рентна плата за спеціальне використання води для потреб водного транспорту обчислюється виходячи з фактичних даних обліку тоннаж-доби та ставки рентної плати, а пасажирськими суднами - виходячи з місця-доби та ставки рентної плати.

7. Справляння рентної плати за спеціальне використання води для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва не звільняє водокористувачів від сплати рентної плати за спеціальне використання води.

8. Рентна плата за спеціальне використання води для потреб рибництва обчислюється виходячи з фактичних обсягів води, необхідної для поповнення водних об'єктів під час розведення риби та інших водних живих ресурсів (у тому числі для поповнення, яке пов'язане із втратами води на фільтрацію та випаровування), та ставок рентної плати.

9. Водокористувачі, які застосовують для потреб охолодження обладнання оборотну систему водопостачання, обчислюють рентну плату виходячи із фактичних обсягів води, використаної на підживлення оборотної системи. За всі інші обсяги фактично використаної води рентна плата обчислюється на загальних підставах.

10. Обсяг фактично використаної води обчислюється водокористувачами самостійно на підставі даних первинного обліку згідно з показаннями вимірювальних приладів.

11. Обсяг фактично використаної води на державних системах у зрошувальному землеробстві визначають органи водного господарства.

12. Якщо водокористувачі, які повністю утримуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, використовують обсяги води для господарської діяльності, направленої на отримання доходу в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, рентна плата обчислюється на загальних підставах з усього обсягу використаної води.

13. У разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води рентна плата обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

14. За понадлімітне використання води рентна плата обчислюється за кожним джерелом водопостачання окремо згідно з установленими ставками рентної плати та коефіцієнтами.

15. За відсутності у водокористувача дозволу на спеціальне водокористування із встановленими в ньому лімітами використання води рентна плата справляється за весь обсяг використаної води, що підлягає оплаті як за понадлімітне використання.

16. Податкова декларація з рентної плати за спеціальне використання води для потреб водного транспорту за перший квартал не подається.

17. Філії, відділення, інші відокремлені підрозділи водокористувача, які мають банківські рахунки, ведуть окремий бухгалтерський облік своєї діяльності, складають окремий баланс, подають податкові декларації та сплачують рентну плату за своїм місцем податкової реєстрації.

18. Якщо до складу водокористувача входять структурні підрозділи, які не мають банківських рахунків, не ведуть окремого бухгалтерського обліку своєї діяльності, не складають окремого балансу, податкові декларації подаються і рентна плата вноситься водокористувачем, до складу якого входять такі структурні підрозділи, за місцезнаходженням водних об'єктів та за ставками рентної плати, встановленими для цих водних об'єктів.

19. Платники рентної плати подають одночасно з податковими деклараціями контролюючим органам копії дозволу на спеціальне водокористування, договору на поставку води та статистичної звітності про використання води.

20. У межах встановленого в дозволі на спеціальне водокористування ліміту використання води рентна плата включається до складу витрат, а за понадлімітне використання справляється з прибутку, що залишається у розпорядженні водокористувача після оподаткування.

Порядок подання декларації, строки сплати, відповідальність платників рентної плати та контроль за її справлянням визначено статтями 257 і 258 ПКУ.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів.

Платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі - юридичні особи, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи з джерел їх походження з України або виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, фізичні особи (крім фізичних осіб, які мають право безоплатно без видачі спеціального дозволу використовувати лісові ресурси

відповідно до лісового законодавства), а також фізичні особи - підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами.

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів є:

- 1) деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;
- 2) деревина, заготовлена під час проведення заходів:

щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей (у деревостанах віком понад 40 років – рубки догляду за лісом, вибіркові санітарні рубки, вибіркові лісовідновні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування; незалежно від віку деревостанів – суцільні санітарні та суцільні лісовідновні рубки);

з розчищення лісових ділянок, вкритих ліською рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;

3) другорядні лісові матеріали (заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);

4) побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та інших побічних лісових користувань, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);

5) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Ставки рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів встановлюються у ст. 256.3 ПКУ.

Порядок нарахування податкових зобов'язань з рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів

1. Сума рентної плати обчислюється суб'єктами лісових відносин, які видають спеціальні дозволи, і зазначається у таких дозволах.

2. Сума рентної плати, зазначена в лісорубному та в лісовому квитках, підлягає перерахунку суб'єктом лісових відносин, який видає спеціальні дозволи, у разі коли:

загальна кількість фактично заготовленої деревини під час її відпуску з обліком за площею перевищує зазначену в лісорубному квитку та кількість більше ніж на 10 відсотків;

фактичний обсяг використання лісових ресурсів перевищує зазначений у лісовому квитку на весь обсяг такого перевищення.

Підставою для перерахунку є спеціальні дозволи та акти огляду місць використання лісових ресурсів.

3. Суб'єктом лісових відносин, який видає спеціальні дозволи, перерахунок рентної плати за заготівлю деревини і заготівлю другорядних лісових матеріалів, побічні лісові користування та використання корисних властивостей лісів здійснюється також у разі:

а) виправлення технічних помилок, які можуть бути допущені під час проведення матеріальної і грошової оцінки лісосік, другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та використання корисних властивостей лісів, відпущених за лісорубними квитками або лісовими квитками, неправильного застосування сортиментних таблиць, поясів, розрядів та ставок рентної плати, а також виправлення арифметичних помилок, допущених під час підрахунків;

б) анулювання лісорубного та/або лісового квитка у зв'язку з вилученням земель для інших потреб. В інших випадках анулювання або видачі дубліката лісорубного квитка та/або лісового квитка перерахунок рентної плати не здійснюється і вся нарахована за такими квитками сума рентної плати повністю сплачується до відповідних бюджетів;

в) надання лісокористувачеві відстрочки:

на заготівлю деревини - сума рентної плати за заготівлю залишеної на пні деревини збільшується на 1,5 відсотка незалежно від строку, на який надано відстрочку;

на вивезення деревини - сума рентної плати за невивезену вчасно деревину збільшується на 1,5 відсотка за кожний місяць відстрочки;

г) додаткового продовження строку вивезення, але не більш як на три місяці. При цьому лісокористувачем сума рентної плати за обсяг невивезеної вчасно деревини збільшується на 5 відсотків за кожний місяць відстрочки.

4. Незалежно від способу обліку деревини, що відпускається на пні (за площею, пеньками, приблизною кількістю), лісокористувачі, які допустили неповну заготівлю деревини, що дозволена для вирубки за виписаними лісорубними квитками, або взагалі її не проводили, рентну плату обчислюють і сплачують повністю за всю дозволена для заготівлі кількість деревини, що зазначена в дозволі.

5. Лісокористувачі, у яких за результатами діяльності здійснюється перерахунок рентної плати, відображають донараховані суми рентної плати в податковій декларації.

6. Лісокористувачі щокварталу складають податкову декларацію з рентної плати наростаючим підсумком з початку року, за винятком:

а) лісокористувачів, якими до отримання лісорубних та лісових квитків рентна плата вноситься в каси суб'єктів лісових відносин, які їх видають:

фізичних осіб, а також фізичних осіб - підприємців, яким видано лісорубні та лісові квитки;

лісокористувачів (крім фізичних осіб, а також фізичних осіб - підприємців, яким видано лісові квитки), у яких сума рентної плати в лісорубному чи лісовому квитках не перевищує 25 відсотків однієї мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня року, в якому сплачується рентна плата;

б) лісокористувачів з іншої області, які сплачують рентну плату повністю до видачі їм спеціального дозволу за місцезнаходженням лісової ділянки, на якій здійснюється заготівля деревини.

7. Про надходження суми рентної плати в касу суб'єкта лісових відносин, що видає спеціальні дозволи, у спеціально заведеній книзі робиться запис і лісокористувачеві видається квитанція. Одночасно в лісорубних та лісових квитках робиться позначка про сплату рентної плати в касу (зазначаються номер і дата квитанції про сплату).

8. При отриманні дозволу в поточному році (або донарахуванні суми рентної плати) після чергового строку сплати рентної плати лісокористувачі сплачують усі суми рентної плати за строками, що минули.

Порядок подання декларації, строки сплати, відповідальність платників рентної плати та контроль за її справлянням визначено статтями 257 і 258 ПКУ.

3.8. Місцеві податки і збори.

3.8.1. Склад місцевих податків та зборів.

До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим Кодексом, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До місцевих податків належать:

1) податок на майно;

2) єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

1) збір за місця для паркування транспортних засобів;

2) туристичний збір.

Місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю, крім земельного податку за лісові землі).

Місцеві ради в межах повноважень, визначених Податковим Кодексом, вирішують питання відповідно до вимог Податкового Кодексу щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору та земельного податку за лісові землі.

Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених ПКУ, забороняється.

Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

3.8.2. Платники, об'єкт, база оподаткування та ставки податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та земельного податку.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Платниками податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості.

Визначення платників податку в разі перебування об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості у спільній частковій або спільній сумісній власності кількох осіб:

а) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку;

б) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділений в натурі, платником податку є одна з таких осіб-власників, визначена за їх згодою, якщо інше не встановлено судом;

в) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб і поділений між ними в натурі, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток.

База оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх часток, які перебувають у власності фізичних осіб, обчислюється контролюючим органом на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що безоплатно надаються органами державної реєстрації прав на нерухоме майно та/або на підставі оригіналів відповідних документів платника податків, зокрема документів на право власності.

База оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності юридичних осіб, обчислюється такими особами самостійно виходячи із загальної площі кожного окремого об'єкта оподаткування на підставі документів, що підтверджують право власності на такий об'єкт.

Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Порядок обчислення суми податку

1. Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої нерухомості у такому порядку:

а) за наявності у власності платника податку одного об'єкта житлової нерухомості, в тому числі його частки, податок обчислюється, виходячи з бази оподаткування, зменшеної відповідно до підпунктів "а" або "б" підпункту 266.4.1 пункту 266.4 ПКУ, та відповідної ставки податку;

б) за наявності у власності платника податку більше одного об'єкта житлової нерухомості одного типу, в тому числі їх часток, податок обчислюється виходячи із сумарної загальної площі таких об'єктів,

зменшеної відповідно до підпунктів "а" або "б" підпункту 266.4.1 пункту 266.4 ПКУ, та відповідної ставки податку;

в) за наявності у власності платника податку об'єктів житлової нерухомості різних видів, у тому числі їх часток, податок обчислюється виходячи із сумарної загальної площі таких об'єктів, зменшеної відповідно до підпункту "в" підпункту 266.4.1 пункту 266.4 ПКУ, та відповідної ставки податку;

г) сума податку, обчислена з урахуванням підпунктів "б" і "в" цього підпункту, розподіляється контролюючим органом пропорційно до питомої ваги загальної площі кожного з об'єктів житлової нерухомості.

Платники податку - юридичні особи самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і не пізніше 20 лютого цього ж року подають контролюючому органу за місцезнаходженням об'єкта/об'єктів оподаткування декларацію за формою, встановленою у порядку, передбаченому статтею 46 ПКУ, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально.

Щодо новоствореного (нововведеного) об'єкта житлової та/або нежитлової нерухомості декларація юридичною особою - платником подається протягом 30 календарних днів з дня виникнення права власності на такий об'єкт, а податок сплачується починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт.

Податок сплачується за місцем розташування об'єкта/об'єктів оподаткування і зараховується до відповідного бюджету згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

Фізичні особи можуть сплачувати податок у сільській та селищній місцевості через каси сільських (селищних) рад або рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, за квитанцією про прийняття податків.

Податкове зобов'язання за звітний рік з податку сплачується:

а) фізичними особами - протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення;

б) юридичними особами - авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що настає за звітним кварталом, які відображаються в річній податковій декларації.

Транспортний податок.

Платниками транспортного податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, що відповідно до підпункту 267.2.1 пункту 267.2 ПКУ є об'єктами оподаткування.

Об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Базою оподаткування є легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування відповідно до підпункту 267.2.1 пункту 267.2 ПКУ.

Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування відповідно до підпункту 267.2.1 пункту 267.2 ПКУ.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Порядок обчислення та сплати податку

1. Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом податковою адресою (місцем реєстрації) платника податку, зазначеною в реєстраційних документах на об'єкт оподаткування.

2. Податкове/податкові повідомлення-рішення про сплату суми/сум податку та відповідні платіжні реквізити надсилаються платнику податку контролюючим органом у порядку, визначеному статтею 42 ПКУ, до 1 липня року базового податкового (звітного) періоду (року).

3. Платники податку - юридичні особи самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і не пізніше 20 лютого цього ж року подають контролюючому органу за місцем реєстрації об'єкта оподаткування декларацію за формою, встановленою у порядку, передбаченому статтею 46 ПКУ, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально.

4. За об'єкти оподаткування, придбані протягом року, податок сплачується пропорційно кількості місяців, які залишилися до кінця року, починаючи з місяця, в якому проведено реєстрацію транспортного засобу.

Податок сплачується за місцем реєстрації об'єктів оподаткування і зараховується до відповідного бюджету згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

Транспортний податок сплачується:

а) фізичними особами - протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення;

б) юридичними особами - авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що настає за звітним кварталом, які відображаються в річній податковій декларації".

Земельний податок.

Земельний податок - обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних

землекористувачів.

Платниками податку є:

- 1) власники земельних ділянок, земельних часток (паїв);
- 2) землекористувачі.

Об'єктами оподаткування є:

- 1) земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні;
- 2) земельні частки (паї), які перебувають у власності.

Базою оподаткування є:

- 1) нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого цим розділом;
- 2) площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Рішення рад щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування нормативної грошової оцінки земель або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом.

Ставка податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3 відсотків від їх нормативної грошової оцінки, для земель загального користування - не більше 1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь - не менше 0,3 відсотка та не більше 1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки, а для лісових земель - не більше 0,1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки.

Ставка податку встановлюється у розмірі не більше 12 відсотків від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

Ставка податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів або в межах населених пунктів, встановлюється у розмірі не більше 5 відсотків від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області, а для сільськогосподарських угідь - не менше 0,3 відсотка та не більше 5 відсотків від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області, а для лісових земель - не більше 0,1 відсотка від нормативної грошової оцінки площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області.

Базовим податковим (звітним) періодом для плати за землю є

календарний рік. Базовий податковий (звітний) рік починається 1 січня і закінчується 31 грудня того ж року (для новостворених підприємств та організацій, а також у зв'язку із набуттям права власності та/або користування на нові земельні ділянки може бути меншим 12 місяців).

Власники землі та землекористувачі сплачують плату за землю з дня виникнення права власності або права користування земельною ділянкою. У разі припинення права власності або права користування земельною ділянкою плата за землю сплачується за фактичний період перебування землі у власності або користуванні у поточному році.

Податкове зобов'язання щодо плати за землю, визначене у податковій декларації на поточний рік, сплачується рівними частками власниками та землекористувачами земельних ділянок за місцезнаходженням земельної ділянки за податковий період, який дорівнює календарному місяцю, щомісяця протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) місяця.

3.8.3. Платники, об'єкт, база, ставки оподаткування та строки подачі звітності і сплати туристичного збору.

Туристичний збір - це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету.

Платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, про встановлення туристичного збору, та тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі), визначених підпунктом 268.5.1 пункту 268.5 ПКУ.

Ставка збору встановлюється за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, за кожну добу тимчасового розміщення особи у місцях проживання (ночівлі), визначених підпунктом 268.5.1 пункту 268.5 ПКУ, у розмірі до 0,5 відсотка - для внутрішнього туризму та до 5 відсотків - для в'їзного туризму від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення.

Базою справляння збору є загальна кількість днів тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі), визначених підпунктом 268.5.1 пункту 268.5 ПКУ.

Податкові агенти та місця проживання (ночівлі).

1. Згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, справляння збору може здійснюватися з тимчасового розміщення у таких місцях проживання (ночівлі):

а) готелі, кемпінги, мотелі, гуртожитки для приїжджих, хостели, будинки відпочинку, туристичні бази, гірські притулки, табори для відпочинку, пансіонати та інші заклади готельного типу, санаторно-курортні заклади;

б) житловий будинок, прибудова до житлового будинку, квартира, котедж, кімната, садовий будинок, дачний будинок, будь-які інші об'єкти, що використовуються для тимчасового проживання (ночівлі).

2. Згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, справляння збору може здійснюватися такими податковими агентами:

а) юридичними особами, філіями, відділеннями, іншими відокремленими підрозділами юридичних осіб згідно з підпунктом 268.7.2 пункту 268.7 ПКУ, фізичними особами - підприємцями, які надають послуги з тимчасового розміщення осіб у місцях проживання (ночівлі), визначених підпунктом 268.5.1 ПКУ;

б) квартирно-посередницькими організаціями, які направляють неорганізованих осіб з метою їх тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі), визначених підпунктом "б" підпункту 268.5.1 пункту 268.5 ПКУ, що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

в) юридичними особами, які уповноважуються сільською, селищною, міською радою або радою об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, справляти збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою.

Перелік податкових агентів та інформація про них розміщуються та оприлюднюються на офіційному веб-сайті сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Платники збору сплачують суму збору авансовим внеском перед тимчасовим розміщенням у місцях проживання (ночівлі) податковим агентам, які справляють збір за ставками, у місцях справляння збору та з дотриманням інших вимог, визначених рішенням відповідної сільської,

селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

За один і той самий період перебування платника збору на території однієї адміністративно-територіальної одиниці, на якій встановлено туристичний збір, повторне справляння збору, вже сплаченого таким платником збору, не допускається.

Особа здійснює тимчасове розміщення платника збору у місцях проживання (ночівлі), що належать такій особі на праві власності або на праві користування, виключно за наявності у платника збору документа, що підтверджує сплату ним туристичного збору відповідно до ПКУ та рішення відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Податкові агенти сплачують збір за своїм місцезнаходженням щоквартально, у визначений для квартального звітного (податкового) періоду строк та відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, або авансовими внесками до 30 числа (включно) кожного місяця (у лютому - до 28 (29) включно) на підставі рішення відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному кварталу.

3.9. Податок на додану вартість.

3.9.1. Сутність податку на додану вартість та його платники.

ПДВ – непрямий податок, що належить до категорії універсальних акцизів, тобто характеризується широкою базою та єдиною ставкою оподаткування. Він сплачується на кожній стадії просування товару від виробника до споживача і включається в ціни товарів. Причому оподаткуванню підлягають не лише товари, але й роботи та послуги. ПДВ забезпечує стійкі надходження в бюджет, бо його база не є чутливою до зміни кон'юнктури ринку.

Обчислення і стягнення ПДВ потребує чіткого визначення об'єкта оподаткування - доданої вартості. Як відомо, повна вартість товару включає:

- вартість основних засобів, сировини, матеріалів та послуг виробничого характеру;
- заробітна плата працівників, що виготовляють товар;
- прибуток.

Виділяють два методи обчислення доданої вартості, виходячи зі складових повної вартості товарів:

- I непрямий - повна вартість – вартість сировини, матеріалів та послуг виробничого характеру;

- II (прямий) - заробітна плата + прибуток.

В Україні використовується перший (непрямий) метод, підтвердженням чого слугує визначення суми ПДВ до сплати в бюджет у вигляді різниці між податковим зобов'язанням та податковим кредитом.

Основним документом, який регламентує порядок адміністрування ПДВ є Податковий Кодекс України.

Для цілей оподаткування виділяють такі групи платників податку ПДВ:

1) будь-яка особа, що провадить або планує провадити господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку у порядку, визначеному статтею 183 ПКУ;

2) будь-яка особа, що зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

3) будь-яка особа, що ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, та на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України, а також:

особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, які передбачають повне або часткове умовне звільнення від оподаткування, у разі порушення таких митних режимів, встановлених митним законодавством;

особа, яка використовує, у тому числі при ввезенні товарів на митну територію України, податкову пільгу не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із ПКУ, а також будь-які інші особи, що використовують податкову пільгу, яку для них не призначено.

Норми ПКУ не застосовуються до операцій з ввезення на митну територію України фізичними особами (громадянами) чи суб'єктами підприємницької діяльності, які не є платниками податку, культурних цінностей, зазначених у пункті 197.7 статті 197 ПКУ;

4) особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа - управитель майна, яка веде окремий податковий облік з податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, що отримане в управління за договорами управління майном.

Для цілей оподаткування господарські відносини між управителем

майна з власної господарської діяльності та його діяльності з управління майном прирівнюються до відносин на основі окремих цивільно-правових договорів. Норми цього підпункту не поширюються на управителів майна, які здійснюють управління активами інститутів спільного інвестування, фондів банківського управління, фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю, створених відповідно до закону;

б) особа, що проводить операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, та майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави (у тому числі майна, визначеного у статті 243 Митного кодексу України), незалежно від того, чи досягає вона загальної суми операцій із постачання товарів/послуг, визначеної пунктом 181.1 статті 181 ПКУ, а також незалежно від того, який режим оподаткування використовує така особа згідно із законодавством;

7) особа, що уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають внаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності, що перебувають у підпорядкуванні платника податку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

8) особа - інвестор (оператор), який веде окремий податковий облік, пов'язаний з виконанням угоди про розподіл продукції;

9) особа, визначена у підпункті "д" підпункту 14.1.139 пункту 14.1 статті 14 ПКУ.

3.9.2. Об'єкт оподаткування податком на додану вартість. Операції, які звільнені та не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

Об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

а) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 ПКУ, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу у володіння та користування лізингоодержувачу/орендарю;

б) постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до статті 186 ПКУ;

в) ввезення товарів на митну територію України;

е) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

З метою оподаткування цим податком до операцій з ввезення товарів на митну територію України та вивезення товарів за межі митної території України прирівнюється поміщення товарів у будь-який митний режим, визначений Митним кодексом України.

Операції, що не є об'єктом оподаткування.

1. Операції з випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу (погашення, викупу) за кошти цінних паперів, що випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику та/або реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом, органами місцевого самоврядування відповідно до закону, включаючи інвестиційні та іпотечні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, деривативи, а також корпоративні права, виражені в інших, ніж цінні папери, формах; обміну зазначених цінних паперів та корпоративних прав, виражених в інших, ніж цінні папери, формах, на інші цінні папери, корпоративні права, виражені в інших, ніж цінні папери, формах; розрахунково-клірингової, реєстраторської та депозитарної діяльності на ринку цінних паперів, а також діяльності з управління активами (у тому числі пенсійними активами, фондами банківського управління), відповідно до закону та інших видів професійної діяльності на фондовому ринку, які підлягають ліцензуванню відповідно до закону.

2. Операції з передачі майна у схов (відповідальне зберігання), у концесію, а також у лізинг (оренду), крім передачі у фінансовий лізинг.

3. Операції з надання послуг із страхування, співстрахування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до закону, а також пов'язаних з такою діяльністю послуг страхових (перестрахових) брокерів та страхових агентів.

4. Операції з обігу банківських металів, інших валютних цінностей (крім банкнот і монет, що використовуються для нумізматичних цілей, а також іноземних монет з дорогоцінних металів, базою оподаткування яких є продажна вартість); випуску, обігу та погашення лотерейних білетів, інших документів, що засвідчують право участі в лотереях; придбання фішок, жетонів, внесення в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри; внесення ставки з метою укладення парі та виплата виграшу суб'єктом господарювання, який проводить парі (букмекерське парі, парі тоталізатора); виплати грошових виграшів (призів) і грошових винагород; постачання негашених поштових марок України, конвертів або листівок з

негашеними поштовими марками України, крім колекційних марок, конвертів чи листівок для філателістичних потреб, базою оподаткування яких є продажна вартість.

5. Операції з надання послуг, пов'язаних з переказом коштів, що надаються учасниками платіжних систем та платіжними організаціями платіжних систем, надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, залучення, розміщення та повернення коштів за договорами позики, депозиту, вкладу (у тому числі пенсійного), управління коштами та цінними паперами (корпоративними правами та деривативами), доручення, надання, управління і відступлення прав вимоги за фінансовими кредитами фінансових установ, кредитних гарантій і банківських поручительств особою, що надала такі кредити, гарантії або поручительства. Перелік послуг з розрахунково-касового обслуговування визначається Національним банком України за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

6. Операції з виплат у грошовій формі заробітної плати (інших прирівняних до неї виплат), а також пенсій, стипендій, субсидій, дотацій за рахунок бюджетів або Пенсійного фонду України чи інших фондів загальнообов'язкового соціального страхування (крім тих, що надаються у майновій формі).

7. Операції з реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення та перетворення) юридичних осіб.

8. Операції з постачання позашкільним навчальним закладом вихованцям, учням і слухачам платних послуг у сфері позашкільної освіти.

9. Операції з надання банками (фінансовими установами) послуг у межах управління фондами банківського управління, фондами операцій з нерухомістю, фондами фінансування будівництва (в тому числі за перерахування коштів на фінансування будівництва із фонду фінансування будівництва), за здійснення платежів за іпотечними сертифікатами відповідно до законодавства.

10. Операції з оплати третейського збору та відшкодування інших витрат, пов'язаних з вирішенням спору третейським судом відповідно до закону.

11. Операції з надання послуг з агентування і фрахтування морського торговельного флоту судовими агентами на користь нерезидентів, які надають послуги з міжнародних перевезень пасажирів, їхнього багажу, вантажів чи міжнародних відправлень.

12. Операції з оплати орендної плати чи концесійного платежу за договорами відповідно оренди чи концесії цілісного майнового комплексу

державного чи комунального підприємства (його структурного підрозділу), якщо орендодавцями чи концесієдавцями за договорами виступають органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, а платежі відповідно до закону зараховуються до Державного бюджету України або місцевого бюджету.

13. Операції з ввезення на митну територію України, вивезення за межі митної території України незалежно від обраного митного режиму товарів, митна вартість яких не перевищує еквівалент 150 євро.

14. Операції з ввезення на митну територію України товарів, сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 150 євро, у несупроводжуваному багажі.

15. Операції з ввезення на митну територію України фізичними особами у ручній поклажі та/або у супроводжуваному багажі товарів (крім підакцизних товарів та особистих речей), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 1000 євро, через пункти пропуску через державний кордон України, відкриті для повітряного сполучення.

16. Операції з конверсії радіочастотного ресурсу України.

17. Операції з передачі майна (конфіскованого майна, знахідок, майна, визнаного безхазяйним, скарбів, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання (у тому числі майна, визначеного у статті 184 Митного кодексу України), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави, у розпорядження державних установ або організацій, уповноважених здійснювати їх збереження або постачання згідно із законодавством, а також операції з безоплатної передачі зазначеного в цьому пункті майна у випадках, визначених законодавством, у володіння і користування державних органів, установ (організацій), які утримуються за рахунок бюджетних коштів, а також закладів, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей.

3.9.3. База оподаткування та ставки податку на додану вартість.

База оподаткування операцій з постачання товарів/послуг визначається виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче за звичайні ціни.

База оподаткування операцій з постачання товарів, ввезених на митну територію України, визначається, виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче митної вартості товарів, з урахуванням акцизного податку та ввізного мита.

Ставки податку встановлюються від бази оподаткування у таких розмірах:

а) 20 відсотків;

б) 0 відсотків.

в) 7 відсотків по операціях з:

- постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів, які внесені до Державного реєстру медичної техніки та виробів медичного призначення або відповідають вимогам відповідних технічних регламентів, що підтверджується документом про відповідність, та дозволені для надання на ринку та/або введення в експлуатацію і застосування в Україні;

- постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я";

- постачання послуг із показу (проведення) театральних, оперних, балетних, музичних, концертних, хореографічних, лялькових, циркових, звукових, світлових та інших вистав, постановок, виступів професійних мистецьких колективів, артистичних груп, акторів та артистів (виконавців), кінематографічних прем'єр, культурно-мистецьких заходів;

- постачання послуг із показу оригіналів музичних творів, демонстрації виставкових проєктів, проведення екскурсій для груп та окремих відвідувачів у музеях, зоопарках та заповідниках, відвідування їх територій та об'єктів відвідувачами;

- постачання послуг із розповсюдження, демонстрування, публічного сповіщення і публічного показу фільмів, адаптованих відповідно до законодавства в україномовні версії для осіб з порушеннями зору та осіб з порушеннями слуху;

- постачання послуг із тимчасового розміщування (проживання), що надаються готелями і подібними засобами тимчасового розміщування (клас 55.10 група 55 КВЕД ДК 009:2010);

г) 14 відсотків по операціях з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України сільськогосподарської продукції, що класифікується за такими кодами згідно з УКТ ЗЕД: 1001, 1003, 1005, 1201, 1205, 1206 00.

3.9.4. Порядок визначення суми податку на додану вартість, що підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету або відшкодуванню з бюджету.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання (ПЗ) звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту (ПК) такого звітного (податкового) періоду:

$$\Sigma \text{ПДВ} = \text{ПЗ} - \text{ПК}$$

При позитивному значенні така сума підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету.

При від'ємному значенні, така сума:

а) враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди (у тому числі розстроченого або відстроченого відповідно до ПКУ) в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до пункту 200⁻¹.3 статті 200⁻¹ ПКУ на момент отримання контролюючим органом податкової декларації, а в разі відсутності податкового боргу;

б) або підлягає бюджетному відшкодуванню за заявою платника у сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів/послуг у попередніх та звітному податкових періодах постачальникам таких товарів/послуг або до Державного бюджету України, в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до пункту 200⁻¹.3 статті 200⁻¹ ПКУ на момент отримання контролюючим органом податкової декларації, на поточний рахунок платника податку та/або у рахунок сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу такого платника податку з інших платежів, що сплачуються до державного бюджету;

в) та/або зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

При від'ємному значенні суми, розрахованої згідно з пунктом 200.1 ПКУ, така сума:

а) враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди (у тому числі розстроченого або відстроченого відповідно до ПКУ) в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до пункту 200-1.3 статті 200-1 ПКУ на момент отримання контролюючим органом податкової декларації, а в разі відсутності податкового боргу -

б) або підлягає бюджетному відшкодуванню за заявою платника у сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів/послуг у попередніх та звітному податкових періодах постачальникам таких товарів/послуг або до

Державного бюджету України, в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до пункту 200-1.3 статті 200-1 ПКУ на момент отримання контролюючим органом податкової декларації, на поточний рахунок платника податку та/або у рахунок сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу такого платника податку з інших платежів, що сплачуються до державного бюджету;

в) та/або зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

Платник податку, який має право на отримання бюджетного відшкодування та прийняв рішення про повернення суми бюджетного відшкодування, подає відповідному контролюючому органу податкову декларацію та заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, яка відображається у податковій декларації.

В Україні розроблена Система електронного адміністрування податку на додану вартість забезпечує автоматичний облік в розрізі платників податку:

- суми податку, що містяться у складених та отриманих податкових накладних та розрахунках коригування, зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних;

- суми податку, сплачені платниками при ввезенні товару на митну територію України;

- суми поповнення та залишку коштів на рахунках в системі електронного адміністрування податку на додану вартість;

- суми податку, на яку платники мають право зареєструвати податкові накладні та розрахунки коригування до податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних;

- інші показники, які згідно з вимогами пункту 34 підрозділу 2 розділу ХХ "Перехідні положення" ПКУ враховуються під час обрахунку суми податку, обчисленої за формулою, визначеною пунктом 200-1.3 статті 200-1 ПКУ.

На дату виникнення податкових зобов'язань платник податку зобов'язаний скласти податкову накладну в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації у порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи, та зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних у термін. Податкова накладна складається на кожне повне або часткове постачання товарів/послуг, а також на суму коштів, що надійшли на поточний рахунок як попередня оплата (аванс).

Реєстрація податкових накладних та/або розрахунків коригування до

податкових накладних у Єдиному реєстрі податкових накладних має бути здійснена протягом 15 календарних днів, наступних за датою виникнення податкових зобов'язань, відображених у відповідних податкових накладних та/або розрахунках коригування. У разі порушення цього терміну застосовуються штрафні санкції.

Звітним (податковим) періодом є один календарний місяць з урахуванням таких особливостей:

а) якщо особа реєструється як платник податку з іншого дня, ніж перший день календарного місяця, першим звітним (податковим) періодом є період, який розпочинається від дня такої реєстрації та закінчується останнім днем першого повного календарного місяця;

б) якщо податкова реєстрація особи анулюється в інший день, ніж останній день календарного місяця, то останнім звітним (податковим) періодом є період, який розпочинається з першого дня такого місяця та закінчується днем такого анулювання.

Податкова декларація подається за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

Сума податкового зобов'язання, зазначена платником податку в поданій ним податковій декларації, підлягає сплаті протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого пунктом 203.1 ПКУ для подання податкової декларації.

Суми податку, не відшкодовані платникам протягом визначеного строку, вважаються заборгованістю бюджету з відшкодування податку на додану вартість. На суму такої заборгованості нараховується пеня на рівні 120 відсотків облікової ставки Національного банку України, встановленої на момент виникнення пені, протягом строку її дії, включаючи день погашення.

3.10. Спрощена система оподаткування.

3.10.1. Сутність та значення спрощеної системи оподаткування малого підприємництва.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності - особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, встановлених пунктом 297.1 статті 297 ПКУ, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Юридична особа чи фізична особа - підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає

вимогам, встановленим цією главою, та реєструється платником єдиного податку в порядку, визначеному цією главою.

3.10.2. Групи платників єдиного податку та їх порівняльна характеристика.

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку:

1) перша група - фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

2) друга група - фізичні особи - підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб;

обсяг доходу не перевищує 834 розміри мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Дія цього підпункту не поширюється на фізичних осіб - підприємців, які надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна (група 70.31 КВЕД ДК 009:2005), а також здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння. Такі фізичні особи - підприємці належать виключно до третьої групи платників єдиного податку, якщо відповідають вимогам, встановленим для такої групи;

3) третя група - фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

4) четверта група - сільськогосподарські товаровиробники:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

б) фізичні особи - підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України "Про фермерське господарство", за умови виконання сукупності таких вимог:

здійснюють виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власновирощеної або відгодованої продукції та її продаж;

провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;

не використовують працю найманих осіб;

членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні частини другої статті 3 Сімейного кодексу України;

площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше двох гектарів, але не більше 20 гектарів.

3.10.3. Ставки єдиного податку.

Ставки єдиного податку для платників першої групи встановлюються у відсотках (фіксовані ставки) до розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року (далі у цій главі - прожитковий мінімум), другої групи - у відсотках (фіксовані ставки) до розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (далі у цій главі - мінімальна заробітна плата), третьої групи - у відсотках до доходу (відсоткові ставки).

Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються сільськими, селищними, міськими радами або радами об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, для фізичних осіб - підприємців, які здійснюють господарську діяльність, залежно від виду господарської діяльності, з розрахунку на календарний місяць:

1) для першої групи платників єдиного податку - не більше 10 відсотків розміру прожиткового мінімуму;

2) для другої групи платників єдиного податку - не більше 20 відсотків розміру мінімальної заробітної плати.

Відсоткова ставка єдиного податку для платників третьої групи встановлюється у розмірі:

1) 3 відсотки доходу - у разі сплати податку на додану вартість згідно з ПКУ;

2) 5 відсотків доходу - у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку.

Для фізичних осіб - підприємців, які здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, ставка єдиного податку встановлюється у розмірі, визначеному підпунктом 2 пункту 293.3 ПКУ.

Ставка єдиного податку встановлюється для платників єдиного податку першої - третьої групи (фізичні особи - підприємці) у розмірі 15 відсотків:

1) до суми перевищення обсягу доходу, визначеного у підпунктах 1, 2 і 3 пункту 291.4 статті 291 ПКУ;

2) до доходу, отриманого від провадження діяльності, не зазначеної у реєстрі платників єдиного податку, віднесеного до першої або другої групи;

3) до доходу, отриманого при застосуванні іншого способу розрахунків, ніж зазначений у цій главі;

4) до доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування;

5) до доходу, отриманого платниками першої або другої групи від провадження діяльності, яка не передбачена у підпунктах 1 або 2 пункту 291.4 статті 291 ПКУ відповідно.

Ставки єдиного податку для платників третьої групи (юридичні особи) встановлюються у подвійному розмірі ставок, визначених пунктом 293.3 ПКУ:

1) до суми перевищення обсягу доходу, визначеного у підпункті 3 пункту 291.4 статті 291 ПКУ;

2) до доходу, отриманого при застосуванні іншого способу розрахунків, ніж зазначений у цій главі;

3) до доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування.

Для платників єдиного податку четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування):

1) для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту) -

0,95;

2) для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, - 0,57;

3) для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) - 0,57;

4) для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, - 0,19;

5) для земель водного фонду - 2,43;

6) для сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту, - 6,33.

3.10.4. Податкові (звітні) періоди для суб'єктів підприємницької діяльності, які обрали спрощену систему оподаткування.

Порядок нарахування та строки сплати єдиного податку

Платники єдиного податку першої і другої груп сплачують єдиний податок шляхом здійснення авансового внеску не пізніше 20 числа (включно) поточного місяця.

Такі платники єдиного податку можуть здійснити сплату єдиного податку авансовим внеском за весь податковий (звітний) період (квартал, рік), але не більш як до кінця поточного звітного року.

У разі якщо сільська, селищна або міська рада приймає рішення щодо зміни раніше встановлених ставок єдиного податку, єдиний податок сплачується за такими ставками у порядку та строки, визначені підпунктом 12.3.4 пункту 12.3 статті 12 ПКУ.

Нарахування авансових внесків для платників єдиного податку першої і другої груп здійснюється контролюючими органами на підставі заяви такого платника єдиного податку щодо розміру обраної ставки єдиного податку, заяви щодо періоду щорічної відпустки та/або заяви щодо терміну тимчасової втрати працездатності.

Платники єдиного податку третьої групи сплачують єдиний податок протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал.

Сплата єдиного податку платниками першої - третьої груп здійснюється за місцем податкової адреси.

Платники єдиного податку першої і другої груп, які не використовують працю найманих осіб, звільняються від сплати єдиного податку протягом одного календарного місяця на рік на час відпустки, а також за період хвороби, підтвердженої копією листка (листоків) непрацездатності, якщо вона триває 30 і більше календарних днів.

Суми єдиного податку, сплачені відповідно до абзацу другого пункту 295.1 і пункту 295.5 ПКУ, підлягають зарахуванню в рахунок майбутніх платежів з цього податку за заявою платника єдиного податку.

Помилково та/або надміру сплачені суми єдиного податку підлягають поверненню платнику в порядку, встановленому ПКУ.

Єдиний податок, нарахований за перевищення обсягу доходу, сплачується протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал.

У разі припинення платником єдиного податку провадження господарської діяльності податкові зобов'язання із сплати єдиного податку нараховуються такому платнику до останнього дня (включно) календарного місяця, в якому анульовано реєстрацію за рішенням контролюючого органу на підставі отриманого від державного реєстратора повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності.

У разі анулювання реєстрації платника єдиного податку за рішенням контролюючого органу податкові зобов'язання із сплати єдиного податку нараховуються такому платнику до останнього дня (включно) календарного місяця, в якому проведено анулювання реєстрації.

Платники єдиного податку четвертої групи:

1) самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня і не пізніше 20 лютого поточного року подають відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за формою, встановленою у порядку, передбаченому статтею 46 ПКУ;

2) сплачують податок щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах:

у I кварталі - 10 відсотків;

у II кварталі - 10 відсотків;

у III кварталі - 50 відсотків;

у IV кварталі - 30 відсотків;

3) фізичні особи - підприємці, які у звітному періоді обрали спрощену систему оподаткування та ставку єдиного податку, встановлену для четвертої групи, або перейшли на застосування ставки єдиного податку, встановленої для четвертої групи, та юридичні особи, реорганізовані шляхом приєднання або утворені протягом року шляхом злиття або перетворення у звітному податковому періоді, у тому числі за набуті ними площі нових земельних ділянок, вперше сплачують податок протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, в

якому відбулося таке обрання/перехід, в якому відбулося утворення (виникнення права на земельну ділянку), а надалі - у порядку, визначеному підпунктом 295.9.2 цього пункту;

4) що припиняються шляхом злиття, приєднання, перетворення, поділу у податковому (звітному) періоді, зобов'язані подати у період до їх фактичного припинення контролюючим органам за своїм місцезнаходженням та місцем розташування земельних ділянок уточнену податкову декларацію;

5) зобов'язані у разі, коли протягом податкового (звітного) періоду змінилася площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у зв'язку з набуттям (втратою) на неї права власності або користування:

- уточнити суму податкових зобов'язань з податку на період починаючи з дати набуття (втрати) такого права до останнього дня податкового (звітного) року;

- подати протягом 20 календарних днів місяця, що настає за звітним періодом, контролюючим органам за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки декларацію з уточненою інформацією про площу земельної ділянки, а також відомості про наявність земельних ділянок та їх нормативну грошову оцінку;

6) у разі надання сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду в оренду іншому платникові податку, враховують орендовану площу земельних ділянок у своїй декларації. У декларації орендаря така земельна ділянка не враховується;

7) у разі оренди ними сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду в особи, яка не є платником податку, враховують орендовану площу земельних ділянок у своїй декларації;

8) перераховують в установленій строк загальну суму коштів на відповідний рахунок місцевого бюджету за місцем розташування земельної ділянки.

3.10.5. Умови і порядок переходу на спрощену систему оподаткування для юридичних осіб.

Для обрання або переходу на спрощену систему суб'єкту потрібно не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного кварталу подати заяву в один з таких способів:

- 1) особисто або уповноваженою на це особою;
- 2) поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;
- 3) засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису підзвітних осіб;;

4) державному реєстратору як додаток до заяви про держреєстрацію. Електронна копія заяви, що виготовлена шляхом сканування, передається державним реєстратором до контролюючого органу одночасно з відомостями з заяви про державну реєстрацію на проведення державної реєстрації юридичні особи або фізичної особи – підприємця.

У заяві зазначаються такі обов'язкові відомості:

найменування суб'єкта господарювання, код за ЄДРПОУ (для юридичні особи) або ПІБ фізичні особи – підприємця, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків);

податкову адресу суб'єкта господарювання;

місце провадження господарської діяльності;

обрані господарюючим суб'єктом види господарської діяльності згідно з КВЕД ДК 009:2010;

обрані суб'єктом господарювання група та ставка ЄП або зміна групи та ставки;

кількість осіб, які одночасно перебувають з фізичною особою – підприємцем у трудових відносинах, та середньооблікова чисельність працівників у юридичної особи;

дата (період) обрання або переходу на спрощену систему оподаткування.

Зареєстровані фізичні особи – підприємці, які до закінчення місяця, в якому відбулася держреєстрація, подали заяву щодо обрання спрощеної системи та ставки єдиного податку для першої або другої групи, вважаються платниками ЄП з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому відбулася держреєстрація.

Зареєстровані суб'єкти господарювання (новостворені), які протягом 10 днів з дня держреєстрації подали заяву щодо обрання спрощеної системи та ставки єдиного податку для третьої групи, яка не передбачає ПДВ (тобто 5%), вважаються платниками єдиного податку з дня їх держреєстрації.

Господарюючий суб'єкт, який утворюється в результаті реорганізації (крім перетворення) будь-якого платника податку, що має непогашені податкові зобов'язання чи податковий борг, які виникли до такої реорганізації, може бути зареєстрований як платник єдиного податку (шляхом подання не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу заяви) з першого числа місяця, наступного за податковим (звітним) кварталом, у якому здійснено погашення таких ПЗ чи податкового боргу.

Суб'єкт господарювання, який є платником інших податків і зборів, також може прийняти рішення про перехід на спрощену систему шляхом подання заяви не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу. Проте такий перехід можливий:

лише один раз протягом календарного року;

за умови відповідності критеріям, які дають право обрання спрощеної системи (протягом року, що передує періоду переходу);

до поданої заяви додається розрахунок доходу за попередній календарний рік. При цьому якщо господарюючий суб'єкт протягом календарного року, що передує року обрання спрощеної системи оподаткування, самостійно прийняв рішення про припинення фізичної особи – підприємця, то при переході до розрахунку доходу включається вся сума доходу, отриманого такою особою в результаті провадження господарської діяльності за такий попередній календарний рік.

Отже, за умови дотримання платником єдиного податку вимог для обраної ним групи, такий платник може самостійно перейти на сплату ЄП, встановленого для інших груп, шляхом подання не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного кварталу. При цьому у платника єдиного податку третьої групи, який є платником ПДВ, анулюється реєстрація платника податку на додану вартість, у разі обрання ним першої або другої групи чи ставки єдиного податку, встановленої для третьої групи, яка включає ПДВ до складу єдиного податку.

У разі зміни відомостей до заяви включаються (за наявності) дані про:

зміну найменування (для юридичної особи) ПІБ фізичної особи – підприємця, або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків). В такому випадку заява подається протягом місяця з дня виникнення таких змін;

зміну податкової адреси;

зміну місця провадження господарської діяльності;

зміну видів господарської діяльності;

зміну організаційно-правової форми юридичної особи;

дату (період) відмови від застосування спрощеної системи у зв'язку з переходом на сплату інших податків і зборів, встановлених ПКУ;

дату (період) припинення платником ЄП провадження господарської діяльності;

зміну групи та ставки платника єдиного податку.

Інформація про період щорічної відпустки і терміни тимчасової втрати працездатності з обов'язковим доданням копії листка непрацездатності

подається за заявою у довільній формі.

У разі зміни найменування юридичної особи, прізвища, імені, по батькові фізичної особи-підприємця або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків) заява подається протягом місяця з дня виникнення таких змін.

У разі зміни податкової адреси господарюючого суб'єкта, місця провадження господарської діяльності, видів господарської діяльності заява подається платниками єдиного податку I і II груп не пізніше 20 числа місяця, наступного за місяцем, у якому відбулися такі зміни.

У разі зміни податкової адреси суб'єкта господарювання, місця провадження господарської діяльності заява подається платниками єдиного податку III групи не пізніше останнього дня кварталу, в якому відбулися такі зміни.

При цьому у разі зміни ставки єдиного податку заява подається платником єдиного податку III групи не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку календарного кварталу, в якому буде застосовуватися така ставка.

3.11. Податок на прибуток підприємства.

3.11.1. Сутність та значення податку на прибуток підприємства, його законодавче регулювання.

Податок на прибуток підприємств — це прямий податок, сплачуваний підприємствами з прибутку, одержаного від реалізації продукції (робіт, послуг), основних засобів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також із прибутку від орендних операцій, роялті та від позареалізаційних операцій.

Податок на прибуток підприємств є одним із видів прямого оподаткування – прибуткового, і оподатковує доходи юридичних осіб, на відміну від прибуткового податку, який стягується з громадян. Податок на прибуток підприємств в Україні має дуже значне фіскальне значення, чим відрізняється від аналогічних податків в економічно розвинутих країнах. Податок на прибуток підприємств крім значного фіскального значення має й широкі можливості для регулювання і стимулювання підприємницької діяльності. За допомогою цього податку держава може здійснювати стимулюючий вплив на розвиток окремих галузей або регіонів, на виробництво пріоритетних товарів, робіт, послуг, на пожвавлення інвестиційної та інноваційної діяльності та розвиток конкурентних відносин тощо.

3.11.2. Платники податку на прибуток підприємства: юридичні особи - резиденти, нерезиденти, особливі платники податку на прибуток.

Платниками податку - резидентами є:

- суб'єкти господарювання - юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім юридичних осіб, визначених пунктами 133.4 та 133.5 ПКУ.

- управитель фонду операцій з нерухомістю, який здійснює діяльність відповідно до Закону України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю" щодо операцій і результатів діяльності із довірчого управління, що здійснюється таким управителем через фонд;

- фізичні особи - підприємці, у тому числі такі, що обрали спрощену систему оподаткування, та фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, щодо виплачених нерезиденту доходів (прибутків) із джерелом їх походження з України, що оподатковуються в порядку, визначеному пунктом 141.4 статті 141 ПКУ.

Платниками податку - нерезидентами є:

- юридичні особи, які утворені в будь-якій організаційно-правовій формі та отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком установ та організацій, що мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України;

- нерезиденти, які здійснюють господарську діяльність на території України через постійне представництво та/або отримують доходи із джерелом походження з України, та інші нерезиденти, на яких покладено обов'язок сплачувати податок у порядку, встановленому цим розділом.

Не є платниками податку неприбуткові підприємства, установи та організації у порядку та на умовах, встановлених п. 133.4. ПКУ. До неприбуткових організацій, що відповідають вимогам ПКУ і не є платниками податку, зокрема, можуть бути віднесені:

- бюджетні установи;
- громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди;
- спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб;
- житлово-будівельні кооперативи (з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому відповідно до закону здійснено прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом житлового будинку і такий житловий будинок споруджувався або придбався житлово-будівельним (житловим) кооперативом), дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства);

- об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків;
- професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання;
- сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам п. 133.4. ПКУ.

3.11.3. Об'єкт оподаткування податком на прибуток підприємства.

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень ПКУ.

Базою оподаткування є грошове вираження об'єкту оподаткування, визначеного згідно із статтею 134 ПКУ з урахуванням положень ПКУ.

3.11.4. Ставки податку на прибуток та порядок його обчислення.

Ставки податку на прибуток.

1. Базова (основна) ставка податку становить 18 відсотків.
2. Під час провадження страхової діяльності юридичних осіб - резидентів одночасно із ставкою податку на прибуток, визначеною у пункті 136.1 ПКУ, ставки податку на дохід встановлюються у таких розмірах:
  - 3 відсотки за договорами страхування від об'єкта оподаткування, що визначається у підпункті 141.1.2 пункту 141.1 статті 141 ПКУ;
  - 0 відсотків за договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів страхування додаткової пенсії, та визначених підпунктами 14.1.52, 14.1.52¹, 14.1.52² і 14.1.116 пункту 14.1 статті 14 ПКУ.
3. Ставки 0, 4, 5, 6, 12, 15, 18 і 20 відсотків застосовуються до доходів нерезидентів та прирівняних до них осіб із джерелом їх походження з України у випадках, встановлених пунктом 141.4 статті 141 ПКУ.
4. Під час провадження букмекерської діяльності, азартних ігор (у тому числі казино) одночасно із ставкою податку на прибуток, визначеною у пункті 136.1 ПКУ, ставка податку на дохід встановлюється у розмірі:

- 10 відсотків від доходу, отриманого від азартних ігор з використанням гральних автоматів;

- 18 відсотків від доходу, отриманого від букмекерської діяльності, азартних ігор (у тому числі казино), крім доходу, отриманого від азартних ігор з використанням гральних автоматів, зменшеного на суму виплачених виплат гравцю.

5. Податок на дохід, визначений як об'єкт оподаткування у підпунктах 134.1.2, 134.1.4, 134.1.5 пункту 134.1 статті 134 ПКУ, є частиною податку на прибуток.

6. Під час провадження діяльності з випуску та проведення лотерей встановлюється ставка податку на дохід від суми доходів, визначених підпунктом 134.1.4 пункту 134.1 статті 134 ПКУ, у розмірі 30 відсотків з урахуванням положень пункту 48 підрозділу 4 розділу XX ПКУ.

7. До об'єкта оподаткування, визначеного підпунктом 134.1.7 пункту 134.1 статті 134 ПКУ, застосовується базова (основна) ставка податку.

Податок на прибуток визначається шляхом зменшення доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів та суму інших витрат звітного податкового періоду:

$P_o = D - C - I_B$, де

P_o – прибуток до оподаткування;

D – доходи звітного періоду;

C – собівартість реалізованих товарів (виконаних робіт, наданих послуг);

I_B – інші витрати звітного періоду.

Податок нараховується платником самостійно за ставкою, визначеною статтею 136 ПКУ, від бази оподаткування, визначеної згідно зі статтею 135 ПКУ.

Податок, що підлягає сплаті до бюджету платниками податку, які провадять страхову діяльність, визначається в порядку, передбаченому пунктом 141.1 статті 141 ПКУ.

Відповідальність за повноту утримання та своєчасність перерахування до бюджету податку, зазначеного в пункті 57.1-1 статті 57 та 141.4 статті 141 ПКУ, покладається на платників податку, які здійснюють відповідні виплати.

3.11.5. Порядок розрахунку фінансового результату до оподаткування та податку на прибуток підприємства. Звільнення від оподаткування податком на прибуток підприємства.

Визначення фінансового результату до оподаткування проводиться згідно з бухгалтерським обліком відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності.

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування визначається як різниця між сумою фінансового результату від операційної діяльності і (доходу від участі в капіталі, інших фінансових доходів) та витрат (фінансових, від участі в капіталі, інших витрат).

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю і є їх повною власністю, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари, де протягом попереднього звітного (податкового) періоду кількість осіб з інвалідністю, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких осіб з інвалідністю становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці.

Зазначені підприємства та організації громадських об'єднань осіб з інвалідністю мають право застосовувати цю пільгу за наявності дозволу на право користування такою пільгою, який видається уповноваженим органом відповідно до Закону України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні".

У разі порушення вимог щодо цільового використання вивільнених від оподаткування коштів платник податку зобов'язаний збільшити податкові зобов'язання з цього податку за результатами податкового періоду, на який припадає таке порушення, а також сплатити пеню, нараховану відповідно до ПКУ.

Підприємства та організації, на які поширюється дія ПКУ, реєструються у відповідному контролюючому органі в порядку, передбаченому для платників цього податку.

На період підготовки до зняття і зняття з експлуатації енергоблоків

Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему звільняється від оподаткування прибуток Чорнобильської АЕС, якщо такі кошти використовуються на фінансування робіт з підготовки до зняття і зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему.

У разі порушення вимог щодо цільового використання вивільнених від оподаткування коштів платник податку зобов'язаний збільшити податкові зобов'язання з цього податку за результатами податкового (звітного) періоду, на який припадає таке порушення, а також сплатити пеню, нараховану відповідно до ПКУ.

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств, отриманий за рахунок міжнародної технічної допомоги або за рахунок коштів, які передбачаються в державному бюджеті як внесок України до Чорнобильського фонду "Укриття" для реалізації міжнародної програми - Плану здійснення заходів на об'єкті "Укриття" відповідно до положень Рамкової угоди між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно діяльності Чорнобильського фонду "Укриття" в Україні, для подальшої експлуатації, підготовки до зняття і зняття енергоблоків Чорнобильської АЕС з експлуатації, перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему та забезпечення соціального захисту персоналу Чорнобильської АЕС.

У разі порушення вимог щодо цільового використання вивільнених від оподаткування коштів платник податку зобов'язаний збільшити податкові зобов'язання з цього податку за результатами податкового (звітного) періоду, на який припадає таке порушення, а також сплатити пеню, нараховану відповідно до ПКУ.

3.11.6. Порядок розрахунку амортизації основних засобів або нематеріальних активів для визначення об'єкта оподаткування згідно з ПКУ.

Розрахунок амортизації основних засобів та нематеріальних активів здійснюється відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності з урахуванням обмежень, встановлених підпунктом 14.1.138 пункту 14.1 статті 14 розділу I ПКУ, підпунктами 138.3.2-138.3.4 ПКУ. При такому розрахунку застосовуються методи нарахування амортизації, передбачені національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Для розрахунку амортизації відповідно до положень ПКУ визначається вартість основних засобів та нематеріальних активів без урахування їх

переоцінки (уцінки, дооцінки), проведеної відповідно до положень бухгалтерського обліку.

Амортизація не нараховується за період невикористання (експлуатації) основних засобів у господарській діяльності у зв'язку з їх консервацією.

Не підлягають амортизації та проводяться за рахунок відповідних джерел:

вартість гудвілу;

витрати на придбання/самостійне виготовлення невиробничих основних засобів, невиробничих нематеріальних активів;

на ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невиробничих основних засобів, невиробничих нематеріальних активів.

Термін "невиробничі основні засоби", "невиробничі нематеріальні активи" означають відповідно основні засоби, нематеріальні активи, не призначені для використання в господарській діяльності платника податку".

Для цілей розрахунку різниці, на яку збільшується фінансовий результат до оподаткування відповідно до пункту 140.2 статті 140 ПКУ, платник податків зобов'язаний вести окремий облік процентів, що були капіталізовані (підлягали включенню до собівартості необоротного активу) відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності.

Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів (крім випадку застосування виробничого методу нарахування амортизації).

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 1 - земельні ділянки	-
група 2 - капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 - будівлі	20
споруди	15
передавальні пристрої	10
група 4 - машини та обладнання	5
З них:	
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються	2

роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 20000 гривень	
група 5 - транспортні засоби	5
група 6 - інструменти, прилади, інвентар, меблі	4
група 7 - тварини	6
група 8 - багаторічні насадження	10
група 9 - інші основні засоби	12
група 10 - бібліотечні фонди, збереження Національного архівного фонду України	-
група 11 - малоцінні необоротні матеріальні активи	-
група 12 - тимчасові (нетитульні) споруди	5
група 13 - природні ресурси	-
група 14 - інвентарна тара	6
група 15 - предмети прокату	5
група 16 - довгострокові біологічні активи	7

Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів використовуються з урахуванням наступного.

У разі коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку менше ніж мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів, то для розрахунку амортизації використовуються строки, встановлені цим підпунктом.

У разі коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку дорівнюють або є більшими, ніж ті, що встановлені цим підпунктом, то для розрахунку амортизації використовуються строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, встановлені в бухгалтерському обліку.

Строки нарахування амортизації нематеріальних активів:

Групи	Строк дії права користування
група 1 - права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 2 - права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 3 - права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 4 - права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 5 років
група 5 - авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (баз даних), фонограми, відеограми, передач (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки
група 6 - інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	Відповідно до правовстановлюючого документа

Якщо відповідно до правовстановлюючого документа строк дії права користування нематеріального активу не встановлено, такий строк корисного використання визначається платником податку самостійно, але не може становити менше двох та більше 10 років.

3.12. Адміністрування податків, зборів, платежів.

3.12.1. Податкова звітність.

Податкова декларація, розрахунок, звіт (далі - податкова декларація) - документ, що подається платником податків (у тому числі відокремленим підрозділом у випадках, визначених ПКУ) контролюючим органам у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата грошового зобов'язання, у тому числі податкового зобов'язання або

відображаються обсяги операції (операцій), доходів (прибутків), щодо яких податковим та митним законодавством передбачено звільнення платника податку від обов'язку нарахування і сплати податку і збору, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку, а також суми нарахованого єдиного внеску.

Митні декларації прирівнюються до податкових декларацій для цілей нарахування та/або сплати податкових зобов'язань.

Розрахунки (у тому числі розрахунків частини чистого прибутку (доходу), дивідендів на державну частку), які подаються до контролюючих органів відповідно до іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, прирівнюються до податкової декларації.

Додатки до податкової декларації є її невід'ємною частиною.

Якщо згідно з правилами, визначеними ПКУ, податкова звітність з окремого податку складається наростаючим підсумком, податкова декларація за результатами останнього податкового періоду року прирівнюється до річної податкової декларації. У такому разі річна податкова декларація не подається.

Форма податкової декларації встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику. У такому ж порядку встановлюються форми податкових декларацій з місцевих податків і зборів, що є обов'язковими для застосування їх платниками (податковими агентами).

3.12.2. Податкові консультації. (Терміни надання індивідуальних податкових консультацій. Зміст запиту платників податків на отримання індивідуальної податкової консультації. Єдиний реєстр індивідуальних податкових консультацій. Узагальнюючі податкові консультації. Наслідки застосування податкових консультацій).

За зверненням платників податків у паперовій або електронній формі контролюючий орган надає їм безоплатно індивідуальні податкові консультації з питань практичного застосування окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на такий контролюючий орган, протягом 25 календарних днів, що настають за днем отримання такого звернення даним контролюючим органом.

Звернення платників податків на отримання індивідуальної податкової консультації у паперовій або електронній формі повинно містити:

найменування для юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові для фізичної особи, податкову адресу, а також номер засобу зв'язку та адресу

електронної пошти, якщо такі наявні;

код згідно з ЄДРПОУ (для юридичних осіб) або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку у паспорті);

зазначення, в чому полягає практична необхідність отримання податкової консультації (наведення фактичних обставин);

На звернення платника податків, що не відповідає вимогам, зазначеним у цьому пункті, індивідуальна податкова консультація не надається, а надсилається відповідь за підписом керівника (заступника керівника або уповноваженої особи) у паперовій або електронній формі у порядку та строки, передбачені Законом України "Про звернення громадян".

Уповноважена особа центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, може прийняти рішення про продовження строку розгляду звернення на отримання індивідуальної податкової консультації понад 25-денний строк, але не більше 15 календарних днів, та письмово повідомити про це платнику податків у паперовій або електронній формі до закінчення строку, визначеного абзацом першим цього пункту.

На індивідуальну податкову консультацію або відповідь, що надається контролюючим органом в електронній формі, накладається електронний підпис уповноваженої посадової особи контролюючого органу з дотриманням вимог законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронні довірчі послуги".

Індивідуальна податкова консультація має індивідуальний характер і може використовуватися виключно платником податків, якому надано таку консультацію.

За вибором платника податків індивідуальна податкова консультація надається в усній, у паперовій або електронній формі. Індивідуальна податкова консультація, надана у паперовій або електронній формі, обов'язково повинна містити назву - індивідуальна податкова консультація, реєстраційний номер в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій, опис питань, що порушуються платником податків, з урахуванням фактичних обставин, зазначених у зверненні платника податків, обґрунтування застосування норм законодавства та висновки з питань практичного використання таких норм законодавства.

Індивідуальні податкові консультації надаються:

в усній формі - контролюючим органом, визначеним підпунктом 41.1.1 пункту 41.1 статті 41 ПКУ, а також державними податковими інспекціями;

у паперовій та електронній формах - контролюючим органом, визначеним підпунктом 41.1.1 пункту 41.1 статті 41 ПКУ, крім державних податкових інспекцій.

Індивідуальна податкова консультація, надана у паперовій або електронній формі, підлягає реєстрації в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій та розміщенню на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, без зазначення найменування (прізвища, ім'я, по батькові) платника податків, коду згідно з ЄДРПОУ (реєстраційного номера облікової картки) та його податкової адреси.

Доступ до зазначених даних єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій та офіційного веб-сайту є безоплатним та вільним. Порядок ведення та форма єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

Територіальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, зобов'язаний надіслати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, індивідуальну податкову консультацію протягом 15 календарних днів, що настають за днем отримання звернення платника податків на отримання індивідуальної податкової консультації, для розгляду питання про внесення відомостей про таку консультацію до єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій, про що повідомляє платнику податків у порядку, визначеному статтею 42 ПКУ.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, отримавши індивідуальну податкову консультацію від територіального органу (відокремленого підрозділу) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, протягом 15 календарних днів, що настають за днем отримання такої консультації, але не більше 40 календарних днів, що настають за днем отримання контролюючим органом відповідного звернення платників податків, приймає одне із таких рішень:

про внесення відомостей про індивідуальну податкову консультацію до єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій, про що повідомляє протягом одного робочого дня з моменту прийняття рішення контролюючий орган, який йому підпорядковується;

про відмову у внесенні відомостей до єдиного реєстру індивідуальних

податкових консультацій, з одночасним наданням платнику податків від свого імені індивідуальної податкової консультації та внесенням відомостей про таку консультацію до зазначеного реєстру, про що повідомляє протягом одного робочого дня з моменту прийняття рішення територіальний орган (відокремлений підрозділ) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та платника податків у порядку, визначеному статтею 42 ПКУ;

про відмову у внесенні відомостей до єдиного реєстру індивідуальних податкових консультацій у разі, якщо в єдиному реєстрі індивідуальних податкових консультацій уже міститься аналогічна індивідуальна податкова консультація, надана такому платнику податків з цих самих питань, які зазначені у запиті такого платника податків, про що повідомляє протягом одного робочого дня з моменту прийняття рішення контролюючий орган, який йому підпорядковується, та платника податків.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, проводить періодичне узагальнення індивідуальних податкових консультацій, а також аналізує обставини, що свідчать про неоднозначність окремих норм податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, шляхом надання узагальнюючих податкових консультацій, які затверджуються наказом цього органу.

Узагальнюючі податкові консультації підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, протягом п'яти календарних днів з дня їх надання.

Наслідки застосування податкових консультацій

У разі коли положення індивідуальної податкової консультації суперечать положенням узагальнюючої податкової консультації, застосовуються положення узагальнюючої податкової консультації.

Платник податків та/або податковий агент, які діяли відповідно до податкової консультації, не звільняються від обов'язку сплати податкового зобов'язання, визначеного ПКУ.

Платник податків може оскаржити до суду наказ про затвердження узагальнюючої податкової консультації або надану йому у паперовій або електронній формі індивідуальну податкову консультацію як правовий акт індивідуальної дії, які, на думку такого платника податків, суперечать нормам або змісту відповідного податку чи збору.

Скасування судом наказу про затвердження узагальнюючої податкової консультації або індивідуальної податкової консультації є підставою для

надання нової податкової консультації з урахуванням висновків суду.

Протягом 30 календарних днів з дня набрання законної сили рішенням суду про скасування наказу про затвердження узагальнюючої податкової консультації або індивідуальної податкової консультації центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, або контролюючий орган з урахуванням висновків суду зобов'язані опублікувати узагальнюючу податкову консультацію або надати платнику податків індивідуальну податкову консультацію.

3.12.3. Способи здійснення податкового контролю.

Податковий контроль здійснюється шляхом:

- 1) ведення обліку платників податків;
- 2) інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів;
- 3) перевірок та звірок відповідно до вимог ПКУ, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин.
- 4) моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків відповідно до статті 39 ПКУ.

3.12.4. Види податкових перевірок.

Контролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки.

Камеральні та документальні перевірки проводяться контролюючими органами в межах їх повноважень виключно у випадках та у порядку, встановлених ПКУ, а фактичні перевірки - ПКУ та іншими законами України, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків та даних системи електронного адміністрування податку на додану вартість (даних центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, даних Єдиного реєстру податкових накладних та даних митних декларацій), а також даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних

системи електронного адміністрування реалізації пального та спирту етилового, даних СОД РРО.

Документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених ПКУ податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків.

Документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок.

Документальна позапланова перевірка не передбачається у плані роботи контролюючого органу і проводиться за наявності хоча б однієї з підстав, визначених ПКУ.

Документальною виїзною перевіркою вважається перевірка, яка проводиться за місцезнаходженням платника податків чи місцем розташування об'єкта права власності, стосовно якого проводиться така перевірка.

Документальною невиїзною перевіркою вважається перевірка, яка проводиться в приміщенні контролюючого органу.

Документальною невиїзною позаплановою електронною перевіркою за заявою платника податків (далі - електронна перевірка) вважається перевірка, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків з незначним ступенем ризику, визначеним відповідно до пункту 77.2 статті 77 ПКУ, до контролюючого органу, в якому він перебуває на податковому обліку.

Фактичною вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення

платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, у тому числі про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами).

3.12.5. Податковий борг і порядок його погашення.

Податковий борг - сума узгодженого грошового зобов'язання, не сплаченого платником податків у встановлений ПКУ строк, та непогашеної пені, нарахованої у порядку, визначеному ПКУ. Погашення податкового боргу платника податків врегульовано Главою 9 Податкового кодексу України.

Питання черговості погашення боргу висвітлюється в пп. 87.9. ст. 87 Глави 9 ПК України. Відповідно до цього пункту, у разі наявності у платника податків податкового боргу контролюючі органи зобов'язані зарахувати кошти, що сплачує такий платник податків, в рахунок погашення податкового боргу згідно з черговістю його виникнення незалежно від напряму сплати, визначеного платником податків.

Відповідно до пп. 131.2 ст. 131 ПК України, при погашенні суми податкового боргу (його частини) кошти, що сплачує такий платник податків, у першу чергу зараховуються в рахунок податкового зобов'язання. У разі повного погашення суми податкового боргу кошти, що сплачує такий платник податків, в наступну чергу зараховуються у рахунок погашення штрафів, в останню чергу зараховуються в рахунок пені.

Якщо платник податків не виконує встановленої цим пунктом черговості платежів або не визначає її у платіжному документі (чи визначає з порушенням зазначеного порядку), контролюючий орган самостійно здійснює такий розподіл такої суми у порядку, визначеному цим пунктом.

Тому платнику податкового боргу варто вказувати під час сплати податкового боргу в полі “призначення платежу” не лише код платежу, а й черговість платежів.

В тому разі, коли черговість погашення податкової заборгованості платником податків не вказана, контролюючий орган зобов'язаний дотримуватись черговості, зазначеної в пп. 131.2 ст. 131 ПК України, та не має права змінювати порядок погашення заборгованості.

За більш детальним роз'ясненням платник податків має можливість реалізувати своє право у відповідності до ст. 52 ПК України та звернутись до контролюючих органів ДПС щодо надання безоплатної індивідуальної податкової консультації.

Варто зазначити та попередити щодо можливих несприятливих наслідків в разі ігнорування погашення податкового боргу. Відповідно до пп. 87.11 ст. 87 ПК України, сума боргу може бути стягнена з боржника примусово в судовому порядку: орган стягнення звертається до суду з позовом про стягнення суми податкового боргу платника податку – фізичної особи. Стягнення податкового боргу за рішенням суду здійснюється державною виконавчою службою відповідно до закону про виконавче провадження.

3.13. Відповідальність платників податків.

3.13.1. Види відповідальності платника податку за порушення податкового законодавства.

Податковим правопорушенням є протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених ПКУ) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, прирівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених ПКУ.

За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності:

- 1) фінансова;
- 2) адміністративна;
- 3) кримінальна.

Фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства встановлюється та застосовується згідно з ПКУ та іншими законами. Фінансова відповідальність, що встановлюється згідно з ПКУ, застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів).

Фінансова відповідальність, що встановлюється згідно з іншими законами, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, може застосовуватися у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені.

Притягнення фізичної або юридичної особи до фінансової відповідальності за податкове правопорушення не звільняє фізичну особу чи посадових (службових) осіб юридичної особи у передбачених законом випадках від юридичної відповідальності інших видів.

Притягнення фізичної або юридичної особи до фінансової відповідальності за податкове правопорушення, що передбачає встановлення

контролюючими органами вини особи, не передбачає презумпції наявності вини фізичної особи чи посадових (службових) осіб юридичної особи у випадках притягнення фізичної особи чи посадових (службових) осіб юридичної особи до юридичної відповідальності інших видів та не звільняє від обов'язку її доведення в порядку, передбаченому законом.

Особа вважається такою, що вчинила правопорушення повторно, якщо вона була притягнута до відповідальності у встановленому ПКУ порядку.

Триваюче правопорушення - безперервне невиконання норм ПКУ платником податків, який вчинив певні дії чи допустив бездіяльність і не вчиняв подальших дій для його усунення до моменту виявлення такого правопорушення контролюючим органом.

3.13.2. Умови притягнення до фінансової відповідальності згідно з Порядком накладення штрафів за порушення законодавства про працю та зайнятість населення. (Види правопорушень платників податків, за які передбачено фінансову відповідальність. Розміри штрафних санкцій).

Загальні умови притягнення до фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень та порушення іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Особа може бути притягнута до фінансової відповідальності за вчинення податкового правопорушення за умови наявності в її діянні (дії або бездіяльності) вини, крім випадків, передбачених ПКУ.

Особа вважається винною у вчиненні правопорушення, якщо буде встановлено, що вона мала можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких ПКУ передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання.

Особа не може бути притягнута до фінансової відповідальності за вчинення податкового правопорушення інакше, як на підставах і в порядку, передбачених ПКУ.

Особа не може бути притягнута двічі до відповідальності одного виду за вчинення одного і того самого податкового правопорушення.

Підставою для притягнення особи до фінансової відповідальності за вчинення податкового правопорушення та стягнення штрафу є податкове повідомлення-рішення, що відповідає вимогам, визначеним пунктом 58.1 статті 58 ПКУ.

Притягнення або звільнення особи від фінансової відповідальності за вчинення податкового правопорушення не звільняє її від виконання податкового обов'язку.

У разі якщо контролюючий орган не доведе, що платник податків мав можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких ПКУ передбачена відповідальність, проте не вжив достатніх заходів щодо їх дотримання, платник податків не може бути притягнутий до відповідальності за таке порушення. Положення цього пункту застосовуються виключно в разі, якщо умовою притягнення до фінансової відповідальності за податкове правопорушення є наявність вини платника податків.

Порядок доведення обставин, за яких особа може бути притягнута до фінансової відповідальності за вчинене податкове правопорушення, в межах судового провадження визначається процесуальним законодавством.

Усі сумніви щодо наявності обставин, за яких особа може бути притягнута до відповідальності за порушення податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючий орган, трактуються на користь такої особи.

Відповідальність за порушення законодавства про працю.

Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, винні у порушенні законодавства про працю, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Юридичні та фізичні особи - підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі:

фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків - у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення, а до юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, які використовують найману працю та є платниками єдиного податку першої - третьої груп, застосовується попередження;

вчинення порушення, передбаченого абзацом другим цієї частини, повторно протягом двох років з дня виявлення порушення - у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення;

порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш

як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі - у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення;

недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці - у двократному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення;

недотримання встановлених законом гарантій та пільг працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України "Про військовий обов'язок і військову службу", "Про альтернативну (невійськову) службу", "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", - у чотирикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, стосовно якого скоєно порушення, а до юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, які використовують найману працю та є платниками єдиного податку першої - третьої груп, застосовується попередження;

недопущення до проведення перевірки з питань додержання законодавства про працю, створення перешкод у її проведенні - у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення;

вчинення дій, передбачених абзацом сьомим цієї частини, при проведенні перевірки з питань виявлення порушень, зазначених в абзаці другому цієї частини, - у шістнадцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення;

порушення інших вимог законодавства про працю, крім передбачених абзацами другим - восьмим цієї частини, - у розмірі мінімальної заробітної плати за кожне таке порушення;

вчинення порушення, передбаченого абзацом дев'ятим цієї частини, повторно протягом року з дня виявлення порушення - у двократному розмірі мінімальної заробітної плати за кожне таке порушення.

Штрафи, накладення яких передбачено частиною другою ст. 265 КЗпП, є фінансовими санкціями і не належать до адміністративно-господарських санкцій, визначених главою 27 Господарського кодексу України.

Штрафи, зазначені у частині другій ст. 265 КЗпП, накладаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У разі сплати юридичною особою або фізичною особою - підприємцем, яка використовує найману працю, 50 відсотків розміру штрафу протягом 10 банківських днів з дня вручення постанови про накладення штрафу за

порушення вимог законодавства про працю, передбаченого цією статтею, така постанова вважається виконаною.

У разі виконання припису центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та усунення виявлених порушень, передбачених абзацами четвертим - шостим, дев'ятим частини другої ст. 265 КЗпП, у визначені приписом строки заходи щодо притягнення до відповідальності не застосовуються.

Заходи щодо притягнення до відповідальності за вчинення порушення, передбаченого абзацами другим, третім, сьомим, восьмим, десятим частини другої ст. 265 КЗпП, застосовуються одночасно із винесенням припису незалежно від факту усунення виявлених при проведенні перевірки порушень.

Штрафи, зазначені в абзаці другому частини другої ст. 265 КЗпП, можуть бути накладені центральним органом виконавчої влади, зазначеним у частині четвертій ст. 265 КЗпП, без здійснення заходу державного нагляду (контролю) на підставі рішення суду про оформлення трудових відносин із працівником, який виконував роботу без укладення трудового договору, та встановлення періоду такої роботи чи роботи на умовах неповного робочого часу в разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, в установі, організації.

Виконання постанови центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, покладається на органи державної виконавчої служби.

Сплата штрафу не звільняє від усунення порушень законодавства про працю.

Не вважається фактичним допуском до роботи без оформлення трудового договору (контракту) та не тягне відповідальність у вигляді штрафу, передбачену КЗпП, укладення гіг-контракту у порядку та на умовах, передбачених Законом України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні".

3.13.3. Пеня, її сутність.

Пеня - сума коштів у вигляді відсотків, нарахована на суми податкових зобов'язань та/або на суми штрафних (фінансових) санкцій, не сплачених у встановлені законодавством строки, а також нарахована в інших випадках та порядку, передбачених ПКУ або іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Нарахування пені розпочинається:

1) при нарахуванні контролюючим органом податкового зобов'язання у встановлених ПКУ випадках, не пов'язаних з проведенням перевірки, або

при нарахуванні контролюючим органом грошового зобов'язання, визначеного за результатами перевірки, - починаючи з першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку сплати платником податків такого зобов'язання, визначеного в податковому повідомленні-рішенні згідно із ПКУ;

2) при нарахуванні контролюючим органом за результатами перевірки податкового зобов'язання та/або іншого зобов'язання, контроль за сплатою якого покладено на контролюючі органи, у разі виявлення його заниження - на суму такого заниження, починаючи з першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку сплати платником податків цього зобов'язання за відповідний податковий (звітний) період, щодо якого виявлено заниження, та за весь період заниження (у тому числі за період адміністративного та/або судового оскарження);

3) при нарахуванні суми грошового зобов'язання, визначеного платником податків або податковим агентом, у тому числі у разі внесення змін до податкової звітності внаслідок самостійного виявлення платником податків помилок відповідно до статті 50 ПКУ, - після спливу 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати податкового зобов'язання;

4) при виявленні контролюючим органом за результатами перевірки заниження податковим агентом податкового зобов'язання при нарахуванні (виплаті) оподатковуваного доходу на користь нерезидентів або інших платників податків та/або несвоєчасної сплати, несплати (неперерахування) податковим агентом утриманих (нарахованих) податків до або під час виплати оподатковуваного доходу на користь нерезидента або іншого платника податків - починаючи з першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку сплати податковим агентом суми податкового зобов'язання, визначеного ПКУ;

5) у випадку несвоєчасного повернення надміру/помилково сплачених платежів, а також несвоєчасного відшкодування сум податку на додану вартість - починаючи з першого дня, наступного за останнім днем граничного строку повернення таких коштів.

Нарахування пені закінчується:

1) у день зарахування коштів на відповідний рахунок органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів на відповідний рахунок платника податків та/або в інших випадках погашення податкового боргу та/або грошових зобов'язань;

2) у день проведення взаєморозрахунків непогашених зустрічних грошових зобов'язань відповідного бюджету перед таким платником податків;

3) у день запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів (при винесенні відповідної ухвали суду у справі про банкрутство або прийнятті відповідного рішення Національним банком України);

4) при прийнятті рішення щодо скасування або списання суми податкового боргу (його частини).

3.13.4. Види штрафних санкцій за порушення податкового законодавства.

Штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) - плата у вигляді фіксованої суми та/або відсотків, що справляється з осіб, що вчинили податкове правопорушення або порушення іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Штрафні (фінансові) санкції (штрафи)

1. Граничні строки застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) до платників податків відповідають строкам давності для нарахування грошових зобов'язань, визначеним статтею 102 ПКУ.

2. Перебіг строку давності для застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) зупиняється у випадках, визначених пунктом 102.3 статті 102 ПКУ.

3. У разі вчинення платником податків двох або більше порушень іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, штрафні (фінансові) санкції (штрафи) застосовуються за кожне вчинене разове та триваюче порушення окремо.

4. Перебіг строку давності для застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) відновлюється з дня, наступного за днем усунення передбачених пунктом 102.3 статті 102 ПКУ обставин, що були підставою для зупинення його відліку (перебігу).

5. У разі наявності хоча б однієї обставини, що пом'якшує відповідальність, розмір штрафу становить 50 відсотків від розміру, встановленого відповідною статтею ПКУ.

6. У разі застосування контролюючими органами до платника податків штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, такому платнику податків надсилаються (вручаються) податкові повідомлення-рішення.

7. За одне податкове правопорушення контролюючий орган може застосувати тільки один вид штрафної (фінансової) санкції (штрафу), передбаченої ПКУ та іншими законами України.

РОЗДІЛ 4. БЮДЖЕТНА ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА

4.1. Сутність, призначення та роль бюджету.

4.1.1. Соціально-економічна сутність, призначення та роль бюджету.

Бюджет держави є складним і багатограним явищем у суспільстві. Державному бюджету належить центральне місце в системі фінансів держави. Він є основним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів. За своєю сутністю бюджет характеризує фінансове становище держави.

Бюджет держави розглядають за трьома аспектами:

- за економічним змістом;
- за формою прояву;
- за матеріальним змістом.

За *економічним змістом* бюджет уособлює сукупність грошових відносин між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого боку, з приводу формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

За *формою прояву* бюджет є основним фінансовим планом, в якому відображається діяльність держави та місцевих органів влади й управління. Як фінансовий план бюджет уособлює баланс доходів і видатків. Водночас це не просто розпис доходів і видатків держави – це віддзеркалення її економічної і соціальної, міжнародної та оборонної, а головне фінансової (в усіх її напрямках) політики. Це форма прояву розглянутої вище сукупності перерозподільних відносин у суспільстві.

Бюджет як фінансовий план відіграє дуже важливу роль у діяльності держави. Він визначає її можливості й пріоритети, її роль і форми реалізації закріплених за нею функцій. Це документ, що спрямовує фінансову діяльність держави, робить її конкретною і фінансово забезпеченою.

За *матеріальним змістом* бюджет являє собою централізований грошовий фонд держави. Обсяг бюджету – це річна сума коштів, що проходять через цей фонд. Він перебуває у постійному русі: практично щоденно до нього надходять кошти і здійснюється фінансування видатків. У зв'язку з цим необхідна чітко налагоджена система управління бюджетом з метою забезпечення своєчасного і повного надходження доходів та раціонального й ефективного використання його коштів.

Бюджет держави є провідною ланкою державних фінансів. Частка доходів зведеного бюджету коливається у межах 25-28% ВВП.

Призначення бюджету в державі виявляється через систему економічних відносин між державою і підприємницькими структурами в процесі мобілізації доходів, накопичень і фінансувань з бюджету; між державою і населенням у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту; між ланками бюджетної системи при бюджетному врегулюванні.

4.1.2. Складові частини бюджету.

Відповідно до Статті 13 Бюджетного Кодексу України Складові частини бюджету, бюджет може складатися із *загального* та *спеціального* фондів.

1. *Складовими частинами загального фонду* бюджету є:

1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;

2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;

3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);

4) фінансування загального фонду бюджету.

2. *Складовими частинами спеціального фонду* бюджету є:

1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;

2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);

3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);

4) фінансування спеціального фонду бюджету.

Крім того, власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і включаються до спеціального фонду бюджету. Власні надходження бюджетних установ поділяються на такі групи:

перша група - надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством;

друга група - інші джерела власних надходжень бюджетних установ.

Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди, їх складові частини визначаються виключно Кодексом та законом про Державний бюджет України.

Розподіл бюджету на загальний і спеціальний фонди стосується не тільки державного бюджету України, а й місцевих бюджетів, які можуть бути поділені на загальний і спеціальний фонди за наявності такої норми у відповідному законі.

Передача коштів між загальним та спеціальним фондами бюджету дозволяється тільки в межах бюджетних призначень шляхом внесення змін до закону про Державний бюджет України, прийняття рішення про місцевий бюджет або про внесення змін до нього.

4.2. Бюджетна політика держави. Економічна сутність, складові та види бюджетної політики.

Бюджетна політика є складовою економічної політики держави та фінансової політики, її основа полягає у розробленні напрямів використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства. Практична реалізація бюджетної політики полягає у сукупності заходів стратегічного та тактичного характеру, які здійснює держава через бюджетну систему.

Бюджетну політику визначають як сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку.

Суть бюджетної політики проявляється в двох аспектах :

- у статтях доходів і видатків бюджету, джерелах їх формування і напрямках використання;
- у формах і методах мобілізації бюджетних коштів та їх використанні на державні потреби.

Бюджетна політика держави – це діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.

Основною метою бюджетної політики є досягнення оптимальності у розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, регіонами держави та соціальними групами населення. Економічно обґрунтована бюджетна політика служить базою для забезпечення фінансовими ресурсами зростання економіки, удосконалення її структури,

створення належних умов для розвитку підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

За характером заходів і терміном дії бюджетну політику поділяють на бюджету стратегію та бюджетну тактику.

Бюджетна стратегія – тривалий курс бюджетної політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією. Такий курс передбачає прогнозування світових тенденцій розвитку бюджетного механізму, формування концепції створення і використання бюджетних ресурсів, окреслення принципів організації бюджетних відносин.

Бюджетна тактика – форма реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії.

Якщо стратегія формується, як правило, під впливом політичних та ідеологічних засад, то тактика безпосередньо залежить від дій держави і може мати самостійний характер. У такому випадку тактика гальмує бюджетну стратегію або обмежує її, спричинює неузгодженість у діях окремих інститутів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування.

Реалізація бюджетної політики, успішне її впровадження забезпечується за допомогою бюджетного механізму.

4.3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування.

4.3.1. Сутність бюджетного дефіциту та профіциту бюджету.

Оскільки бюджет є важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів у державі, то його стан визначає фінансове благополуччя держави і значною мірою рівень суспільного добробуту в цілому.

Стан бюджету як фінансового плану держави може визначатися трьома показниками:

- ✓ рівновагою доходів і видатків бюджету;
- ✓ бюджетним профіцитом – перевищенням доходів над видатками бюджету;
- ✓ бюджетним дефіцитом – перевищенням видатків над постійними доходами.

Дефіцит і профіцит є складовою статті балансування бюджету і тією чи іншою мірою пов'язані з невідповідністю вхідних і вихідних фінансових потоків.

Бюджетний дефіцит – це перевищення видаткової частини бюджету над доходною, що свідчить про незбалансованість бюджету, а це в свою чергу – нестача бюджетних коштів для фінансування потреб держави у плановому році.

Дефіцит бюджету за сутністю відображає об'єктивні економічні відносини між учасниками суспільного виробництва щодо додаткової мобілізації доходів для використання бюджетних коштів згідно з функціями держави.

Бюджетний дефіцит виступає в двох формах: активна і пасивна

Бюджетний профіцит є специфічним явищем. По-перше, як уже зазначалося, це досить відносний показник, адже завжди можна знайти певні напрями використання коштів. «Зайвих» грошей взагалі не буває. Так, згідно з Бюджетним кодексом України профіцит має затверджуватись виключно з метою погашення основної суми боргу. Але якщо погашення цього боргу включити у видатки бюджету (а саме до них вони і мають відноситися), то ніякого профіциту в бюджеті не буде. По-друге, слід відрізнити бюджетний профіцит від надлишку коштів, який підлягає вилученню до бюджету вищого рівня і характеризує міжбюджетні відносини. У будь-якому випадку бюджетний профіцит не може розглядатись як позитивний результат фінансової діяльності держави, ідентичний прибутку суб'єктів підприємництва.

4.3.2. Причини виникнення, види бюджетного дефіциту.

Дефіцит бюджету – це співвідношення між доходами і видатками бюджету, за якого видатки перевищують постійні доходи. Виходячи з економічної сутності дефіциту бюджету, можна виділити низку загальних об'єктивних та суб'єктивних причин, що його викликають:

– нераціональний розподіл отриманих коштів. В Україні до цих витрат належать значні витрати бюджетних коштів на фінансування деяких сфер (державного управління, законодавчої та виконавчої влади тощо);

– виникнення надзвичайних ситуацій (війни, стихійні лиха, техногенні аварії). Проведення військових дій на Сході України дуже сильно впливає на формування державного бюджету й є однією з головних причин його дефіциту;

– зміна економічного устрою. В Україні відбувся перехід від адміністративної до ринкової економіки. У 2005 р. ЄС визнав Україну

країною з ринковою економікою. А Світовий банк назвав Україну ринком, що народжується;

- криза політичної системи;
- некомпетентність та незадовільна робота державних служб.
- великомасштабний оборот тіньового капіталу;
- спад виробництва ВВП. Бюджет стає дефіцитним, бо доходи фізичних та юридичних осіб зменшуються і, відповідно, скорочуються податкові надходження, видатки з бюджету зростають, наприклад виплати з безробіття;
- низький рівень життя населення, старіння та міграції нації;
- низька ефективність суспільного виробництва. Погіршення розрахунково-платіжної дисципліни та зростання заборгованості підприємств перед бюджетом;
- корупція в державній структурі;
- відсутність достатніх резервних фондів у країні.

Аналізуючи вищеперелічені причини, можна виокремити політичні, військові та економічні чинники.

Характеристика дефіциту здійснюється за такими ознаками :

За формою прояву розрізняють *відкритий дефіцит* (це офіційно зафіксований стан бюджету під час його затвердження у відповідному документі: Законі про Державний бюджет чи в рішенні місцевих органів влади) і *прихований дефіцит* (офіційно не визнається, проявляється у вигляді завищення планових обсягів доходів, включення в склад доходів бюджету джерел фінансування його дефіциту, є вкрай небажаним явищем, особливо одна з його форм – завищення планових показників доходів).

За причинами виникнення бюджетний дефіцит поділяється на вимушений і свідомий. *Вимушений бюджетний дефіцит* є наслідком економічної і фінансової кризи. Виникає внаслідок низького рівня виробництва ВВП. *Свідомий бюджетний дефіцит* визначається фінансовою політикою держави, реалізується шляхом зниження податків, зростання державних видатків і позик.

За напрямками дефіцитного фінансування розрізняють *активний* – спрямування коштів на інвестиції в економіку, що сприяє зростанню ВВП, однак в певний період призводить до загострення інфляційних процесів і *пасивний* дефіцит, який зумовлюється покриттям поточних бюджетних витрат.

Крім того, виділяють такі складові частини бюджетного дефіциту : фактичний, структурний та циклічний бюджетний дефіцит. *Фактичний дефіцит* є зовнішнім проявом розбалансування дохідної і видаткової частин

бюджету, а структурний і циклічний дефіцити є його внутрішніми складовими. Фактичний дефіцит відображає реальні доходи, витрати бюджету і дефіцит за визначений період. *Структурний дефіцит* – це дефіцит при умовах повного використання потенційних виробничих ресурсів. *Циклічний дефіцит* – це результат недонадходження бюджетних доходів у наслідок циклічних перепадів в економіці. У загальному вираженні циклічний дефіцит є різницею між фактичним і структурним дефіцитом.

4.3.3. Джерела фінансування бюджетного дефіциту.

У ст. 15 Бюджетного кодексу визначені джерела фінансування дефіциту бюджету. Такими джерелами є:

- 1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- 2) кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) - щодо державного бюджету;
- 3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;
- 4) вільний залишок бюджетних коштів з дотриманням умов, визначених Кодексом, включаючи залишок коштів державного бюджету, сформований за рахунок понадпланових державних запозичень, здійснених у попередньому бюджетному періоді;
- 5) тимчасово вільні кошти єдиного казначейського рахунка.

Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України.

Джерелами формування спеціального фонду Державного бюджету України в частині фінансування є:

- 1) кредити (позики), що залучаються державою від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів;
- 2) інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

У разі зменшення обсягу джерел фінансування державного бюджету певного типу порівняно з обсягом, визначеним законом про Державний бюджет України, допускається за рішенням Кабінету Міністрів України, погодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету, збільшення обсягу джерел фінансування державного бюджету іншого типу з дотриманням граничного обсягу річного дефіциту державного бюджету.

4.3.4. Види державного та місцевого боргу.

Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення. Державний борг утворюється в результаті здійснення запозичень державою за необхідності збалансування доходів і видатків бюджету. Тобто державні запозичення здійснюються для покриття дефіциту бюджету. Здійснення державних запозичень та управління державним боргом унормовано у ст. 16 БКУ.

Державний борг відображає суму заборгованості держави перед її кредиторами. Він включає суму прямих договірних зобов'язань, а також відсотків за ними перед економічними суб'єктами (резидентами) і зарубіжними кредиторами, включаючи видані державою гарантії за кредитами, що надають місцевим органам влади, державним підприємствам, іноземним постачальникам.

За джерелами державних запозичень державний борг поділяють на внутрішній і зовнішній. Внутрішній державний борг — це заборгованість держави перед резидентами країни, а зовнішній — це заборгованість держави перед кредиторами інших країн.

У фінансовій звітності борг класифікують на:

– державний прямий борг (внутрішній і зовнішній), який відображає сукупність прямих зобов'язань уряду перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами;

– гарантований державою борг (внутрішній і зовнішній), який включає боргові зобов'язання державних органів влади і державних підприємств, виконання яких гарантовано державою у випадку неплатоспроможності позичальників.

У Бюджетному кодексі класифікація боргу здійснена за типом кредитора (хто є власником боргових зобов'язань) та за типом боргового зобов'язання (видами випущених цінних паперів).

В Україні фактично є дві категорії державного боргу:

– офіційно визнаний борг, оформлений кредитними угодами чи державними цінними паперами, який передбачає погашення основної суми боргу і відсотків за ним;

– заборгованість, що в складі державного боргу не враховується, — невиконані державою фінансові зобов'язання перед суб'єктами господарювання.

Основою формування державного боргу є державні позики.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, місцевий борг – загальна сума боргових зобов'язань Автономної Республіки Крим чи територіальної громади міста з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок місцевого запозичення.

Місцеве запозичення – операції з отримання до бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету Автономної Республіки Крим чи міського бюджету.

Місцеві запозичення здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку бюджету Автономної Республіки Крим та міських бюджетів та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань Верховної Ради Автономної Республіки Крим та міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення Автономної Республіки Крим і територіальних громад міст.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим та міські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні запозичення. Місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міст обласного значення. При цьому місцеві зовнішні запозичення шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій можуть здійснювати всі міські ради.

Право на здійснення місцевих запозичень у межах, визначених рішенням про місцевий бюджет, належить Автономній Республіці Крим, територіальній громаді міста в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міської ради.

Витрати з погашення місцевого боргу здійснюються з бюджету розвитку відповідного місцевого бюджету.

Витрати на обслуговування та погашення місцевого боргу здійснюються місцевим фінансовим органом відповідно до кредитних договорів, а також нормативно-правових актів, за якими виникають боргові зобов'язання Автономної Республіки Крим чи територіальних громад, незалежно від обсягу коштів, визначеного на таку мету рішенням про місцевий бюджет.

Граничний обсяг місцевого боргу, граничний обсяг надання місцевих гарантій визначаються на кожний бюджетний період рішенням про місцевий бюджет.

4.4. Бюджетна система та засади її побудови.

4.4.1. Поняття та склад бюджетної системи України.

Згідно Бюджетного Кодексу, бюджетна система України – це сукупність усіх бюджетів (державного та місцевих), побудована з урахуваннями економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права.

Структура бюджетної системи розглядається в горизонтальному і вертикальному розрізах.

У горизонтальному вона характеризується складом доходів і витрат, а також їх часткою.

У вертикальному – структура бюджетної системи розглядається за рівнями державної влади і управління і визначається бюджетним устроєм.

Бюджетний устрій України визначається закріпленням Конституцією України державним ладом та її адміністративним поділом, згідно з якими Україна – унітарна країна, поділена на 25 адміністративно-територіальних одиниць (24 області та Автономна республіка Крим).

Основними засадами бюджетного устрою є :

- 1) встановлення принципів побудови бюджетної системи;
- 2) виділення видів бюджетів;
- 3) розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- 4) організація взаємовідносин між бюджетами.

Бюджетна система відображає сукупність усіх видів бюджетів, що створюються в певній країні відповідно її бюджетного ладу.

Бюджетна система України складається з:

- 1) державного бюджету;
- 2) місцевих бюджетів:
  - а) бюджету Автономної Республіки Крим;
  - б) обласних бюджетів;
  - в) районних бюджетів;
  - г) бюджетів місцевого самоврядування.

Державний бюджет та місцеві бюджети в сукупності складають зведений бюджет України. Згідно Бюджетного Кодексу, Зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави.

4.4.2. Принципи побудови бюджетної системи (єдності, збалансованості, самостійності, обґрунтованості, ефективності та результативності, цільового використання коштів, публічності та прозорості).

Бюджетна система України ґрунтується на *принципах*, визначених Бюджетним Кодексом України, а саме:

1) принцип єдності бюджетної системи України - єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості - повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності - Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети;

4) принцип повноти - до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості - бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності - при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і

завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності - розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів - бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9) принцип справедливості і неупередженості - бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості - інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

4.4.3. Бюджетна класифікація та її складові.

Застосування бюджетної класифікації передбачено Бюджетним кодексом України для забезпечення цілісності бюджетних категорій доходів і видатків, а також взаємозв'язку між функціональним призначенням та економічним характером видатків.

Бюджетна класифікація – це групування бюджетних доходів і видатків за однорідними ознаками для створення єдиної інформаційної системи їх зведення, забезпечення контролю за повним і своєчасним надходженням платежів за видами доходів, загальнодержавної і міжнародної зрівняності бюджетних даних.

Бюджетна класифікація єдина для всіх бюджетів, її використовують у бюджетному плануванні в процесі складання проектів бюджетів, розробки індивідуальних і зведених кошторисів бюджетних установ. При цьому забезпечується: взаємозв'язок плану економічного і соціального розвитку країни і фінансових планів міністерств та відомств; єдиний порядок складання бюджетів різних рівнів, зведення їх показників.

Бюджетна класифікація має такі складові частини:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків та кредитування бюджету;
- 3) класифікація фінансування бюджету;

4) класифікація боргу.

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти.

Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

Класифікація фінансування бюджету містить джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету. Витрати на погашення боргу належать до складу фінансування бюджету.

2. Фінансування бюджету класифікується за:

- 1) типом кредитора (за категоріями кредиторів або власників боргових зобов'язань);
- 2) типом боргового зобов'язання (за засобами, що використовуються для фінансування бюджету).

Класифікація боргу систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади міста. Борг класифікується за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання.

4.5. Бюджетний процес : теоретичні та організаційні засади.

Бюджетний процес — регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України. В Україні бюджетний процес регулюється Конституцією України, Бюджетним кодексом України та іншими нормативними актами.

Згідно ст. 19 БКУ стадіями бюджетного процесу визнаються:

- 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проектів бюджетів;

3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);

5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

Основне завдання бюджетного процесу полягає у забезпеченні своєчасного й повного надходження до державної скарбниці фінансових ресурсів у обсягах, достатніх для реалізації цільових державних програм та раціональне використання мобілізованих бюджетних коштів.

Бюджетний процес базується на спеціальних принципах, головними з яких є:

1) *строковості* – бюджет приймається строком на один бюджетний рік – з 1 січня по 31 грудня. При цьому повний цикл бюджетного процесу, тобто період з початку складання проекту бюджету до затвердження звіту про його виконання триває понад два календарних роки.

2) *спеціалізації бюджетних показників* – бюджети всіх рівнів бюджетної системи складаються і виконуються за єдиною бюджетною класифікацією.

3) *розмежування компетенції* між органами представницької і виконавчої влади як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

4) *адресності і цільового характеру бюджетних коштів* – бюджетні кошти виділяються у розпорядження конкретних отримувачів з визначенням необхідності досягнення за рахунок їх використання конкретних цілей.

5) *єдності і повноти обсягу всіх доходів і видатків* - при складанні проекту бюджету повинні враховуватися всі джерела доходів на майбутній бюджетний рік з урахуванням економічних показників суспільного виробництва. При плануванні видаткової частини бюджету необхідно суворо дотримуватися параметрів видатків на душу населення рівномірно по всій країні.

6) *ефективності та економності* використання бюджетних коштів – одержувачі бюджетних коштів досягають запланованих результатів за умови економного витрачання бюджетних коштів.

7) *гласності і публічності* – показники бюджету і звіту про його виконання, процес обговорення проекту бюджету оприлюднюються через засоби масової інформації.

Процедура, за якою відбувається бюджетний процес, визначається бюджетним регламентом (це документ, у якому встановлюється порядок, терміни складання, розгляду та затвердження бюджету, а також організація його виконання).

4.5.1. Учасники бюджетного процесу та характеристика їхніх функцій.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

Кожен учасник бюджетного процесу діє тільки в межах своїх повноважень і несе відповідальність згідно з чинним законодавством.

На кожній стадії бюджетного процесу задіяні певні учасники, які наділені відповідними повноваженнями. У системі органів, наділених бюджетними повноваженнями, залежно від ролі, місця, функцій та обсягів діяльності можна виділити такі групи учасників:

- суб'єкти управління бюджетною системою - органи державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють загальне управління бюджетною системою або управління окремими її ланками;

- органи державної виконавчої влади та виконавчі органи місцевого самоврядування, котрі в межах своєї компетенції здійснюють контроль та оперативне управління бюджетними коштами;

- органи грошово-кредитного регулювання визначають напрями грошово-кредитної політики, забезпечують ефективне функціонування банківської системи та міжбанківських систем переказу коштів;

- розпорядники та одержувачі бюджетних коштів забезпечують виконання делегованих їм державними та місцевими органами влади повноважень шляхом встановлення бюджетних призначень, одержання бюджетних асигнувань, взяття зобов'язань, здійснення видатків;

- платники податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів забезпечують наповнення державного та місцевих бюджетів шляхом сплати податків, зборів, інших платежів.

Основними учасниками бюджетного процесу є:

1. Верховна Рада України, яка затверджує Основні напрями бюджетної політики, на основі чого складається проект бюджету, розглядає проект бюджету та проект закону про державний бюджет, затверджує його. На стадії виконання бюджету контролює та вносить зміни, доповнення до Закону про Державний бюджет. На заключній стадії розглядає звіт щодо виконання державного бюджету та, в разі згоди, затверджує його. Верховній

Раді України протягом всіх стадій бюджетного процесу допомагають всі її комітети, насамперед профільні, — Комітет з питань бюджету та Комітет з питань фінансової та банківської діяльності.

2. Рахункова палата України, до основних функцій якої належать:

- контроль за виконанням законів України та постанов з фінансових питань, що були прийняті ВРУ, за фінансуванням загальнодержавних програм, виконанням державного бюджету України;

- контроль за своєчасним та повним надходженням доходів до державного бюджету, за квартальним розподілом доходів і видатків відповідно до показників, а також за видатками щодо обслуговування внутрішнього та зовнішнього боргу України;

- перевірка в межах компетенції кошторисів видатків, які пов'язані з діяльністю ВРУ, апарата ПУ та КМУ;

- контроль за витрачанням коштів державними бюджетними установами та організаціями, які здійснюють свою діяльність за межами України;

- контроль за використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів в частині фінансування повноважень місцевих державних адміністрацій та делегованих місцевому самоврядуванню повноважень органів виконавчої влади щодо доходів та.

3. Президент України як голова держави відповідно до статей 96, 106 Конституції України, визначає основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики, на яких ґрунтується бюджетна політика загалом. Крім того, підписує Закон про Державний бюджет України на відповідний бюджетний рік; у разі незгоди із Законом про Державним бюджет, прийнятим Верховною Радою України, накладає вето на окремі його статті або на Закон в цілому; вносить на розгляд Верховної Ради України в установленому чинним законодавством порядку зміни та доповнення до Закону про Державний бюджет; вносить на розгляд Верховної Ради України законопроекти, які стосуються бюджетного процесу; здійснює інші повноваження, встановлені Конституцією України та БКУ.

4. Кабінет Міністрів України:

- розробляє та приймає Декларацію цілей та завдань бюджету на наступний бюджетний період (Бюджетну декларацію);

- подає на розгляд Верховної Ради України проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період;

- розробляє проект Закону про Державний бюджет України;

- доопрацьовує проект Закону про Державний бюджет України після першого та другого читань у Верховній Раді України;

- забезпечує виконання Державного бюджету України;
- приймає рішення про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету;
- подає річний звіт про виконання Державного бюджету Верховній Раді України.

4.5.2. Організація контролю за дотриманням бюджетного законодавства Рахунковою палатою України, Державною аудиторською службою України.

Контроль за дотриманням бюджетного законодавства спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами та здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками відповідно до БКУ та іншого законодавства, а також забезпечує:

- 1) оцінку управління бюджетними коштами (включаючи проведення державного фінансового аудиту);
- 2) правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності;
- 3) досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- 4) проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів;
- 5) запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави і територіальних громад у процесі управління об'єктами державної та комунальної власності;
- 6) обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.

Питання бюджетного контролю регламентуються положеннями Бюджетного кодексу, зокрема Главою 17, у якій визначено органи контролю та перелік їх повноважень, а також іншими законодавчими та нормативно-правовими актами.

Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата. Діяльність центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства (у межах їх повноважень, встановлених цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами), спрямовується, координується та контролюється Кабінетом Міністрів України.

Рахункова палата здійснює свій контроль на принципах законності, незалежності, об'єктивності, плановості, гласності. Сфера видів діяльності

Рахункової палати в межах її компетенції, поширюється на державні органи, органи місцевого самоврядування, установи та організації, в тому числі ті, які знаходяться за кордоном, підприємства, а також інші юридичні особи, що використовують кошти державного бюджету, отримують пільги по сплаті податків та інших платежів до Державного бюджету України, кредитів під гарантію держави або використовують державні землі, державне майно або інші належні державі активи, Національний банк України, банки та інші фінансово-кредитні установи, що здійснюють обслуговування коштів Державного бюджету України.

До функцій Рахункової палати належать контроль за:

1) надходженням та використанням коштів Державного бюджету України, використанням місцевими бюджетами трансфертів, отриманих з Державного бюджету України, коштів державних цільових фондів, фінансуванням та виконанням національних та державних програм, дотриманням бюджетного законодавства;

2) операціями щодо внутрішніх та зовнішніх запозичень, обслуговуванням і погашенням державного боргу, в тому числі отриманого під державні гарантії, випуском та покриттям державних цінних паперів, пов'язаних із Державним бюджетом України;

3) використанням коштів, передбачених на виконання державного замовлення;

4) законністю та ефективністю управління коштами Державного бюджету України органом, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування, законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України, коштів державних цільових фондів тощо.

До повноважень органів державного фінансового контролю (Державна Аудиторська Служба) з контролю за дотриманням бюджетного законодавства належить здійснення контролю за:

1) цільовим, ефективним та результативним використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів (включаючи проведення державного фінансового аудита);

2) цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії; достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах при складанні планових бюджетних показників;

3) відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми;

4) відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів довгострокових зобов'язань за енергосервісом затвердженим в установленому порядку умовам закупівлі енергосервісу;

5) веденням бухгалтерського обліку, а також складанням фінансової і бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету;

6) станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудита у розпорядників бюджетних коштів.

4.6. Система доходів бюджету.

4.6.1. Склад та види доходів Державного бюджету України.

Доходи Державного бюджету — це частина централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій. Доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі стягнення бюджетних платежів.

Бюджетним кодексом України визначено, що доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Доходи бюджету – це кошти, які надходять державі у постійне користування на безповоротній основі та забезпечують фінансування суспільно необхідних видатків.

За формою мобілізації доходи бюджету поділяються на: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; офіційні трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Неподатковими надходженнями визнаються:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- 3) інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом – це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі)

Трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Склад доходів державного бюджету визначено статтею 29 БКУ.

Окремі особливості справляння та зарахування певних видів доходів також можуть визначатися законом про Державний бюджет на відповідний рік.

Склад доходів різних рівнів місцевих бюджетів та нормативи зарахування доходів до відповідних бюджетів визначаються Бюджетним кодексом:

стаття 64 – доходи загального фонду бюджету міста Києва, бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад;

стаття 66 – доходи загального фонду обласних бюджетів;

стаття 69 – доходи загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських, селищних бюджетів;

стаття 69 1 – надходження спеціального фонду місцевих бюджетів;

стаття 71 – бюджет розвитку місцевих бюджетів.

Види міжбюджетних трансфертів визначені у статтях 96 та 97 Бюджетного кодексу. Напрями та особливості використання окремих видів субвенцій встановлені статтями 102-105 Бюджетного кодексу.

Доходи Державного бюджету України зараховуються до загального фонду – всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету та спеціального фонду – доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування.

Сукупність усіх видів доходів бюджетів, що формуються різними методами, їх взаємопов'язане застосування становлять систему доходів бюджетів.

4.6.2. Склад та види доходів місцевих бюджетів.

Доходи місцевих бюджетів – це система економічних відносин, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону.

Законодавчою базою формування складу доходів місцевих бюджетів є:

- Конституція України;
- Бюджетний кодекс України;
- Податковий кодекс України;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;

- інші нормативні акти.

Складовими доходів місцевих бюджетів є:

- доходи, що закріплюються за місцевими бюджетами та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;
- власні доходи місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів;
- міжбюджетні трансферти, що безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Склад доходів місцевих бюджетів поділяють також на доходи загального фонду та доходи спеціального фонду місцевих бюджетів.

До доходів загального фонду місцевих бюджетів належать доходи, визначені ст. 64 - 66 і частиною першою ст. 69 Бюджетного кодексу, та трансферти місцевим бюджетам (крім субвенцій, визначених частиною другою ст. 69 та частиною першою ст. 71 Бюджетного кодексу).

4.7. Система видатків бюджету.

4.7.1. Склад та види видатків Державного бюджету України.

Видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом (ст. 2 БКУ).

Видатки бюджету – це сукупність економічних відносини між державою, юридичними і фізичними особами, які виникають у процесі розподілу та використання централізованого фонду держави; це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.

Видатки бюджету класифікуються за такими розділами:

1) програмна класифікація видатків (класифікація за бюджетними програмами) – застосовується у разі реалізації програмно-цільового методу бюджетування; до застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів використовується тимчасова класифікація видатків та кредитування місцевих бюджетів;

2) відомча класифікація видатків – містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків бюджету за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів; на основі відомчої класифікації Казначейство України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів;

3) функціональна класифікація видатків – класифікація за функціями, з виконанням яких пов'язані видатки бюджету;

4) економічна класифікація видатків – класифікація за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при проведенні видатків; за економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні.

За суспільним призначенням видатки бюджету розподіляють на: економіку; соціальні заходи; оборону; управління.

За роллю у розширеному відтворенні видатки бюджету розподіляють на: видатки розвитку; видатки споживання.

Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансове забезпечення структурної перебудови економіки; інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Видатки споживання – це частина видатків бюджетів, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення та соціально–культурної сфери, а також інші видатки.

Необхідно звернути увагу, що Бюджетним кодексом України всі видатки чітко розмежовані між бюджетами різних рівнів. Зокрема, видатки, що здійснюються з Державного бюджету України, унормовані у статті 87 БКУ. Зокрема до них належать видатки на державне управління, законодавчу та виконавчу владу, судову владу, міжнародну діяльність, правоохоронну діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення і територій, фундаментальні та прикладні дослідження тощо. З Державного бюджету України фінансуються також певні напрями видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культуру і мистецтво тощо.

У процесі виконання державного бюджету розрізняють видатки бюджету і витрати бюджету. Видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. Однак у бюджетному процесі є такі специфічні фінансові ресурси, які не є видатками бюджету, а використовуються з іншими цілями, а саме: погашення боргових бюджетних зобов'язань; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

До витрат бюджету належать видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

4.7.2. Склад та види видатків місцевих бюджетів.

Видатки місцевих бюджетів відображають ті самі соціально-економічні відносини, що й видатки Державного бюджету, але на місцевому рівні й з урахуванням регіональних особливостей. Видатки місцевих бюджетів базуються на тих самих законодавчих актах, що і доходи місцевих бюджетів.

Видатки, які здійснюються органами місцевого самоврядування на потреби територіальних громад, їх розмір і цільове спрямування визначаються відповідними рішеннями про місцевий бюджет; видатки, пов'язані із здійсненням районними, обласними радами заходів щодо забезпечення спільних інтересів територіальних громад, – відповідними рішеннями про районний та обласний бюджети.

Сільські, селищні, міські, районні в містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання.

Районні, обласні бюджети виконують місцеві державні адміністрації в цілях і обсягах, що затверджуються відповідними радами.

Видатки місцевого бюджету формуються відповідно до розмежування видатків між бюджетами, визначеного БКУ, для виконання повноважень органів місцевого самоврядування.

Видатки місцевого бюджету здійснюються із загального та спеціального фондів місцевого бюджету відповідно до вимог Бюджетного кодексу України та закону про Державний бюджет України.

У складі витрат спеціального фонду місцевого бюджету виділяються витрати бюджету розвитку.

Кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаної із здійсненням інвестиційної діяльності, здійснення інших заходів, пов'язаних з розширенням відтворенням, а також на погашення місцевого боргу.

4.7.3. Кошторис бюджетної установи: зміст та структура.

Кошторис — це головний плановий документ бюджетної установи.

Кошторис бюджетної установи — це основний плановий фінансовий документ. Складають кошторис установи після затвердження державного і місцевих бюджетів, залежно від того, з якого бюджету фінансуються.

Основна мета кошторису полягає в тому, що установа має забезпечити виконання своїх функцій і досягнути результатів, які визначені згідно з бюджетними призначеннями.

Цей документ встановлюється на бюджетний рік: повноваження установи на отримання коштів з бюджету; розподіл бюджетних асигнувань.

Тож кошторис – це обов’язково для всіх установ: і тих, які ведуть бухгалтерський облік самостійно, і тих, які обслуговуються централізованою бухгалтерією. Більше того, кошторис бюджетної установи може бути не один. Все залежить від кількості бюджетних програм, які вона виконує.

Кошторис може бути:

індивідуальний – це безпосередньо кошторис бюджетної установи, його затверджує розпорядник;

зведений – це кошторис головного розпорядника бюджетних коштів, який є підсумком індивідуальних кошторисів, а тому не вимагає затвердження та подається до Мінфіну (держбюджетні програми) або місцевого фінансового органу (програми місцевих бюджетів);

загальний – уособлюють основний фінансовий документ, який визначає обсяг, цільове призначення і розподіл коштів загального і спеціального фондів, що виділяються з бюджету на утримання кількох типових установ, які обслуговуються однією централізованою бухгалтерією (бібліотеки, клуби, фельдшерсько-акушерські пункти).

Умовно кошторис бюджетної установи складається з таких етапів: доведення установі граничних показників за загальним фондом;

- складання розрахунків за надходженнями спеціального фонду;
- складання розрахунків за видатками загального і спеціального фондів;
- заповнення вступної і основної частин кошторису;
- підписання кошторису бюджетної установи і розрахунків до нього;
- подання їх на затвердження.

4.8. Податкова система України.

4.8.1. Податкова політика: сутність в системі державного регулювання економіки.

Розвиток ефективної податкової системи будь-якої держави залежить від умов економічного розвитку держави та здійснюваної податкової політики.

Податкова політика виступає невід’ємною складовою фінансової політики держави.

Фінансова політика включає податкову політику і грошово-кредитну (монетарну) політику.

Податкова політика характеризує діяльність держави у сфері оподаткування – встановлення видів та співвідношення податків, визначення платників та підходів до них (уніфікований чи диференційований), встановлення ставок оподаткування, надання податкових пільг тощо.

Податкова політика включає запровадження, правове регламентування та організацію справляння податків, податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави. Вона відображає як потреби держави в коштах, так і вплив податків на діяльність підприємств і громадян.

Податкове регулювання входить у систему як внутрішніх, так і зовнішніх функцій держави. Здійснення управлінської діяльності у сфері збору та розподілу коштів примикає до економічної функції держави, проте представляється можливим говорити і про самостійну фінансову функцію держави.

За характером державна податкова політика поділяється таким чином (рис. 4.8.1).

Держава, формуючи свою податкову політику, за допомогою збільшення або зменшення обсягів податкових надходжень, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення може сприяти зростанню чи спаду господарської активності, створення сприятливої кон’юнктури на ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації збалансованої соціальної політики регулює пропорції в розвитку продуктивних сил.

Рис. 4.8.1. Види податкової політики

Формування та реалізацію податкової політики здійснюють президент, Верховна Рада України та органи виконавчої влади, наділені відповідною компетенцією.

Податкова політика повинна проводитися в рамках єдиної узгодженої фінансової політики, оскільки має великий вплив на економіку.

4.8.2. Стратегія і тактика податкової політики.

Процес формування податкової політики має включати підготовку її стратегії, а реалізація податкової політики – розробку тактики, яка не суперечить стратегії.

Податкова політика, що проводиться з розрахунком на перспективу, – це податкова стратегія, а на поточний момент – податкова тактика (рис. 4.8.2). Тактика і стратегія стають нероздільні, якщо держава прагне до узгодження громадських, корпоративних і особистих економічних інтересів.

Податкова стратегія держави представляє сукупність ключових цілей і основних засобів їх досягнення на перспективу. Стратегія містить реальні можливості розвитку і функціонування держави і тому висловлює реакцію на об'єктивні внутрішні і зовнішні впливи.

У процесі розробки стратегії вибирається з альтернативних варіантів найбільш прийнятний генеральний шлях розвитку і забезпечення безпеки країни.

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	
Податкова стратегія	Податкова тактика
Захист економічної безпеки країни	Моніторинг діючої податкової політики
Формування законодавчої бази оподаткування	Аналіз діючої податкової політики
Розробка пропозицій щодо вдосконалення податкової політики	Управління збалансованістю податкових надходжень
Формування громадської думки щодо ефективності податкової політики	Уточнення прогнозів за податками і зборами
Забезпечення конкурентоспроможності реального сектора економіки	Оптимізація завдань податкового адміністрування
Забезпечення справедливого перерозподілу доходів	Стимулювання діяльності підприємств

Рис. 4.8.2. Стратегія і тактика податкової політики

Податкова тактика держави дає змогу своєчасно вирішувати конкретні поточні завдання і деталізує стратегію. Вона спрямована на вирішення більш приватних завдань конкретного етапу розвитку економіки країни шляхом своєчасного коригування засобів, інструментів і методів регулювання оподаткування.

Від податкової стратегії тактика відрізняється гнучкістю, оперативністю і негайною реакцією на зміни, що відбуваються в країні і світі. Переважно це завдання згладжування нерівності доходів населення, вирішення соціальних проблем, регулювання інтересів у сфері створення вільних економічних зон тощо.

4.8.3. Оцінка рівня податкового навантаження на макро- і макрорівнях.

Податкове навантаження є однією з найважливіших характеристик податкової системи, що являє собою узагальнений теоретичний вияв впливу оподаткування на економіку (суспільство) загалом та окремих суб'єктів господарювання.

Податкове навантаження є важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання.

Необхідно зазначити, що відповідно до економічного впливу податкове навантаження розглядають на макро- та мікрорівнях. На макрорівні податкове навантаження характеризує вплив податків на економіку країни загалом, а на мікрорівні – на зменшення доходів платників податків.

На рівні держави (макрорівні) податкове навантаження розраховують як відношення суми податкових надходжень зведеного бюджету України та ВВП. У міжнародній практиці до податкових надходжень також враховують обов'язкові відрахування на соціальне страхування.

$$ПН = \frac{(ПНБ+ССВ)}{ВВП} \times 100\%$$

де ПН – податкове навантаження, %

ПНБ – податкові надходження зведеного бюджету України, грн.,

ССВ – єдиний соціальний внесок, грн.,

ВВП – валовий внутрішній продукт, грн.

На рівні суб'єктів господарювання (мікрорівні) податкове навантаження характеризує частку податкових платежів підприємства у їх доходах, витратах чи прибутку, обчислених з урахуванням вимог

податкового законодавства. Його розраховують як співвідношення суми сплачуваних податків, зборів та інших обов'язкових платежів з доходами, витратами, прибутком та іншими фінансовими результатами платника податків. Податкове навантаження обчислюють як для окремого податку, так і сукупно для всіх податків, які сплачує підприємство.

Під оптимальним рівнем податкового навантаження розуміють рівень, при якому платники податків, відносно до своєї платоспроможності, згодні платити встановлені державою податкові платежі, одержуючи від держави якісні суспільні блага.

4.8.4. Завдання, цілі та основні принципи податкової політики в Україні.

Завдання податкової політики зводяться до забезпечення держави фінансовими ресурсами, створення умов для регулювання господарства країни в цілому та згладжування нерівності в рівнях доходів населення.

Одним із основних завдань державної податкової політики є створення сприятливих умов для стимулювання економічного зростання шляхом поєднання особистих і суспільних інтересів, тобто оптимального співвідношення між коштами, що залишаються в розпорядженні платників податків і коштів, які перерозподіляються через податкові і державні механізми.

Виділяють цілі податкової політики держави:

- економічні – підвищення рівня розвитку економіки, стимулювання господарської діяльності;
- фіскальні – забезпечення потреб усіх рівнів влади у фінансових ресурсах, достатніх для проведення економічної та соціальної політики;
- соціальні – забезпечення державної політики регулювання доходів і згладжування нерівності;
- міжнародні – виконання міжнародних фінансових обов'язків держави.

Оскільки розвиток ринкової економіки регулюється економічними методами, то держава створює умови для вирішення актуальних для суспільства проблем, оперуючи податковими ставками, пільгами і санкціями.

Реалізація податкової політики здійснюється відповідно до певних правил, які можна кваліфікувати як принципи. Вони необхідні для надання податковій політиці наукової обґрунтованості, зниження впливу суб'єктивних чинників на характер політики, що формується, кращої її сприйнятливості і більшої її зрозумілості платниками податків. Від цього значною мірою залежить успішність реалізації податкової політики.

Сформулюємо такі принципи формування сучасної податкової політики (рис. 4.8.4).

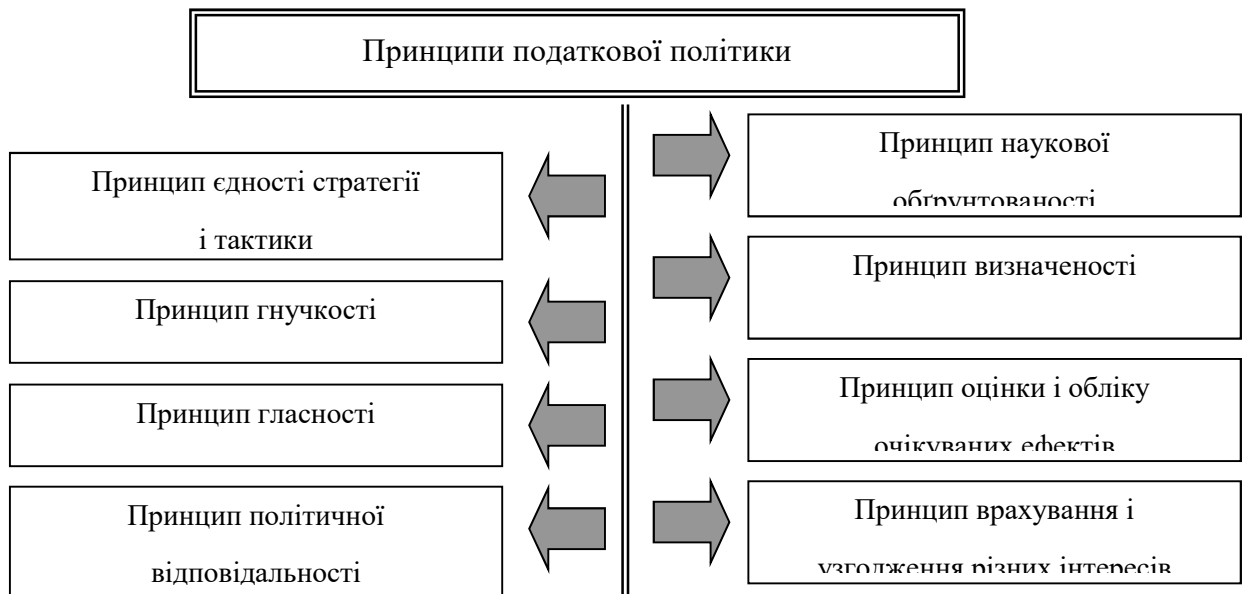

Рис. 4.8.4. Принципи формування державної податкової політики

1. Принцип наукової обґрунтованості. Сучасна податкова політика має бути науково обґрунтованою і вивіреною, тобто виходити з достовірних, підтверджених логічно й емпірично відомостей, що дозволяють адекватно описувати суспільні процеси і прогнозувати їх розвиток. Її формуванням обов'язково повинні займатися професіонали з різних предметних областей (економісти, юристи, соціологи, філософи).

2. Принцип визначеності. Податкова політика в силу своєї значимості не може бути простою сукупністю програмних установок керівників держави. Вона має бути визначена програмним документом стратегічного (концептуального) характеру та регулярними змістовними документами тактичного характеру, що мають нормативно-правовий характер та обов'язкову силу для органів виконавчої влади.

3. Принцип оцінки та обліку очікуваних ефектів. Вибір цілей податкової політики та основних засобів їх досягнення повинен формуватися на основі прогнозування всіх можливих ефектів (результатів), обґрунтування якомога точної їх кількісної оцінки.

4. Принцип врахування та узгодження різних інтересів. Вибір цілей податкової політики та основних засобів їх досягнення повинен формуватися не тільки на основі оцінки та обліку ефектів. Такий вибір повинен супроводжуватися також обов'язковим урахуванням інтересів різних видів бюджетів і різних категорій платників податків.

5. Принцип єдності стратегії і тактики. Формування податкової політики має передбачати вироблення концепції (доктрини) і розробку стратегії її реалізації. А реалізація податкової політики має передбачати розробку тактики. Причому тактика не повинна суперечити стратегії, а разом вони не повинні суперечити концепції податкової політики. У цьому якраз і реалізується їх єдність і ієрархічність.

6. Принцип гнучкості. Податкова політика має бути достатньо гнучкою і оперативно реагувати на зміну соціально-економічної ситуації не тільки в регіоні, країні, а й в світі. У загальному сенсі податкова політика повинна слідувати суворо в фарватері соціально-економічних змін, але в деяких випадках вона повинна навіть передбачати і випереджати очікувані зміни.

7. Принцип гласності (прозорості). У відповідності з цим принципом як податкова політика, що формується, тобто програмні документи стратегічного (концептуального) характеру, так і податкова політика, що реалізується, тобто регулярні змістовні документи тактичного характеру, повинні бути відкритими до широкого використання та обговорення.

8. Принцип політичної відповідальності. Відповідно до цього принципу держава повинна постійно звертатися до громадян за принциповою оцінкою того, чи в тому напрямку реалізується податкова політика, витрачає вона занадто багато або занадто мало, а також за оцінкою того, на що вона витрачає кошти платників податків.

4.8.5. Структура податкової системи.

Система оподаткування кожної країни має свої особливості та індивідуальну структуру. Ця структура, переважно, визначається економічним становищем держави, а також політичними силами при владі.

Сутність і структура податкової системи визначаються податковою політикою, що є виключним правом держави, яка проводить її самостійно, відповідно до завдань соціально-економічного розвитку. Через податки, пільги і фінансові санкції, принципи, форми і методи оподаткування, обов'язки і відповідальність, які є основними складовими податкової системи, держава ставить єдині вимоги до ефективного господарювання в державі.

Система оподаткування України – це сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, що стягуються в порядку, встановленому Податковим кодексом України (ПКУ).

Складовою частиною податкової системи України є: платники податків, об'єкт оподаткування, податкова база, ставка податку, процедура

податкового розрахунку, податковий період, термін та спосіб сплати податків, період та процедури звітування про розрахунок та сплату податків.

Відповідно до положень ПКУ, податки та збори в Україні поділяються на *загальнодержавні та місцеві*.

Загальні державні податки та збори включають податки та збори, встановлені ПКУ, які сплачуються на всій території України, а саме:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

До місцевих податків і зборів належать:

- 1) *місцеві податки*: податок на майно; єдиний податок;
- 2) *місцеві збори*: збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір.

Платниками податків в Україні є фізичні та юридичні особи.

Органами, які контролюють справляння податків в Україні є: Державна податкова служба та Державна митна служба.

4.8.6. Функції, права та обов'язки контролюючих органів у сфері оподаткування.

Контролюючі органи виконують такі функції:

- 1) здійснюють адміністрування податків, зборів, платежів, у тому числі проводять відповідно до законодавства перевірки та звірки платників податків;
- 2) контролюють своєчасність подання платниками податків та платниками єдиного внеску передбаченої законом звітності (декларацій, розрахунків та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, зборів, платежів), своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків, зборів, платежів;
- 3) надають адміністративні послуги платникам податків, зборів, платежів;
- 4) здійснюють контроль за встановленими законом строками проведення розрахунків в іноземній валюті, за додержанням порядку приймання готівки для подальшого переказу, за дотриманням суб'єктами господарювання установлених законодавством обов'язкових вимог щодо забезпечення можливості розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів, порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги);
- 5) здійснюють контроль за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість;

б) реєструють та ведуть облік платників податків, платників єдиного внеску, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, проводять диференціацію платників податків;

7) забезпечують достовірність та повноту обліку платників податків та платників єдиного внеску, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням;

8) формують та ведуть Державний реєстр фізичних осіб - платників податків, Єдиний банк даних про платників податків - юридичних осіб, реєстри, ведення яких покладено законодавством на контролюючі органи;

9). забезпечують ведення обліку податків, зборів, платежів та єдиного внеску;

10) здійснюють ліцензування діяльності суб'єктів господарювання з виробництва спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів і рідин, що використовуються в електронних сигаретах та контроль у сфері виробництва, обігу та реалізації підакцизних товарів, контроль за їх цільовим використанням, забезпечують міжгалузеву координацію у цій сфері;

11) організують роботу та здійснюють контроль за застосуванням арешту майна платника податків, що має податковий борг, та/або зупинення видаткових операцій на його рахунках у банку;

12) здійснюють погашення податкового боргу, стягнення своєчасно не нарахованих та/або несплачених сум єдиного внеску та інших платежів;

13) організують роботу з виявлення, обліку, зберігання, оцінки та розпорядження безхазяйним майном та іншим майном, що переходить у власність держави, а також з обліку, попередньої оцінки, зберігання майна, вилученого та конфіскованого за порушення митного і податкового законодавства;

14) розробляють та надають пропозиції щодо нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції контролюючих органів;

15) надають індивідуальні податкові консультації, інформаційно-довідкові послуги з питань податкового та іншого законодавства, контроль за додержанням якого покладено на контролюючі органи;

16) забезпечують інформування громадськості про реалізацію державної податкової політики;

17) організовує інформаційно-аналітичне забезпечення та організовує автоматизацію процесів адміністрування контролюючими органами.

Контролюючі органи мають право:

1) запрошувати платників податків, зборів, платежів або їхніх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків, зборів, платежів, дотримання вимог законодавства з інших питань;

2) для здійснення функцій, визначених законом, отримувати безоплатно від платників податків усіх форм власності у порядку, визначеному законодавством, довідки, копії документів, засвідчені підписом платника або його посадовою особою

та скріплені печаткою, про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки платників податків та іншу інформацію, пов'язану з обчисленням та сплатою податків, зборів, платежів, а також фінансову і статистичну звітність у порядку та на підставах, визначених законом;

3) отримувати безоплатно від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності та їх посадових осіб, у тому числі від органів, які забезпечують ведення відповідних державних реєстрів, інформацію, документи і матеріали щодо платників податків;

4) проводити відповідно до законодавства перевірки і звірки платників податків (крім Національного банку України), у тому числі після проведення процедур митного контролю та/або митного оформлення;

5) запитувати та вивчати під час проведення перевірок первинні документи, що використовуються в бухгалтерському обліку, реєстри, фінансову, статистичну та іншу звітність, пов'язану з обчисленням і сплатою податків, зборів, платежів, виконанням вимог законодавства, контроль за додержанням якого покладено на контролюючі органи;

6) отримувати від платників податків, платників єдиного внеску та надавати у межах, передбачених законом, документи в електронному вигляді;

7). здійснювати контроль за додержанням законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів, за додержанням порядку приймання готівки для подальшого переказу, за дотриманням суб'єктами господарювання установлених законодавством обов'язкових вимог щодо забезпечення можливості розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів;

8) доступу під час проведення перевірок до територій, приміщень та іншого майна, що використовуються для провадження господарської діяльності та/або є об'єктами оподаткування, або використовуються для отримання доходів (прибутку), або пов'язані з іншими об'єктами оподаткування та/або можуть бути джерелом погашення податкового боргу;

9) визначати у порядку, встановленому ПКУ, суми податкових та грошових зобов'язань платників податків;

10) застосовувати до платників податків передбачені законом фінансові санкції за порушення податкового чи іншого законодавства, контроль за додержанням якого покладено на контролюючі органи;

11) приймати рішення про розстрочення та відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, а також про списання безнадійного податкового боргу у порядку, передбаченому законодавством;

12) звертатися до суду щодо стягнення коштів платника податків, який має податковий борг, з рахунків у банках, що обслуговують такого платника податків, на суму податкового боргу або його частини;

13) складати стосовно платників податків - фізичних осіб та посадових осіб платників податків - юридичних осіб протоколи про адміністративні правопорушення та виносити постанови у справах про адміністративні правопорушення у порядку, встановленому законом;

14) проводити у визначеному законодавством порядку перевірку показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування та із своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплатою усіх передбачених ПКУ податків та зборів, виконанням законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Посадові та службові особи контролюючих органів зобов'язані:

1) дотримуватися Конституції України та діяти виключно у відповідності з ПКУ та іншими законами України, іншими нормативними актами;

2) забезпечувати сумлінне виконання покладених на контролюючі органи функцій;

3) забезпечувати ефективну роботу та виконання завдань контролюючих органів відповідно до їх повноважень;

4) не допускати порушень прав та охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій;

5) коректно та уважно ставитися до платників податків, їх представників та інших учасників відносин, що виникають під час реалізації норм ПКУ та інших законів, не принижувати їх честі та гідності;

6) не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи.

7) надавати органам державної влади та органам місцевого самоврядування на їх письмовий запит відкрити податкову інформацію в порядку, встановленому законом;

8) оприлюднювати на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, перелік уповноважених осіб контролюючих органів та переданих таким особам функцій у випадках, передбачених ПКУ;

9) використовувати дані та інформацію, отримані через електронний кабінет, необхідні для виконання покладених на них функцій з адміністрування податків, зборів, митних платежів та реалізації державної податкової та державної митної політики в межах наданих їм повноважень;

10) вносити до інформаційних баз даних інформацію з документів, отриманих від платників податків у паперовій формі, а також інформацію про взаємодію з платниками податків, отриману в іншій формі.

РОЗДІЛ 5. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ЗА НП(С)БО

5.1. Загальнотеоретичні основи фінансового обліку.

5.1.1. Сутність та завдання фінансового обліку.

Згідно Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" *облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.*

Фінансовий облік – це облік, який безперервно здійснюється з метою отримання інформації про майновий та фінансовий стан підприємства у вартісному вигляді, а також про результати його діяльності, за допомогою подвійних бухгалтерських записів, включаючи ті з них, які здійснюються за даними, що отримані за допомогою управлінського обліку.

Фінансовий облік в управлінні підприємством виконує такі функції, як: управлінська, інформаційна, контрольна, оціночна, аналітична, зворотного зв'язку.

Управлінська функція бухгалтерського обліку полягає в забезпеченні правдивої, достовірної, своєчасної, зручної й оперативної інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства різних внутрішніх і зовнішніх користувачів для прийняття управлінських рішень.

Інформаційна функція бухгалтерського обліку полягає в забезпеченні інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства для потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів.

Контрольна функція бухгалтерського обліку полягає в необхідності здійснення методами бухгалтерського обліку контролю збереження та ефективного використання ресурсів, виконання планових завдань, дотримання чинного законодавства й умов угод і контрактів.

Оціночна функція бухгалтерського обліку полягає у вимірі та оцінці ресурсів, визначенні вартості й собівартості виробленої продукції, розрахунку результату діяльності підприємства, його рентабельності. Оцінка є результатом вимірювання й ідентифікації об'єктів обліку.

Аналітична функція бухгалтерського обліку полягає в здійсненні на основі первинних та зведених даних економічного аналізу наявності, стану і руху ресурсів та результатів діяльності підприємства з широким застосуванням економіко-статистичних методів і моделювання.

Функція зворотного зв'язку полягає в обміні інформацією між

структурними підрозділами, які розробляють і реалізують перспективні і поточні плани, з одного боку, і бухгалтерією, – з іншого. При цьому зазначені структурні підрозділи подають до бухгалтерії інформацію про поточний стан виконання планів і необхідних додаткових даних для коригування раніше прийнятих управлінських рішень.

5.1.2. Характеристика видів обліку.

Облік – це спостереження, сприймання, вимірювання та реєстрація господарських фактів, тобто реальних предметів (споруда, машина, хліб тощо), або реальних процесів (купівля, виготовлення продукту, виконання роботи, надання послуги тощо) господарювання.

Метою обліку є спостереження, вимірювання та реєстрація елементів процесу суспільного відтворення: предметів праці (сировини, матеріалів тощо), з яких виготовляється продукція, затрат живої праці на виготовлення суспільного продукту, готової продукції, виготовленої в процесі виробництва, її наявності, руху й використання, а також у розрахункових і кредитних відносинах, що виникають при цьому.

За видами облік поділяється на оперативний, статистичний та бухгалтерський, а **за характером** – на фінансовий та внутрішньо-господарський (управлінський).

Оперативний облік можна охарактеризувати як сукупність методів та прийомів для збору, відображення та накопичення даних про щоденні, щозмінні і щогодинні господарські процеси на підприємстві. Оперативний облік, як правило, ведеться в натуральному вираженні, але паралельно може вестись в міру необхідності і у вартісному вимірнику.

Статистичний облік можна охарактеризувати як сукупність методів та прийомів збору, групування, відображення та накопичення інформації про показники, які характеризують закономірності й тенденції розвитку підприємства. Як правило, ця інформація складається за два роки і більше і використовується для прийняття управлінських рішень на підприємстві.

Бухгалтерський облік характеризується як сукупність методів та прийомів, за допомогою чого відбувається безперервне виявлення, вимірювання, реєстрація, нагромадження, узагальнення, збереження і передача інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

5.1.3. Предмет та об'єкти фінансового обліку.

Предметом фінансового обліку є окремі сторони багатогранного процесу розширеного відтворення, а саме: господарські факти, явища і

процеси (операції), що зумовлюють рух господарських засобів, а також джерел їх утворення. Предмет фінансового обліку охоплює весь процес відтворення – тобто виробництво, розподіл, обіг та споживання.

Виробництво – це процес створення матеріальних благ, необхідних людському суспільству.

Розподіл – це сполучна ланка між виробництвом і споживанням.

Обмін – процес, у результаті якого готові продукти і послуги передаються від виробників до споживачів.

Споживання – процес, який полягає у використанні матеріальних благ і послуг за призначенням.

Суб'єкти господарювання в особі підприємств, організацій, установ, наділені майном, здійснюють господарську діяльність, спрямовану на отримання прибутку, та зобов'язані відповідно до чинного законодавства вести бухгалтерський облік і складати звітність.

Предмет фінансового обліку – це відображення стану і руху господарських засобів, джерел їх утворення та результатів діяльності суб'єктів господарювання.

Об'єкти фінансового обліку об'єднують у групи:

- господарські засоби;
- джерела утворення господарських засобів;
- господарські процеси та результати їх здійснення.

5.1.4. Метод фінансового обліку (сутність та складові елементи: документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, рахунки, подвійний запис, баланс, звітність).

Метод фінансового обліку – це система засобів, яка забезпечує суцільне, безперервне та взаємопов'язане відображення об'єктів бухгалтерського обліку з метою збереження майна, контролю за раціональним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів та управління підприємством.

Методи фінансового обліку необхідно розглядати в розрізі взаємопов'язаних етапів:

- первинне спостереження об'єктів обліку.
- вартісне вимірювання об'єктів обліку.
- поточне групування досліджуваних даних.
- періодичне узагальнення господарських процесів з метою складання звітності.

Для кожного етапу властиві свої способи або прийоми бухгалтерського обліку (елементи методу), серед яких основними є:

- документація та інвентаризація;
- оцінка та калькуляція;
- рахунки та подвійний запис;
- баланс і звітність.

Документація являє собою спосіб суцільного і безперервного відображення об'єктів бухгалтерського обліку (господарських засобів, джерел утворення господарських засобів, господарських процесів) шляхом використання бухгалтерських документів.

Інвентаризація – опис фактичної наявності господарських засобів шляхом обміру, зважування і кількісного підрахунку.

Оцінка – відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику з метою узагальнення їх в цілому по підприємству.

Калькуляція – спосіб накопичення витрат з метою визначення собівартості продукції, робіт чи послуг як в цілому по підприємству, так і по його підрозділах зокрема.

Рахунки – це спосіб поточного обліку, контролю та групування за економічно однорідними видами господарських засобів, їх джерел та операцій.

Подвійний запис – принцип відображення господарських операцій на двох бухгалтерських рахунках в одній і тій же сумі, що зумовлює рівність змін, які на них відбуваються.

Баланс – спосіб узагальненого групування і відображення господарських засобів і джерел їх утворення у грошовій оцінці на певну визначену дату.

Особливістю бухгалтерського обліку є рівність між загальною вартістю господарських засобів і джерелами їх утворення.

Звітність – певна система затверджених Міністерством фінансів України звітних форм, в яких віддзеркалюється сукупність взаємопов'язаних показників, які відображають результати роботи суб'єктів господарювання за визначений період і являють собою завершальний етап бухгалтерського обліку.

5.1.5. Облікова політика підприємства.

Відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" питання організації обліку відноситься до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства й установчих документів. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку і забезпечення відображення фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, зберігання й обробки документів, реєстрів і звітності протягом встановленого строку несе власник або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством згідно з чинним законодавством і установчими документами.

Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності.

Облікова політика підприємств визначається у розпорядчому документі, який приймається підприємством і погоджується уповноваженим органом відповідно до установчих документів. У розпорядчому документі про облікову політику повинні встановлюватися методи оцінки, обліку і процедур, які має застосовувати підприємство та щодо яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більш ніж один їх варіант. Облікова політика визначається на основі положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових актів.

Облікова політика підприємства може змінюватися у разі, якщо:

- змінюються вимоги установчих документів підприємства;
- змінюються вимоги органу, який здійснює функції з державного регулювання методології бухгалтерського обліку і фінансової звітності, та органу управління.

Перегляд окремих положень облікової політики також можливий за умови, якщо зміни облікової політики забезпечать більш достовірне відображення подій (господарських операцій) у бухгалтерському обліку і фінансовій звітності. Цей факт повинен підтверджуватися відповідним обґрунтуванням бухгалтерської служби (бухгалтера).

Облікова політика підприємства та її зміни відображаються у примітках до річної фінансової звітності (у формі опису або доданої до звітності копії розпорядчого документа про встановлення або зміну облікової політики).

5.2. Облік грошових коштів.

5.2.1. Облік грошових коштів в касі підприємства.

Грошові кошти суб'єктів господарювання можуть знаходитися в касі підприємства у готівковій формі або зберігатися на рахунках у банку в безготівковій формі.

Готівкові кошти – грошові знаки національної валюти України – банкноти і монети, у тому числі обігові, пам'ятні та ювілейні монети, які є дійсними платіжними засобами.

Готівкові розрахунки – платежі готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Каса – приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівкових коштів, інших цінностей, касових документів.

Ведення касових операцій покладається на касира, який відповідно до законодавства України несе повну матеріальну відповідальність за збереження всіх прийнятих ним цінностей відповідно до укладеного договору. Основним документом, яким керуються при оформленні і здійсненні касових операцій у національній валюті України, є Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 15.12.2004 р. №637.

Касові операції – операції підприємств (підприємців) між собою та з фізичними особами, що пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку.

Положення не встановлює жодних обмежень для готівкових розрахунків між юридичними особами, а також між юридичними і фізичними особами щодо видів розрахунків. Сума платежу готівкою одного підприємства (підприємця) іншому підприємству (підприємцю) не повинна перевищувати 10 тис. грн. протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами. При цьому кількість підприємств (підприємців), з якими проводяться розрахунки протягом дня, не обмежена.

Установлення ліміту каси проводиться підприємствами самостійно на підставі розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі, що підписується головним (старшим) бухгалтером та керівником підприємства (або уповноваженою ним особою). Для кожного підприємства та його відокремленого підрозділу складається окремий розрахунок встановлення

ліміту залишку готівки в касі.

Установлений ліміт каси затверджується внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства. Для відокремлених підрозділів ліміт каси встановлюється і доводиться до їх відома відповідними внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства – юридичної особи. Ліміт каси підприємства встановлюють на підставі розрахунку середньоденного надходження готівки до каси або її середньоденної видачі з каси, за рішенням керівника.

Документальне оформлення касових операцій здійснюється з використанням типових форм документів, єдиних для всіх підприємств, незалежно від їх відомчої підлеглості і форми власності: прибуткові касові ордери (типова ф. КО-1), видаткові касові ордери (типова ф. КО-2), журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових документів (типова ф. КО-3), касова книга (типова ф. № КО-4), книга обліку виданої та прийнятої старшим касиром готівки (типова ф. КО-5), електронні розрахункові документи, документи за операціями із застосуванням платіжних карток, інші касові документи, які згідно із законодавством України підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівкових коштів.

Кожне підприємство (юридична особа), що має касу, веде одну касову книгу (ф. КО-4) для обліку операцій із готівкою в національній валюті (без урахування кас відокремлених підрозділів). Аркуші касової книги повинні пронумеровуватися, прошнуровуватися та скріплюватися відбитком печатки підприємства (юридичної особи). Кількість аркушів у касовій книзі засвідчується підписами керівника і головного бухгалтера підприємства (юридичної особи). Підприємства за умови забезпечення належного зберігання касових документів можуть вести касову книгу в електронній формі за допомогою комп'ютерних засобів. Програмне забезпечення, за допомогою якого ведеться касова книга, повинна забезпечувати візуальне відображення і роздрукування кожної з двох частин аркуша касової книги ("Вкладний аркуш касової книги" та "Звіт касира"), які за формою і змістом повинні відтворювати форму та зміст касової книги в паперовій формі.

Для узагальнення інформації про наявність та рух грошових коштів у касі підприємства призначений рахунок 30 "Готівка".

Рахунок 30 "Готівка" має такі субрахунки:

301 "Готівка в національній валюті"

302 "Готівка в іноземній валюті"

5.2.2. Облік грошових коштів на рахунках в банках.

Для проведення розрахунків із контрагентами (юридичними та фізичними особами), погашення зобов'язань перед бюджетом за податками та платежами, отримання кредитів від фінансових установ, зберігання тимчасово вільних коштів у безготівковій формі суб'єкти господарювання відкривають в установах банків рахунки.

Безготівкові розрахунки регулюються: Постановою Правління НБУ від 12.11.2003 № 492 "Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах"; Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 № 22 "Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті"; Постановою Правління НБУ від 01.06.2011 № 174 "Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні" та іншими нормативними документами.

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки утримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів.

Суб'єкти господарювання для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб у будь-яких банках України відповідно до власного вибору мають право відкривати рахунки:

- поточні рахунки;
- вкладні (депозитні) рахунки.

Банки відкривають своїм клієнтам за договором банківського рахунка поточні рахунки, за договором банківського вкладу – вкладні (депозитні) рахунки.

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

До поточних рахунків також належать:

– рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України;

– поточні рахунки типу "Н", що відкриваються в національній валюті офіційними представництвами і представництвами юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України;

– поточні рахунки типу "П", що відкриваються в національній валюті

постійними представництвами;

- карткові рахунки, що відкриваються для обліку операцій за платіжними картками;

- поточні (накопичувальні) рахунки виборчих фондів;

- інвестиційні рахунки, що відкриваються нерезидентам-інвесторам в уповноважених банках України для здійснення інвестиційної діяльності в Україні, а також для повернення іноземної інвестиції та прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності в Україні.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент і підлягають поверненню клієнту.

При відкритті для суб'єктів господарювання поточного або вкладного (депозитного) рахунка банк формує та надсилає органам державної податкової служби за місцем реєстрації суб'єкту господарювання повідомлення про відкриття рахунка.

Для проведення операцій за поточним рахунком банком приймаються до виконання розрахункові документи (платіжні інструменти) на паперових носіях або в електронному вигляді.

Платіжні інструменти – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого сприяє ініціюванню переказу коштів із відповідного рахунка платника.

Під час здійснення розрахункових операцій застосовуються такі види платіжних інструментів:

- меморіальний ордер;

- платіжне доручення;

- платіжна вимога-доручення;

- платіжна вимога;

- розрахунковий чек;

- акредитив.

Клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів.

Банк здійснює приймання від суб'єктів господарювання готівкових коштів у національній валюті через операційні каси за такими прибутковими касовими документами банку:

- **заява на переказ готівки** – призначена для зарахування на власні поточні рахунки готівкових коштів, а також на сплату юридичними та фізичними особами готівкових коштів – на рахунки банку (філії, відділення),

у тому числі на погашення кредиту, інших юридичних або фізичних осіб, які відкриті в цьому самому банку або в іншому банку, та переказ без відкриття рахунка;

- рахунки на сплату платежів – призначені для прийняття банками готівкових коштів на сплату платежів (квартплата та комунальні послуги, телефонний зв'язок, кабельне телебачення, електроенергія, газ та ін.). Рахунки на сплату платежів формуються юридичною особою - отримувачем платежів, а уповноважений банк приймає готівкові кошти та зараховує на рахунки, зазначені в документі.

Для обліку наявності та руху грошових коштів, що знаходяться на рахунках у банку, які можуть використовуватися для поточних операцій, призначено рахунок 31 "Рахунки в банках".

Рахунок 31 "Рахунки в банках" має такі субрахунки:

311 "Поточні рахунки в національній валюті"

312 "Поточні рахунки в іноземній валюті"

313 "Інші рахунки в банку в національній валюті"

314 "Інші рахунки в банку в іноземній валюті"

315 "Спеціальні рахунки в національній валюті"

316 "Спеціальні рахунки в іноземній валюті"

За дебетом відповідного субрахунку рахунка 31 "Рахунки в банках" відображається надходження грошових коштів, за кредитом – їх використання.

5.3. Облік дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів.

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів (контрагентів) підприємству на певну дату.

Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності визначаються Національним Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість".

5.3.1. Облік довгострокової дебіторської заборгованості.

Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та погашатиметься після дванадцяти місяців із дати складання балансу.

Для віднесення дебіторської заборгованості до довгострокової необхідне, виконання наступних критеріїв:

- виникнення не в ході нормального операційного циклу;
- строк погашення – більше від 12 місяців.

У разі, якщо строк погашення дебіторської заборгованості, що не виникає в ході нормального операційного циклу, менше від року, то вона відноситься або переводиться до поточної дебіторської заборгованості.

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, оцінюється за теперішньою вартістю.

Теперішня вартість – дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), що, як очікується, отримуватиметься для погашення цієї заборгованості. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення.

Виділяють такі види довгострокової дебіторської заборгованості:

- дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду;
- довгострокові векселі одержані;
- інша довгострокова дебіторська заборгованість.

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості призначений балансовий рахунок 18 “Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи”.

Дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду – це сума мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню (іншими словами, це теперішня вартість сукупної суми мінімальних орендних платежів та негарантованої ліквідаційної вартості). Даний вид дебіторської заборгованості відображається на рахунку 181 "Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду".

Окремий вид довгострокової дебіторської заборгованості – векселі, одержані у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості, які обліковуються на рахунку 182 "Довгострокові векселі одержані". За дебетом рахунка відображається отримання векселя, за кредитом – отримання коштів у погашення векселів, погашення отриманим векселем кредиторської заборгованості, продаж векселя третій стороні тощо.

Інша довгострокова дебіторська заборгованість – інші види розрахунків, які не можуть відноситися до попередніх видів. Вони обліковуються на рахунку 183 "Інша дебіторська заборгованість".

5.3.2. Облік поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги.

У процесі співпраці з підприємством юридичні або фізичні особи одночасно не завжди здійснюють розрахунки з передачею їм товарно-матеріальних цінностей, виконанням робіт чи наданням послуг. У зв'язку з цим у підприємства виникає дебіторська заборгованість за товари, роботи чи послуги.

Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або погашатиметься протягом 12 місяців із дати складання балансу.

Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і сума заборгованості може достовірно визначатися.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом, якщо:

- існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод;
- сума заборгованості може достовірно визначатися;
- визнано дохід від реалізації продукції, товарів, робіт чи послуг.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та *оцінюється за первісною вартістю*.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги виникає, коли підприємство реалізує продукцію (товари, роботи, послуги) з відстрочкою платежу.

Сума доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг визначається договором між сторонами господарської операції (продавцем та покупцем) як вартість компенсації, що підлягає отриманню.

Облік поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги ведеться на субрахунках: 361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями", 362 "Розрахунки з іноземними покупцями" та 363 "Розрахунки з учасниками ПФГ", 364 "Розрахунки за гарантійним забезпеченням".

За дебетом рахунка 36 "Розрахунки з покупцями і замовниками" відображається вартість реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг, яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори

(обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів і включені до вартості реалізації, за кредитом – сума грошових коштів (готівкових чи безготівкових), що надійшли підприємству у рахунок погашення дебіторської заборгованості, та інші види розрахунків.

5.3.3. Порядок визначення та облік резерву сумнівних боргів.

Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Безнадійна дебіторська заборгованість – дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

У Балансі поточна дебіторська заборгованість відображається за **первісною вартістю** та **чистою реалізаційною вартістю дебіторської заборгованості** за продукцію, товари, роботи, послуги. У підсумок Балансу включається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості яка визначається як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резервом сумнівних боргів:

$$Ч_{рв} = ПВ_{дз} - Р_{сб}, \quad (5.1)$$

де $Ч_{рв}$ – чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги;

$ПВ_{дз}$ – первісна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги;

$Р_{сб}$ – резерв сумнівних боргів.

Резерв сумнівних боргів – це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума дебіторської заборгованості не може стягуватися з дебіторів.

Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- застосування коефіцієнта сумнівності.

За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:

- визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Для обліку резерву сумнівних боргів призначений рахунок 38 “Резерв сумнівних боргів”. По дебету рахунку відображається використання та зменшення суми резерву, по кредиту — створення та збільшення суми резерву.

5.3.4. Облік поточної дебіторської заборгованості за розрахунками з підзвітними особами.

Підзвітні особи – працівники підприємства, яким доручено за наказом виконати певне завдання суб’єкта господарювання (купівля товарно-матеріальних цінностей, оплата послуг, відрядження тощо), при виконанні (невиконанні) якого зобов’язані відзвітуватися. З цією метою підприємство забезпечує підзвітну особу коштами (авансом), використання (невикористання) яких повинна документально підтверджуватися.

Для обліку розрахунків з підзвітними особами призначений рахунок 372 “Розрахунки з підзвітними особами”. По дебету рахунку відображається видача підзвітних сум працівникам підприємства, по кредиту — їх використання та повернення невикористаних підзвітних сум.

5.3.5. Облік поточної заборгованості за розрахунками з різними дебіторами.

Для обліку розрахунків з різними дебіторами призначений рахунок 37 “Розрахунки з різними дебіторами”. По дебету рахунку відображається виникнення та збільшення заборгованості дебіторів перед підприємством, по кредиту — погашення та зменшення дебіторської заборгованості.

	371	Розрахунки за виданими авансами
	372	Розрахунки з підзвітними особами
	373	Розрахунки за нарахованими доходами
	374	Розрахунки за претензіями

37 “Розрахунки з різними дебіторами”	375	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків
	376	Розрахунки за позиками членам кредитних спілок
	377	Розрахунки з іншими дебіторами
	378	Розрахунки з державними цільовими фондами
	379	Розрахунки за операціями з деривативами

Дебіторська заборгованість за виданими авансами – сума авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних поставок необоротних активів та запасів.

Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів – сума нарахованих дивідендів, процентів, роялті та інших доходів, що підлягають надходженню.

Дебіторська заборгованість за розрахунками за претензіями – сума заборгованості постачальника товарів, що визначається як різниця між документальною (вказаною у первинних документах) сумою та фактичною сумою оприбуткованих товарів.

Дебіторська заборгованість за розрахунками з відшкодуванням завданих збитків – сума заборгованості фізичних або юридичних осіб за нарахованими збитками, що виникли у результаті псування або нестачі оборотних та необоротних активів, які були під їхньою відповідальністю.

Інша поточна дебіторська заборгованість – дебіторська заборгованість, яка належить до оборотних активів, але не може відноситися до попередніх статей дебіторської заборгованості. Наприклад, це дебіторська заборгованість із операційної оренди, що виникає в орендодавця.

5.4. Облік основних засобів, інших необоротних матеріальних

активів та нематеріальних активів.

5.4.1. Облік основних засобів.

Згідно НП(С)БО 7 “Основні засоби” *Основні засоби* – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше від одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Об’єкт основних засобів та інших необоротних матеріальних активів визнається активом, коли:

- існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов’язані з використанням об’єкту;
- вартість об’єкта може бути достовірно визначена.

Об’єкт основних засобів – це:

- закінчений пристрій із усіма пристосуваннями і приладдям до нього; конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій;

- відокремлений комплекс конструктивно з’єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс – певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно;

- інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється підприємством.

Якщо один об’єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об’єкт основних засобів.

Для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух основних засобів призначено рахунок 10 "Основні засоби". За дебетом рахунка відображається придбання або створення (будівництво) основних засобів, які обліковуються за первісною вартістю, та сума дооцінки таких активів, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання та сума уцінки основних засобів.

	100	Інвестиційна нерухомість
--	-----	--------------------------

10 "Основні засоби"	101	Земельні ділянки
	102	Капітальні витрати на поліпшення земель
	103	Будинки та споруди
	104	Машини та обладнання
	105	Транспортні засоби
	106	Інструменти, прилади та інвентар
	107	Тварини
	108	Багаторічні насадження
	109	Інші основні засоби

Група основних засобів – сукупність однотипних за технічними характеристиками, призначенням та умовами використання необоротних матеріальних активів.

Первісна вартість об'єктів основних засобів, ІНМА та нематеріальних активів складається з таких витрат:

1. Суми, що сплачують постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків).
2. Реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються в зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт.
3. Суми ввізного мита.
4. Суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) (якщо вони не відшкодовуються підприємству).
5. Витрати зі страхування ризиків доставки.
6. Витрати на транспортування, установку, монтаж, налагодження.
7. Інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням об'єкта до стану, в якому вони придатні для використання із запланованою метою.

Справедлива вартість – сума, за якою може здійснюватися обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Справедлива вартість встановлюється при проведенні оціночної експертизи професійними оцінювачами.

Залишкова вартість – різниця між первісною (переоціненою) вартістю і сумою нарахованого (накопиченого) зносу.

Собівартість – виражені в грошовій формі поточні затрати підприємства на виробництво (створення).

5.4.2. Методи нарахування та облік амортизації основних засобів.

Амортизація – систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Сума амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання називається зносом основних засобів. Сума амортизації об'єкта нематеріальних активів з початку його корисного використання називається накопиченою амортизацією нематеріальних активів.

Об'єктом амортизації є вартість, яка амортизується.

Вартість, яка амортизується – первісна або переоцінена вартість необоротних активів, за вирахуванням їх ліквідаційної вартості.

Ліквідаційна вартість – сума коштів або вартість інших активів, яку очікується отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення терміну їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із продажем (ліквідацією).

Не амортизуються такі об'єкти обліку, як земельні ділянки, природні ресурси, капітальні інвестиції, нематеріальні активи з невизначеним строком корисного використання.

Амортизація нараховується щомісяця протягом усього строку корисного використання об'єкта. Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта встановлюється підприємством самостійно під час зарахування об'єкта на Баланс і за необхідності може переглядатися.

При визначенні строку корисного використання (експлуатації) об'єктів основних засобів слід враховувати:

- очікуване використання об'єкта підприємством із урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

При визначенні строку корисного використання об'єкта нематеріальних активів слід враховувати:

- строки корисного використання подібних активів;
- моральний знос, що передбачається;
- правові або інші подібні обмеження щодо строків його використання;
- очікуваний спосіб використання нематеріального активу підприємством;
- залежність строку корисного використання нематеріального активу від строку корисного використання інших активів підприємства.

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів починається з місяця, що настає за місяцем, в якому об'єкт основних засобів

введений в експлуатацію. Нарахування амортизації призупиняється на період виводу з експлуатації об'єктів основних засобів або нематеріальних активів (для реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та з інших причин) на підставі документів, які свідчать про виведення таких основних засобів із експлуатації.

Нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, що настає за місяцем вибуття об'єкта основних засобів або нематеріальних активів.

Метод амортизації об'єкта основних засобів і нематеріальних активів обирається підприємством самостійно, з урахуванням очікуваного способу одержання економічних вигод від його використання.

Суб'єкти господарювання можуть використовувати такі методи амортизації основних засобів та нематеріальних активів:

- прямолінійний;
- виробничий;
- зменшення залишкової вартості;
- прискореного зменшення залишкової вартості (подвійного залишку, що зменшується);
- кумулятивний.

Прямолінійний метод нарахування амортизації. Він передбачає рівномірне списання (розподіл) вартості об'єкта, що амортизується, протягом строку корисного використання (експлуатації). Щорічні амортизаційні відрахування визначаються діленням вартості, яка амортизується, на очікуваний строк корисного використання об'єкта.

Виробничий метод нарахування амортизації. За цим методом місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації.

Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

Виробничий метод нарахування амортизації доцільно використовувати для основних засобів, знос яких в основному залежить від інтенсивності їх використання, або для основних засобів, які можуть самостійно виконувати визначений обсяг робіт.

Метод зменшення залишкової вартості. За методом річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації.

Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між

одиницею та результатом кореня ступеня кількості років строку використання об'єкта (n) з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості. При використанні методу прискореної амортизації ліквідаційна вартість об'єкта не враховується. Річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється, виходячи строку корисного використання об'єкта, і подвоюється.

Річна норма амортизації визначається діленням 100% на кількість років строку корисного використання об'єкта.

Кумулятивний метод. Річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта:

Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця очікуваного строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання.

Нарахування амортизації здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику, та може переглядатися в разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання.

Для узагальнення інформації про нараховану амортизацію (накопиченої амортизації) та індексацію зносу необоротних матеріальних і нематеріальних активів, що підлягають амортизації, призначений рахунок 13 "Знос необоротних активів".

Рахунок 13 "Знос необоротних активів" має такі субрахунки:

131 "Знос основних засобів"

132 "Знос інших необоротних матеріальних активів"

133 "Накопичена амортизація нематеріальних активів"

134 "Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів"

135 "Знос інвестиційної нерухомості"

За кредитом рахунка 13 "Знос необоротних матеріальних активів" відображається нарахування амортизації (накопиченої амортизації) та індексації зносу необоротних активів, за дебетом – зменшення суми зносу (накопиченої амортизації).

5.4.3. Облік інших необоротних матеріальних активів.

До інших необоротних матеріальних активів належать предмети, термін експлуатації яких із дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік), але які при цьому не враховуються у складі основних засобів.

Нарахування амортизації об'єктів інших необоротних матеріальних активів, а саме: тимчасових (нетитульних) споруд; природних ресурсів; інвентарної тари; предметів прокату; інших необоротних матеріальних активів – проводиться з використанням прямолінійного або виробничого методу.

Для нарахування амортизації бібліотечних фондів та малоцінних необоротних матеріальних активів суб'єкти господарювання можуть використовувати такі методи:

- **50% / 50%**. У першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 відсотків його вартості, яка амортизується, та решта 50 відсотків вартості, яка амортизується, у місяці їх вилучення з активів внаслідок невідповідності критеріям визнання активом.

- **100%**. У першому місяці використання об'єкта в розмірі 100 відсотків його вартості, яка амортизується.

Вартість, яка амортизується з інших необоротних матеріальних активів, відповідає їх первісній (справедливій) вартості.

Для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух нематеріальних активів визначено рахунок 11 "Інші необоротні матеріальні активи". За дебетом рахунка відображається придбання або отримання (від інших фізичних або юридичних осіб) та створення ІНМА, які обліковуються за первісною вартістю, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання.

11 "Інші необоротні матеріальні активи"	111	Бібліотечні фонди
	112	Малоцінні необоротні матеріальні активи
	113	Тимчасові (нетитульні) споруди
	114	Природні ресурси
	115	Інвентарна тара
	116	Предмети прокату
	117	Інші необоротні матеріальні активи

5.4.4. Облік нематеріальних активів.

Нематеріальні ресурси – невід’ємна складова потенціалу підприємства, призначена для забезпечення економічної користі протягом тривалого періоду часу, яка не має уречевленої форми. Нематеріальні необоротні активи не мають фізичної субстанції. Об’єкти нематеріальних активів походять від юридичних прав або прав, що випливають із контракту.

Нематеріальні активи мають властиві ознаки, що відрізняють їх від матеріальних активів:

- 1) наявність великого ступеня невизначеності з приводу майбутніх вигод, що можуть походити з факту використання нематеріального активу;
- 2) більш широка амплітуда вартості, тому що значною мірою залежить від конкуренції;
- 3) цінність тільки для одного підприємства.

Згідно НП(С)БО 8 “Нематеріальні активи” **Нематеріальний актив** – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може ідентифікуватися.

Нематеріальні активи утримуються підприємством з метою використання протягом періоду понад один рік (або один операційний цикл, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в Балансі тільки в тому випадку, якщо:

- існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов’язаних із його використанням;
- його вартість може достовірно визначатися.

Якщо нематеріальний актив не відповідає зазначеним критеріям визнання, то витрати, пов’язані з його придбанням чи створенням, визнаються витратами того звітного періоду, протягом якого вони зазнавалися.

У світовій практиці існує така класифікація:

1. Нематеріальні активи, пов’язані з ринком. Активи, що найбільше використовуються в маркетингу, при просуванні товарів і послуг. Наприклад, торгові марки, фірмові імена, газетні заголовки, доменні імена.

2. Нематеріальні активи, пов’язані з замовником. Утворюються в результаті взаємодії з партнерами. Наприклад, список замовників (клієнтів), невиконаних замовлень.

3. Нематеріальні активи, пов’язані з мистецтвом. Авторські права на літературні, музичні твори, картини, фотографії, відео та аудіовізуальні матеріали.

4. Нематеріальні активи, пов’язані з договором (контрактом).

Репрезентують вартість прав, що випливають із договору (контракту). Наприклад, франшиза (спеціальний вид ліцензування, коли компанія – власник відомої торгової марки надає іншій компанії право розміщувати цю марку на своїй продукції, але при цьому одержує право контролю за якістю та іншими характеристиками продукції компанії – франчайзера), ліцензії, дозвіл на будівництво, право на радіомовлення.

5. Нематеріальні активи, пов'язані з технічними та прикладними науками, інновацією та технічним прогресом. Наприклад, запатентовані технології та особливості виробництва.

6. Інші нематеріальні активи.

Для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух нематеріальних активів визначено рахунок 12 "Нематеріальні активи". За дебетом рахунка 12 "Нематеріальні активи" відображається придбання або отримання в результаті розробки (від інших фізичних або юридичних осіб) нематеріальних активів, які обліковуються за первісною вартістю, та сума дооцінки таких активів, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання та сума уцінки нематеріальних активів.

5.5. Облік фінансових інвестицій.

Згідно НП(С)БО 12 “Фінансові інвестиції” *Фінансові інвестиції* - активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Фінансові інвестиції первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю. Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції.

Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на цінні папери власної емісії, то собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів. Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на інші активи, то її собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів.

5.5.1. Облік довгострокових фінансових інвестицій.

Довгострокові фінансові інвестиції - фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. У цій статті виділяються фінансові інвестиції, які згідно з відповідними положеннями (стандартами) обліковуються методом участі в капіталі.

Фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій.

Різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується інвестором протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка. Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), що підлягає отриманню, та відображається у складі інших фінансових доходів або інших фінансових витрат з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій відповідно.

Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу відображаються за вартістю, що визначається з урахуванням зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування.

Метод ефективної ставки відсотка - метод нарахування амортизації дисконту або премії, за яким сума амортизації визначається як різниця між доходом за фіксованою ставкою відсотка і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток.

Для обліку довгострокових фінансових інвестицій призначений рахунок 14 “Довгострокові фінансові інвестиції”, по дебету якого відображається придбання або збільшення вартості інвестицій, а по кредиту — їх вибуття або зменшення вартості.

14 Довгострокові фінансові інвестиції	141	Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі
	142	Інші інвестиції пов'язаним сторонам
	143	Інвестиції непов'язаним сторонам

5.5.2. Облік поточних фінансових інвестицій.

Поточні фінансові інвестиції - це фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів).

Для обліку поточних фінансових інвестицій призначений рахунок 35 “Поточні фінансові інвестиції”, по дебету якого відображається придбання або збільшення вартості інвестицій, а по кредиту — їх вибуття або зменшення вартості.

35 Поточні фінансові інвестиції	351	Еквіваленти грошових коштів
	352	Інші поточні фінансові інвестиції

Фінансові інвестиції (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення або обліковуються за методом участі в капіталі) на дату балансу відображаються за справедливою вартістю. Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу (крім інвестицій, що обліковуються за методом участі в капіталі) відображається у складі інших доходів або інших витрат відповідно. Втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій відображаються у складі інших витрат з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

5.6. Облік запасів.

Запаси є основою господарської діяльності будь-якого підприємства. Основна мета придбання й утримування запасів задоволення потреб, що виникають у процесі виробництва, надання послуг, виконання робіт, гуртової чи роздрібною торгівлі, а також використання в інших цілях при здійсненні господарської діяльності суб’єктами господарювання.

Визначення запасів, порядок їх оцінки, визнання й відображення в бухгалтерському обліку та звітності регламентуються НП(С)БО 9 "Запаси".

Запаси – активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

При надходженні запасів до суб’єктів господарювання (придбання за кошти, обмін (бартер), внески до капіталів, безоплатне отримання тощо) вони оцінюються за:

- первісною вартістю;
- справедливою вартістю;
- виробничою собівартістю;
- балансовою вартістю переданих (при обміні на подібні);

– чистою вартістю реалізації.

Вибір оцінки запасів при надходженні залежить від способу їх отримання.

5.6.1. Методи оцінки запасів у разі їх вибуття.

Для оцінки запасів при їх вибутті (відпуску запасів у виробництво, з виробництва, продажу, іншому вибутті) застосовують методи:

- ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів;
- середньозваженої собівартості;
- собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО);
- нормативних затрат;
- ціни продажу.

Для запасів, що мають однакове призначення та однакові умови використання, застосовується тільки один із наведених методів.

Метод ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів.

Оцінка відпущених запасів за ідентифікованою собівартістю може застосовуватися підприємством у випадку, якщо запаси не замінюють один одного або відпускаються для виконання спеціальних замовлень і проектів, або їх первісна вартість визначена з ідентифікованої вартості (автомобілі, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння тощо).

Метод середньозваженої собівартості відповідної одиниці запасів.

Метод оцінки за середньозваженою собівартістю запасів передбачає, що вибуття запасів може оцінюватися такими способами:

1) оцінка за щомісячною середньозваженою собівартістю проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на початок звітної місяця і вартості одержаних у звітному місяці запасів на сумарну кількість запасів на початок звітної місяця і одержаних у звітному місяці запасів;

2) оцінка за періодичною середньозваженою собівартістю запасів проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням сумарної вартості залишку таких запасів на дату операції на сумарну кількість запасів на дату операції з їх вибуття. Здебільшого суб'єкти господарювання використовують саме цей метод при визначенні собівартості запасів, що вибувають (використовуються).

Метод FIFO "First In, First Out" (ФІФО) відповідної одиниці запасів.

Оцінка запасів за методом ФІФО базується на припущенні, що запаси використовуються у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство (відображені у бухгалтерському обліку), тобто запаси, які першими відпускаються у виробництво (продаж та інше вибуття),

оцінюються за собівартістю перших за часом надходження запасів.

Метод нормативних затрат відповідної одиниці запасів.

Метод нормативних затрат при оцінці вибуття запасів базується на застосуванні затверджених підприємством норм витрат на виробництво одиниці продукції (робіт, послуг). Норми розраховуються з урахуванням нормальних рівнів використання запасів, праці, виробничих потужностей і діючих цін. Для забезпечення максимального наближення нормативних витрат до фактичних підприємство повинно регулярно аналізувати відхилення від норм та у разі необхідності переглядати встановлені норми.

Метод ціни продажу відповідної одиниці запасів

Оцінка за цінами продажу базується на застосуванні підприємствами роздрібною торгівлі середнього відсотка торговельної націнки товарів. Цей метод можуть застосовувати (якщо застосування інших методів оцінки вибуття запасів не виправдано) підприємства, що мають значну і змінну номенклатуру товарів із приблизно однаковим рівнем торговельної націнки.

Собівартість реалізованих товарів визначається як різниця між продажною (роздрібною) вартістю реалізованих товарів і сумою торговельної націнки на ці товари. Сума торговельної націнки на реалізовані товари визначається як добуток продажною (роздрібною) вартістю реалізованих товарів і середнього відсотка торговельної націнки. Середній відсоток торговельної націнки визначається діленням суми залишку торговельних націнок на початок звітного місяця і торговельних націнок у продажній вартості одержаних у звітному місяці товарів на суму продажною (роздрібною) вартістю залишку товарів на початок звітного місяця та продажною (роздрібною) вартістю одержаних у звітному місяці товарів.

5.6.2. Облік виробничих запасів.

Для цілей бухгалтерського обліку запаси класифікуються на:

– сировину, основні й допоміжні матеріали, паливо, запасні частини, напівфабрикати, тару (строк корисного використання якої не більше одного року), тарні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва, адміністративних потреб та потреб збуту;

– незавершене виробництво у вигляді не закінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;

– готову продукцію, що виготовлена на підприємстві, призначена для

продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором, встановленим стандартам або технічним умовам тощо;

- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;

- малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року;

- поточні біологічні активи, якщо вони оцінені за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 "Запаси";

- продукцію сільського і лісового господарства після її первісного визнання;

- інші запаси.

Виробничі запаси визнаються активом, якщо:

- підприємству перейшли ризики й вигоди, пов'язані з правом власності або з правом повного господарського відання (оперативного управління) на придбані (отримані) запаси;

- підприємство здійснює управління та контроль за запасами;

- існує імовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням;

- вартість запасів може бути достовірно визначена.

Рахунок 20 "Виробничі запаси" призначено для узагальнення інформації про наявність і рух належних підприємству запасів сировини і матеріалів (у тому числі сировина й матеріали, які є в дорозі та в переробці), будівельних матеріалів, запасних частин, матеріалів сільськогосподарського призначення, палива, тари й тарних матеріалів, відходів основного виробництва. За дебетом рахунка 20 "Виробничі запаси" відображаються надходження запасів на підприємство, їх дооцінка, за кредитом – витрачання на виробництво (експлуатацію, будівництво), переробку, відпуск (передачу) на сторону, уцінка тощо.

5.6.3. Облік товарів.

Товари - матеріальні цінності, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу. Товари відображаються у балансі без суми торгових націнок вартість товарів, які придбані підприємствами для наступного продажу.

На рахунку 28 "Товари" ведеться облік руху товарно-матеріальних цінностей, що надійшли на підприємство з метою продажу. Цей рахунок використовують в основному збутові, торгові та заготівельні підприємства і організації, а також підприємства ресторанного господарства.

На промислових та інших виробничих підприємствах рахунок 28 "Товари" застосовується для обліку будь-яких виробів, матеріалів, продуктів, які спеціально придбані для продажу, або тоді, коли вартість матеріальних цінностей, що придбані для комплектування на промислових підприємствах, не включається до собівартості готової продукції, що виробляється на цьому підприємстві, а підлягає відшкодуванню покупцями окремо.

За дебетом рахунка 28 "Товари" відображається збільшення товарів та їх вартості, за кредитом – зменшення внаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визначення активу тощо. Собівартість товарів при вибутті визначається за методами оцінки вибуття запасів.

5.7. Облік витрат на виробництво та виходу продукції.

5.7.1. Облік витрат основного виробництва та виходу готової продукції (робіт, послуг).

Згідно НП(С)БО 16 "Витрати" собівартість готової продукції (робіт, послуг) визначається за вирахуванням із витрат на її виробництво справедливої вартості побічної продукції, що відпускається на сторону, та вартості можливого використання побічної продукції, якщо вона використовується на підприємстві.

Собівартість реалізованої готової продукції (робіт, послуг) складається з:

- виробничої собівартості готової продукції, яка реалізувалася протягом звітного періоду (до виробничої собівартості включаються:
  - прямі матеріальні витрати;
  - прямі витрати на оплату праці;
  - змінні загальновиробничі витрати та постійні розподілені загальновиробничі витрати;
  - інші прямі витрати);
  - нерозподілених постійних загальновиробничих витрат;
  - наднормативних виробничих витрат.

Підприємства самостійно встановлюють перелік та склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг).

Калькулювання собівартості – це визначення розміру витрат у грошовій формі як за окремими видами діяльності, виробничими процесами, структурними підрозділами, так і в цілому по підприємству на виробництво одиниці (партії) виробленої продукції, виконаної роботи чи наданої послуги за допомогою економічно обґрунтованих методів.

Для накопичення інформації про витрати, що входять до складу

виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), Планом рахунків передбачено застосування рахунків:

23 "Виробництво", який призначений для узагальнення інформації про витрати на виробництво продукції (робіт, послуг);

91 "Загальновиробничі витрати", який призначено для обліку виробничих накладних витрат на організацію виробництва та управління цехами, дільницями, відділеннями, бригадами та іншими підрозділами основного та допоміжного виробництва, а також витрати на утримання та експлуатацію машин та устаткування.

Рахунок 23 "Виробництво" ведеться в розрізі видів виробництв, статей витрат і видів або груп продукції, що виробляється, або в розрізі підрозділів підприємства та центрів витрат і відповідальності.

Рахунок 91 "Загальновиробничі витрати" ведеться за місцями виникнення, центрами і видами витрат.

За дебетом рахунка 91 "Загальновиробничі витрати" відображається сума визнаних витрат, за кредитом – щомісячне, за відповідним розподілом, списання на рахунки 23 "Виробництво" та 90 "Собівартість реалізації".

Загальновиробничі витрати поділяються на *постійні* та *змінні*.

Постійні загальновиробничі витрати – витрати на обслуговування й управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності.

Змінні загальновиробничі витрати – витрати на обслуговування й управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності.

Згідно з п. 16 П(С)БО 16 "Витрати" підприємства самостійно визначають перелік та склад змінних та постійних загальновиробничих витрат.

Базами розподілу змінних та постійних загальновиробничих витрат можуть бути:

- години роботи працівників основного виробництва;
- нарахована заробітна плата працівників основного виробництва;
- обсяг виробництва;
- прямі матеріальні витрати на основне виробництво;
- інше.

Суб'єкти господарювання обирають базу розподілу, яка найбільш точно відображає зв'язок між загальновиробничими витратами та обсягом виробництва готової продукції, вказується в наказі про облікову політику та використовується при проведенні розрахунків на початку кожного звітного року.

5.7.2. Облік готової продукції.

Готова продукція - запаси виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання, укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками і відповідають технічним умовам і стандартам. Продукція, яка не відповідає наведеним вимогам (крім браку), та роботи, які не прийняті замовником, показуються у складі незавершеного виробництва.

Рахунок 26 "Готова продукція" призначено для узагальнення інформації про наявність та рух готової продукції підприємства.

До готової продукції належить продукція, обробка якої закінчена та яка пройшла випробування, приймання, укомплектування згідно з умовами договорів із замовниками і відповідає технічним умовам та стандартам.

За дебетом рахунка 26 "Готова продукція" відображається надходження готової продукції власного виробництва за фактичною виробничою собівартістю або за нормативною вартістю, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визначення активу тощо.

Собівартість реалізованої готової продукції визначається за методами оцінки вибуття запасів. Аналітичний облік готової продукції ведеться за видами готової продукції.

5.8. Облік довгострокових зобов'язань.

Згідно НП(С)БО 11 "Зобов'язання" ***Зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди.***

Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може достовірно визначатися та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення.

Погашення зобов'язання може здійснюватися шляхом:

- сплати кредиторів грошових коштів;
- відвантаження готової продукції, товарів або надання послуг у рахунок одержаного авансу від покупця або у порядку заліку заборгованості;
- переведення зобов'язань у корпоративні права, які належать кредитору (елементи капіталу) тощо.

Довгострокові зобов'язання – зобов'язання, які повинні погашатися протягом більше як 12 місяців або протягом періоду, більшого, ніж один операційний цикл підприємства з дати балансу, якщо такий цикл становить більш як 12 місяців.

До довгострокових зобов'язань належать:

– заборгованість перед банками або іншими фінансовими установами за отриманими від них кредитами та позиками, на які нараховуються відсотки;

– заборгованість перед суб'єктами господарювання за видані довгострокові векселі або розповсюджені облигації;

– заборгованість перед суб'єктами господарювання за отримані у фінансову оренду необоротні активи або в оренду цілісний майновий комплекс;

– суми податку на прибуток, що підлягають сплаті в майбутніх періодах внаслідок тимчасової різниці між обліковою та податковою базами оцінки;

– інші довгострокові зобов'язання.

Усі довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, відображаються (оцінюються) у балансі підприємства за їх *теперішньою вартістю*.

Теперішня вартість – дисконтована сума майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), що, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

5.8.1. Облік довгострокових кредитів банку.

Для узагальнення інформації за довгостроковими позиками банків та іншими залученими позиковими коштами в інших осіб, які не є поточним зобов'язанням, призначено рахунок 50 "Довгострокові позики".

За кредитом рахунка 50 "Довгострокові позики" відображаються суми одержаних довгострокових позик, а також переведення короткострокових (відстрочених), за дебетом – погашення заборгованості за ними та переведення до поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями.

50 "Довгострокові позики"	501	Довгострокові кредити банків у нац. валюті
	502	Довгострокові кредити банків в іноземній валюті
	503	Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті
	504	Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті
	505	Інші довгострокові позики в національній валюті
	506	Інші довгострокові позики в іноземній валюті

Аналітичний облік ведеться за позикодавцями (банками) в розрізі кожного кредиту (позики) окремо та строками погашення кредиту (позик).

Для узагальнення інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями, переведеними зі складу довгострокових, при настанні строку погашення протягом дванадцяти місяців із дати балансу призначено рахунок 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями".

Рахунок 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями" має такі субрахунки:

611 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті"

612 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті".

За кредитом рахунка 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями" відображається та частина довгострокових зобов'язань, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців із дати балансу, за дебетом – погашення поточної заборгованості, її списання тощо.

5.8.2. Облік цільового фінансування.

До зобов'язань відносять також суми, які отримані підприємством для виконання певних цільових програм – *цільове фінансування*. Списання заборгованості за цільовим фінансуванням завжди залежить від витрат, які зазанані при виконанні відповідних програм.

Для обліку цільового фінансування призначений рахунок 48 "Цільове фінансування і цільові надходження", по дебету якого відображається використання та зменшення коштів цільового фінансування, а по кредиту їх надходження з бюджетів різних рівнів, юридичних та фізичних осіб.

50 "Довгострокові позики"	481	Кошти, вивільнені від оподаткування
	482	Кошти з бюджету та державних цільових фондів
	483	Благодійна допомога
	484	Інші кошти цільового фінансування і цільових надходжень

5.9. Облік поточних зобов'язань.

Згідно Національного НП(С)БО 11 “Зобов’язання” *Поточні зобов’язання* – зобов’язання, які будуть погашатися протягом операційного циклу підприємства або повинні погашатися протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу.

До поточних зобов’язань належать:

- короткострокові кредити банків;
- поточна заборгованість за довгостроковими зобов’язаннями;
- короткострокові векселі видані;
- кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги;
- поточна заборгованість за розрахунками:
  - з одержаних авансів,
  - з бюджетом,
  - з позабюджетних платежів,
  - зі страхування,
  - з оплати праці,
  - з учасниками,
  - з внутрішніх розрахунків;
- зобов’язання, пов’язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу;
- інші поточні зобов’язання.

5.9.1. Облік короткострокових кредитів банків.

На рахунку 60 "Короткострокові позики" ведеться облік розрахунків у національній і іноземній валютах за кредитами банків, строк повернення яких не перевищує дванадцяти місяців із дати балансу, та за позиками, термін погашення яких минув.

Рахунок 60 "Короткострокові позики" має такі субрахунки:

- 601 "Короткострокові кредити банків у національній валюті"
- 602 "Короткострокові кредити банків в іноземній валюті"
- 603 "Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті"
- 604 "Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті"
- 605 "Прострочені позики в національній валюті"
- 606 "Прострочені позики в іноземній валюті"

За кредитом рахунка відображаються суми одержаних кредитів (позик), за дебетом – сума їх погашення та переведення до довгострокових зобов’язань у разі відстрочення кредитів (позик).

5.9.2. Облік поточних зобов'язань за товари, роботи, послуги.

Для обліку розрахунків за товари (роботи, послуги) використовується рахунок 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками". За кредитом рахунка 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" відображається заборгованість за одержані від постачальників та підрядників матеріальні та нематеріальні цінності, прийняті роботи, послуги, за дебетом – її погашення, списання тощо.

Рахунок 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" має такі субрахунки:

631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками";

632 "Розрахунки з іноземними постачальниками";

633 "Розрахунки з учасниками промислово-фінансових груп".

Промислово-фінансова група (ПФГ) – об'єднання, до якого можуть входити промислові й сільськогосподарські підприємства, банки, наукові й проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, і яке створюється за рішенням уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, зокрема програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції.

5.9.3. Облік поточних зобов'язань за розрахунками з оплати праці.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, що за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

До заробітної плати включається:

– **основна заробітна плата**. Це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців;

– **додаткова заробітна плата**. Це винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій;

– **інші заохочувальні і компенсаційні виплати**. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і

матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або провадяться понад встановлені цими актами норми.

Оплата праці на підприємстві регулюється на основі домовленостей між роботодавцем та працівником, але з урахуванням гарантій, встановлених державою.

Основою домовленості між роботодавцем і працівником є система угод, що укладаються на рівні держави, галузі чи регіону (це так звана генеральна угода між КМУ, роботодавцями і профспілками, галузева або регіональна угода між роботодавцями і профспілками), а також на рівні підприємства (колективний договір та трудовий договір).

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче від якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт). До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

Розмір мінімальної заробітної плати встановлюється ВРУ за поданням КМУ не рідше одного разу на рік у законі про Держбюджет на відповідний рік.

Розрахунок нарахування заробітної плати для її нарахування відбувається з використанням різних первинних документів:

– для працівників, які перебувають на **погодинній формі оплати праці**, розрахунок провадиться на підставі даних про фактично відпрацьований час, із виділенням надурочних годин роботи, годин роботи у нічний час, а також на святкові й вихідні дні;

– для працівників, які перебувають на **відрядній формі оплати праці**, розрахунок провадиться з урахуванням інформації про виробіток продукції, обсяг виконаної роботи або обсяг реалізованих товарів, а також про надурочні години роботи, години роботи у нічний час, на святкові й вихідні дні.

Для узагальнення інформації про основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, що відносяться до фонду заробітної плати відповідно до інструкції зі статистики заробітної плати, призначено рахунок 661 "Розрахунки за заробітною платою".

За кредитом рахунка 661 "Розрахунки за заробітною платою" відображаються:

– нарахована основна заробітна плата, що відноситься до фонду заробітної плати;

– нарахована додаткова заробітна плата, що відноситься до фонду заробітної плати;

– нараховані інші заохочувальні та компенсаційні виплати, що відносяться до фонду заробітної плати.

За дебетом рахунка 661 "Розрахунки за заробітною платою" відображаються:

- утримання податку з доходів фізичних осіб;
- виплата основної та додаткової заробітної плати, а також інших заохочувальних та компенсаційних виплат, що відносяться до фонду заробітної плати;
- утримання сум за виконавчими документами;
- інші утримання з доходу працівника.

Суми готівкових коштів, отримані підприємствами в банківських установах для виплат, пов'язаних із оплатою праці, і не виплачені у встановлений строк, підлягають депонуванню. Сума невикраченої заробітної плати – депонована заробітна плата.

Для узагальнення інформації за депонованою заробітною платою призначено рахунок 662 "Розрахунки з депонентами". За кредитом рахунка 662 "Розрахунки з депонентами" відображається збільшення зобов'язань за депонованою основною та додатковою заробітною платою, а також за іншими заохочувальними та компенсаційними виплатами, що відносяться до фонду заробітної плати, а за дебетом – виплата депонованої основної та додаткової заробітної плати, а також інших заохочувальних та компенсаційних виплат, що відносяться до фонду заробітної плати.

Для узагальнення інформації, що не відноситься до фонду оплати праці відповідно до інструкції зі статистики заробітної плати (зокрема, допомога з часткового безробіття, допомога з тимчасової непрацездатності), призначено рахунок 663 "Розрахунки за іншими виплатами". За кредитом рахунка 663 "Розрахунки за іншими виплатами" відображаються нарахування виплат, що не належать до фонду оплати праці, а за дебетом – утримання (податку з доходів фізичних осіб, військовий збір тощо) та виплати.

Аналітичний облік розрахунків ведеться за кожним працівником, видами виплат та утримань.

5.9.4. Облік поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом (ПДВ, податок на прибуток, ПДФО, військовий збір).

Податки – це обов'язкові, безумовні платежі до відповідного бюджету, що стягується з платників податку відповідно до Податкового кодексу України.

Збір (плата, внесок) – обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що стягується з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди,

у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Облік розрахунків за податком на прибуток

Суб'єктами (платниками) податку на прибуток є:

- юридичні особи резиденти та їх відокремлені підрозділи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами;
- юридичні особи нерезиденти та постійні представництва нерезидентів у будь-якій організаційно-правовій формі, що отримують доходи з джерелом походження в Україні.

Для обліку витрат на податок на прибуток підприємства призначений рахунок 98 “Податок на прибуток”, по дебету якого відображається нарахування податку на прибуток, а по кредиту — списання його суми на фінансові результати.

Облік розрахунків за податком на додану вартість (ПДВ)

Податок на додану вартість (ПДВ) (англ. Value Added Tax (VAT)) – непрямий багатоступінчастий податок, що збирається з кожного акту продажу матеріальних, нематеріальних активів та послуг (робіт), починаючи з виробничого та розподільчого циклів і закінчуючи продажем кінцевому споживачеві.

Суб'єктами (платниками) податку на додану вартість є будь-яка особа (юридична або фізична та зареєстрована як підприємець), що провадить господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням або підлягає обов'язковій реєстрації як платник податку.

Об'єктом оподаткування ПДВ є операції платників із:

- доставляння товарів, місце яких розташоване на митній території України;
- доставляння послуг, місце яких розташоване на митній території України;
- ввезення товарів (супутніх послуг) на митну територію України в митному режимі імпорту або реімпорту;
- вивезення товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту або реекспорту;
- постачання послуг із міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

Базою оподаткування є операції з постачання матеріальних і нематеріальних активів та послуг за договірною (контрактною) вартістю, але не нижчою від звичайної ціни, визначеною Податковим кодексом України.

Визначення суми податку (П), що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання (ПЗ) звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту (ПК) такого звітного (податкового) періоду:

$$П = ПЗ - ПК, \quad (5.2)$$

При позитивному значенні сума підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету. При від'ємному значенні сума враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди, а в разі відсутності податкового боргу – зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

Податкове зобов'язання з ПДВ – це сума, яка розраховується за ставками ПДВ при поставках матеріальних, нематеріальних активів та послуг (робіт) покупцям.

Податковий кредит із ПДВ – це сума, яка розраховується за ставками ПДВ при надходженні у власність матеріальних і нематеріальних активів, отриманих робіт та послуг від постачальників і підрядників. Сума податкового кредиту обов'язково повинна підтверджуватися податковою накладною.

Облік розрахунків за податком із доходів фізичних осіб (ПДФО) та військовим збором.

Платниками (суб'єктами) податку є:

- фізична особа – резидент, що отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;
- фізична особа – нерезидент, що отримує доходи з джерела їх походження в Україні;
- податковий агент.

Об'єктом оподаткування є:

- 1) резидента:
  - загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
  - доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);
  - іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.
- 2) нерезидента:
  - загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід із джерела його походження в Україні;

– доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Базою оподаткування під час нарахування доходів у формі заробітної плати є нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законом, – обов'язкових страхових внесків до недержавного пенсійного фонду, які відповідно до закону сплачуються за рахунок заробітної плати працівника, а також на суму податкової соціальної пільги за її наявності.

Для узагальнення інформації про розрахунки підприємства за всіма видами податків зборів та платежів до бюджетів різного рівня, включаючи фінансові санкції за результатами перевірок, що стягуються в дохід бюджету, призначено рахунок 64 "Розрахунки за податками й платежами". На цьому рахунку також узагальнюється інформація про інші розрахунки з бюджетом, зокрема за субсидіями, дотаціями та іншими асигнуваннями.

За кредитом рахунка 64 "Розрахунки за податками й платежами" відображаються нараховані податки, збори та платежі до бюджету, за дебетом – належні до відшкодування з бюджету податки, сплата податків, зборів та платежів до бюджету, а також відповідно до чинного законодавства їх списання.

Рахунок 64 "Розрахунки за податками й платежами" має такі субрахунки:

641 "Розрахунки за податками"

642 "Розрахунки за обов'язковими платежами"

643 "Податкові зобов'язання"

644 "Податковий кредит".

5.9.5. Облік поточних зобов'язань за розрахунками зі страхування (ЄСВ).

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄВСС) – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за чинними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Суб'єктами (платниками) внеску є:

роботодавці:

– юридичні особи – підприємства, установи та організації, утворені

відповідно до законодавства України, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами;

– фізичні особи – підприємці, зокрема ті, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством про працю, чи за цивільно-правовим договором;

– фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту);

– інші суб'єкти господарювання;

Базою (об'єктом) нарахування єдиного внеску є сума нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України "Про оплату праці", та суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами.

Ставка єдиного внеску встановлюється у відсотках до визначеної бази (об'єкта) нарахування єдиного внеску.

**Ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове
державне соціальне страхування**

Об'єкти нарахувань та утримань	Роботодавці (нарахування)
1	2
Заробітна плата (виплати, що входять до фонду оплати праці) для всіх працівників, окрім інвалідів	22,00%
Заробітна плата (виплати, що входять до фонду оплати праці) для працівників-інвалідів	8,41%

Для узагальнення інформації про єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування призначено рахунок 651 "За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування".

За кредитом рахунка 651 "За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування" відображаються нараховані зобов'язання за страхуванням, а також одержані від органів страхування кошти, за дебетом – погашення заборгованості та витрачання коштів страхування на підприємстві.

5.10. Облік доходів, витрат і фінансових результатів.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи і витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності регламентуються: НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"; НП(С)БО 15 "Дохід"; НП(С)БО 16 "Витрати".

5.10.1. Визнання та класифікація доходів і витрат.

Дохід – гроші або матеріальні цінності (активи), одержувані державою, юридичною та фізичною особою внаслідок будь-якої діяльності (виробничої, комерційної, посередницької та іншої).

Дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може достовірно визначатися.

Дохід оцінюється та відображається у бухгалтерському обліку в сумі:

– *справедливої вартості активів*, що отримані або підлягають отриманню – за договорами поставки, купівлі-продажу, оренди, виконання робіт, надання послуг тощо;

– *справедливої вартості активів*, робіт, послуг, що одержані або підлягають одержанню підприємством, *зменшеної або збільшеної відповідно на суму переданих або одержаних грошових коштів та їх еквівалентів* – за бартерними договорами.

Визнані доходи поточного періоду класифікуються в бухгалтерському обліку за такими групами:

- а) дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) інші операційні доходи;
- в) фінансові доходи;
- г) інші доходи;
- д) надзвичайні доходи.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття в фінансовій звітності визначаються П(С)БО 16 "Витрати".

Витрати звітного періоду – це витрати, що визнаються шляхом зменшення активів або шляхом збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок вилучення або розподілу власниками), та умови, що ці витрати можуть достовірно оцінюватися.

Не визнаються витратами:

- платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- попередня (авансова) оплата постачальнику за придбані запаси, роботи, послуги;
- погашення одержаних позик;
- інші зменшення активів або збільшення зобов'язань, що не відповідають визначенню витрат звітного періоду.

5.10.2. Облік доходів за видами діяльності.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) визнається в разі наявності всіх наведених нижче умов:

- покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручка) може достовірно визначатися;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначатися.

Доходи від реалізації продукції, товарів та інших активів визначаються на підставі первинних документів за датою переходу покупцеві права власності (як правило, дата складання первинного документа).

Дохід від надання послуг та виконання робіт визнається за датою складення акта або іншого документа, який підтверджує виконання робіт або надання послуг.

Для обліку доходу від реалізації продукції (товарів), робіт, послуг застосовується рахунок 70 "Доходи від реалізації" в розрізі таких субрахунків:

- 701 "Дохід від реалізації готової продукції";
- 702 "Дохід від реалізації товарів";
- 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг";
- 704 "Вирахування з доходу";
- 705 "Перестраховання".

За кредитом субрахунків 701-703 відображаються одержання доходу, за дебетом – належна сума непрямих податків; суми, які отримуються підприємством на користь комітента, принципала; повернуті перестраховиками частки страхових платежів; результат зміни резервів незароблених премій та списання у порядку закриття на рахунок 79 "Фінансові результати".

На субрахунку 704 "Вирахування з доходу" за дебетом відображаються сума наданих після дати реалізації знижок покупцям, вартість повернутих покупцем продукції та товарів й інші суми, що підлягають вирахуванню з доходу.

До іншої операційної діяльності належить процес вибуття будь-якого активу (основних засобів, малоцінних та швидкозношуваних предметів, матеріальних цінностей, куплених для переробки у виробництві, але не використаних із різних причин, цінних паперів невластної емісії, нематеріальних активів, коштів в іноземній валюті тощо), крім тих активів, які вибувають (реалізуються, продаються) у результаті основної діяльності (товари, готова продукція тощо). В результаті здійснених операцій у суб'єктів господарювання визнаються доходи та витрати іншої операційної діяльності. Для обліку доходів іншої операційної діяльності підприємства призначений рахунок 71 "Інший операційний дохід".

71 "Інший операційний дохід"	710	Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю
	711	Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти
	712	Дохід від реалізації інших оборотних активів
	713	Дохід від операційної оренди активів
	714	Дохід від операційної курсової різниці
	715	Одержані штрафи, пені, неустойки
	716	Відшкодування раніше списаних активів
	717	Дохід від списання кредиторської заборгованості
	718	Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів
719	Інші доходи від операційної діяльності	

Для обліку доходів інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства призначені рахунки 72 "Дохід від участі в капіталі", 73 "Інші фінансові доходи" та 74 "Інші доходи".

5.10.3. Облік витрат за видами діяльності підприємства.

Витрати звітного періоду – це витрати, що визнаються шляхом зменшення активів або шляхом збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок вилучення або розподілу власниками), та умови, що ці витрати можуть

достовірно оцінюватися.

Собівартість готової продукції (робіт, послуг) визначається за вирахуванням із витрат на її виробництво справедливої вартості побічної продукції, що відпускається на сторону, та вартості можливого використання побічної продукції, якщо вона використовується на підприємстві.

Собівартість реалізованої готової продукції (робіт, послуг) складається з:

– виробничої собівартості готової продукції, яка реалізувалася протягом звітного періоду (до виробничої собівартості включаються: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; змінні загальновиробничі витрати та постійні розподілені загальновиробничі витрати; інші прямі витрати);

– нерозподілених постійних загальновиробничих витрат;

– наднормативних виробничих витрат.

Для накопичення інформації про витрати, що входять до складу виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), Планом рахунків передбачено застосування рахунків:

23 "Виробництво", який призначений для узагальнення інформації про витрати на виробництво продукції (робіт, послуг);

91 "Загальновиробничі витрати", який призначено для обліку виробничих накладних витрат на організацію виробництва та управління цехами, дільницями, відділеннями, бригадами та іншими підрозділами основного та допоміжного виробництва, а також витрати на утримання та експлуатацію машин та устаткування.

До адміністративних витрат відносять такі загальногосподарські витрати, які спрямовані на обслуговування та управління підприємством. Для обліку адміністративних витрат призначений рахунок 92 "Адміністративні витрати", по дебету якого відображається накопичення (збільшення) витрат, а по кредиту їх списання. Аналітичний облік адміністративних витрат ведеться у відповідних реєстрах аналітичного обліку за статтями витрат.

Витрати на збут включають такі витрати, що пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг). Для обліку витрат на збут призначений рахунок 93 "Витрати на збут", по дебету якого відображається накопичення (збільшення) витрат, а по кредиту їх списання. Аналітичний облік витрат на збут ведеться у відповідних реєстрах аналітичного обліку за статтями витрат.

До іншої операційної діяльності належить процес вибуття будь-якого активу (основних засобів, малоцінних та швидкозношуваних предметів, матеріальних цінностей, куплених для переробки у виробництві, але не

використаних із різних причин, цінних паперів невласної емісії, нематеріальних активів, коштів в іноземній валюті тощо), крім тих активів, які вибувають (реалізуються, продаються) у результаті основної діяльності (товари, готова продукція тощо). В результаті здійснених операцій у суб'єктів господарювання визнаються доходи та витрати іншої операційної діяльності. Для обліку витрат іншої операційної діяльності призначений рахунок 94 "Інші витрати операційної діяльності".

94 "Інші витрати операційної діяльності"	940	Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю
	941	Витрати на дослідження, розробки
	942	Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти
	943	Собівартість реалізованих виробничих запасів
	944	Сумнівні та безнадійні борги
	945	Втрати від операційної курсової різниці
	946	Втрати від знецінення запасів
	947	Нестачі і втрати від псування цінностей
	948	Визнані штрафи, пені, неустойки
	949	Інші витрати операційної діяльності

Витрати в розрізі елементів витрат групуються за такими видами:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація;
- інші операційні витрати.

Для обліку витрат інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства призначені рахунки 95 "фінансові витрати", 96 "Втрати від участі в капіталі" та 97 "Інші витрати".

5.10.4. Облік фінансових результатів діяльності.

Фінансовий результат діяльності підприємства за поточний звітний період (місяць, квартал або рік) визначається на рахунку 79 "Фінансові результати" після закриття рахунків доходів та витрат.

79 "Фінансові результати"	791	Результат операційної діяльності
	792	Результат фінансових операцій
	793	Результат іншої звичайної діяльності

Аналітичний облік фінансових результатів діяльності підприємства ведеться у відповідних реєстрах аналітичного обліку за субрахунками та іншими ознаками, визначеними підприємством.

5.11. Облік власного капіталу.

Власний капітал – це втілені в чистих активах кошти підприємства, спочатку вкладені його засновниками або учасниками, а також накопичені (зазнані) у процесі діяльності її фінансові результати – прибутки і збитки, отримані (зазнані) за весь час існування підприємства. Відповідно до П(С)БО власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Залежно від джерела формування власний капітал підприємства можна поділити на дві групи:

1. Вкладений капітал – це капітал, сформований за рахунок внесків власників підприємства, а також внаслідок конвертування боргових зобов'язань підприємства в акції або частки (паї).

2. Накопичений капітал – це капітал, сформований внаслідок господарської діяльності підприємства.

Вкладений капітал включає такі елементи:

- *зареєстрований капітал (статутний капітал, пайовий капітал);*
- *додатково вкладений капітал (емісійний дохід, інші внески засновників понад зареєстрований статутний капітал).*

До накопиченого капіталу належать такі елементи:

- *нерозподілений прибуток (непокритий збиток);*
- *резервний капітал;*
- *інший додатковий капітал.*

5.11.1. Облік зареєстрованого та неоплаченого капіталу.

При створенні підприємства формується первинне й основне джерело капіталу – внесок засновників до статутного капіталу. *Статутний капітал* – це стартовий капітал господарського товариства, що необхідний підприємству для здійснення фінансово-господарської діяльності з метою отримання прибутку і що становить основу його власного капіталу. Статутним капіталом визначається частка кожного учасника в управлінні підприємством і гарантується дотримання інтересів його кредиторів.

Статутний капітал державних підприємств формується за рахунок асигнувань із бюджету або внесків державних підприємств. Він є мінімальним розміром майна підприємства, що гарантує інтереси його кредиторів.

Статутний капітал підприємств, заснованих на одноосібній або груповій власності, формується за рахунок особистих внесків громадян, що створили це підприємство. Він дорівнює номінальній вартості часток його учасників. Статутний капітал акціонерних товариств утворюється шляхом розміщення акцій і дорівнює номінальній вартості їх акцій незалежно від сплаченої за них суми.

Внески до статутного капіталу можуть здійснюватися грошовими коштами (зокрема в іноземній валюті) та різними видами майна, яке передається учасниками в рахунок погашення своїх зобов'язань за вкладом.

Пайовий капітал формується з внесків членів добровільних об'єднань, заснованих на кооперативних засадах. Прикладами таких добровільних об'єднань є: споживчі товариства, колективні сільськогосподарські підприємства, житлово-будівельні кооперативи, кредитні союзи та інші організовані товариства.

Для обліку зареєстрованого капіталу призначений рахунок 40 "Зареєстрований капітал". Бухгалтерський облік статутного капіталу, представленого як грошові або майнові внески та акції за їх первісною вартістю, визначеною в установчих документах на дату реєстрації підприємства, ведеться на рахунку 401 "Статутний капітал". За кредитом рахунка 401 "Статутний капітал" відображається збільшення статутного капіталу, за дебетом – його зменшення (вилучення).

Для обліку й узагальнення інформації про суми пайових внесків призначено рахунок 402 "Пайовий капітал". За кредитом рахунка 402 "Пайовий капітал" відображається збільшення пайового капіталу, за дебетом – зменшення.

Бухгалтерський облік іншого зареєстрованого капіталу, оціненого у грошовому виразі в установчих документах на дату реєстрації приватного підприємства, ведеться на рахунку 403 "Інший зареєстрований капітал". За кредитом субрахунку 403 "Інший зареєстрований капітал" відображається формування (збільшення) іншого зареєстрованого капіталу, за дебетом – його зменшення (вилучення).

Внески, які надходять для формування статутного капіталу, зокрема акціонерного товариства, після його оголошення і до реєстрації відповідних змін до установчих документів відображаються на субрахунку 404 "Внески до незареєстрованого статутного капіталу"

За кредитом субрахунку 404 "Внески до незареєстрованого статутного капіталу" відображаються операції із внесення активів у господарське підприємство із моменту оголошення про збільшення статутного капіталу до моменту державної реєстрації статуту, за дебетом – у разі проведення державної реєстрації статуту списання всієї суми на статутний капітал, або у разі якщо підприємству відмовлено у реєстрації статутного капіталу відображаються операції з повернення активів, які надходили як внески .

Неоплачений капітал є регулювальною статтею балансу стосовно статті "Статутний капітал". Багато операцій, пов'язаних зміною величини статутного капіталу, показуються на контрпасивному рахунку 46 "Неоплачений капітал", який є рахунком, що відображає розрахунки із засновниками й учасниками за внесками. За дебетом рахунку 46 "Неоплачений капітал" відображається заборгованість засновників (учасників) господарського товариства за внесками до статутного капіталу підприємства, за кредитом – погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу.

Вилучений капітал – це контрпасивна стаття балансу, що дає уявлення користувачам фінансової звітності про суму коштів, тимчасово вилучених із господарського і фінансового обороту. Вилучення коштів відбувається на користь учасників, що вибувають, але відповідні частини капіталу (частки, акції, паї) числяться до викупу їх новими власниками (учасниками, інвесторами) або анулювання.

Інформація щодо сум викупу власних акцій (часток) у акціонерів з метою їх перепродажу, анулювання (зменшення статутного капіталу) обліковується на рахунку 45 "Вилучений капітал". За дебетом рахунку 45 "Вилучений капітал" відображається фактична собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених господарським товариством у його учасників, за кредитом – вартість анульованих або перепроданих акцій (часток).

5.11.2. Облік резервного капіталу.

Резервний капітал становлять кошти, що утворилися відрахуваннями з прибутку на різні цілі, визначені статутом підприємства, та їх використання в межах чинного законодавства. Резервний капітал є страховим капіталом, призначеним переважно для відшкодування збитків, а також для виплати доходів інвесторам у випадках, якщо отриманого в поточному періоді прибутку не вистачає. Джерелом формування резервного капіталу є нерозподілений прибуток.

Розмір резервного капіталу встановлюється установчими документами, але повинен становити не менше від 25 відсотків статутного капіталу.

Розміри щорічних відрахувань до резервного капіталу передбачаються установчими документами, але не можуть виявлятися меншими 5 відсотків суми чистого прибутку до досягнення розміру, встановленого установчими документами.

Бухгалтерський облік із формування і використання резервного капіталу повинен забезпечувати отримання інформації, необхідної для контролю за дотриманням його верхньої і нижньої межі резервного капіталу. Для виконання даного завдання у системі бухгалтерського обліку використовується рахунок 43 "Резервний капітал". За кредитом рахунка 43 "Резервний капітал" відображається створення резервів, за дебетом – їх використання.

Аналітичний облік резервного капіталу ведеться за його видами та напрямками використання.

5.11.3. Облік нерозподілених прибутків (непокритих збитків).

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) – це прибуток, що залишився після сплати податків і частки, що підлягає виплаті учасникам (дивідендів), або сума втрат, зазнаних підприємством внаслідок ведення всіх видів діяльності в попередніх звітних періодах.

Прибуток, використаний у звітному періоді – це частина нерозподіленого прибутку, спрямованого на цільові виплати і на створення певних резервів.

Для узагальнення інформації про нерозподілений прибуток чи непокритий збиток поточного та минулих років, а також використаного в поточному році прибутку призначено рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)". За кредитом рахунка відображається збільшення прибутку від усіх видів діяльності, за дебетом – збитки та використання прибутку.

44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)"	441	Прибуток нерозподілений
	442	Непокриті збитки
	443	Прибуток, використаний у звітному періоді

Аналітичний облік на рахунка 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)" організовується так, щоб забезпечити користувачів інформацією про напрям використання належних підприємству коштів.

РОЗДІЛ 6. УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК

6.1. Сутність управлінського обліку.

6.1.1. Завдання управлінського обліку в системі менеджменту.

Основними завданнями управлінського обліку є:

- обґрунтування методу і калькулювання витрат;
- використання сучасних методів збору і систематизації інформації для прогнозування, планування (бюджетування) витрат, доходів і результатів діяльності підприємства;
- формування інформації для оцінювання, порівняння, аналізу і контролю витрат і результатів за напрямками діяльності підприємства, місцями виникнення витрат, центрами відповідальності тощо;
- забезпечення якісного і своєчасного збору та подання необхідної інформації для обґрунтованого прийняття стратегічних і поточних управлінських рішень;
- створення інформаційної бази для складання прогнозу про імовірні зміни конкурентоспроможності підприємства чи окремих видів його діяльності або продукції на ринку на основі оцінки альтернативних варіантів розвитку виробництва, інших видів діяльності підприємства та оточуючого підприємницького середовища;
- забезпечення керівництва підприємства інформацією про кінцеві результати діяльності для прийняття управлінських рішень;
- відображення результатів діяльності окремих напрямлень діяльності;
- відображення результатів діяльності структурних підрозділів, якими можуть бути відділи;
- здійснення контролю над витратами, шляхом їхнього обліку по видам та центрам витрат;
- накопичування статистики про доходи та витрати підприємства в конкретному розрізі та виявлення загальних тенденцій;
- здійснення планування та контролю над виконанням бюджету як окремими центрами витрат, так і підприємства в цілому.

6.1.2. Види інформації для цілей прийняття рішень користувачами (історична і прогнозна, фінансова і управлінська інформація).

У процесі управління організацією постійно відбувається обмін інформацією. Керівник повідомляє своїм підлеглим інформацію, необхідну для виконання їх роботи, підлеглі представляють керівникові звіти про виконану роботу. Різні підрозділи організації та окремі працівники

передають один одному різноманітну інформацію, без якої організація не може існувати і функціонувати.

Виділяють наступні види інформації для цілей прийняття рішень користувачами:

- історична інформація – інформація, виражена у фінансових показниках, стосовно конкретного суб'єкта господарювання, отримана на основі облікової системи цього суб'єкта господарювання, про економічні події, які відбувалися у минулих періодах, або про минулі економічні умови чи обставини на певний момент часу;

- прогнозна інформація – інформація, що ґрунтується на припущеннях про події, які можуть відбутися в майбутньому, та про можливі дії суб'єкта господарювання. Ця інформація має суб'єктивний характер, а її підготовка значною мірою ґрунтується на судженнях. Прогнозна фінансова інформація може мати форму прогнозу, перспективної оцінки чи їхнє поєднання, наприклад, прогноз на один рік плюс перспективна оцінка на п'ять років;

- фінансова інформація – це дані про фінансові показники компанії та її інвестиційних програм. До цих інформаційних даних відносяться публічна фінансова звітність підприємства за звітний період та внутрішня фінансова звітність, де зазначається обсяг фінансування інвестицій за рахунок власного, позиченого та залученого капіталу, загальний обсяг витрат (у тому числі за інвестиційною програмою (портфелем), рівень доходності та період окупності проекту;

- управлінська інформація – це сукупність необхідних нових та інших сучасних і репрезентативних даних, які сприятимуть якісному прийняттю управлінських рішень та управлінській діяльності. Інформація відображає стан і зміни стану певної системи.

6.2. Класифікація і аналіз поведінки витрат.

6.2.1. Класифікація витрат для цілей:

- оцінки запасів і визначення фінансового результату (витрати на продукцію і витрати періоду, прямі і непрямі витрати, основні і накладні витрати);

- прийняття управлінських рішень (змінні і постійні витрати, релевантні і нерелевантні витрати, дійсні, альтернативні і диференціальні витрати);

- контролю (контрольовані і неконтрольовані витрати).

Виділяють класифікацію витрат для цілей:

- оцінки запасів і визначення фінансового результату (витрати на продукцію (всі витрати, пов'язані з виробництвом продукції) і витрати періоду (витрати, які не пов'язані з реалізацією конкретної продукції (товарів, робіт, послуг), прямі (витрати, що можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта витрат економічно доцільним шляхом) і непрямі витрати (витрати, пов'язані з виробництвом кількох видів продукції), основні (витрати, які безпосередньо пов'язані з віднесенням на собівартість продукції) і накладні витрати (витрати, які пов'язані з управлінням та обслуговуванням процесу виробництва певної продукції));

- прийняття управлінських рішень (змінні (витрати, величина яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції) і постійні витрати (витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва в короткостроковому періоді), релевантні (це майбутні витрати, які можуть бути змінені внаслідок прийняття рішення) і нерелевантні витрати (витрати, які не залежать від прийняття рішення), дійсні (витрати, які вимагають сплати грошей або витрачання інших активів), альтернативні (витрати на виробництво одного товару, виражений через витрати на виробництво іншого товару) і диференціальні витрати (величина, на яку відрізняються витрати при розгляді двох альтернативних рішень));

- контролю (контрольовані (витрати, які менеджер може безпосередньо контролювати або чинити на них значний вплив) і неконтрольовані витрати (витрати, які не можуть контролюватися суб'єктом управління, оскільки або не належать до сфери його відповідальності чи не залежать від його діяльності)).

6.2.2. Аналіз поведінки витрат. Змінні і постійні витрати, умовно-змінні і умовно-постійні витрати.

Аналіз поведінки витрат є одним із найважливіших аспектів управлінського обліку, оскільки оцінка менеджерами такої інформації дає змогу сформулювати їм уявлення не тільки власне про витрати, але набагато ширше – про запаси, організацію їхнього постачання на підприємство, ефективність використання праці, основних засобів, можливість розширення ринку збуту шляхом надання скидок покупцям до максимально можливого рівня тощо.

Зокрема, в умовах ринку нарощування обсягів реалізації продукції можна забезпечити (за дотримання її високої якості) при поступовому зменшенні реалізаційної ціни. Однак останнє можливе до певної межі. Саме визначення такої межі є одним із важливих завдань в управлінському обліку.

Цю мету називають критичною (“мертвої”) точкою (або точкою беззбитковості) при виробництві певного обсягу реалізованої продукції, тобто такої, де затрати дорівнюють виручці від реалізації, а отже, прибутку чи збитку немає. Таку точку визначають, як правило, за допомогою способів графічного зображення або рівняння чи маржинального доходу.

Визначення точки беззбитковості дає змогу виробити стратегію діяльності підприємства. Тому такий аналіз поведінки витрат має бути прогнозним, а не ретроспективним.

Змінні витрати – витрати, величина яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції. Постійні витрати – витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва в короткостроковому періоді.

До умовно-змінних витрат належать витрати, абсолютна величина яких зростає із збільшенням обсягу випуску продукції і зменшується із його зниженням. До умовно-постійних належать витрати, пов'язані з обслуговуванням і управлінням виробничою діяльністю цехів, а також витрати на забезпечення господарських потреб виробництва.

6.3. Системи калькулювання за методами повних і змінних витрат.

6.3.1. Цілі і сутність калькулювання витрат.

Калькулювання – це обчислення собівартості одиниці продукції, виконаних робіт і послуг, а також заготівельної собівартості матеріальних цінностей та засобів виробництва за елементами витрат.

Калькулювання має суттєве значення в діяльності підприємства й застосовується там, де безпосередньо відбуваються процеси виробництва. Виготовлення будь-якого виду продукції, надання будь-якого виду послуг або виконання робіт не можна розпочинати доти, доки попередньо не буде визначено, на які витрати слід очікувати.

Розрізняють різні види калькуляцій:

1. Планові та нормативні калькуляції є попередніми. Їх розробляють до початку виробництва продукції та використовують під час складання кошторису.

2. Калькуляції, що складаються за даними бухгалтерського обліку, відображають фактичні витрати, називаються звітними. Вони потрібні для контролю за виконанням управлінських (планових) рішень собівартості продукції та для виявлення резервів подальшого зменшення витрат.

3. Фактичні калькуляції складають у період закінчення виробництва продукції. Фактичні калькуляції підлягають співставленню з нормативними

для встановлення розбіжностей між їх показниками та причин таких відхилень. Під час виявлення причин розроблюються заходи щодо зменшення або ліквідації понаднормативних витрат.

Калькуляції складають щомісячно, за квартал і рік за цільовим призначенням.

На великих підприємствах калькуляції розроблюються фахівцями планових та економічних відділів, й одночасно можуть складатися різні їх види. На невеликих підприємствах переважно функції зі складання калькуляцій виконує бухгалтер.

Планові та нормативні калькуляції складаються на всі види продукції, що виготовляються в планованому році.

6.3.2. Калькулювання витрат за методом повних витрат і методом змінних витрат.

В обліку застосовується поняття методу калькулювання витрат за методом повних витрат. Згідно з цим методом до собівартості об'єкта обліку включаються всі витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції, незалежно від їх поділу на постійні й змінні, прямі та непрямі. Тобто метод калькулювання витрат за методом повних витрат дає змогу отримати інформацію про всі витрати підприємства, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції.

Сучасні підходи до калькулювання витрат за методом повних витрат полягають у розподілі всіх витрат виробництва між виготовленою продукцією та вартістю запасів. У зв'язку з цим невиробничі витрати не розподіляють на продукти, а відносять безпосередньо на прибутки і збитки. У короткостроковому періоді калькулювання витрат за методом повних витрат необхідний також для розрахунку фінансового результату, а в деяких випадках – для прийняття рішень відносно цін продукції.

Метод калькулювання витрат за методом змінних витрат (директ-костинг) – метод калькулювання, що передбачає включення до собівартості продукції лише змінних виробничих витрат. У методі калькулювання витрат за методом змінних витрат не тільки операційні витрати (на управління, збут та ін.), а й постійні виробничі витрати розглядають як витрати періоду і списують за рахунок прибутку. До собівартості незавершеного виробництва і готової продукції включають лише змінні виробничі витрати.

Метод калькулювання витрат за методом змінних витрат надає змогу оперативно аналізувати і оцінювати окремі напрями діяльності, забезпечує широкі можливості для менеджменту підприємства у напряму прийняття ефективних управлінських рішень. Спрощується калькулювання собівартості

продукції, а оцінка запасів проводиться відповідно до поточних витрат, необхідних для виконання робіт або виготовлення продукції. Так на основі даного методу можливе проведення аналізу взаємозв'язку обсягу виробництва, собівартості, валової виручки та прибутку.

6.4. Аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності і прибутку (CVP-аналіз).

6.4.1. Мета і методи CVP-аналізу.

Аналіз беззбитковості чи аналіз витрат, відомий також як CVP аналіз, обсягів виробництва і прибутковості підприємства – здійснюється з метою визначення кількості одиниць товару, необхідної для продажу, чи обсягу реалізації послуг, аби окупити всі витрати.

Це метод вивчення взаємозв'язку між витратами і доходами при різному рівні виробництва, і саме тому він надзвичайно корисний на стадії підготовки й аналізу майбутнього проекту, а також на стадії його реалізації. Рівень беззбитковості по прибутку досягається при такому обсязі реалізації, виручки від якого досить для покриття всіх операційних витрат, включаючи амортизацію; рівень беззбитковості по грошовому потоці може бути отриманий, якщо замінити суму зносу основних активів на суму, необхідну для погашення заборгованості.

Для розрахунку точки беззбитковості використовують три методи: графічний, рівняння і маржинального доходу. Графічний метод передбачає побудову графіка «витрати – обсяг – прибуток». Точка беззбитковості на графіку – це точка перетину прямих, побудованих за значеннями валової виручки і сукупних витрат. У точці беззбитковості отримана підприємством виручка дорівнює його сукупним витратам, при цьому прибуток дорівнює нуль. Виручка, що відповідає точці беззбитковості є граничною виручкою. Обсяг виробництва (продажу) у точці беззбитковості є граничним обсягом виробництва (продажу). Для визначення точки беззбитковості застосовують метод рівнянь. Згідно з цим методом для визначення точки беззбитковості формули мають вигляд:

$TБ = ПВ / \overline{Цод} - ЗВ$, де ТБ – точка беззбитковості в натуральному вимірі; ПВ – постійні витрати; Цод – ціна одиниці виробу; ЗВ – середні змінні витрати. Різновидом методу рівнянь є метод маржинального доходу, при якому точка беззбитковості визначається за формулою: $TБ = ПВ_{соб} / МД_{вир} * 100 \%$ де ТБ – точка беззбитковості в грошовому вимірі; ПВ_{соб} – питома вага постійних витрат в собівартості продукції; МД_{вир} – частка маржинального доходу у виручці.

6.4.2. Розрахунок і інтерпретація точки беззбитковості в натуральних одиницях і вартісному вимірі для одного виду продукту (товару, роботи, послуги).

Точка беззбитковості – це один з небагатьох показників, які тим кращі, чим нижче значення вони мають. Але на різних етапах роботи підприємства вона може мати різне значення. При цьому зростання точки беззбитковості не завжди свідчить про погіршення становища суб'єкта господарювання. Так, розширення його діяльності призводить переважно до зростання постійних витрат, що зумовлює вище значення точки беззбитковості. Це означає, що поріг рентабельності підприємства змінюється пропорційно зміні його обсягу діяльності. Отже, здійснювати управління підприємством виключно на основі аналізу точки беззбитковості недоцільно. Проте її визначення має зосередити увагу керівництва на повних витратах та обґрунтувати напрямки їх оптимізації.

Точка беззбитковості при застосуванні методу рівнянь відображається послідовністю розв'язку певного переліку таких рівнянь. Точка беззбитковості у грошових одиницях може бути виведена з рівняння: $ВР = ЗВ + ПВ + П$, де

$ВР$ – виручка від реалізації; $ЗВ$ – змінні витрати; $ПВ$ – постійні витрати; $П$ – прибуток.

Оскільки прибуток у точці беззбитковості дорівнює нулю, то відповідно:

$ТБ = ЗВ + ПВ$, де $ТБ$ – точка беззбитковості;

Виходячи із цього рівняння, можна визначити точку беззбитковості в натуральних одиницях:

$ТБ_{(нат.)} = ТБ_{(грош.)} + Ц_{од.}$, де $ТБ_{(нат.)}$ – точка беззбитковості в натуральних одиницях;

$ТБ_{(грош.)}$ – точка беззбитковості в грошових одиницях; $Ц_{од.}$ – ціна за одиницю.

$(Ц_{од.} * КРП) = (ЗВ_{од.} * КРП) + ПВ$, $(Ц_{од.} * КРП) - (ЗВ_{од.} * КРП) = ПВ$, де $КРП$ – кількість одиниць реалізованої продукції; $ЗВ_{од.}$ – змінні витрати на одиницю. Звідси: $КРП = ПВ / (Ц_{од.} - ЗВ_{од.})$.

Вартісну величину точки беззбитковості можна обчислити за наступною формулою: $ТБ_{(грош.)} = ПВ / (МП_{од.} + Ц_{од.})$. Знаменник цього дробу має назву коефіцієнта маржинального доходу.

6.4.3. Розрахунок і інтерпретація обсягу діяльності в натуральних одиницях і вартісному вимірі для отримання цільового прибутку для одного виду продукту (товару, роботи, послуги).

В основу розрахунку обсягу діяльності в натуральних одиницях і вартісному вимірі для отримання цільового прибутку для одного виду продукту (товару, роботи, послуги) покладено низку припущень: ціна реалізації продукції не залежить від обсягу її продажу; всі витрати підприємства слід розглядати як змінні або постійні; протягом періоду, що аналізується, поведінку витрат та доходів можна описати лінійною функцією (змінні витрати прямо залежать від обсягів діяльності підприємства, а постійні витрати залишаються незмінними).

У найпростішому вигляді залежність цільового прибутку від обсягу діяльності в натуральних одиницях і вартісному вимірі звичайно подають так:

Операційний прибуток = Загальні доходи – Загальні витрати

Обсяг реалізації в одиницях = Обсяг реалізації в гривнях / Ціна продажу одиниці продукції.

Обсяг реалізації в гривнях = (Постійні витрати + Запланований прибуток) / ((Ціна продажу – Змінні витрати) / Ціна продажу)

Обсяг реалізації в гривнях = (Постійні витрати + Запланований прибуток) /

Коефіцієнт маржинального доходу = Маржинальний дохід / Ціна реалізації = (Ціна реалізації – Змінні витрати на одиницю) / Ціна реалізації

Залежність цільового прибутку від обсягу діяльності в натуральних одиницях і вартісному вимірі показує скільки продукції необхідно реалізувати підприємству для отримання запланованої величини прибутку.

Вище зазначена методика дозволяє визначити: до яких меж можна знизити обсяги випуску, яка найнижча межа у ціни, який обсяг продукції і ціни потрібно встановити щоб отримати цільовий прибуток. Отримання таких висновків є не тільки важливою і позитивною характеристикою діяльності підприємства, а також важливим фактором інвестиційної привабливості підприємства.

6.5. Бюджетування на підприємстві.

6.5.1. Сутність бюджетування, його організація на підприємстві.

Бюджетування – це особливий інструмент управління, сутність якого можна визначити як інтегровану систему складання бюджетів, поточного

контролю за їх виконанням, облік відхилень фактичних показників від бюджетних та аналізу причин суттєвих відхилень на основі чого приймаються своєчасні та виважені управлінські рішення покликані забезпечити стійкий фінансовий стан і поступальний розвиток підприємства відповідно до його головної місії та статутних завдань.

Іншими словами головне призначення бюджетування полягає у координації зусиль підприємства на досягнення очікуваного максимального результату шляхом збалансування доходів і витрат.

В основі концепції бюджетування лежить прагнення забезпечити успішне функціонування організації шляхом узгодження поточних планів зі стратегічним; координації та інтеграції поточних планів по різних напрямках бізнесу та підрозділах; створення системи інформаційного забезпечення менеджерів різних рівнів управління в оптимальні строки; створення системи контролю за виконанням фінансових планів.

Запровадження бюджетування на підприємстві дасть змогу:

- своєчасно виявляти найбільш проблемні місця в управлінні підприємства;
- швидко підраховувати економічні наслідки при можливих відхиленнях від наміченого плану;
- вчасно прийняти ефективні і виважені рішення, скоординувати роботу структурних підрозділів і служб на досягнення поставленої мети;
- підвищити якість управління підприємства за рахунок оперативного відстеження відхилень факту від бюджету.

Таким чином можна говорити, що бюджетування це саме той процес, що допоможе підприємству усунути непередбачувані змін, які виникають в процесі його діяльності, скоординувати дій між окремими його ланками для уникнення прийняття неузгоджених рішень.

6.5.2. Види і послідовність складання бюджетів.

Процес складання бюджету називається бюджетним циклом, який складається з таких етапів:

- 1) планування діяльності підприємства в цілому і його структурних підрозділів;
- 2) визначення показників оцінки діяльності;
- 3) обговорення можливих змін в планах, пов'язаних з новою ситуацією;
- 4) коригування планів з урахуванням пропозицій.

Залежно від цілей, завдань, тимчасового періоду і деяких обмежень виділяють різні види бюджетів :

- генеральний бюджет, консолідує всі підбюджети в загальний план, на основі якого здійснюється управління;
  - приватний бюджет, що складається зі статей доходів і витрат і відноситься до певного підрозділу, функції або процесу;
  - довгостроковий і короткостроковий бюджети, що розрізняються по періоду, на який вони складаються;
  - постатейний бюджет, в якому витрати класифікуються за джерелами їх виникнення;
  - бюджет з тимчасовим періодом, в якому передбачається витрата по кожній статті в певний період без можливого перенесення невитрачених коштів на наступний період;
  - гнучкий бюджет, показники якого можуть регулюватися в залежності від рівня ділової активності. Найчастіше дані цього бюджету складають фіксовані суми плюс змінні від ділової активності;
  - статичний бюджет, який розраховують на певний рівень ділової активності;
  - спадкоємний бюджет, в основі якого лежить шаблон, а виправлення відображають зміни поточних процесів;
  - бюджет з нульовим рівнем, який складають без шаблону.
- Загальний бюджет підприємства складається з двох частин; операційного і фінансового бюджетів.

6.5.3. Зміст операційних і фінансових бюджетів і порядок їх складання (бюджет продаж, бюджет виробництва, бюджет використання матеріалів і закупівель, бюджет заробітної плати, бюджет загальновиробничих витрат, бюджет адміністративних і збутових витрат, бюджет руху грошових коштів, бюджет інвестицій).

Операційні бюджети – це сукупність бюджетів витрат і доходів, які забезпечують складання бюджетного звіту про прибуток. До операційних бюджетів відносять бюджети продаж (містять інформацію про запланований обсяг продажу, ціну й очікуваний дохід від продажу кожного виду продукції (товарів, послуг) по видах продукції в натуральному і вартісному вираженні), виробництва (виробнича програма, що визначає номенклатуру та обсяг виробництва продукції в бюджетному періоді), використання матеріалів і закупівель (містить розрахунок кількості і вартості матеріалів, що їх планується використати чи придбати в бюджетному періоді), заробітної плати (відображає витрати на оплату праці, необхідні для виробництва товарів або послуг в бюджетному періоді), загальновиробничих витрат (відображає накладні витрати, що пов'язані з виробництвом продукції або

послуг в бюджетному періоді), адміністративних (відображає очікувані витрати на управління та обслуговування підприємства загалом) і збутових витрат (наведено постійні та змінні витрати, пов'язані зі збутом продукції у бюджетному періоді).

Фінансові бюджети – сукупність бюджетів, що відображають заплановані грошові потоки та фінансовий стан підприємства (бюджет інвестицій, руху грошових коштів).

Бюджет руху грошових коштів – це план руху коштів на поточному рахунку і у касі підприємства, що відбиває всі прогнозовані надходження і витрати коштів у результаті звичайної діяльності підприємства.

Бюджет інвестицій відображає інвестиції, які підприємству необхідно здійснити в майбутньому бюджетному періоді із зазначенням їх розміру та напрямки використання.

6.6. Облік витрат за центрами відповідальності.

6.6.1. Сутність центрів відповідальності.

У рамках системи бюджетування інформація акумулюється і аналізується як підприємства в цілому, так і в розрізі центрів відповідальності. Формування комплексу взаємодії центрів відповідальності здійснюється відповідно до попередньо виробленої стратегії, вимагає всебічного аналізу та перебудови діючої в підприємства та інших структур системи управління, організаційної, виробництв. Це цілеспрямована робота по створенню не просто набору центрів фінансової відповідальності, а по створенню комплексу взаємодіючих (симбіозу) структурних підрозділів.

Центр відповідальності – це частина підприємства, керівник якого особисто відповідає за результати її роботи. При цьому управління витратами відбувається через діяльність людей. Саме люди, які беруть участь в управлінні, мають відповідати за доцільність виникнення тих чи інших видів витрат.

Центри відповідальності характеризуються:

- персоналізацією облікових документів та визначенням меж відповідальності за конкретні статті витрат та надходжень;
- визначенням конкретних статей, що контролюються. Керуючий повинен відповідати лише за ті статті витрат і надходжень, які він може контролювати;
- керівник центру відповідальності повинен не лише надавати звітність за фактичними витратами і результатами, а й складати кошториси на майбутній період.

Центр відповідальності допомагає не тільки виявити загальну суму економії або перевитрат різних ресурсів, але й точно визначити, на якій ділянці і через чию провину допущено перевитрату або кому належить заслуга в досягненні економії, сприяє підвищенню рівня відповідальності керівників підрозділів, одночасно, більшій свободі та ініціативі в прийнятті тих або інших управлінських рішень.

6.6.2. Види центрів відповідальності: центри витрат, центри прибутку і центри інвестицій.

У фінансовій структурі виділяють три типи центрів фінансової відповідальності

- 1) центри витрат;
- 2) центри прибутку;
- 3) центри інвестицій.

Керівник центру відповідальності першого типу контролює витрати, другого – прибуток (витрати і виручку) і четвертого – кошти, які інвестують у структурний підрозділ (витрати, виручку і інвестиції).

Центри відповідальності можуть бути центрами юридичної самостійності (наприклад, залежні і дочірні організації в холдингу) або входити до складу організації на правах структурних підрозділів (будівельно-монтажне управління в будівельному тресті; окремі цехи, дільниці, бригади на заводі). Конкретний перелік центрів відповідальності визначається суб'єктом господарювання самостійно і багато в чому залежить від організаційної структури підприємства.

Центри витрат утворюють ті підрозділи підприємства, які для виконання своїх функціональних обов'язків споживають різні ресурси і таким чином впливають на витрати. Відповідно центри витрат відповідають за їх величину. Прикладом центрів витрат є різні виробничі підрозділи і функціональні служби.

Центри прибутку відповідають перед керівництвом за величину отриманого прибутку. Вони, контролюють і доходну, і видаткову сторону своєї діяльності, але мова йде вже про доходи і витрати не окремого напрямку, а всього підприємства в цілому. Відповідно центром прибутку виступає самостійне підприємство – як відокремлене, так і у складі багаторівневої структури, наприклад холдингу.

Центри інвестицій – це сегменти бізнесу, керівники яких одночасно контролюють доходи, витрати своїх підрозділів, а також ефективність вкладених у них коштів. Прикладом подібних центрів інвестицій можуть

бути великі дочірні компанії промислових холдингів. Головною метою центру інвестицій є максимізація ринкової вартості дочірньої компанії.

6.6.3. Оцінка ефективності результатів діяльності підрозділів за допомогою показників “рентабельність інвестицій” (ROI) і “залишковий дохід”.

Рентабельність інвестицій (ROI) – це популярна метрика прибутковості, яка використовується для оцінки ефективності інвестицій; виражається у відсотках і обчислюється діленням чистого прибутку (або збитку) інвестиції на її початкову вартість або витрати; може бути використана для порівняння між яблуками та яблуками та ранжирування інвестицій у різні проекти або активи; не враховує термін зберігання чи проміжок часу, тому може втратити альтернативні витрати на інвестиції в інше місце.

Рентабельність інвестицій (ROI) обчислюється діленням прибутку, заробленого від інвестиції, на вартість цієї інвестиції.

Менеджери та керівники звертають увагу на рентабельність інвестицій у проєкті чи певній діяльності, оскільки цей показник може розповісти, наскільки успішним буде результат. Часто ROI виражається у відсотках або співвідношенні й може описати і фінансову віддачу, і підвищення ефективності. ROI використовується для обчислення вигоди від інвестування, коли інвестори хочуть дізнатися про потенційну рентабельність інвестицій, перш ніж виділяти будь-які кошти.

Показник “залишкового доходу” є оцінкою справжнього річного прибутку бізнесу, і він різко відрізняється від бухгалтерського прибутку, оскільки при розрахунку показника “залишкового доходу” враховується вартість власного капіталу. Показник “залишкового доходу” є своєрідним індикатором якості управлінських рішень. Постійна позитивна величина показника “залишкового доходу” свідчить про збільшення вартості компанії, тоді як негативна – про її зниження. В основі даних розрахунків закладений принцип перевищення операційного прибутку над вартістю капіталу.

При розрахунку показника “залишкового доходу” враховуються амортизаційні витрати. Хоча амортизаційні витрати не є грошовими витратами, все одно по суті вони є витратами, а тому враховуються при визначенні як чистого прибутку, так і показника “залишкового доходу”.

РОЗДІЛ 7. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

7.1. Основи фінансів підприємств.

7.1.1. Сутність фінансів підприємств.

Фінанси підприємств є однією з основних ланок фінансової системи держави, яка охоплює широке коло грошових відносин, пов'язаних із формуванням і використанням капіталу, доходів, грошових фондів у процесі їх кругообігу.

Фінанси підприємств – це сукупність економічних відносин, що виникають між підприємствами та іншими економічними суб'єктами з приводу формування, розподілу та використання грошових ресурсів у процесі здійснення ними господарської діяльності.

Об'єктом фінансів підприємств є економічні відносини, пов'язані з рухом грошових коштів, формуванням та використанням грошових фондів.

Суб'єктами таких відносин можуть бути, з одного боку, підприємства, з іншого – держава, банківські установи, страхові компанії, інвестиційні компанії, лізингові компанії, аудиторські фірми, інші суб'єкти господарювання та населення.

У процесі відтворення фінанси підприємств як економічна категорія виражають свою сутність через виконання ними певних функцій, зокрема:

- *формування грошових доходів і фондів грошових ресурсів* відбувається під час формування статутного капіталу, у процесі розподілу грошових надходжень від здійснення господарської діяльності;

- *використання грошових доходів і фондів грошових ресурсів підприємств* полягає в розподілі отриманих коштів і доходів підприємства. Завдяки цій функції підприємство здійснює розподіл і перерозподіл грошових коштів, які формуються в процесі виготовлення продукції та її реалізації та формування і використання цільових фондів грошових коштів. Основним об'єктом фінансового розподілу є прибуток підприємства;

- *контрольна функція* полягає у здійсненні контролю за розподілом грошових доходів і фондів грошових ресурсів підприємств, за їх цільовим використанням. Мета контролю – перевірка правильності використання грошових ресурсів підприємства згідно з чинним законодавством та нормативними документами.

Основними чинниками, що впливають на організацію фінансів підприємств, є: форма власності, галузева належність підприємства, напрями діяльності, організаційно-правова форма господарювання, обсяги діяльності.

До основних принципів організації фінансів підприємств належать: плановість; господарський (комерційний) розрахунок; створення фінансових резервів.

Господарський (комерційний) розрахунок передбачає реальну фінансову незалежність підприємств, тобто право самостійно вирішувати, що і як виробляти, кому реалізовувати товари і продукцію, як розподілити отриманий виторг і прибуток, з яких джерел формувати грошові ресурси та як їх використовувати. В основу господарського (комерційного) розрахунку покладено такі принципи господарсько-оперативна самостійність; самоокупність; самофінансування; матеріальна зацікавленість; матеріальна відповідальність; грошовий контроль.

7.1.2. Фінансові ресурси (кошти) підприємств.

Функціонування підприємств, провадження ними виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності неможливе без відповідного обсягу фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси завжди виражають відношення власності (тобто належать або державі, або підприємствам різних форм власності, або населенню), мають певні джерела утворення; їхнє формування і використання завжди має свою правову основу і регламентується законодавчими та нормативними актами. Їх величина, джерела формування і напрями використання залежать від суб'єктів господарювання, характеру їх діяльності, форми власності, ефективності господарської діяльності тощо.

Під фінансовими ресурсами підприємств розуміють кошти, акумульовані у фондах грошових ресурсів (статутний фонд, пайовий капітал, додатковий капітал, резервний капітал), та частину коштів, яка використовується в нефондовій формі (нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування). Це кошти, якими підприємства розпоряджаються на правах власника, їх власний капітал.

Фінансові ресурси підприємств є економічною основою господарської діяльності.

За способом формування фінансові ресурси підприємства поділяються на: ті, що створювались при заснуванні підприємства, тобто за рахунок внесків засновників у статутний фонд; ті, що створені за рахунок власних та прирівняних до них коштів, тобто за рахунок надходжень, доходів і прибутку; ті, що мобілізувались на фінансовому ринку (акції, облігації, цінні папери, кредити, кошти інвесторів); ті, що надійшли в результаті розподілу грошових надходжень (дивіденди, відсотки, доходи на пайові внески, страхові відшкодування, бюджетні субсидії, дотації).

Організаційно-правові форми господарювання впливають на склад джерел фінансових ресурсів підприємства (додаткова емісія акцій, залучення додаткового пайового капіталу).

Залежно від джерел формування та приналежності виокремлюють: власні; позичені і залучені фінансові ресурси.

Власні фінансові ресурси – це вартість капіталу, який належить інвесторам підприємства на правах власності та використовується для формування його фінансових, матеріальних і нематеріальних активів. Вони уособлюють власний капітал, авансований у матеріальні і нематеріальні активи підприємства. Його формування обумовлено потребою забезпечити підприємству фінансову незалежність (автономію), господарсько-оперативну самостійність. Сформоване за рахунок власного капіталу майно (активи) є матеріальним забезпеченням (гарантом) ліквідності боргових зобов'язань. Власний капітал підприємства необхідний для: його державної реєстрації (на стадії створення); фінансування операційної, фінансової та інвестиційної діяльності; забезпечення його інвестиційної привабливості та кредитоспроможності, здатності до розвитку.

Власний капітал підприємства використовують для фінансування придбання основних засобів, інших необоротних та оборотних активів. Власні грошові ресурси можуть формуватися з зовнішніх та внутрішніх джерел.

Для забезпечення фінансової стійкості частка власного капіталу в сукупному капіталі має становити не менше ніж 50%.

За недостатності власного капіталу підприємства використовують позичені та залучені грошові ресурси.

Позичені грошові ресурси включають довгострокові та короткострокові кредити банків та інших кредитних установ.

Складовими *залучених ресурсів* є довгострокові зобов'язання і забезпечення, крім довгострокових банківських кредитів (відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування та ін.); поточні зобов'язання і забезпечення, крім короткострокових банківських кредитів (поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, з оплати праці, зі страхування та ін.); зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Формування в достатніх обсягах та ефективне використання грошових ресурсів підприємства є основою його стабільного функціонування та економічного розвитку.

7.1.3. Сутність фінансової діяльності підприємства.

Фінансова діяльність займає особливе місце в організації та управлінні підприємством. Від неї залежить повнота фінансового забезпечення поточної господарської діяльності та розвитку підприємства, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

Фінансова діяльність – це використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними визначених цілей економічного та соціального розвитку.

Зміст фінансової діяльності підприємства розглядається в широкому та вузькому її значенні. У вузькому значенні її основний зміст полягає у забезпеченні фінансування підприємства. У широкому розумінні фінансова діяльність охоплює весь комплекс завдань, які здійснюють фінансові служби підприємства і пов'язані з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням (обслуговуванням) операційної діяльності підприємств.

Фінансова діяльність підприємства характеризується такими особливостями: *має регулярний характер, тобто здійснюється постійно; форми та обсяги фінансової роботи значною мірою залежать від видів діяльності та організаційно-правових форм господарювання.* Види діяльності підприємства впливають на тривалість операційного циклу, його сезонність, визначають пропорції щодо використання основних складових фінансових ресурсів; *безпосередній зв'язок з фінансовим ринком – ринком грошей і ринком капіталу.*

Для її здійснення на підприємствах створюється фінансова служба (передбачається фінансовий апарат), основні завдання якої полягають у:

- формуванні грошових ресурсів у розмірі, необхідному для забезпечення безперервності господарського процесу;
- забезпеченні грошовими ресурсами розширеного відтворення, розвитку соціальної інфраструктури та матеріального стимулювання;
- пошуку шляхів досягнення зростання прибутку та підвищенні рентабельності підприємства;
- своєчасному виконанні зобов'язань перед партнерами, бюджетом, позабюджетними фондами, банками, працівниками;
- контролі за ефективним використанням грошових ресурсів підприємства;
- пошуку джерел формування грошових ресурсів.

Фінансова робота підприємства характеризується великою різноманітністю виконуваних операцій. Її здійснюють за такими напрямками: *фінансове планування та прогнозування; оперативна фінансова робота;*

аналіз та фінансовий контроль господарської діяльності.

Таким чином, організація фінансової діяльності на підприємствах передбачає забезпечення їх господарської діяльності фінансовими ресурсами, вирішення існуючих фінансових протиріч у фінансових відносинах, здійснення контролю за дотриманням фінансової дисципліни і націлена на подальший розвиток підприємства, досягнення його стратегічних цілей.

7.2. Грошовий оборот, грошові розрахунки підприємств.

7.2.1. Грошовий оборот і система грошових розрахунків підприємства.

Сукупність усіх платежів в економіці формує грошовий оборот.

Грошовий оборот – це процес переміщення грошей між суб'єктами економічних відносин у процесі суспільного відтворення (на стадіях розподілу та обміну).

Рух грошових коштів забезпечується за допомогою грошових розрахунків.

Грошові розрахунки підприємств – це сукупність форм і методів організації руху грошових коштів між ними та іншими економічними суб'єктами.

Грошові розрахунки підприємств пов'язані з:

- закупівлею сировини, матеріалів, виплатою заробітної плати;
- реалізацією продукції (робіт, послуг), тобто відшкодуванням витрат і формуванням доходів;
- сплатою податків і зборів;
- отриманням і погашенням кредитів та сплатою відсотків.

Таке групування пов'язане з різною економічною сутністю названих розрахунків, документообігом, видами й методами фінансового та банківського контролю.

Для здійснення грошових розрахунків підприємству необхідно відкрити в банківських установах рахунки. Суб'єкти підприємницької діяльності та установи банків зобов'язані дотримуватись вимог чинного законодавства щодо відкриття рахунків. За порушення належних вимог суб'єкти підприємницької діяльності та комерційні банки несуть відповідальність.

Для зберігання коштів і здійснення всіх видів банківських операцій суб'єкти підприємницької діяльності відкривають рахунки в банках на власний вибір і за згодою цих банків. Підприємство може відкривати два і більше поточних рахунки у національній валюті та рахунки в іноземній валюті.

Відкриваючи рахунки підприємству, установа банку повідомляє про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка та Національний банк України впродовж трьох робочих днів із дня відкриття рахунка.

Поточні рахунки можуть бути закриті установами банку в таких випадках: за заявою власника рахунка; на підставі рішення вищого органу, який має право ліквідувати або реорганізувати підприємство; на підставі рішення суду або арбітражного суду; в інших випадках, передбачених договором між банком та власником рахунка.

Від правильної організації грошових розрахунків залежать оперативність їх здійснення і фінансовий стан підприємств. Важливе місце в цьому процесі займають запровадження і дотримання єдиних розрахункових правил, які визначаються відповідними нормативними актами.

Грошові розрахунки можуть здійснюватися у безготівковій та готівковій формах.

Зазвичай надають перевагу безготівковим грошовим розрахункам. Це пояснюється тим, що за їх використання досягають значної економії часу та витрат на їх здійснення.

7.2.1.1. Безготівкові розрахунки.

Безготівкові розрахунки передбачають організацію руху коштів між економічними суб'єктами через банківські установи, в яких відкриті рахунки їх учасників. Вони здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок отримувача коштів.

Принципами, згідно з якими здійснюються безготівкові грошові розрахунки є:

зберігання підприємствами грошових коштів в установах банків на договірних засадах;

самостійність вибору підприємством установи банку;

самостійність вибору підприємством форми розрахунків;

самостійність розпорядження підприємства своїми коштами в межах чинного законодавства;

здійснення грошових розрахунків у межах коштів на рахунках підприємства.

Враховуючи різноманіття безготівкових розрахунків, їх класифікують за різними ознаками.

За характером господарських операцій розрізняють:

розрахунки за товарними операціями, пов'язані з купівлею та реалізацією товарів, продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони

становлять переважну частину всього грошового обороту в державі та здійснюються в процесі поточної господарської діяльності підприємств;

розрахунки за нетоварними операціями, пов'язані з фінансовими операціями: з кредитною системою, з бюджетами різних рівнів, зі сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюються після реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообігу коштів підприємства.

Залежно від територіального розміщення підприємств безготівкові розрахунки поділяють на: місцеві, які здійснюються між підприємствами та іншими економічними суб'єктами, якщо їх обслуговує одна установа банку, або коли банки учасників таких розрахунків розміщені в одному населеному пункті; міжміські, які здійснюються між підприємствами та іншими економічними суб'єктами через банки, що розташовані в різних регіонах; міжнародні, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через хоча б один іноземний банк.

Готівкова та безготівкова форми грошових розрахунків між собою тісно пов'язані. Підприємства торгівлі, сфери обслуговування населення, реалізуючи товари, виконуючи замовлення, надаючи послуги, отримують плату за це зазвичай готівкою. Цю готівку вони здають до установ банку. А їхні розрахунки з постачальниками, фінансово-кредитними установами, цільовими фондами переважно здійснюються в безготівковій формі. З іншого боку, одержуючи виторг за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство має отримати в установленому порядку в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних витрат, на господарські потреби. У цьому разі гроші, що надійшли в безготівковій формі, можуть бути отримані в банку готівкою.

7.2.1.2. Готівкові розрахунки.

Готівкові розрахунки – це платежі готівкою підприємств та інших економічних суб'єктів за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) та за іншими операціями.

Готівкову форму розрахунків застосовують для:

розрахунків із працівниками (виплати заробітної плати, грошових компенсацій, премій, дивідендів);

забезпечення поточних господарських потреб (на придбання канцелярських товарів, оплату витрат на відрядження);

розрахунків між підприємствами, які є діловими партнерами (розрахунки за сировину, матеріали, товари, але не більш ніж 10 тис. грн в день), за умови відсутності в них податкової заборгованості;

розрахунків між фізичними особами та підприємствами за товари

(роботи, послуги), але не більш ніж 150 тис. грн в день.

Підприємства зберігають свої грошові кошти в касі. Їх касові операції пов'язані з прийняттям та видачею готівки.

Готівковий виторг, що надійшов до кас підприємств, має здаватися ними до установ банків для зарахування на їх поточні рахунки. Здавання готівкового виторгу здійснюють підприємства у денні та вечірні каси установ банків самостійно або через:

інкасаторів Національного банку чи установ банків;
Державну службу охорони при Міністерстві внутрішніх справ України;
підприємства поштового зв'язку для переказу на поточні рахунки в установах банків.

Здавання готівкового виторгу може здійснюватися на будь-який поточний рахунок підприємства за його вибором.

Отримання готівки з поточного рахунка здійснюється з використанням грошового чека, що є розпорядженням банкові видати уповноваженій особі зазначену у чеку суму готівки.

Усім підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють касові операції з готівкою, встановлюються ліміти залишку готівки в касі.

Ліміт залишку готівки в касі – граничний розмір готівки, що може залишатися в касі підприємства на кінець робочого дня, який встановлює установа банку або самостійно визначає підприємство.

Цей ліміт для кожного підприємства визначається з урахуванням режиму і специфіки роботи підприємства, відстані його від установи банку, розміру касових оборотів, установлених строків і порядку здавання готівки в банк.

7.2.2. Форми безготівкових розрахунків.

Правові основи організації безготівкових розрахунків у господарському обороті регламентуються законодавчими та інструктивними документами. Національний банк України виступає методичним центром з розробки форм і засобів розрахунків у народному господарстві, правил документообігу, організації банківського контролю за проведенням розрахунків.

Організація безготівкових розрахунків передбачає їх здійснення переказом коштів з рахунка покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або заліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції, товарів, робіт, послуг.

Переказ коштів здійснюють з використанням розрахункових документів.

Розрахунковий документ – це відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів.

Підприємства використовують відповідні форми безготівкових розрахунків (залежно від виду розрахункового документа). До них відносять розрахунки з допомогою: платіжного доручення; платіжної вимоги; розрахункового чека; акредитива; векселя; інкасового доручення (розпорядження); пластикової картки.

7.2.2.1. Порядок розрахунків платіжними дорученнями.

Платіжне доручення – це письмове доручення власника рахунка банку, що його обслуговує, перерахувати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок одержувача коштів.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках щодо місцевих, а також міжміських поставань за товари (роботи, послуги). Вони забезпечують максимальне наближення строків отримання товарно-матеріальних цінностей і здійснення платежу, прискорюють оборотність оборотних коштів.

Розрахунки платіжними дорученнями здійснюються також за нетоварними операціями. Це платежі до бюджету, цільових державних фондів, платежі кредитним установам, за банківськими позиками та інші платежі.

Оформлене платіжне доручення здається до обслуговуючого банку не пізніше як впродовж 10 днів з дня його виписки. Банк приймає доручення до оплати (в оплату за товари, послуги, перерахування податків, відсотків, боргів та ін.) лише в тому разі, якщо у платника на рахунку є необхідна сума коштів.

Якщо постачальник (отримувач коштів) не має рахунка в банку або розрахунки між постачальником і покупцем платіжним дорученням неможливі, підприємство може виконати розрахунок гарантованим платіжним дорученням через підприємства зв'язку. Гарантовані платіжні доручення застосовуються у разі переказу коштів на виплату заробітної плати працівникам, що заготовляють сільськогосподарську продукцію в населених пунктах, де відсутні банківські установи.

Перевагою розрахунків платіжними дорученнями є відносно простий і швидкий документооборот, а отже, прискорення руху коштів.

7.2.2.2. Порядок розрахунків платіжними вимогами.

Платіжна вимога-доручення – це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин.

Верхня частина – вимога підприємства-постачальника до покупця сплатити визначену вартість товару, виконаних робіт, наданих послуг. Цю частину платіжної вимоги-доручення заповнює постачальник і скерує покупцеві.

Нижня частина – доручення покупця (платника грошових коштів банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунка на рахунок постачальника (одержувача). Отже, нижню частину платіжної вимоги-доручення заповнює покупець, коли він згоден оплатити вартість продукції (товарів, робіт, послуг), і скерує його у свій банк (банк, який його обслуговує) для переказу акцептованої суми на розрахунковий рахунок постачальника.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями застосовуються переважно в міжміських розрахунках за відвантажені товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги.

***Платіжна вимога** – це розрахунковий документ, що містить вимогу одержувача грошових коштів до їх платника про сплату певної суми коштів через установу банку.*

Випишується платіжна вимога одержувачем коштів, якщо він має рішення суду про беззаперечне стягнення або безакцептне списання певної суми грошових коштів з рахунка платника. При випишуванні у платіжній вимозі заповнюються всі реквізити, а в рядку «Призначення платежу» зазначається, за що і на підставі якого документа стягуються кошти. Виписану платіжну вимогу (перший примірник) підписує керівник та головний бухгалтер підприємства – одержувача грошових коштів, ставиться печатка і з доданою копією рішення суду здається до обслуговуючого банку. Такі платіжні вимоги приймаються банком та оплачуються за наявності коштів на рахунку платника.

7.2.2.3. Використання акредитивної форми розрахунків.

***Акредитив** – договір, що містить зобов'язання банку-емітента за дорученням клієнта або від свого імені виконати платіж особі, на користь якої відкрито цей акредитив (бенефіціару), або доручити іншому банку здійснити цей платіж за умови отримання документів, які зазначені в умовах акредитива.*

Документи постачальника оплачує банк тільки на умовах, передбачених в акредитивній заяві покупця. Акредитивна форма розрахунку гарантує платіж постачальнику.

Акредитив відкривається для розрахунків тільки з одним конкретним постачальником. Його не можна використовувати для розрахунків з іншими постачальниками чи для виплати грошей готівкою.

Використання акредитивної форми розрахунків обумовлюється в угоді між постачальником і покупцем, в якій вказують конкретні умови розрахунків за акредитивом, строк його дії, вид акредитива, спосіб його виконання, банк постачальника і банк покупця.

Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів: покритий і непокритий; відзивний і безвідзивний; підтверджений і непідтверджений.

Покритий – це акредитив, який передбачає попереднє депонування коштів. У цьому разі банк платника (банк-емітент) списує кошти з розрахункового рахунка платника і переказує ці кошти до банку постачальника (банк-виконавець) на окремий балансовий рахунок.

Непокритий – це акредитив, за яким платежі постачальнику гарантує банк платника (банк-емітент). У такому разі платник звертається до свого банку з клопотанням виставити для нього гарантований акредитив. Таке клопотання банк-емітент задовольняє тільки стосовно платоспроможних клієнтів і за умови встановлення між клієнтом і банком, який відкриває акредитив, кореспондентських відносин.

Відзивний – це акредитив, який може бути змінений або анульований банком-емітентом на вимогу покупця без попереднього погодження з постачальником. Але банк-виконавець має оплатити документи, які були виставлені постачальником і прийняті банком, до отримання останнім повідомлення про зміну чи анулювання акредитива.

Безвідзивний – це акредитив, який не можна змінити або анулювати без згоди постачальника, на користь якого було відкрито акредитив.

Підтверджений акредитив містить підтвердження першокласного банку, що рівноцінно додаткової гарантії оплати постачальнику відвантажених товарів.

Непідтверджений акредитив не містить такої гарантії.

Підставою для відкриття акредитива платником є повідомлення постачальника про готовність до відвантаження товару. Для відкриття акредитива платник подає до банку заяву встановленого зразка з необхідними реквізитами.

Закриття акредитива в банку постачальника здійснюється:

за заявою постачальника щодо відмови від подальшого використання акредитива до закінчення терміну його чинності;

після закінчення терміну чинності акредитива;

за заявою покупця про відкликання акредитива повністю або частково.

Для постачальників (отримувачів коштів) акредитивна форма розрахунків надійна, відносно проста і приваблива, оскільки гарантує оплату.

Покупцям розрахунки з використанням акредитива не вигідні, бо на певний час кошти вилучаються з обігу, що погіршує їх фінансове становище, а також вимагає додаткових витрат на відкриття акредитива.

7.2.2.4. Розрахунки з використанням векселів.

Вексельна форма розрахунків – це розрахунки між постачальником (отримувачем коштів), покупцем (платником коштів) з відтермінуванням платежу, які оформлюються векселем.

Вексель – цінний папір, письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику (векселедержателю) вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель (векселедавця), у відповідний строк і у відповідному місці.

Векселі поділяються на: *прості* (просте зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити власнику векселя у вказаний строк визначену суму); *переказні* (письмовий наказ векселедержателя, адресований платнику, сплатити третій особі певну суму грошей у певний термін).

Залежно від виплати доходу за векселями вони бувають *процентні* (доходні) або *дисконтні*.

Дохідність векселя встановлюється залежно від строку його придбання, в залежності від діючих на момент укладання угоди ставок банку.

Дисконтний вексель не передбачає нарахування відсотків. Основними поняттями тут виступають номінальна ціна, тобто зазначена на векселі, і ціна придбання векселя. За *процентним векселем* ці обидві ціни збігаються, а дохід векселедержателя отримує з відсотків, які нараховуються на номінал. *Дисконтний* вексель першим векселедержателем набувається за ціною, яка нижче номінальної. Різниця між номінальною та ціною придбання і становитиме дохід векселедержателя у разі його подальшої передачі.

Облік векселів – це форма кредитування банком підприємства шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним з дисконтом. Купівлею й продажем векселів займаються комерційні банки, заробляючи на таких операціях обліковий відсоток (облікову ставку за векселем).

7.3. Грошові потоки підприємства.

7.3.1. Сутність грошових потоків підприємств.

Грошові потоки підприємств відіграють важливу роль у процесі господарської діяльності. За рахунок грошових надходжень підприємства

мають забезпечувати відшкодування витрат, своєчасне виконання фінансових зобов'язань, здійснення інвестицій та формування прибутку.

Грошові потоки підприємства – сукупність розподілених в часі надходжень і виплат грошових коштів підприємства, що генеруються його господарською діяльністю.

Грошові надходження – це сукупність коштів, які надходять на рахунки в банках чи у касу підприємств за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги), а також за результатами виконання інших господарських операцій.

Грошові виплати формують грошові кошти, що витрачаються з каси чи розрахункових рахунків підприємства за певний період.

Це як правило усі грошові виплати підприємства, зумовлені господарською діяльністю: на придбання товарів, матеріалів, основних засобів, необоротних активів, виплату заробітної плати, сплату податків, сплату відсотків за кредити тощо. Відтік грошових коштів виникає внаслідок покриття операційних, інвестиційних та фінансових витрат, виплат дивідендів, погашення кредитів і позик, обслуговування боргів.

Підприємства можуть отримувати грошові надходження та здійснювати грошові виплати у процесі операційної, фінансової й інвестиційної діяльності.

Операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю.

Основна діяльність підприємств передбачена їх статутом і пов'язана з виробництвом, реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечує основну частку його доходу.

Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів (короткострокових високоліквідних фінансових інвестицій, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості).

7.3.2. Класифікація грошових потоків.

Грошові потоки за напрямками руху поділяють на вхідні або позитивні (грошові надходження) та вихідні або негативні (грошові виплати).

За методом нарахування грошові потоки поділяють на валові й чисті.

Валовий грошовий потік є сукупністю надходжень або виплат грошових коштів в аналізованому періоді часу в розрізі окремих його інтервалів.

Чистий грошовий потік розраховується як різниця між позитивним і негативним грошовими потоками в розглянутому періоді часу в розрізі окремих його інтервалів. Чистий грошовий потік є найважливішим результатом господарської діяльності підприємства, багато в чому визначає його фінансову рівновагу й темпи зростання його ринкової вартості.

КЛАСИФІКАЦІЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ	
За масштабами обслуговування господарського процесу	підприємства в цілому
	з окремих видів господарської діяльності
	окремих структурних підрозділів
	окремої господарської операції
За видами господарської діяльності	з поточної діяльності
	з інвестиційної діяльності
	з фінансової діяльності
За напрямками руху грошових коштів	позитивний
	негативний
За методом визначення обсягу	валовий
	чистий
За рівнем достатності обсягу	надлишковий
	дефіцитний
За методом оцінювання в часі	наявний
	майбутній
За безперервністю формування	регулярний
	дискретний

Рис. 3.1. Класифікація грошових потоків підприємства

Показники надходжень і виплат грошових коштів генеруються у спеціальному документі – *Звіті про рух грошових коштів*, у якому зіставляються джерела і напрями використання коштів протягом звітного періоду.

Звіт про рух грошових потоків складається з трьох блоків; кожний з них відображає специфічні грошові потоки: з операційної діяльності (поточних операцій), інвестиційної та фінансової діяльності (табл. 3.1).

Джерела надходжень і напрями виплат грошових коштів

Джерела надходжень грошових коштів	Напрямки виплат грошових коштів
Операційна діяльність	
Реалізація продукції	Оплата товарів, робіт, послуг
Повернення податків і зборів	Оплата праці
Цільове фінансування	Відрахування на соціальні заходи
Надходження від операційної оренди	Сплата податків
Інші джерела надходжень	Інші напрями виплат
Інвестиційна діяльність	
Реалізація фінансових інвестицій і необоротних активів	Придбання фінансових інвестицій
Отримані відсотки (дивіденди)	Придбання необоротних активів
Надходження від деривативів	Виплати за деривативами
Інші джерела	Інші напрями виплат
Фінансова діяльність	
Надходження від власного капіталу (додаткова емісія акцій/часток)	Викуп власних акцій (паїв)
Отримання позик	Погашення позик
Інші джерела	Сплата відсотків, дивідендів
	Інші напрями виплат

7.3.3. Чисті грошові потоки підприємств від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності: форми розрахунку та напрями використання.

Основним джерелом формування грошових надходжень від операційної діяльності є дохід від реалізації продукції, товарів, виконання робіт, надання послуг. Підприємства мають постійно працювати над зростанням його величини, що вимагає знання чинників, які на неї впливають. Зокрема, величина доходу підприємства залежить від натурального обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та ціни такої реалізації. Відповідно, основними напрямками зростання доходу є оптимізація ціни реалізації та зростання обсягів реалізації.

Тимчасово вільні фінансові ресурси підприємства інвестують з метою отримання в майбутньому грошових надходжень від інвестиційної діяльності.

Залежно від об'єкта вкладення інвестиції виокремлюють:

- *фінансові інвестиції* – це вкладення в цінні папери (акції, облігації) та інші фінансові інструменти.

- *реальні інвестиції* – це вкладення у рухоме та нерухоме майно (землю, будівлі, обладнання та ін.), а також у нематеріальні активи.

Останнім часом важливого значення для успішного функціонування і розвитку підприємств набувають *нематеріальні інвестиції* – інвестиції на підготовку кадрів, дослідження та розробку новітніх технологій, рекламу.

Фінансові інвестиції можуть бути джерелом таких грошових надходжень:

дивідендів за придбаними акціями інших суб'єктів господарювання;
відсотків за борговими зобов'язаннями;
надходжень від участі в капіталі інших суб'єктів господарювання;
коштів, отриманих від продажу акцій або боргових зобов'язань інших підприємств, а також часток у капіталі інших підприємств.

Фінансова діяльність підприємств передбачає збільшення їхнього власного і позикового капіталу шляхом надходження внесків до статутного капіталу від учасників підприємства, коштів від емісії власних акцій, надходження грошових коштів у результаті утворення боргових зобов'язань (позик, векселів, облігацій, а також інших видів короткострокових і довгострокових зобов'язань, не пов'язаних з операційною діяльністю).

Для визначення обсягів грошових потоків в практиці використовують два основних методи: прямий, відносний.

Прямий метод забезпечує отримання даних, що характеризують як валовий, так і чистий грошовий потік підприємства в звітному періоді. Прямий метод дозволяє обчислити чистий грошовий потік з різних видів діяльності підприємства (операційної інвестиційної, фінансової) оперуючи критерієм напряму грошових потоків: вхідний або вихідний. Основна формула розрахунку суми чистого грошового потоку з поточної діяльності прямим методом має наступний вигляд:

$$ЧГП = ВПП - ВНП = РП + ІН - С - ЗП - Р \quad (3.1)$$

де ЧГП – сума чистого грошового потоку з поточної діяльності; ВПП – валовий позитивний грошовий потік; ВНП – валовий негативний грошовий потік; РП – сума грошових коштів, отримана від реалізації продукції; ІН – сума інших надходжень грошових коштів в процесі поточної діяльності; С – сума грошових коштів, перерахована за придбану сировину, матеріали у постачальників; ЗП – сума заробітної плати, виплачена персоналу; П – сума податкових платежів; ЗБ – сума обов'язкових зборів та платежів в позабюджетні фонди; Р – сума решти виплат грошових коштів в процесі поточної діяльності.

Відносний метод спрямований на отримання даних, що характеризують лише чистий грошовий потік підприємства в звітному періоді з окремих видів діяльності та підприємства в цілому. Основна

формула розрахунку чистого грошового потоку відносним методом з поточної діяльності:

$$ЧГП = ЧП + \Delta A \pm \Delta ДЗ \pm \Delta З \pm \Delta КЗ \pm \Delta P \quad (3.2)$$

де ЧП – сума чистого прибутку; ΔA – сума амортизації основних засобів та нематеріальних активів підприємства; $\Delta ДЗ$ – приріст (зменшення) суми дебіторської заборгованості; $\Delta З$ – приріст (зменшення) суми запасів сировини та товарно-матеріальних цінностей; $\Delta КЗ$ – приріст (зменшення) суми кредиторської заборгованості; ΔP – приріст (зменшення) суми резервного та інших страхових фондів.

З інвестиційної та фінансової діяльності обсяг грошового потоку визначається лише прямим методом.

7.3.4. Дисконтування грошових потоків. Ставка дисконтування.

Дисконтування – це процес приведення майбутніх грошових потоків до теперішньої вартості. При цьому основними факторами, які впливають на дисконтовану величину є майбутні грошові потоки та ставка дисконтування.

Для визначення теперішньої вартості використовується формула:

$$PV = FV / (1+r)^n, \quad (3.3)$$

де PV – теперішня вартість грошових потоків; FV – майбутня вартість грошових потоків; r – ставка дисконтування за період; n – кількість періодів.

Ставка дисконтування (r) базується на ринковій ставці відсотка (до вирахування податку), що використовується в операціях з аналогічними активами та зобов'язаннями.

За відсутності ринкової ставки відсотка ставка дисконту базується на ставці відсотка на можливі позики підприємства або розраховується за методом середньозваженої вартості капіталу підприємства. Як правило, ставка дисконтування складається з трьох складових:

- відсоткової ставки на позикові кошти (тої винагорода, яку отримав би кредитор, якби надав у користування на певний строк певну суму коштів);
- відсоткової ставки кредитного ризику (ризик, який враховує кредитор у разі неповернення позиченої суми);
- очікуваної процентної ставки інфляції.

7.4. Формування та розподіл прибутку.

7.4.1. Економічний зміст та види прибутку підприємства.

Прибуток – це перевищення сукупних доходів над сукупними витратами, позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства. Якщо ж витрати перевищують доходи, то виникає збиток – негативний фінансовий результат.

Як економічна категорія прибуток є частиною вартості додаткового продукту, частиною чистого доходу. В умовах ринкової економіки прибуток є:

головною метою підприємницької діяльності;
базою економічного розвитку держави;
критерієм ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств;

основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, які забезпечують розвиток підприємств;

головним джерелом зростання ринкової вартості підприємств;
важливим джерелом фінансування соціальних потреб суспільства;
основним захисним механізмом від загрози банкрутства підприємств.

Прибуток можна розглядати в трьох основних аспектах:

як вираження результату фінансово-господарської діяльності підприємства та винагороду за підприємницький ризик;

як вираження ефективності управління операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю підприємства;

як основне джерело самофінансування підприємства.

За рахунок прибутку відбувається формування в значному обсязі бюджетних ресурсів держави, здійснюється фінансування розширеного відтворення підприємств, матеріальне стимулювання працівників, задоволення інтересів власників підприємства.

Зміст прибутку розкривається у таких його функціях: стимулюючій; розподільчій; оцінній.

Прибуток виникає, коли доходи підприємства перевищують його витрати.

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу

(за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) за звітний період.

Серед видів прибутку виокремлюють: валовий прибуток; прибуток від операційної діяльності; прибуток до оподаткування; чистий прибуток (рис. 4.1).

Математична дія	<i>Дохід від реалізації товарів (робіт, послуг)</i>
(-)	Змінні витрати (Variable Costs)
=	Маржинальний прибуток
(-)	Постійні витрати (без амортизації) (Fixed Costs)
=	<i>Операційний прибуток до сплати процентних витрат, податків та амортизації (ЕВІТДА)</i>
(-)	Амортизація
=	<i>Операційний прибуток до сплати процентних витрат та податків (ЕВІТ)</i>
(-)	Проценти за кредитами
=	<i>Прибуток до оподаткування (ЕВТ)</i>
(-)	Податок на прибуток
=	Чистий прибуток (Net income)

Рис. 4.1. Балансове ув'язування доходів, витрат і прибутку підприємства

7.4.2. Собівартість та її вплив на прибуток

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До *виробничої собівартості продукції* (робіт, послуг) включаються: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) встановлюються підприємством.

До складу *прямих матеріальних витрат* включається вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до

конкретного об'єкта витрат. Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва.

До складу *прямих витрат на оплату праці* включаються заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу *інших прямих витрат* включаються всі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливу вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку.

До складу загальновиробничих витрат включаються:

- витрати на управління виробництвом;
- амортизація основних засобів загальновиробничого призначення;
- амортизація нематеріальних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на вдосконалення технології й організації виробництва;
- витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;
- витрати на обслуговування виробничого процесу;
- витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища;
- інші витрати.

Загальновиробничі витрати поділяються на постійні і змінні.

До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності.

До постійних загальновиробничих витрат відносяться витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності.

Собівартість має прямий вплив на прибуток підприємства від операційної діяльності, таким чином пошук шляхів зниження величини і рівня собівартості є фактором підвищення прибутковості та рентабельності підприємства.

7.4.3. Формування та розподіл прибутку підприємства.

Важливим джерелом формування прибутку підприємства є *чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)*, величина якого характеризує обсяг основної операційної діяльності підприємства та його внесок у створення валового внутрішнього продукту в державі.

Розмір чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) залежить від: кількості, асортименту та якості продукції (товарів, робіт, послуг); рівня реалізаційних цін; якості та споживчих властивостей, термінів реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); попиту та пропозиції на ринку.

За рахунок чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) покривається собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) і формується *валовий прибуток* підприємства, який розраховують за формулою:

$$ВП(З) = ЧД - СВ, \quad (4.1)$$

де $ВП(З)$ – валовий прибуток (збиток) підприємства; $ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); $СВ$ – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Валовий прибуток разом з іншими операційними доходами призначений для покриття операційних витрат, а також формування *фінансового результату від операційної діяльності*, який розраховується за формулою:

$$ОП(З) = ВП - АВ - ВЗ - ІОВ, \quad (4.2)$$

де $ОП(З)$ – прибуток (збиток) від операційної діяльності підприємства; $АВ$ – адміністративні витрати; $ВЗ$ – витрати на збут; $ІОВ$ – інші операційні витрати.

Адміністративні витрати – це загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства. *Витрати на збут* включають витрати на утримання підрозділів, що займаються збутом продукції (товарів, робіт, послуг), на рекламу, доставку продукції (товарів, робіт, послуг) споживачам. До складу *інших операційних витрат* відносять собівартість реалізованих виробничих запасів, сумнівні (безнадійні) борги та втрати від знецінення запасів, втрати від операційних курсових різниць, економічні санкції.

Узагальнюючим показником фінансових результатів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності є *прибуток до оподаткування*, який розраховують за формулою:

$$П(З)О = ОП(З) + ДК + ІФД + ІД - ВК - ФВ - ІВ, \quad (4.3)$$

де $П(З)О$ – прибуток (збиток) до оподаткування; $ДК$ – доходи від участі в капіталі; $ІФД$ – інші фінансові доходи; $ІД$ – інші доходи; $ВК$ – втрати від участі в капіталі; $ФВ$ – фінансові витрати; $ІВ$ – інші витрати.

Чистий прибуток є узагальнюючим показником фінансових результатів підприємства за певний період і розраховується як різниця між величиною прибутку (збитку) до оподаткування та сумою доходів або витрат з податку на прибуток і коригується на суму прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування за формулою:

$$ЧП(З) = П(З)О \pm Д(В)ПП \pm П(З)ПД, \quad (4.4)$$

де $ЧП(З)$ – чистий прибуток (збиток); $Д(В)ПП$ – сума доходів або витрат з податку на прибуток; $П(З)ПД$ – прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування.

Порядок використання прибутку підприємства визначає власник (власники) або уповноважений ним орган відповідно до чинного законодавства України та нормативних документів.

Переважно прибуток, що підлягає розподілу, використовується на:
виплату дивідендів власникам капіталу;
економічний розвиток (фінансування капітальних вкладень та інновацій, поповнення власних оборотних коштів, поповнення резервного капіталу);
соціальні потреби (підготовка і перепідготовка кадрів, матеріальне заохочення, розвиток і утримання соціальної інфраструктури).

Таким чином, прибуток є основним джерелом розвитку підприємства, важливим джерелом формування надходжень до бюджету, що зумовлює необхідність пошуку підприємствами резервів і шляхів його зростання.

7.5. Необоротні активи підприємства.

7.5.1. Економічна сутність і призначення необоротних активів.

Необоротні активи – сукупність майнових цінностей підприємства (матеріальних і нематеріальних), які багаторазово беруть участь у процесі господарської діяльності й переносять на продукцію свою вартість частинами, з метою отримання економічної вигоди (прибутку).

Склад необоротних активів за статтями балансу підприємства:

– *нематеріальні активи* – вартість прав користування природними ресурсами, промисловими зразками, знаками для товарів і послуг, місцем на товарній і фондовій біржі, вартість програмного забезпечення обчислювальної техніки, об'єктів промислової та інтелектуальної власності,

ноу-хау, гудвілу, прав користування будинками, спорудами, внесених вкладів у статутний фонд, а також придбаних у процесі діяльності підприємства, вартість прав на здійснення окремих видів діяльності й оренду будівель (споруд, помешкань);

– *незавершене будівництво* – вартість незавершеного будівництва (включаючи устаткування для монтажу), що здійснюється для власних потреб підприємства, а також авансові платежі для фінансування такого будівництва;

– *основні засоби* – вартість власних і одержаних на умовах фінансового лізингу об'єктів і орендованих цілісних майнових комплексів, що належать до складу основних засобів згідно з відповідними положеннями (стандартами). У цій статті також наводиться вартість інших необоротних матеріальних активів;

– *довгострокові фінансові інвестиції* – фінансові інвестиції на період понад один рік, а також усі інвестиції, що не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. У цій статті виокремлюють фінансові інвестиції, які згідно з відповідними положеннями (стандартами) обліковують методом участі в капіталі;

– *довгострокова дебіторська заборгованість*, яка включає заборгованість фізичних і юридичних осіб, що не виникає в процесі нормального операційного циклу і буде погашена після 12 місяців від дати балансу;

– *відстрочені податкові активи* – сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах внаслідок тимчасової різниці між обліковою і податковою базами оцінки;

– *інші необоротні активи* – наводяться суми необоротних активів, що не можуть бути включені до наведених вище статей.

За характером обслуговування окремих видів діяльності підприємства виділяють необоротні активи, які обслуговують: *операційну (поточну) діяльність* (операційні або виробничі необоротні активи), *інвестиційну (довгострокову) діяльність* (інвестиційні необоротні активи); *фінансову діяльність* (фінансові необоротні активи, довгострокові фінансові вкладення), а також необоротні активи, що задовольняють *соціальні потреби персоналу* (невиробничі необоротні активи).

За їхньою роллю у виробничому процесі необоротні активи поділяють на активні і пасивні.

7.5.2. Основні засоби підприємства, їх сутність і характеристика.

Згідно з НП(С)БО 7 *основні засоби* – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Основні засоби мають схильність до зносу, переносячи, у такий спосіб, свою вартість на виготовлену продукцію, реалізовані товари, виконані роботи чи надані послуги.

За функціональним призначенням основні засоби підприємства поділяють на виробничі та невиробничі.

Водночас виробничі основні засоби за характером участі у виробничому процесі та їх використанням поділяються на пасивні й активні.

Невиробничі основні засоби не беруть участі в господарському процесі, не переносять своєї вартості на вироблену продукцію чи на витрати діяльності і включають житлові будинки та інші об'єкти соціально-культурного й побутового призначення.

За використанням основні засоби поділяються на: діючі; недіючі; запасні; здані в оренду.

За ознакою належності розрізняють: власні, орендовані та безкоштовно надані. Переважна більшість підприємств використовує основні засоби на правах власності або намагається таке право набути.

Для здійснення бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються за такими групами: основні засоби та інші необоротні матеріальні активи.

Основні засоби функціонують, плануються й обліковуються в натуральній і вартісній (грошовій) оцінках. Вартісна грошова оцінка включає первісну, залишкову, ліквідаційну та переоцінену вартості.

Первісна, або історична, вартість основних засобів – це фактична вартість їх придбання або фактичні витрати на створення певних основних засобів (наприклад, витрати на будівництво виробничих будівель, споруд).

Переоцінена вартість – це вартість основних засобів після їх переоцінювання з урахуванням його фізичного і морального зносу та сучасних способів виробництва, інфляційних процесів, динаміки цін.

Залишкова вартість – це вартість основного засобу, одержана як результат різниці його первісної (переоціненої) вартості і суми зносу – нарахованої амортизації з початку корисного використання основного засобу.

Ліквідаційна вартість – це сума коштів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) основного засобу після закінчення строку

його корисного використання за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією) цього засобу. Під *строком корисного використання* основного засобу розуміють такий очікуваний період часу, впродовж якого він використовуватиметься підприємством з метою одержання певної економічної вигоди.

7.5.3. Знос і амортизація основних засобів.

У процесі використання вартість основних засобів підприємства поступово знижується в результаті фізичного чи морального зносу.

Фізичний знос виявляється в постійній втраті техніко-економічних властивостей і, отже, у втраті споживчої вартості, що із використанням основних засобів переноситься на готовий продукт.

Моральний знос – це передчасне, до закінчення нормативного терміну фізичного зносу, зменшення вартості основних засобів унаслідок скорочення суспільно необхідних витрат праці на їхнє відтворення, а також унаслідок створення нових, більш прогресивних і економічно ефективних в експлуатації активів.

У зв'язку зі схильністю основних засобів до зносу в процесі використання перед підприємством виникає необхідність їх відтворення. У сучасних умовах найбільш доступним і стабільним джерелом формування інвестиційних ресурсів на відтворення основних засобів є амортизаційні відрахування.

Згідно з НП(С)БО 7 “Основні засоби”, *амортизація* – це систематичний розподіл вартості основних засобів, яка амортизується, впродовж строку їх корисного використання. *Знос основних засобів* – це накопичена сума амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання.

Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням методів, визначених НП(С)БО 7 “Основні засоби”.

Під час використання *прямолінійного методу* річна сума амортизації визначається за формулою:

$$A = \frac{ПВ - ЛВ}{T}, \quad (6.1)$$

де *ПВ* – первісна вартість основних засобів; *ЛВ* – ліквідаційна вартість основних засобів; *T* – термін корисного використання основних засобів.

За *методом зменшення залишкової вартості* річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації.

Річна норма амортизації (HA) розраховується за формулою:

$$HA = \left(1 - \sqrt[t]{\frac{ЛВ}{ПВ}} \right). \quad (6.2)$$

За *прискореного зменшення залишкової вартості* річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється за прямолінійним методом (формула 6.1), і подвоюється.

Згідно з *кумулятивним методом* річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання.

Використовуючи *виробничий метод*, місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу виробленої продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), яку підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

7.5.4. Нематеріальні активи: поняття та класифікація.

Нематеріальні активи – це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані та утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більш як один рік для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи для надання в оренду іншим суб'єктам ринку.

Нематеріальні активи використовуються в діяльності підприємства та приносять підприємству матеріальні вигоди. Виділяють три групи нематеріальних активів.

До *об'єктів права користування природними ресурсами* відносять право користування надрами, в тому числі право на розробку корисних копалин, право на користування іншими ресурсами природного середовища, водними, біологічними чи іншими, право користування геологічною та іншою інформацією про природне середовище, яка міститься у звітах, картах та інших матеріалах.

До *об'єктів права користування майном* відносять право користування земельною ділянкою (в тому числі за договором оренди або емфітевзису), право користування будівлею чи приміщенням (право оренди будівлі чи

приміщення).

До об'єктів права інтелектуальної власності належать:

- права на знаки для товарів та послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові назви);

- права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, ноу-хау);

- авторські та суміжні з ними права (право на літературні та музичні твори, програмне забезпечення).

Класифікація нематеріальних активів здійснюється за такими ознаками: корисність використання, ступінь ідентифікації, ступінь правової захищеності, ступінь відчуження, шляхи надходження тощо.

Серед об'єктів інтелектуальної власності центральне місце належить промисловій власності, до складу якої входить винахід, корисна модель, промисловий зразок, товарні знаки і знаки обслуговування, зазначення походження товару, фірмове найменування, топологія інтегральних мікросхем.

До об'єктів інтелектуальної власності належать права на об'єкти авторського права і суміжних прав.

Авторські права – це особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва.

Суміжні права – це права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення.

Специфічні об'єкти інтелектуальної власності, до яких належать «ноу-хау», раціоналізаторські пропозиції, гудвіл, що є власністю підприємства, не мають спеціального правового захисту, чим і обумовлене їх об'єднання в дану групу. Порядок їх захисту визначається керівництвом підприємства. За розголошення інформації про «ноу-хау» та комерційні таємниці передбачена адміністративна або кримінальна відповідальність.

Гудвіл – специфічний нематеріальний актив підприємства, який відображає вартість його ділової репутації. Гудвіл в кількісному грошовому виразі оцінити достатньо важко, а особливо гудвіл компанії, яка неперервно здійснює свою діяльність на ринку і не змінює власників.

7.5.5. Амортизація нематеріальних активів.

Об'єктом амортизації нематеріальних активів у бухгалтерському обліку є первісна (переоцінена) вартість об'єкта за вирахуванням його ліквідаційної вартості. Нарахування амортизації нематеріальних активів (крім прав постійного користування земельною ділянкою) здійснюється протягом строку їх корисного використання, який встановлюється підприємством при

визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс). До нематеріальних активів з невизначеним строком корисного використання належать ті, щодо яких підприємством не визначено обмеження строку, протягом якого очікується збільшення грошових коштів (чи їх еквівалентів) від їхнього використання. Таким чином:

- право постійного користування земельною ділянкою не підлягає амортизації;

- нематеріальні активи з невизначеним строком корисного використання також не підлягають амортизації.

При визначенні строку корисного використання об'єкта нематеріальних активів враховують: строки корисного використання подібних активів; моральний знос, що передбачається; правові або інші подібні обмеження щодо строків його використання; очікуваний спосіб використання; залежність строку корисного використання від строку корисного використання інших активів підприємства.

Для нарахування амортизації нематеріальних активів підприємство може застосовувати строки їх корисного використання, встановлені податковим законодавством, за яким строк дії права користування нематеріальними активами визначається платником податку самостійно, але не може становити менше двох та більше 10 років.

7.5.6. Методи оцінювання інвестицій.

Оцінювання ефективності інвестицій є одним з найбільш важливих етапів в процесі інвестування капіталу (фінансових ресурсів) в об'єкти необоротних активів. В процесі здійснення реального інвестування необхідно враховувати наступні принципи (рис. 6.1).

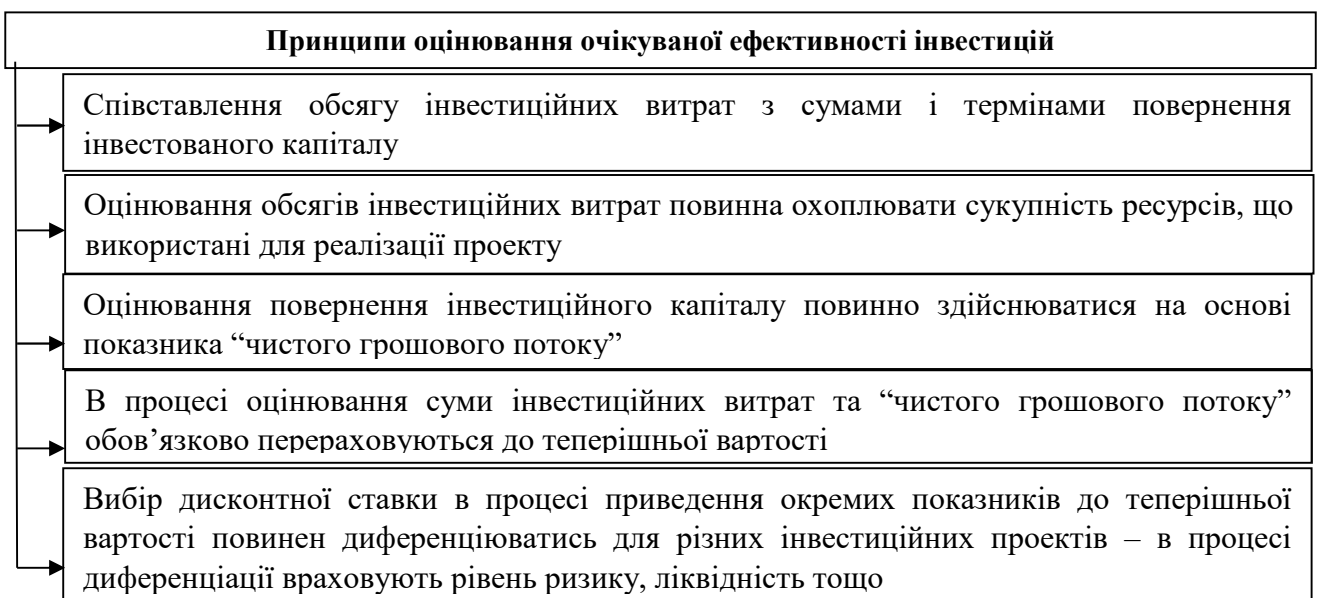

Рис. 6.1. Принципи оцінювання очікуваної ефективності інвестицій

Ефективність інвестованого капіталу, оцінюється шляхом порівняння грошового потоку (cash flow), який формується в процесі експлуатації інвестиційного проекту і початкової інвестиції.

Залежно від основних принципів оцінювання ефективності інвестиційних проектів використовується ряд методів, зокрема:

1. Метод розрахунку чистої теперішньої вартості (NPV).

Чиста теперішня вартість (NVP) – різниця між перерахованою до теперішньої вартості (шляхом дисконтування) сумою чистого доходу з інвестицій та сумою інвестиційних витрат.

$$ЧТВ = ІД - ІВ \quad (6.1)$$

$$ІД = \frac{ІД_1}{(1+r)^1} + \frac{ІД}{(1+r)^2} + \dots + \frac{ІД_n}{(1+r)^n} = \sqrt[n]{\frac{ІД_n}{(1+r)^n}} \quad (6.2)$$

$$ІВ = \sqrt[n]{\frac{ІВ_n}{(1+r)^n}} \quad (6.3)$$

де *ЧТВ* – чиста теперішня вартість (NVP); *ІД₁*, *ІД₂*, *ІД_n* – інвестиційні доходи першого, другого, n-років; *ІВ_n* – інвестиційні витрати; *r* – ефективна відсоткова ставка за період n; n – кількість років.

У випадку: якщо $NPV > 0$, інвестиційний проект слід приймати до реалізації; якщо $NPV < 0$, проект слід відхилити.

2. Метод визначення індексу рентабельності інвестицій (ІР)

Індекс рентабельності розраховується як відношення суми чистого доходу з інвестиційного проекту до інвестиційних витрат

$$ІР = \frac{ЧТВ}{ІВ} \quad (6.4)$$

де *ІР* – індекс рентабельності.

У випадку: якщо $ІР > 1$, то проект прибутковий, його варто прийняти; якщо $ІР < 1$, то проект збитковий, його варто відхилити; якщо $ІР = 1$, то прибутковість інвестицій точно відповідає нормативу рентабельності.

3. Метод визначення дисконтованого періоду (терміну) окупності (ПО).

Період окупності – найбільш розповсюджений показник оцінювання ефективності інвестицій.

$$ПО = \frac{ІВ}{ІД_{сер}} = \frac{ІВ}{П+A} \quad (6.5)$$

де *П* – прибуток; *A* – амортизація; *ІД_{сер}* – середня сума чистого грошового потоку.

$$D_{сер} = \frac{\sum_{n=1}^n D_n}{n} \quad (6.6)$$

4. Метод визначення внутрішньої норми прибутковості інвестицій (IRR) **Внутрішня норма доходу** (IRR) характеризує рівень дохідності конкретного інвестиційного проєкту, вираженого дисконтною ставкою, згідно з якою майбутня вартість чистого грошового потоку приводиться до теперішньої вартості інвестиційних коштів.

$$IRR = \sqrt[n]{\frac{ЧГВ}{ІВ} - 1} \quad (6.7)$$

7.5.7. Види довгострокових фінансових інвестицій.

Об'єктами довгострокового фінансового інвестування можуть бути:

- пайові цінні папери, які засвідчують право власності (акції, інвестиційні сертифікати);
- боргові цінні папери, які засвідчують відносини позички (облігації, ощадні сертифікати, векселі);
- вкладення в статутні фонди інших підприємств.

До пайових цінних паперів належать акції і інвестиційні сертифікати.

Акція – це іменний цінний папір, що засвідчує участь у статутному фонді акціонерного товариства; дає право на участь в управлінні товариством; право на отримання частки прибутку у вигляді дивідендів; право на участь у розподілі майна під час ліквідації акціонерного товариства, а також немайнові права.

Інвестиційний сертифікат – пайовий цінний папір, емісія якого здійснюється компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності на частку в пайовому інвестиційному фонді, може надавати його власнику право на отримання доходу у вигляді дивідендів.

Борговими є облігації, векселі, ощадні сертифікати.

Облігація – це борговий цінний папір, що засвідчує внесення її першим власником коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера у передбачений термін з виплатою визначеного доходу.

Вексель – борговий цінний папір, що дає право його власнику (векселедержателю) вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель (векседавець), у відповідний строк і у відповідному місці.

Ощадний (депозитний) сертифікат – борговий цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого терміну суми вкладу і відсотків за ним.

На балансі підприємства довгострокові фінансові інвестиції обліковують за статтею *Довгострокові фінансові інвестиції*, які обліковуються за методом участі в капіталі, у складі яких:

1) інвестиції в асоційовані підприємства (асоційоване підприємство – це суб'єкт господарювання, який не є корпорацією, наприклад, партнерство, на який інвестор має суттєвий вплив). *Асоційовані підприємства (господарські організації)* – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною;

2) вкладення у дочірні підприємства (які перебувають під контролем материнської (холдингової) компанії). Такий контроль передбачає вирішальний вплив на фінансову, господарську, комерційну політику з метою одержання від цього вигод. *Дочірнє підприємство* – підприємство, єдиним засновником якого є інше підприємство (підприємство, залежне від іншого);

3) вкладення в спільну діяльність (спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників (договір про спільну діяльність). За договором *простого товариства* сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети. Вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), в тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки. *За договором про спільну діяльність* сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Порядок відшкодування витрат і збитків, пов'язаних із спільною діяльністю учасників, визначається за домовленістю між ними. Прибуток, одержаний учасниками договору простого товариства в результаті їх спільної діяльності, розподіляється пропорційно вартості вкладів учасників у спільне майно, якщо інше не встановлено договором простого товариства або іншою домовленістю учасників.

7.6. Оборотні активи підприємств.

7.6.1. Сутність оборотних активів у господарській діяльності підприємств.

Оборотні активи – сукупність майнових цінностей підприємства, що обслуговують поточну виробничо-комерційну (операційну) діяльність і повністю споживаються протягом одного виробничо-комерційного циклу.

Оборотні виробничі активи й оборотні активи у сфері обігу в сукупності становлять оборотні активи (засоби) підприємства (рис. 7.1).

Рис. 7.1. Склад оборотних активів підприємства за сферою функціонування

У Балансі (Звіті про фінансовий стан) склад оборотних активів підприємства відображається в II розділі активу балансу «Оборотні активи» за такими статтями:

Запаси відображають загальну вартість активів, які визнаються запасами згідно з НП(С)БО 9 “Запаси”, зокрема які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

Поточні біологічні активи – це вартість поточних біологічних активів тваринництва (дорослі тварини на відгодівлі та в нагулі, птиця, звірі, кролики, дорослі тварини, вибракувані з основного стада для реалізації,

молодняк тварин на вирощуванні та відгодівлі) в оцінці за справедливою або первісною вартістю, а також рослинництва (зернові, технічні, овочеві та інші культури) в оцінці за справедливою вартістю.

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги охоплює заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи або послуги (крім заборгованості, яка забезпечена векселем, якщо така інформація наводиться в окремій статті).

Дебіторська заборгованість за розрахунками включає:

1) дебіторську заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплату за податками, зборами та іншими платежами до бюджету;

2) дебіторську заборгованість за виданими авансами – це сума авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних платежів;

3) дебіторську заборгованість з нарахованих доходів – це сума нарахованих дивідендів, процентів, роялті, що підлягають надходженню;

4) дебіторську заборгованість із внутрішніх розрахунків, яку характеризує заборгованість пов'язаних сторін, та дебіторську заборгованість із внутрішньовідомчих розрахунків.

Інша поточна дебіторська заборгованість відображає заборгованість дебіторів, яка не відображена в окремих статтях щодо розкриття інформації про дебіторську заборгованість або яка не може бути включена до інших статей дебіторської заборгованості та яка відображається у складі оборотних активів.

Поточні фінансові інвестиції включають фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів).

Грошові кошти та їх еквіваленти включають кошти в касі, на поточних та інших рахунках у банках, які можуть бути використані для поточних операцій, а також еквіваленти грошових коштів.

Витрати майбутніх періодів відображають витрати, що виникли упродовж поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів.

Інші оборотні активи включають суми оборотних активів, для відображення яких за ознаками суттєвості не можна було виділити окрему статтю або які не можуть бути включені до наведених вище статей розділу «Оборотні активи».

7.6.2. Класифікація оборотних активів.

Різні види оборотних активів беруть участь у виробничому або фінансовому циклі підприємства.

Оборотні активи, які обслуговують виробничий цикл підприємства (оборотні виробничі активи), охоплюють необхідні для виконання виробничої програми: запаси сировини, основних матеріалів; куповані напівфабрикати; допоміжні матеріали; паливо, запасні частини для ремонту; малоцінні та швидкозношувані предмети; незавершене виробництво.

Оборотні активи, які обслуговують фінансовий цикл підприємства (оборотні активи у сфері обігу), хоча і не беруть безпосередньо участі у виробничому процесі, є необхідним елементом для забезпечення єдності виробництва і обігу та складаються із: запасів готової продукції та товарів на складі підприємства; дебіторської заборгованості, векселів одержаних; поточних фінансових інвестицій; залишку грошових коштів на рахунках в банку і касі підприємства.

За принципами організації і планування оборотні активи поділяються на нормовані (планові) та ненормовані.

Нормовані (планові) оборотні активи необхідні для безперервної роботи організацій і підприємств та виконання запланованих обсягів господарської діяльності. Це товарно-матеріальні цінності (запаси сировини, матеріалів, купованих напівфабрикатів, палива, запасних частин незавершеного виробництва, готової продукції, товарів, тари, малоцінних і швидкозношуваних предметів), кошти в розрахунках за товари і послуги, строк сплати яких не настав.

Ненормовані оборотні активи – це дебіторська заборгованість за нетоварними операціями, поточні фінансові інвестиції. Величина кожного з елементів ненормованих оборотних активів нестала, тому вона не нормується.

У своєму русі в процесі здійснення підприємством операційної діяльності оборотні активи проходять послідовно три стадії кругообороту, забезпечуючи створення нової вартості, що відбувається за такою схемою:

$$G - T \dots V \dots T' - G' \quad (7.1)$$

де G – кошти, що авансуються; T – засоби виробництва і предмети праці (товар); V – виробництво; T' – готова продукція (товар); G' – кошти, отримані від реалізації створеної продукції.

Рух оборотних активів підприємства опосередковують його оборотні кошти.

Оборотні кошти (оборотний капітал) – це вартість, яку авансує підприємство на створення оборотних виробничих активів та оборотних активів у сфері обігу і забезпечує їх безперервний кругооборот.

За джерелами формування оборотні кошти підприємств поділяють на: власні та прирівняні до власних; позичені; залучені.

Власні оборотні кошти – це частина власного та притриманого до нього капіталу, спрямована на фінансування оборотних активів підприємства, що забезпечує майнову й оперативну самостійність, фінансову стійкість підприємства. Величина власних оборотних коштів розраховується як різниця між сумою оборотних активів та поточних зобов'язань.

Позичені кошти включають короткострокові кредити банку та інших кредитних установ.

До залучених оборотних коштів належать кошти інших кредиторів (короткострокового залученого капіталу). Вони можуть формуватися за рахунок таких видів зобов'язань: поточні зобов'язання із внутрішніх розрахунків; поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями (крім заборгованості за банківськими кредитами); векселі видані; кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом; поточні зобов'язання за розрахунками зі страхування; поточні зобов'язання за розрахунками з оплати праці; поточні зобов'язання за одержаними авансами; поточні зобов'язання за розрахунками з учасниками;

7.6.3. Сутність та порядок визначення тривалості виробничого, операційного та фінансового циклу підприємства.

Управління оборотними активами пов'язане з конкретними особливостями формування його операційного циклу або кругообігу.

Операційний цикл – період повного обороту всієї суми оборотних активів, в процесі якого відбувається зміна окремих його видів.

Основною характеристикою операційного циклу підприємства, яка визначає обсяг, структуру та ефективність використання оборотних активів, є його тривалість. Вона включає період часу з моменту використання грошових коштів на придбання запасів до надходження грошей від дебіторів за реалізовану продукцію.

Основна формула визначення тривалості операційного циклу:

$$T_{OЦ} = O_{Г} + O_{ЗС} + O_{ГП} + O_{Д} \quad (7.5)$$

де $T_{OЦ}$ – тривалість операційного циклу; $O_{Г}$ – тривалість обороту грошових коштів; $O_{ЗС}$ – тривалість обороту запасів сировини та матеріалів; $O_{ГП}$ – тривалість обороту запасів готової продукції; $O_{Д}$ – тривалість обороту дебіторської заборгованості.

Тривалість обороту (O) обчислюється в днях і характеризується періодом, за який оборотні активи підприємства здійснюють один оборот, тобто проходять всі стадії кругообороту на підприємстві.

В процесі управління оборотними активами в рамках операційного циклу виділяють дві основні його складові:

Виробничий цикл – період повного обороту матеріальних елементів оборотних активів, які використовуються для обслуговування виробничого процесу. Його тривалість визначається ($T_{ВЦ}$):

$$T_{ВЦ} = O_{ЗС} + O_{НВ} + O_{ГП} \quad (7.6)$$

де $O_{НВ}$ – тривалість обороту середнього обсягу незавершеного виробництва.

Фінансовий цикл – період повного обороту грошових коштів, інвестованих в оборотні активи, починаючи з моменту погашення кредиторської заборгованості за сировину і закінчуючи інкасацією дебіторської заборгованості. Його тривалість визначається ($T_{ФЦ}$):

$$T_{ФЦ} = T_{ВЦ} + O_{Д} - O_{К} \quad (7.7)$$

де $O_{К}$ – тривалість обороту кредиторської заборгованості.

Оборотність оборотних коштів обчислюється за планом і фактично. Порівнюючи фактичний час обертання з плановим, визначають прискорення або сповільнення оборотності як щодо всіх нормованих оборотних коштів, так і щодо окремих їхніх статей.

Унаслідок прискорення оборотності оборотних коштів із обороту вивільняється частина коштів, що обчислюється множенням фактичного одноденного обсягу реалізації продукції на дні прискорення оборотності оборотних коштів. Це вивільнення може бути абсолютним і відносним.

7.7. Капітал підприємства та його формування.

7.7.1. Капітал як базова категорія фінансів підприємств (власний, залучений та позиковий капітал).

Капітал – це загальна вартість засобів в грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, які інвестовані в формування активів підприємства.

Економічна суть капіталу в системі фінансового управління проявляється в таких його характеристиках: капітал підприємства є основним фактором виробництва; капітал є основним джерелом формування доходу власників; капітал є основним критерієм визначення ринкової вартості підприємства; динаміка капіталу – один з визначальних показників рівня ефективності здійснення і управління господарською діяльністю підприємства.

Відповідно, залежно від джерел формування та приналежності

виокремлюють: власний; позиковий і залучений капітал.

Згідно з бухгалтерським підходом, відображеним в П(с)БО, **власний капітал** – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Власний капітал підприємства необхідний для: його державної реєстрації (на стадії створення); фінансування операційної, фінансової та інвестиційної діяльності; забезпечення його інвестиційної привабливості та кредитоспроможності, здатності до розвитку.

Залежно від джерел формування власний капітал поділяють на: *вкладений і нагромаджений капітал*.

Порядок облікового відображення операцій зі складовими власного капіталу визначається фінансовою політикою підприємства, що втілюється в рішеннях власників про створення різноманітних фондів розвитку, напрямів розподілу прибутку, операцій із власними акціями тощо.

У пасиві Балансу (Звіту про фінансовий стан) наведено складові власного капіталу підприємства, а саме:

зареєстрований (пайовий) капітал, який формується із внесків засновників, учасників, пайовиків та коштів, отриманих від випуску акцій, в частині їх номінальної вартості.;

капітал у дооцінках, який характеризує суму дооцінки необоротних активів підприємства;

додатковий капітал, джерелами формування якого є емісійний дохід від розміщення акцій у сумі, що перевищує їхню номінальну вартість, а також додаткові внески учасників;

резервний капітал, який є сумою резервів, сформованих за рахунок чистого прибутку в розмірах, установлених засновницькими документами підприємства та нормативними актами;

нерозподілений прибуток (непокритий збиток), який є частиною чистого прибутку підприємства, що залишається у його розпорядженні після виплати дивідендів та здійснення відрахувань до резервного капіталу;

неоплачений капітал, який є сумою заборгованості власників за внесками до статутного капіталу;

вилучений капітал, який характеризує фактичну собівартість викуплених у власників акцій власної емісії з метою подальшого їх анулювання чи перепродажу.

Для забезпечення фінансової стійкості частка власного капіталу в сукупному капіталі має становити не менше ніж 50%.

Власний капітал підприємства використовують для фінансування придбання основних засобів, інших необоротних та оборотних активів.

За недостатності власного капіталу підприємства використовують позичені та залучені грошові ресурси.

Позиковий капітал включає довгострокові та короткострокові кредити банків та інших кредитних установ.

Складовими *залученого капіталу* є: довгострокові зобов'язання і забезпечення, крім довгострокових банківських кредитів (відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування та ін.); поточні зобов'язання і забезпечення, крім короткострокових банківських кредитів (поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, за розрахунками з бюджетом, з оплати праці, зі страхування та ін.); зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

7.7.2. Джерела формування та способи залучення капіталу (зареєстрований капітал, банківські кредити, корпоративні облігації, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, кредиторська заборгованість за розрахунками).

Джерелами поповнення власного капіталу є:

- *внутрішні* (нерозподілений прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства; капітал у дооцінках; амортизаційні відрахування (які величину власного капіталу не збільшують, а слугують засобом його реінвестування);

- *зовнішні* (мобілізація додаткового пайового чи акціонерного капіталу шляхом додаткових внесків до статутного капіталу та емісії акцій); додатковий капітал у формі безкоштовно отриманих активів, безповоротна фінансова допомога; емісійний дохід; інші зовнішні джерела, наприклад конверсія боргових фінансових інструментів (облігацій) у акції).

У складі зареєстрованого капіталу виділяють статутний, пайовий капітал, інший зареєстрований капітал та внески до незареєстрованого статутного капіталу.

Статутний капітал – це загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства, тобто сума, в межах якої засновники підприємства матеріально відповідальні перед його кредиторами. Статутний капітал акціонерного товариства – капітал товариства, що утворюється з суми номінальної вартості всіх розміщених акцій.

Пайовий капітал – сума пайових внесків членів спілок та інших кооперативних суб'єктів господарювання, що передбачена установчими документами. Він відображає сукупність коштів фізичних і юридичних осіб, добровільно розміщені у товаристві для здійснення його господарсько-фінансової діяльності.

У складі *іншого зареєстрованого капіталу* відображають зареєстрований капітал інших підприємств, зокрема приватних підприємств, формування якого передбачено в установчих документах.

Внески до незареєстрованого статутного капіталу відображають ті внески, які надходять для формування статутного капіталу, зокрема акціонерного товариства, після його оголошення і до реєстрації відповідних змін до установчих документів.

Залучений капітал може бути сформований за рахунок:

- *внутрішніх джерел* (за рахунок довгострокових і поточних забезпечень, доходів майбутніх періодів):

- *зовнішніх джерел* (до яких відносяться відстрочені податкові зобов'язання, кредити банків, поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, кредиторська заборгованість за товари, роботи послуги й за розрахунками).

Залучення підприємствами позикового капіталу (кредиту) пов'язане з необхідністю забезпечення безперервного процесу відтворення з тимчасовим вивільненням коштів на одних підприємствах і появою потреби в них на інших. У кредитних відносинах беруть участь дві сторони – позичальник та кредитор. Кредити, що їх можуть отримати підприємства, класифікують за різними ознаками:

1. *За кредиторами* бувають кредити: банківські та спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів; підприємств; держави; міжнародних фінансово-кредитних установ.

2. *За формами кредити* можуть бути: товарними; грошовими.

3. *За видами:* банківський; комерційний; державний; лізинговий.

4. *За терміном надання:* короткострокові; довгострокові.

5. *Залежно від забезпечення:* забезпечені; бланкові.

6. *За порядком надання:* прямі; консорціальні.

7. *Залежно від цільового спрямування:* виробничі; споживчі.

8. *За строками користування:* строкові; до запитання; прострочені; відстрочені.

Корпоративні облігації розглядаються як класичний інструмент залучення позикового капіталу суб'єктами господарювання.

Облігація – це цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує обов'язок емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом строк та виплатити дохід за облігацією.

Корпоративні облігації – це іменні облігації, емітентом яких є юридична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку, а

також інші юридичні особи у встановлених законом випадках. Корпоративні облігації підтверджують обов'язки емітента за ними та не дають право на участь в управлінні емітентом. Рішення про емісію корпоративних облігацій приймається відповідним органом управління емітента згідно із законами, що регулюють порядок створення, діяльності та припинення юридичних осіб відповідної організаційно-правової форми.

Кошти, залучені від емісії цільових корпоративних облігацій, використовуються на цілі, визначені проспектом або рішенням про емісію таких облігацій.

Одним із джерел формування залученого капіталу підприємства є кошти залучені у формі *кредиторської заборгованості*. У складі поточних зобов'язань у балансі підприємства кредиторська заборгованість обліковується за такими статтями: зобов'язання за довгостроковими зобов'язаннями; за товари, роботи, послуги; за розрахунками з бюджетом (у тому числі з податку на прибуток); за розрахунками зі страхування; за розрахунками з оплати праці.

7.7.3. Комерційний кредит як спосіб залучення позикового капіталу.

Комерційний кредит є формою оптової реалізації продукції її продавцем на умовах відтермінування платежу, якщо такі умови перевищують звичайні строки банківських розрахунків. Різновидами комерційного кредиту є товарний кредит та одержані аванси.

Товарний кредит виникає при розрахунках за матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги. Вони передаються у власність підприємства–боржника на умовах угоди, що передбачає відстрочення кінцевого розрахунку на визначений строк та з певною платою. Товарний кредит передбачає перехід права власності на товар у момент підписання договору або в момент фактичного їх отримання.

Інструментом товарного кредиту є *вексель*, що визначає фінансові зобов'язання позичальника стосовно кредитора. Плата за комерційний кредит входить у ціну товару та суму векселя і, як правило, є нижчою за банківський кредит.

Перевагами товарного кредиту є: оперативність отримання коштів у товарній формі; технічна нескладність оформлення угоди; надання підприємству ширших можливостей маневрування оборотними коштами; відсутність додаткового кредитного забезпечення (крім застереження заборони застави майна під інші кредити); нижчі вимоги щодо кредитоспроможності позичальника, ніж при банківському кредитуванні; можливість пролонгації кредиту.

Недоліками є: обмежені можливості в часі та розмірах; наявність помітного ризику для кредиторів; відсоткова ставка, як правило, є вищою, ніж при банківському кредиті; зниження контролю за ефективним використанням кредиту; можливість небажаного впливу банків, які дисконтують векселі.

Різновиди товарного кредиту:

1) кредит з фіксованим терміном погашення;
2) кредит із погашенням після фактичної реалізації позичальником одержаних товарів;

3) кредитування за відкритим рахунком, коли постачання наступної партії на умовах комерційного кредиту здійснюється після погашення попередньої заборгованості.

Вартість товарного кредиту залежить від: рівня цінової знижки до базової ціни (сконто) у разі здійснення довгострокових розрахунків; періоду, протягом якого надаються знижки; періоду відстрочення платежів.

Одержані аванси від покупців є елементом залученого капіталу за умови внесення попередньої оплати за постачання товарно-матеріальних цінностей або виконання робіт. Аванси можуть бути як довго- так і короткостроковими. Аванси відіграють такі функції: фінансування та підтримання ліквідності позичальника, перевірка платоспроможності покупця, гарантії того, що покупець викупить замовлення.

7.7.4. Короткострокове фінансування підприємств та основи використання факторингу.

Факторинг (factoring – посередництво) – це інструмент короткострокового фінансування підприємства, за якого комерційний банк (або факторингова компанія), діючи як посередник, купує вимоги на боржника (тобто купує борги свого клієнта) і як кредитор надає йому короткостроковий кредит.

Факторинг – комісійна операція, при якій клієнт переуступає дебіторську заборгованість факторинговій компанії з метою: миттєвого отримання більшої частини платежу; гарантії повного погашення заборгованості; зниження витрат по веденню рахунків.

До найважливіших функцій факторингу належать:

- функція фінансування та кредитування: підприємства уступають право на одержання грошових засобів згідно з платіжними документами на поставлену продукцію в обмін на негайне одержання основної суми дебіторської заборгованості (за вирахуванням комісійної винагороди факторинговій фірмі);

- функція покриття ризику: ризик неповернення кредиторської заборгованості переходить до фактора;

- функція управління дебіторською заборгованістю: вся робота зі стягнення заборгованості переходить до компетенції фактора.

Як правило клієнт є постачальником, який віддає факторинговій компанії право на отримання платежу за товари або послуги. Факторингова компанія відразу виплачує клієнту від 70 % до 90 % потрібних йому грошей у вигляді кредиту, а залишок (без проценту за кредит та комісію за факторингові послуги) перераховують після стягнення всього боргу.

Операція вважається факторингом в тому випадку, якщо вона задовольняє як мінімум двом з чотирьох ознак:

- наявністю кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- веденням бухгалтерського обліку постачальника, раніше всього обліку реалізації;
- інкасуванням його заборгованості;
- страхуванням постачальника від кредитного ризику.

Факторинг став реальною альтернативою банківському кредитуванню і перетворився в надійний інструмент фінансування збуту продукції та підтримки інвестиційної діяльності підприємств. З одного боку, основою для використання факторингу є комерційний кредит, тобто продаж товарів із відстрочкою платежу, а з іншого – умова негайної сплати розрахункових документів постачальника означає, що факторингова компанія кредитує свого клієнта до моменту отримання платежу від боржника.

Суб'єктами факторингової операції є:

1. Фактор – банк, факторингова фінансова установа або фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції.
2. Клієнт (постачальник) – фізична або юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, яка отримує факторингові послуги.
3. Позичальник (покупець, боржник) – підприємство, що купує товар або послугу на умовах комерційного кредиту.

У вартість факторингових послуг включається плата за обслуговування (комісія) і плата за надані в кредит кошти.

Плата за обслуговування стягується за звільнення від необхідності вести облік, за страхування від появи сумнівних боргів і розраховується як певний відсоток від суми рахунків-фактур. Розмір цієї плати може варіюватися залежно від масштабів виробничої діяльності постачальника і надійності його контрактів, а також від експертного оцінювання рівня ризику неплатежу і складності стягнення коштів з покупців.

РОЗДІЛ 8. БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

8.1. Гроші та кредит в ринковій економіці.

8.1.1. Сутність і функції грошей.

Гроші є одне з найдавніших явищ у житті суспільства. Вони відіграють важливу роль у його економічному і соціальному розвитку. За своєю сутністю гроші – це товар, але не просто товар, а носій певних суспільних відносин, формування яких зумовило виділення з широкого ряду звичайних товарів одного – грошового. Гроші – це специфічний товар, який виконує функцію загального обмінного еквівалента, на підставі якого вимірюється вартість усіх інших товарів.

Еволюційно відомими є 4 форми грошей: товарні гроші (золоті зливки, певні групи товарів, наприклад зброя); металеві гроші (монети); паперові гроші (векселі, банкноти, казначейські білети); електронні гроші (безготівкові, web-money).

У процесі реалізації своєї сутності як загального еквівалента, гроші виконують функції: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу, світові гроші.

Міра вартості – перша і головна функція грошей. Її сутність полягає в тому, що гроші виступають засобом виміру вартості всіх інших товарів. І саме ця властивість є важливою складовою їх ролі як загального еквівалента.

Засіб обігу. Сутність цієї функції грошей полягає в тому, що гроші виступають посередником в обміні товарів. У формулі Т-Г-Т вони є засобом здійснення цієї метаморфози, засобом обміну однієї споживчої вартості на іншу.

Засіб нагромадження. Сутність цієї функції полягає в тому, що гроші виходять із сфери обігу і перетворюються у скарб.

Засіб платежу. Сутність функції грошей як засобу платежу полягає в тому, що покупець оплачує товар не в момент придбання, а через якийсь час. У цьому русі грошей, що здійснюється після руху товару, реалізується їх функція як засобу платежу.

Світові гроші є засобом руху товарів і послуг, які вийшли за межі окремої країни, виконують функції світових грошей. У цій функції вони виступають як загальний купівельний, загальний платіжний засіб, як матеріалізація багатства взагалі.

Паперові гроші – це представники неповноцінних грошей, які з'явилися як замітники золотих монет. Повноцінні гроші – гроші, номінальна вартість яких в основному збігається з вартістю металу, що в них міститься, і які виконують всі функції грошей.

Електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу

8.1.2. Формування пропозиції грошей. Грошова маса та її показники

Грошова маса, або грошова пропозиція – сукупність залишків грошей у всіх їх формах, які є в розпорядженні суб'єктів грошового обігу у певний момент.

Склад чинників формування грошової пропозиції свідчить, що у зміні обсягу грошової пропозиції беруть участь чотири групи: центральний банк, фінансові посередники, вкладники та позичальники. Проте лише центральний банк володіє законодавчо закріпленими функціями регулювання параметрів грошової пропозиції.

На грошову масу впливають два фактори: кількість грошей; швидкість обертання грошей.

Грошовий агрегат – це показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їхньої ліквідності. Пропозиція грошей на грошовому ринку визначається кількістю грошей в обігу, а її структура – співвідношенням різних грошових агрегатів (M0, M1, M2, M3). На пропозицію грошей впливають: ціна (відсоткова ставка) за надані в користування грошові кошти; розмір гарантій повернення коштів; зростання попиту у зв'язку зі зростанням виробництва тощо. Урівноваження пропозиції та попиту на грошовому ринку відбувається через певну систему заходів, здійснюваних центральним банком і фінансово-кредитними установами з метою забезпечення потреб економіки в грошах, стабільності національної грошової одиниці, надійного функціонування розрахункових механізмів і підтримки економічного зростання.

Грошова база – гроші, випущені в обіг центральним банком у національній валюті, що становлять основу для грошової системи країни і подальшої мультиплікації грошей.

Центральні банки мають у своєму розпорядженні кілька методів створення грошової бази:

- купівля іноземної валюти на валютному ринку з метою поповнення резервів;
- купівля державних цінних паперів;
- облік векселів комерційних банків;
- кредити комерційним банкам.

Відмінності між грошовою масою і грошовою базою полягають у тому, що якщо грошова маса у своєму складі має всі елементи — від найвужчого

показника М0 до найширшого агрегату М3, то грошова база охоплює лише сукупність готівки емітованої НБУ та залишки коштів комерційних банків на їхніх рахунках у національному банку. Емітовані національним банком гроші називаються базовими грошима.

8.1.3. Сутність інфляції та її види

Інфляція – зростання загального рівня цін та знецінення грошей, що є двома сторонами одного й того самого процесу. Інфляція як економічний термін не має єдиного загальноприйнятого визначення, однак практично усі вони виходять з вищенаведених сторін.

Розрізняють наступні види інфляції за величиною її темпів:

- 1) повзуча інфляція, яка проявляється в тривалому поступовому зростанні цін;
- 2) галопуюча інфляція – зростання цін темпами в межах 10-50% за місяць;
- 3) гіперінфляція – з дуже високими темпами зростання цін (більше 50 % за місяць).

Споживчу інфляцію можна розподілити на наступні складові:

- 1) базова інфляція (є мірою інфляції попиту – за перевищення сукупного попиту свого довгострокового рівноважного рівня), включає в себе вузьку базову інфляцію – зміну цін імпортованих товарів, відображаючи таким чином вплив зміни обмінного курсу;
- 2) небазова інфляція (відображає вплив пропозиції), остання включає в себе зміну цін, що регулюються адміністративно, зміну цін на товари з малим ступенем обробки (сирі овочі, фрукти та ін.), а також зміну цін на паливо.

За способами виникнення розрізняють:

- 1) відкриту інфляцію, яка виникає за рахунок росту цін на споживчі товари і споживчі ресурси;
- 2) приховану інфляцію, яка є наслідком товарного дефіциту і супроводжується прагненням держави утримати ціни на тому самому рівні; в такій ситуації відбувається перетік товарів з контрольованої державою сфери обігу на тіньові «чорні ринки», де ціни продовжують зростати. Наслідком прихованої інфляції є утворення дефіциту;
- 3) класичну інфляцію – викликану емітування урядом надмірної кількості нових грошей, зазвичай для фінансування бюджетних витрат;
- 4) інфляцію пропозиції (витрат), яка проявляється в зростанні цін на ресурси та фактори виробництва;
- 5) інфляцію попиту, яка виникає по причині перевищення попиту над

пропозицією;

б) імпортовану інфляцію, викликану надмірним притоком в країну іноземної валюти або ж підвищенням цін на імпортні товари;

7) інфляцію, викликану погіршенням очікувань.

Інфляція є протилежністю дефляції, котра проявляється в падінні рівня цін, що, в свою чергу, є підвищенням купівельної спроможності грошей.

8.1.4. Валютний курс. Види валютних курсів (офіційний, плаваючий, фіксований).

Валютний курс є одним із ключових параметрів міжнародних валютних відносин. Величина валютного курсу та режим його функціонування впливає практично на всю систему макро- та мікроекономічних показників країни, на її конкурентні позиції у світовій економіці, перерозподіл ресурсів, збалансованість платіжного балансу тощо. Тому визначення валютного курсу та управління ним є важливим елементом економічної політики кожної держави.

Валютний курс представляє собою ціну грошової одиниці даної країни, яка виражена в грошовій одиниці іншої країни. Валютний курс, так само як і ціна будь-якого звичайного товару, має свою вартісну основу та коливається залежно від попиту та пропозиції. Валютний курс виконує низку важливих економічних функцій:

- подолання національних обмежень грошової одиниці;
- локальна цінність грошової одиниці перетворюється в міжнародну;
- виступає засобом інтернаціоналізації грошових відносин;
- сприяє утворенню цілісної світової системи грошей.

На валютний курс впливають такі фактори як зміна обсягів ВВП, стан торговельного балансу країни, рівень інфляції, внутрішня та зовнішня пропозиція грошей, відсоткові ставки, перспективи політичного розвитку, державне регулювання валютного курсу. У реальній практиці міжнародних відносин в умовах паперово-грошового обігу застосовуються наступні два види валютних курсів: фіксовані та плаваючі або гнучкі.

Національний банк України установлює офіційний курс гривні до іноземних валют, міжнародних рахункових грошових одиниць, а також офіційний курс банківських металів.

Фіксований курс валюти – це курс, який на певний термін (від місяця до кількох років) установлюється як незмінний, незалежний від поточних змін у попиті та пропозиції валюти. Зміна фіксованого курсу здійснюється офіційно шляхом підвищення курсу національної валюти (ревальвація) або

його зниження (девальвація).

Плаваючий валютний курс – це такий режим валютного курсу, за якого він змінюється під впливом попиту і пропозиції.

8.2. Структура банківської системи України. Національний банк України (НБУ) та комерційні банки.

8.2.1. Статус НБУ, його завдання та функції (забезпечення стабільності грошової одиниці України, кредитор останньої інстанції для банків, регулювання діяльності платіжних систем та систем розрахунків в Україні, банківське регулювання та нагляд).

Національний банк України (НБУ) виступає першорівневим елементом банківської системи, регулює її діяльність у межах законодавчо наданих йому прав та повноважень, несе відповідальність перед суспільством за функціонування банківської системи загалом.

НБУ має особливий правовий статус, зумовлений тим, що він поєднує у собі окремі риси банківської установи і державного органу управління. Він здійснює банківські операції, що приносять дохід (кредитування комерційних банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку, операції з іноземною валютою тощо), але метою проведення цих операцій не є отримання прибутку. Центральний банк використовує ці операції як інструменти управління грошовим ринком (як інструменти монетарної політики), керуючись лише державними інтересами та чинним законодавством.

Правовий статус НБУ можна охарактеризувати таким чином: це державний орган управління з покладеними на нього особливими функціями у сфері грошово-кредитних відносин і банківської діяльності.

Згідно з чинним законодавством, за Національним банком України закріплено виконання значної кількості функцій: центральний банк держави; емісійний центр; валютний орган; орган банківського нагляду; банк банків; банк держави; організатор міжбанківських розрахунків/

Виконуючи функцію банку банків Національний банк України з метою підтримки стабільності банківської системи та розширення її кредитних можливостей надає банкам кредити, які використовують для задоволення тимчасових потреб банків і потреб, пов'язаних зі структурною перебудовою економіки України. Виступаючи кредитором останньої інстанції, НБУ надає банкам кредити під програми їх фінансового оздоровлення.

Головною метою банківського нагляду і контролю є безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і

кредиторів. Грошово-кредитне регулювання економіки є однією з найважливіших функцій НБУ, яка виконується відповідно до економічних інтересів та цілей держави.

Нині Національний банк України функціонує як повноцінний і самостійний орган державного управління в сфері монетарної та фінансово-кредитної діяльності.

8.2.2. Структура банківської системи. Класифікація банків (банки з державною участю, банки іноземних банківських груп, банки з приватним капіталом, системно важливі банки).

Сукупність усіх банківських установ, що функціонують у країні, перебувають у тісному взаємозв'язку між собою, утворюють банківську систему – специфічну економічну й організаційно-правову структуру, яка забезпечує функціонування грошового ринку та економіки загалом.

Банківська система є однією з найважливіших та невід'ємних структурних елементів ринкової економіки. У сучасній економіці банківська система має величезне значення завдяки зв'язкам цієї системи з усіма секторами економіки. Найважливіші функції банків полягають у забезпеченні безперервного грошового обігу капіталу, в наданні можливостей отримання необхідного фінансування підприємствами, державою, приватними особами, а також створенні сприятливих умов для вкладання коштів із метою нагромадження заощаджень у національній економіці.

Згідно з цим законом, перший рівень представлений Національним банком України (НБУ) Він є центральним банком та несе відповідальність перед суспільством за функціонування банківської системи загалом. Другий рівень банківської системи представлений іншими банками (державними і недержавними).

Банки класифікують за різними критеріями, а саме за: формою власності; залежно від організаційної форми; походженням капіталу; територіальною ознакою; залежно від розміру активів; від наявності філій; від діапазону операцій.

Згідно рішення НБУ Про розподіл банків на групи від 05.02.2021 № 40 визначено критерії для окремих груп банків, а саме:

- 1) банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку;
- 2) банки іноземних банківських груп - банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам;

3) банки з приватним капіталом - банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Системно важливі банки (СВБ) – це банки, діяльність яких впливає на стабільність усієї банківської системи. Національний банк щороку визначає системно важливі банки та здійснює посилений нагляд за ними. Неналежне функціонування або банкрутство СВБ може завдати шкоди фінансовій системі та негативно вплинути на економіку загалом. Це може бути обумовлено їхнім розміром, складністю бізнес-моделей, незамінністю та системним взаємозв'язком з іншими учасниками ринку. СВБ, використовуючи свою вагу та значимість для ринку, можуть приймати рішення, які є вигідними для них, але не є оптимальними з точки зору стійкості та ефективності фінансової системи загалом. Такі дії знижують рівень ринкової дисципліни та викривлюють конкуренцію. Підвищена увага регулятора до діяльності системно важливих установ необхідна для збереження фінансової стабільності.

8.2.3. Формування та реалізація грошово-кредитної політики.

В основу грошово-кредитної політики покладено здійснення комплексу заходів, спрямованих на розширення або звуження ліквідних коштів і обсягів кредитування банків та інших кредитних установ. Відтак метою грошово-кредитної політики є регулювання пропозиції та попиту на позиковий капітал через ефективне управління грошовою масою.

Основними економічними інструментами грошово-кредитної політики НБУ є: визначення та регулювання обов'язкових резервів для комерційних банків; облікова політика; рефінансування комерційних банків; управління золотовалютними резервами; операції з цінними паперами на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу.

Обов'язкові резерви встановлюють у вигляді певного процента від загальної суми залучених ресурсів, за винятком отриманих міжбанківських кредитів, які не підлягають резервуванню. Якщо НБУ необхідно зменшити пропозицію грошей в економіці, норму обов'язкового резервування буде підвищено. І навпаки, при недостатніх обсягах грошей в обігу НБУ може збільшити кредитні можливості банків шляхом зниження розміру обов'язкових резервів.

Облікова політика НБУ ґрунтується на переобліку та купівлі векселів й інших цінних паперів, дисконтованих раніше банками. При цьому центральний банк утримує з векселя обліковий процент (дисконт), від

розміру якого залежить обсяг кредитування в економіці. Підвищення дисконту означає, що НБУ здійснює політику кредитної рестрикції – тобто політику дорогих грошей, зниження дисконту спричиняє “здешевлення” грошей, а, отже, проведення політики кредитної експансії.

Політика рефінансування комерційних банків ґрунтується на наданні НБУ кредитним установам позик під визначені види забезпечення за встановленою ставкою рефінансування.

Управління золотовалютними резервами забезпечується шляхом здійснення НБУ валютних інтервенцій, тобто операцій з купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо інших валют і також на загальний попит та пропозицію грошей в економіці. Для задоволення попиту на національну валюту НБУ купуватиме іноземні валютні цінності, а для скорочення пропозиції національних грошей – продаватиме їх.

Купівля НБУ цінних паперів на відкритому ринку буде означати збільшення грошової маси, а відтак і кредитних можливостей банків; операції з продажу призведуть до скорочення грошових ресурсів та відповідних кредитних обмежень.

8.2.4. Облікова ставка НБУ та її застосування у визначенні вартості кредитних ресурсів.

Облікова ставка – один із головних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб’єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період.

Облікова ставка показує, скільки коштують гроші в економіці. Якщо очікування щодо інфляції знижуються й прогноз щодо розвитку національної економіки є оптимістичним, центральний банк знижує облікову ставку, що сприяє здешевленню банківських кредитів та зниженню ставок за депозитами. Знижуючи облікову ставку, НБУ прагне простимулювати зростання економіки. Ставка впливає на вартість кредитів, які НБУ надає комерційним банкам. Вона визначає відсоток, під який комерційні банки отримують гроші у центрального банку. А це, звісно, впливає і на відсоток, під який комерційні банки дають позики громадянам та бізнесу. Чим вона нижча, тим дешевші для банків позики рефінансування та банківські кредити для позичальників.

Якщо очікування щодо інфляції зростають, НБУ збільшує облікову ставку, що приводить до зростання відсотків за депозитами та кредитами. Підвищення ставки дозволяє приборкати інфляцію. Якщо очікування щодо

інфляції знижуються й прогноз щодо розвитку національної економіки є оптимістичним, центральний банк знижує облікову ставку, що сприяє здешевленню банківських кредитів та зниженню ставок за депозитами.

Облікова ставка встановлюється на основі макроекономічного прогнозу, комплексного аналізу монетарного та фінансового розвитку, підготовленого Національним банком. Рішення щодо розміру облікової ставки затверджується Правлінням Національного банку України на засіданні з питань монетарної політики.

Механізм регулювання облікової ставки як головного індикатора на грошово-кредитному ринку, зумовлює певні дії та наслідки для країни:

- збільшення облікової ставки приводить до підвищення ціни грошей;
- зменшення рівня облікової ставки сприяє пожвавленню ділової активності та економічному зростанню, а саме зростають обсяги надання кредитів центральним банком іншим банкам. А отже, розширюється їхня ресурсна база і відбувається зниження процентних ставок за кредитами та, відповідно, зростає попит з боку господарюючих суб'єктів на банківські кредити.

8.3. Емісія грошей та регулювання готівкового грошового обігу

8.3.1. Повноваження НБУ як емісійного центру готівкового обігу (право емісії грошових знаків, встановлення правил визначення платіжності банкнот і монет, забезпечення підтримки готівкової грошової маси в належному стані).

НБУ бере безпосередню участь у формуванні пропозиції грошей, причому як у формуванні її готівкового компоненту, так і безготівкового (депозитного). Він здійснює емісію готівки для того, щоб забезпечити нею банки в обмін на їхні резерви, розміщені в центральному банку. Банки постачають готівку своїм клієнтам (вкладникам) в обмін на їх депозити, залишаючи у своїх касах незначну суму готівки як резерв. Готівка, що емітована центральним банком, випущена в обіг комерційними банками і циркулює у поза банківській сфері, є важливим компонентом пропозиції грошей.

НБУ має, як правило, монопольне право здійснювати емісію готівки, а також випуск національних грошових знаків (банкнот, монет). Для друкування банкнот та карбування монет створено власний Банкотно-монетний двір. Із введенням у дію Малинської фабрики банкнотного паперу, Україна має замкнутий цикл виготовлення національних грошей. Проте маса готівки, необхідна для обігу, визначається головним чином поведінкою

суб'єктів економіки (фізичних і юридичних осіб), котрі вирішують, в якій пропорції вони триматимуть гроші готівкою і на депозитних рахунках у банках.

Основні чинники, що впливають на це рішення:

- довіра до банківської системи, тобто рівень ризику, пов'язаний із розміщенням коштів у банках (ймовірність банківської паніки);
- сподіваний дохід від розміщення коштів у банках, який визначається рівнем депозитної процентної ставки банків;
- масштаби тіньової економіки, підґрунтям якої є спроба уникнути контролю за законністю бізнесу, а також спроба уникнути сплати податків;
- рівень доходів суб'єктів економіки. НБУ, регулюючи пропозицію грошей, впливає на ціну грошей, тобто на рівень процентних ставок.

Важливим моментом приймання готівки касами банків є експертиза банкнот і монет, метою якої є визначення справжності банкнот, їх платіжності та ступеня зносу. Експертиза на справжність банкнот здійснюється з допомогою спеціальних приладів, що дають змогу виявити особливі ознаки справжніх та фальшивих грошей. Якщо банкнота визнана справжньою і має певний знос та незначні пошкодження, проте від неї залишилося не менше 2/3 початкового розміру і видимі водяний знак, номінал, літери серії та номер, вона вважається платіжною і залишається в обігу. Банкнота з істотнішими пошкодженнями вважається неплатіжною і має вилучатися з обігу.

8.3.2. Роль НБУ в регулюванні готівкового грошового обігу.

Регулювання грошового обігу в Україні здійснюється на основі Конституції України та Законів України “Про Національний банк України”, “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”.

Відповідно Закону України “Про Національний банк України” НБУ має повноваження та зобов'язання щодо організації правильного та раціонального готівкового грошового обігу:

- виготовляти та зберігати банкноти і монети;
- створювати резервні фонди банкнот і монет;
- встановлювати номінали, системи захисту, платіжні ознаки та дизайн грошових знаків;
- встановлювати порядок заміни пошкоджених банкнот і монет;
- встановлювати правила випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;
- визначати вимоги стосовно технічного стану й організації охорони приміщень банківських установ;

- визначати порядок ведення касових операцій для банків, інших фінансово-кредитних установ, підприємств і організацій.

Головною і самою важливою метою грошово-кредитної політики є досягнення стабільності грошової одиниці, утримання темпів інфляції на нормативно допустимому рівні, забезпечення стабільності валютного курсу, досягнення рівноважного платіжного балансу, досягнення ефективності антикризових заходів в сфері економіки країни.

Для здійснення ефективного правового регулювання грошового обігу в Україні необхідно вирішити ряд завдань:

а) забезпечити чітке розмежування повноважень і відповідальність між органами держави у сфері грошового обігу;

б) забезпечити оперативність регулювання і моніторингу грошового обігу в державі;

в) підтримувати необхідний темп збільшення грошової маси в обігу і правильне співвідношення між готівковим і безготівковим обігом з метою ефективного функціонування економіки країни.

8.3.3. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, його статус, функції та завдання.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) створений з метою захисту прав і законних інтересів вкладників банків та зміцнення довіри до банківської системи України. ФГВФО є економічно самостійною установою, що не має на меті отримання прибутку. ФГВФО підзвітний Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України. ФГВФО здійснює міжнародну діяльність та підтримує контакти з міжнародними фінансовими інститутами, є учасником Міжнародної асоціації страховиків депозитів та Європейського форуму страховиків депозитів.

Основним завданням ФГВФО є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених Законом України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”.

На виконання свого основного завдання Фонд гарантування вкладів фізичних осіб здійснює такі функції:

- 1) веде реєстр учасників Фонду;
- 2) здійснює заходи щодо організації виплат відшкодувань за вкладами;
- 3) здійснює регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- 4) здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у

тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, організовує відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення та продаж перехідного банку;

5) здійснює заходи щодо інформування громадськості про функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, захисту прав та охоронюваних законом інтересів вкладників, підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Фінансові ресурси Фонду формуються за рахунок:

- 1) початкових зборів з учасників Фонду;
- 2) регулярних зборів з учасників Фонду;
- 3) спеціального збору до Фонду;
- 4) доходів, одержаних від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;
- 5) кошти, залучені Фондом шляхом розміщення облігацій та/або видачі векселів Фонду;
- 6) кредитів, залучених від Національного банку України тощо.

8.4. Комерційні банки в банківській системі України.

8.4.1. Основні банківські операції: кредитні, депозитні, розрахунково-касові.

Для забезпечення виконання своїх функцій та досягнення стратегічних та тактичних цілей банки здійснюють відповідні операції, постійно намагаючись збільшувати їх кількість та підвищувати якість. Традиційно суть банківської операції зводиться до комплексу взаємопов'язаних дій банку і клієнта, які здійснюють від імені банку і передбачають переміщення засобів для вирішення конкретного фінансово-економічного завдання.

Усі банки незалежно від форми власності, величини капіталу та спеціалізації виконують основні (традиційні) операції: із залучення тимчасово вільних грошових коштів у депозити (депозитні операції); пов'язані з розрахунково-касовим обслуговуванням клієнтів (розрахункові та касові операції); з кредитного обслуговування клієнтів (кредитні операції).

Депозитні операції – це операції зі залучення тимчасово вільних коштів юридичних та фізичних осіб на рахунки різних типів: поточні, бюджетні, вкладні, ощадні тощо. Наявність залишку грошових коштів на цих рахунках дає можливість банку, що обслуговує власників рахунків, використовувати ці залишки як ресурси для здійснення активних операцій з метою отримання доходу.

Розрахунково-касові операції включають надання таких послуг, як зберігання коштів клієнтів на відповідних рахунках, отримання платежів на користь клієнтів та здійснення грошових переказів за дорученнями власників коштів, прийняття готівкових коштів для зарахування на рахунки клієнтів та видача готівки з цих рахунків через операційну касу банку.

Кредитні операції – це операції з надання банком позичальнику в тимчасове користування вільних грошових ресурсів на умовах платності, забезпеченості, поворотності, строковості та цільового характеру. Умовами кредитування є додержання вимог до базових елементів кредитування; збіг інтересів сторін кредитної операції; наявність можливостей у сторін операції для виконання своїх зобов'язань.

Залежно до специфіки банківської діяльності операції поділяють на специфічні банківські операції (традиційні) та неспецифічні (нетрадиційні). За економічною сутністю всі операції банків можуть бути класифіковані як активні, пасивні та комісійно-посередницькі. Водночас, усі банківські операції, незважаючи на таке різноманіття, можуть бути об'єднані за функціональними ознаками у відповідні групи операцій, ключовими серед яких є кредитні, засновницькі, розрахунково-касові, інвестиційні, депозитні, міжбанківські, емісійні, комісійні, посередницькі.

8.4.2. Доходи (процентний, непроцентний) та витрати банку. Фінансовий результат банку та його розрахунок.

Комерційна основа здійснення банківських операцій полягає в тому, що вони проводяться з метою одержання прибутку.

Прибуток банку – це фінансовий результат діяльності банку, який розраховується як різниця між його доходами і витратами.

Доходи банку – це зростання економічних вигод упродовж звітного періоду у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, що призводить до збільшення власного капіталу (за винятком збільшення капіталу за рахунок внесків акціонерів).

Витрати банку – це зменшення економічних вигод упродовж звітного періоду у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи виплати власникам).

Критерії визнання доходу і витрат застосовуються окремо до кожної операції банку. Доходи і витрати розглядаються як такі, що отримані банком у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

У результаті операційної діяльності в банку виникають такі доходи і витрати: процентні, комісійні, прибутки (збитки) від торговельних операцій,

непередбачені доходи і витрати, відрахування в резерви, доходи від повернення раніше списаних активів, інші операційні доходи і витрати, загальні адміністративні витрати та податок на прибуток. Чистий спред визначається як різниця між процентними отриманими та сплаченими.

Процентні доходи і витрати – операційні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно до часу і суми активу чи зобов'язання із застосуванням ефективної ставки відсотка.

Комісійні доходи і витрати – операційні доходи і витрати за наданими (отриманими) послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою.

За рахунок доходів банку покриваються всі його операційні витрати, формується фінансовий результат банку, обсяг якого визначає рівень дивідендів, зростання капіталу, розвиток пасивних та активних операцій. Фінансовий результат банку залежить, насамперед, від оптимальної структури його балансу (активи і пасиви), підтримки ліквідності, управління банківськими ризиками, їх мінімізації та від цілеспрямованої роботи банківського персоналу.

Прибутковість банку – це сумарний позитивний результат його господарсько-фінансової та комерційної діяльності. Двома найважливішими показниками прибутковості банку є показники: ROA – прибутковість активів банку; ROE – прибутковість акціонерного капіталу банку

8.5. Операції банків з формування власного капіталу.

8.5.1. Сутність, структура і порядок формування власного капіталу банків.

Власний капітал банку використовують для своєрідного захисту інтересів вкладників і кредиторів та покриття збитків від банківських операцій. За цих умов вважається прийнятним, якщо розмір власного капіталу становить не менше 4 % загальних активів банку. Власний капітал банку має важливе значення для ефективного здійснення банківської діяльності. Він виконує такі важливі функції: захисну (страхування вкладів і депозитів, що гарантує певний захист інтересів кредиторів банку у випадку його ліквідації або банкрутства); оперативну (особливо важлива у період початку функціонування банку, що надає можливість за рахунок власного капіталу профінансувати придбання основних засобів, оренду приміщення та початок фінансової діяльності); регулюючу (при встановленні економічних

нормативів регулювання банків важливе місце відводиться нормативам капіталу банку). Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику.

Статутний капітал може створюватися тільки за рахунок власних коштів учасників (акціонерів) банку. Він не може формуватися за рахунок банківських кредитів, коштів організацій, які за статутом не мають права вести комерційну діяльність та мати прибуток (громадські, релігійні організації, благодійні фонди та ін.), бюджетних коштів, якщо вони мають інше цільове призначення. Статутний капітал банку, створеного у формі акціонерного товариства, формується шляхом випуску та продажу двох видів іменних акцій – звичайних та привілейованих. Із розширенням кола операцій банків, а також у зв'язку з необхідністю задоволення вимог НБУ щодо мінімального розміру статутного капіталу в банку з'являється потреба в збільшенні розмірів статутного капіталу. через проведення додаткової емісії акцій.

Банки зобов'язані формувати резервний фонд на покриття непередбачених збитків за всіма статтями активів та позабалансовими зобов'язаннями. Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не менше 5 % від прибутку банку до досягнення ним 25 % розміру регулятивного капіталу банку.

Банки зобов'язані формувати інші фонди та резерви на покриття збитків від активів відповідно до нормативно-правових актів НБУ. Фонд емісійних різниць виникає у тому випадку, якщо акції банку продаються за вартістю, вищою за їх номінальну вартість. Фонди економічного стимулювання створюються з метою соціально-економічного розвитку банку та формуються за рахунок прибутку, що залишається після оподаткування.

8.5.2. Роль резервів і фондів у формуванні капіталу банків.

До складу власного капіталу банку входять резервний капітал та інші спеціальні фонди і резерви. Чинним законодавством України регулюється порядок створення та використання лише статутного і резервного капіталу банку. Банки зобов'язані формувати інші фонди та резерви на покриття збитків від активів відповідно до нормативно-правових актів НБУ. Банки мають право створювати фонди самостійно з урахуванням вимог чинного законодавства, призначені для розширення матеріально-технічного забезпечення діяльності банку, вирішення соціальних питань і матеріального стимулювання його працівників, Хоча складові власного капіталу суттєво

різняться за економічною сутністю, порядком формування та використання, спільним для них є використання такого найважливішого джерела формування, як прибуток після оподаткування.

Згідно з міжнародною угодою про капітал (1996 р.) банки повинні утримувати капітал для покриття кредитного та ринкового ризиків. Міжнародне наближення розрахунку капіталу та стандартів капіталу (Базель I) здійснюється як сума основного і додаткового капіталу.

Резервний капітал формується в процесі подальшої (після створення) діяльності банку. Він призначений для покриття можливих збитків по операціях і послугах, які надає чи виконує банк. Наявність резервного капіталу забезпечує фінансову стійкість банку, що, в свою чергу, позитивно впливає на підвищення його платоспроможності і зменшує вірогідність банкрутства.

Власний капітал банку включає такий компонент, як результати переоцінки окремих активів, зокрема основних засобів і нематеріальних активів. Резерви переоцінки виникають у два способи. По-перше, в деяких країнах банкам дозволяється час від часу зі зміною ринкової вартості здійснювати переоцінювання своїх фіксованих активів. Такі переоцінки відображаються у балансі банку як резерв переоцінки. По-друге, нереалізована вартість «прихованих» резервів переоцінки може бути у балансі в результаті довгострокового володіння деякими активами, відображеними у балансі за історичною вартістю їх придбання.

Сума дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів включається до складу додаткового капіталу, а сума уцінки – до складу витрат. У разі вибуття об'єктів основних засобів або нематеріальних активів, раніше переоцінених, перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта основних засобів або нематеріальних активів включається до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу.

8.6. Операції банків із залучення та запозичення коштів.

8.6.1. Види вкладів (строкові, до запитання).

Можливості банків щодо залучення коштів регулюються НБУ. Згідно з показником платоспроможності банку (адекватності капіталу), нормативне значення якого встановлює НБУ, залучені та запозичені кошти банку не повинні перевищувати розмір власного капіталу більше ніж у 12 разів.

Найбільш суттєвим і важливим джерелом формування та збільшення ресурсної бази банків виступають депозитні операції.

Депозитними є пасивні операції банків із залучення грошових коштів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах у формі вкладів (депозитів) шляхом їх зарахування на відповідні рахунки на певних умовах. Депозит (вклад) – це грошові кошти в національній та іноземній валютах, передані їх власником або іншою особою за його дорученням у готівковій або безготівковій формі на рахунок власника для зберігання на певних умовах.

Основними видами депозитних операцій є:

- вклади (депозити) на вимогу (до запитання) – це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку;

- вклади (депозити) строкові – це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк, що можуть бути знятими після закінчення цього строку або після попереднього повідомлення банку за встановлений період (не менше одного місяця).

Вклади на вимогу є нестабільними, що обмежує можливість їх використання банком для позичкових та інвестиційних операцій. Тому власникам поточних рахунків сплачується низький депозитний процент або не сплачується зовсім.

Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони стабільні й зручні в банківському плануванні та за ними сплачується високий депозитний процент.

Ощадні вклади слугують власникам для накопичення грошових заощаджень. Власнику ощадного вкладу видається іменне посвідчення про внесок у формі ощадної книжки, в якій відбиваються всі операції на рахунку.

Однією з форм строкових вкладів є сертифікати. Сертифікати бувають депозитні та ощадні. Депозитні сертифікати надаються юридичним, а ощадні – фізичним особам.

8.6.2. Механізм нарахування відсотків (прості та складні відсотки).

Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями встановлюються банками самостійно. Національний банк України встановлює індикативні розміри процентних ставок для банків з урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку.

Банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) та нараховані за ним проценти:

- у національній валюті, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок у національній валюті;

- у валюті вкладу (депозиту), якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника, – в іншій іноземній чи в національній валютах;

- у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника, – у національній валюті.

Проценти на вклад (депозит), залучений відповідно до договору банківського вкладу (депозиту), якщо інше не передбачено договором, нараховують від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з вкладного (депозитного) рахунку вкладника з інших підстав.

Виплата процентів за вкладом (депозитом) здійснюється у строки, що обумовлені в договорі.

При встановленні розміру процентної ставки за строковими депозитами визначальним чинником є строк, на який розміщені кошти. Чим триваліший строк, тим вищі процентні ставки. Процентна ставка за строковим депозитом може залежати і від частоти виплати прибутку (чим рідше здійснюються виплати, тим вищий рівень процентної ставки), виду внеску, періоду повідомлення про вилучення, загальної динаміки ставок грошового ринку та інших умов. Деякі банки встановлюють мінімальний розмір строкового вкладу, величина якого залежить від орієнтації банку на відповідного вкладника (дрібного, середнього, великого).

Банки можуть зацікавити вкладників нарахуванням й сплатою простих і складних процентів. З метою компенсації інфляційних витрат банки можуть пропонувати вкладнику виплату процентів наперед.

8.7. Кредитні операції банків.

8.7.1. Сутність і функції кредиту. Форми кредиту та його види. Принципи кредитування (поверненість, строковість, платність, цільове використання, забезпеченість).

Кредитування традиційно вважається одним із основних видів діяльності банку. Кредиту притаманні такі функції:

1) перерозподільна (матеріальні та грошові ресурси, які були вже розподілені й передані в користування економічним суб'єктам, через кредит перерозподіляються і спрямовуються в тимчасове користування іншим суб'єктам);

2) забезпечення потреб обороту в платіжних засобах, яке полягає в тому, що кредит дає можливість гнучко розширити масу платіжних засобів в обороті, коли потреба в них зростає, і навпаки, тобто забезпечує передумови для ефективного регулювання обороту грошей;

3) контрольна, яка випливає з самої природи кредиту і полягає в тому, що в процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди;

4) стимулююча, яка полягає в тому, що позичальник зобов'язаний ефективно використовувати отриману позику, щоб на зароблені кошти не тільки повернути основну суму боргу і сплатити відсотки за користування кредитом, а й отримати прибуток.

Розрізняють дві основні форми кредиту:

1) товарний, що виникає між продавцями і покупцями, коли покупці одержують товари чи послуги з відтермінуванням платежу;

2) грошовий, що найбільш характерний у банківській практиці – зобов'язання банку гарантувати платіж клієнтові у випадку, коли той не зможе оплатити свої рахунки.

Згідно з Законом України “Про банки і банківську діяльність”, банком можуть надаватись такі види кредитів: юридичним та фізичним особам та міжбанківські кредити, тобто кредити, які одержує банк для формування своїх ресурсів. Сукупність кредитів, наданих банком на певну дату, характеризує його кредитний портфель.

Основними принципами кредитування є:

1. Цільове призначення позички.
2. Строковість передачі коштів кредитором позичальнику.
3. Платність користування позиченими коштами.
4. Забезпеченість позички.
5. Поверненість позичальником коштів кредитору в повному обсязі.

8.7.2. Сутність, класифікація та порядок надання банківських кредитів (довгострокові, короткострокові).

Банківський кредит надається всім суб'єктам господарювання незалежно від форми власності за умови, що позичальник є юридичною особою або фізичною особою, зареєстрованою як суб'єкт підприємництва. Кредит надається у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором.

За строком користування розрізняють кредити короткострокові та довгострокові. За забезпеченням виділяють забезпечені (ломбардні) і незабезпечені (бланкові). Залежно від стану кредитної дисципліни кредити поділяють на: строкові, на вимогу, прострочені, відстрочені (пролонговані).

Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених кредитною політикою банку, які включають: пріоритетні напрями в кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника; методику оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; рівень процентної ставки тощо.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах із додержанням таких умов:

- оцінки банком кредитоспроможності позичальника, його фінансової стабільності, ліквідності та рентабельності діяльності;

- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;

- позичальник повинен мати власне майно та брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу.

Кредити надають на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди (договору). До укладання кредитного договору банк повинен:

- ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника;

- здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування;

- визначити ступінь ризику для банку;

- визначити структуру майбутнього кредиту (сума, строк, процентна ставка тощо).

Рішення про надання кредиту приймається Кредитним комітетом колегіально й оформляється протоколом, після чого фахівець з кредитування формує кредитну справу позичальника і разом з юридичним управлінням готує кредитний договір у двох примірниках.

При виникненні у позичальника тимчасових фінансових проблем з об'єктивних причин та неможливості у зв'язку з цим погашення кредиту у строк, установлений кредитним договором, банк може в окремих випадках надати позичальнику відстрочку (продлонгацію) погашення боргу зі зміною кінцевого строку погашення кредиту.

8.7.3. Факторинг, овердрафт як форми кредитування.

Факторинг часто порівнюють з іншим видом кредиту на поповнення оборотного капіталу – овердрафтом. Але, порівняно і з овердрафтом, факторинг дозволяє отримувати гроші без застави. Кошти видаються на той термін та у тих обсягах, які потрібні, не обмежуючись лімітом банку.

Найпоширеніші види факторингу, що відрізняються один від одного, в першу чергу, ступенем ризику, який несуть сторони угоди: факторинг з регресом – дебітор не розраховується з факторинговою компанією, розрахунок повинен буде провести кредитор; факторинг без регресу – фактор приймає на себе всі ризики: якщо дебітор не розраховується з ним, він просто втратить суму, виплачену кредитору; відкритий факторинг – дебітор повідомляється про те, що його борг переведений; закритий факторинг – повідомлення дебітора про переуступку боргу; реальний факторинг – переуступається вже реально існуюче боргове зобов'язання; консенсуальний факторинг – заздалегідь переуступається майбутній борг який ще не виник; внутрішній факторинг – дебітор і кредитор знаходяться всередині однієї країни; зовнішній або міжнародний факторинг – покупець і постачальник є резидентами різних країн.

За допомогою факторингу поліпшується стан дебіторської заборгованості клієнта. Фактор перевіряє репутацію та платіжну дисципліну боржника, стежить за тим, щоб борг сплачувався своєчасно і в повному обсязі.

Овердрафт – форма короткострокового кредиту в межах встановленого банком ліміту, що дозволяє здійснювати розрахунки, коли у клієнта на поточному рахунку недостатньо коштів. За умов овердрафту кредитування банком розрахункового рахунку клієнта здійснюється для оплати розрахункових документів при нестачі або відсутності на розрахунковому рахунку клієнта-позичальника коштів. Банк списує кошти з рахунку клієнта в повному обсязі, тобто автоматично надає клієнту кредит на суму, що перевищує залишок коштів. Овердрафт відрізняється від звичайного кредиту тим, що для погашення заборгованості спрямовуються всі кошти, що надходять на рахунок клієнта.

Забезпеченням за овердрафтом є рухоме та нерухоме майно, ринкова

вартість якого складає не менше 70% запитуваного ліміту овердрафту, а саме: нерухоме майно, транспортні засоби, обладнання, майнові права на грошові кошти, що розміщені в банку за договором банківського вкладу/депозиту.

Види овердрафту: стандартний, який надається клієнтові в межах встановленого ліміту для виконання його платіжних доручень та оплати витрат, пов'язаних з їх виконанням, а також касових документів позичальника, незважаючи на недостатність або відсутність грошових коштів на рахунку; авансом, що надається клієнтові, який відповідає вимогам банку, з метою залучення (повернення) його на розрахунково-касове обслуговування; під інкасацію, який надається клієнтам, які відповідають вимогам банку і не менше 75% оборотів за кредитом розрахункового рахунка яких становить грошова виручка, що інкасується (у т. ч. здана на розрахунковий рахунок самим клієнтом); технічний, що надається клієнтові без урахування його фінансового становища, під оформлені на рахунок позичальника платежі (продаж/купівля валюти на біржі, до повернення термінового депозиту або інші гарантовані надходження на рахунок клієнта). Після отримання очікуваних надходжень на рахунок клієнта технічний овердрафт закривається.

8.8. Види операцій банків з цінними паперами (емісійні, посередницькі, інвестиційні).

Комерційні банки здійснюють операції на ринку цінних паперів з метою накопичення грошових коштів і нормалізації в системі грошового обігу. Більшість комерційних банків активно виступають емітентами цінних паперів і укладають угоди як через фондову біржу, так і на позабіржовому РЦП (торгівля облігаціями, продаж акцій тощо).

Чинне законодавство передбачає різноманітність операцій з цінними паперами. Відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” комерційні банки мають право займатися:

- як емітенти цінних паперів (емісійними операціями) – випуском власних цінних паперів, а саме акції, облігації, ощадні і депозитні сертифікати, векселі;

- як інвестори (інвестиційні операції) – вкладання коштів банків у цінні папери;

- як посередники (посередницькі операції) – виконують операції з цінними паперами в інтересах та за дорученням своїх клієнтів:

- брокерські являють собою процес здійснення цивільно-правових угод з цінними паперами від імені та за рахунок клієнта;

- дилерські являють собою процес здійснення цивільно-правових угод з цінними паперами від свого імені і за свій рахунок з метою перепродажу третім особам;

- довірчі (трастові) операції - операції банків з управління майном і фондовими цінностями, виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів на правах довіреної особи;

- реєстраторські - діяльність щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів здійснює емітент або реєстратор;

- депозитарні - надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форм їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках і обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;

- розрахунково-клірингова діяльність – діяльність із визначення взаємних зобов'язань щодо угод із цінними паперами та розрахунків за ними;

- консультаційні – послуги, що надаються кваліфікованими банківськими працівниками з питань випуску та обігу цінних паперів.

До позабалансових операцій з цінними паперами відносять: андеррайтинг (операції, пов'язані з первинним випуском і розміщенням цінних паперів іншого емітента); брокерські (виконання банками доручень клієнтів про продаж-купівлю цінних паперів за рахунок коштів клієнтів); дилерські; депозитарні.

8.9. Страхування.

8.9.1. Сутність та класифікація страхування.

Страхування - це правовідносини щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), та доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, які він має право отримувати згідно із законодавством.

Діяльність із страхування включає: 1) пряме страхування за класами страхування; 2) перестрахування за класами страхування; 3) діяльність, пов'язану з управлінням активами страховика; 4) діяльність з реалізації

страхових продуктів страховика; 5) іншу діяльність, пов'язану із здійсненням прямого страхування та перестрахування.

За сферами діяльності та спеціалізацією страховика виокремлюють 2 основні сфери діяльності: 1) Life insurance – страхування життя; 2) "Non-life" – нелайфові – загальні види ризикового страхування, які не пов'язані із страхуванням життя.

За об'єктами виділяються традиційно **три галузі страхування**: 1) *особисте страхування*, яке передбачає, що об'єктом страхування є життя, здоров'я, працездатність та додаткова пенсія страхувальника або застрахованої особи; 2) *майнове страхування*, яке пов'язане із володінням, користуванням і розпорядженням майном юридичних і фізичних осіб; 3) *страхування відповідальності* – галузь страхування, в якій об'єктом є майнові інтереси щодо відшкодування страхувальником шкоди, заподіяної фізичній особі або її майну чи юридичній особі.

За обсягом страхової відповідальності виокремлюють обмежену та розширену страхову відповідальність.

За формою здійснення страхування виокремлюють добровільне та обов'язкове страхування.

За статусом страховика виокремлюють державне, комерційне та взаємне страхування.

До класів ризикового страхування іншого, ніж страхування життя, належать такі: 1) клас 1 - страхування від нещасного випадку; 2) клас 2 - страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування); 3) клас 3 - страхування наземних транспортних засобів; 4) клас 4 - страхування залізничного рухомого складу; 5) клас 5 - страхування повітряних суден; 6) клас 6 - страхування водних суден; 7) клас 7 - страхування майна, що перевозиться (включаючи вантаж, багаж; 8) клас 8 - страхування майна від вогню та небезпечного впливу природних явищ; 9) клас 9 - страхування майна від шкоди, заподіяної градом, морозом, іншими подіями; 10) клас 10 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання наземного транспортного засобу; 11) клас 11 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання повітряного судна; 12) клас 12 - страхування відповідальності, яка виникає внаслідок використання водного судна; 13) клас 13 - страхування іншої відповідальності; 14) клас 14 - страхування кредитів; 15) клас 15 - страхування поруки (гарантії); 16) клас 16 - страхування інших фінансових ризиків; 17) клас 17 - страхування судових витрат; 18) клас 18 - страхування витрат, пов'язаних з наданням допомоги (асистанс) особам, які потрапили у скрутне становище під час здійснення подорожі.

До класів страхування життя належать: 1) клас 19 - страхування життя; 2) клас 20 - страхування життя до шлюбу та до народження дитини; 3) клас 21 - інвестиційне страхування життя; 4) клас 22 - безперервне страхування здоров'я; 5) клас 23 - пенсійне страхування.

8.9.2. Функції, принципи страхування.

Основними функціями страхування є: ризикова; створення й використання страхових фондів; заощаджувальна; превентивна; інвестиційна. Це специфічні функції, які характеризують процес страхування, а відповідно можуть доповнені також функціями, притаманними фінансам в цілому: розподільча (перерозподільча) та контрольна.

Страхування базується на зазначених нижче **принципах**:

1. **Добровільність** - вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком – виду страхування. Стосується лише добровільних видів страхування.
2. **Страховий ризик** – це ймовірна подія або сукупність подій на випадок яких укладається договір страхування. Страховий ризик розглядають як розподіл між страховиком і страхувальником несприятливих економічних наслідків у разі настання страхового випадку. Сукупність страхових ризиків становить обсяг страхової відповідальності страховика.
3. **Відкритість страхування (сумлінність)** – страховик і страхувальник зобов'язані повідомляти один одному всю інформацію щодо об'єкта страхування.
4. **Відшкодування в межах реально заподіяних збитків**, а страхова сума не може перевищувати фактичної вартості майна.
5. **Франшиза** – визначена договором страхування частина збитків, що не відшкодовується страховиком в разі настання страхового випадку. Вона може бути визначена у вигляді певної грошової суми або у відсотках до страхової суми.
6. **Суброгація** – передавання страхувальником страховикові права на стягнення шкоди з третіх винних осіб у межах суми, що підлягає відшкодуванню.
7. **Контрибуція** – право страховика звернутися до інших страховиків, які за проданими полісами відповідають перед одним і тим самим конкретним страхувальником, з пропозицією розділити витрати з відшкодування збитків.
8. **Співстрахування і перестрахування**. Співстрахування – це страхування об'єкта за одним спільним договором кількома страховиками. **Співстрахування** – страхування об'єкта за одним загальним договором декількома страховими компаніями.

Перестрахування – страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика

(перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика. 9. *Диверсифікація*, тобто розповсюдження активної діяльності страхової компанії за рамки основного бізнесу. Закон України «Про страхування» передбачає, що предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання й фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

8.9.3. Обов'язкове страхування та його сутність.

Міжнародний досвід говорить про те, що обов'язкове страхування - це вимоги до громадян та суб'єктів господарювання з обов'язкового укладення ними відповідних договорів страхування у певних сферах. Під обов'язковим страхуванням необхідно розуміти таку правову форму страхування, при якій на страхувальника законом покладається обов'язок проводити страхування життя, здоров'я, працездатності або майні чи своєї цивільної відповідальності перед третіми особами за власний рахунок або за рахунок зацікавлених осіб.

Обов'язкове страхування поділяють на: *державне* (фінансоване бюджетними коштами); *недержавне* (фінансоване особисто страхувальниками, що є обов'язковим для страхувальника, а не для страховика). Право на здійснення обов'язкових видів страхування може одержати будь-який страховик відповідно до ліцензії.

Обов'язковому державному страхуванню властиві такі *специфічні риси*: 1) *мета* такого страхування – забезпечення соціальних інтересів громадян та інтересів держави; 2) *об'єкт* страхування – страхування життя, здоров'я й майна державних службовців певних категорій; 3) *джерело* фінансування – обов'язкове державне страхування здійснюють винятково коштами, виділеними на обумовлені цілі з бюджету відповідного міністерства або іншого органу виконавчої влади, що є страхувальниками за цим видом страхування.

Характеристики *обов'язкового страхування*: 1) *страхові відносини виникають на основі Закону*; 2) *суцільне охоплення обов'язковим страхуванням об'єктів*; 3) *автоматичність поширення обов'язкового страхування на об'єкти*; 4) *дія обов'язкового страхування відбувається незалежно від внесення страхових платежів*; 5) *безстроковість обов'язкового страхування*; 6) *нормування страхового забезпечення з обов'язкового страхування*.

В Україні здійснюються такі види обов'язкового страхування: медичне страхування; особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників (крім тих, які працюють в установах та організаціях, фінансованих із

Державного бюджету України); особисте страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах та організаціях, фінансованих із Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони й членів добровільних пожежних дружин (команд); страхування спортсменів вищих категорій; страхування життя та здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини; особисте страхування від нещасних випадків на транспорті; авіаційне страхування цивільної авіації; страхування відповідальності морського перевізника й виконавця робіт, пов'язаних з обслуговуванням морського транспорту; страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; страхування засобів водного транспорту; страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду та інші.

8.9.4. Добровільне страхування та його сутність.

Добровільне – це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником та страховиком, який має необхідну ліцензію на підставі вільного волевиявлення суб'єктів угоди.

Страхування на добровільних засадах є пріоритетом страхувальника, а страховик повинен укласти договори відповідно до засад страхування. Дані договори характеризуються конкретними термінами страхування, сплатою страхових тарифів залежно від попиту та пропозиції на страховому ринку.

Для добровільного страхування у порівняння з обов'язковим властиве неповне охоплення об'єктів, тому що не всі потенційні страхувальники бажають укласти договори страхування. На відміну від обов'язкового, добровільне страхування завжди діє в межах певного періоду, обумовленого договором.

Видами добровільного страхування в Україні можуть бути: 1) страхування життя; 2) страхування від нещасних випадків; 3) медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); 4) страхування здоров'я на випадок хвороби; 5) страхування залізничного транспорту; 6) страхування наземного транспорту (крім залізничного); 7) страхування повітряного транспорту; 8) страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту); 9) страхування вантажів та багажу (вантажобагажу); 10) страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ; 11) страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5-9 цієї статті); 12) страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); 13) страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); 14) страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); 15)

страхування відповідальності перед третіми особами; 16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту); 17) страхування інвестицій; 18) страхування фінансових ризиків; 19) страхування судових витрат; 20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій; 21) страхування медичних витрат; 21-1) страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків 21-2) страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги; 22) страхування сільськогосподарської продукції; 23) інші види добровільного страхування.

8.9.5. Страховий ринок та суб'єкти страхування.

Страховий ринок – це сукупність економічних відносин між його учасниками щодо купівлі-продажу страхових послуг, у процесі яких формуються попит, пропозиція й ціна на страхові послуги, укладають договори страхування та виконують зобов'язання згідно з ними

Структура страхового ринку визначається суб'єктами ринку: професійними учасниками страхового ринку, до яких належать страхові компанії, перестрахові компанії, страхові посередники; *страхувальниками* – споживачами страхових послуг; *суб'єктами інфраструктури страхового ринку* – сюрвейєрами, актуаріями, аудиторами, консультантами та ін.

Інфраструктура страхового ринку – сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють і створюють умови для нормального, безперебійного, багаторівневого функціонування ринку як особливої економічної системи, а також взаємодії його суб'єктів на основі купівлі-продажу страхових продуктів.

Виділяють *посередницьку, ділову й інституційну* інфраструктури страхового ринку.

Основним елементом інфраструктури страхового ринку є **страхові посередники**. Страхові посередники можуть надавати послуги й виконувати роботи безпосередньо пов'язані з продаванням та обслуговуванням договорів страхування (агенти й брокери), або пропонувати послуги та роботи іншої, не страхової, діяльності (аварійні комісари, сюрвейєри, диспашери тощо). Перших називають *прямими страховими посередниками*, інших – *непрямими*.

Страхові агенти – фізичні особи або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та

страхових відшкодувань.

Страхові брокери – юридичні або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу у страхуванні як страхувальник. Страхові брокери – фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування.

Непрямими страховими посередниками вважаються: андеррайтери, аварійні комісари, аджайстери, актуарії, диспашери, сюрвеєри.

8.9.6. Страхова премія, страхова сума та страхове відшкодування, умовна та безумовна страхова франшиза.

Страхова премія (страховий платіж, страховий внесок) - плата у грошовій формі за страхування, яку страхувальник зобов'язаний сплатити страховику згідно з договором страхування;

Страхова сума - грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов договору страхування та/або законодавства зобов'язаний провести страхову виплату в разі настання страхового випадку;

Страхове відшкодування – страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку.

Франшиза – визначена договором страхування частина збитків, що не відшкодовується страховиком в разі настання страхового випадку. Вона може бути визначена у вигляді певної грошової суми або у відсотках до страхової суми. Розрізняють: *умовну франшизу* – звільнення страховика від відшкодування збитку, що не перевищує встановленої договором величини, та його повне покриття, якщо розмір збитку перевищує франшизу; *безумовну франшизу* – звільнення страховика від відшкодування збитку в розмірі франшизи.

Страхове відшкодування за системою пропорційної відповідальності передбачає виплату страхового відшкодування, яке розраховується за формулою:

$$Q = T * S/W,$$

де Q – страхове відшкодування;

S – страхова сума за угодою (договором);

W – вартісна оцінка об'єкта страхування;

T – фактична сума збитків

Страхове відшкодування за системою першого ризику передбачає виплату страхового відшкодування у розмірі збитків, але в межах страхової суми. «Перший ризик» у страховій справі розуміємо як ризик, вартісна оцінка якого не перевищує страхової суми. При страхуванні за цією системою всі збитки у межах страхової суми (перший ризик) відшкодовуються повністю, а збитки, що перевищують страхову суму (другий ризик), страховиком не відшкодовуються зовсім

Страхове відшкодування за системою “дробової частини” передбачає встановлення двох страхових сум, одна з яких називається показаною вартістю. За показаною вартістю страхувальникові зазвичай відшкодовуються збитки від ризику у вигляді дробу або відсотка. Відповідальність страховика за цією системою обмежується розмірами дробу. Отже, страхова сума буде меншою показаної вартості та її дробової частини. Страхове відшкодування дорівнюватиме збиткам у межах страхової суми. Якщо показана вартість дорівнює дійсній вартості, то система страхування за дробовою частиною тотожна системі страхування за першим ризиком. Якщо показана вартість менша від дійсної вартості, страхове відшкодування розраховується за системою пропорційної відповідальності.

Страхування за відновною вартістю. Передбачає, що відшкодування страховиком збитків за застрахований за цією системою об’єкт дорівнює ціні нового майна відповідного виду. Знос майна не враховується. Ця система забезпечує повний страховий захист інтересів страхувальника.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Розділ 1. Фінансова звітність підприємств за НП(С)БО

1. Бухгалтерський облік : [навч. посібник] / П. Куцик, О. Чабанюк, Ф. Макарук. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 364 с.
2. Звітність підприємств: [текст] : підручник. / [М. І. Боднар, Ю. А. Верига та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 776 с.
3. Куцик П. О. Звітність підприємств : [навч. посіб.] / П. О. Куцик. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 138 с.
4. Куцик П. О. Облік і звітність в оподаткуванні : навчальний посібник [2-е видан.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2021. – 501 с.
5. Податковий кодекс України : від 2 грудня 2010 року № 2755-VI : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / Н.С. Акімова, О.О. Говоруха, Л.О. Кирильєва, Т. О. Євлаш. Х. : ХДУХТ, 2019. 182 с.
7. Бухгалтерський облік: Навчальний посібник / В. М. Соколов, І. А. Косата, Т. В. Розіт тощо; за ред. В. М. Соколова. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 222 с.
8. Бухгалтерський облік як наука; від основ до наукової картини світу [колективна монографія] / за заг. ред. В. Я. Плаксієнка. — Київ: “Центр учбової літератури”, 2021. — 320 с
9. Воронко Р. М. Міжнародні системи обліку і звітності та аудиту: навчальний посібник. – 2-е вид. / Р. М. Воронко, К. І. Редченко, І. Г. Благун. – Львів : “Магнолія-2006”, 2018. – 522 с. Гриф надано Міністерством освіти і науки України (лист № 1/11-166 від 12.01.2011р.).
10. Іванчук Н. В. Звітність підприємств : навчальний посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 208 с.
11. Лень В.С. Звітність підприємства : [підручник] / В. С. Лень, В. В. Гливенко. – К. : Каравела, 2010. – 672 с.
12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 “Звіт про рух грошових коштів” // Міжнародні стандарти бухгалтерської звітності (IFRS) : станом на 1 січня 2009 року; у 2-х частинах. – К. : ФПБАУ, 2009. – Т.1. – С.1113 – 1136.
13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” : наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73 : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

14. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Консолідована фінансова звітність” : наказ Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 р. № 628 : [Електронний ресурс]. – режим доступу : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

15. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах” : наказ Міністерства фінансів України від 28 травня 1999 р. № 137, з наступними змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http:// zakon.rada.gov.ua>

16. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 23 “Розкриття інформації щодо пов’язаних сторін” : наказ Міністерства фінансів України від 18 серпня 2001 р. № 303, з наступними змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http:// zakon.rada.gov.ua>

17. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 “Спрощена фінансова звітність» : наказ Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 р., № 39, з наступними змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0685-19#Text>

18. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 “Фінансова звітність за сегментами” : наказ Міністерства фінансів України від 19 травня 2005 р. № 412 з наступними змінами.

19. Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?artid=340510&cat_id=2935

20. Положення про інвентаризацію активів та зобов’язань : затв. наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

21. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р., з наступними змінами і доповнення : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http:// zakon.rada.gov.ua>.

Розділ 2. Фінансовий аналіз

1. Власюк Н. І. Фінансовий аналіз: навч. посібник / Н. І. Власюк. – Львів: Вид-во “Магнолія-2006”, 2022. – 254 с.

2. Тютюнник Ю.М. Фінансовий аналіз. Навчально-методичний посібник для практичних занять і самостійної роботи / Ю. М. Тютюнник. - Полтава: ПДАУ, 2021. - 99 с.

3. Фінансовий аналіз та звітність : практикум / І. Ю. Єпіфанова, В. В. Джеджула. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 143 с.
4. Фінансовий аналіз : практикум / С. В. Шубіна, О. Ю. Мірошник, В. О. Шваденко. – Київ: ЦУЛ, 2021. – 296 с.
5. Захарченко П. В. Фінансовий аналіз: навч. посібник / П. В. Захарченко., М. П. Гриценко. – Бердянськ: [б.в.], 2018. - 224 с.
6. Кальченко О. М. Фінансовий аналіз: теорія і практика (у схемах і таблицях) : навч. посібник / О. М. Кальченко, О. В. Шишкіна. – Чернігів: Брагінець О. В. (вид.), 2019. – 435 с.
7. Ковальчук Н. О. Фінансовий аналіз: навч. посібник / Н. О. Ковальчук, Л. С. Гаватюк, Н. І. Єрміїчук. – Чернівці: Рута, 2019. – 336 с.
8. Нужна О. А. Електронний посібник з дисципліни «Фінансовий аналіз» / О. А. Нужна. – Луцьк, 2022. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%9D%D1%83%D0%B6%D0%BD%D0%B0%20%D0%9E/index.html.
9. Сіліверстова Л. Фінансовий аналіз: навч.-методичний посібник / Л. Сіліверстова. – К. :ЦУЛ, 2021. – 274 с.
10. Школяр О. І. Фінансовий аналіз: навч. посібник / О. І. Школяр. – К.: ЦУЛ, 2019. – 368 с.
11. Базілінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика / О. Я. Базілінська. - К.: ЦУЛ, 2019. – 328 с.
12. Берест М. М. Фінансовий аналіз: мультимедійний навч. посібник / М. М. Берест, М. О. Кіпа. – Харків, 2021. URL: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=5303&lang=fr>.

Розділ 3. Оподаткування

1. Бойко Р. В. Оподаткування: дистанційний курс / Р. В. Бойко [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://virt.lac.lviv.ua/course/view.php?id=1173>.
2. Карлін М.І. Фінанси України та сусідніх держав: навч. посіб. - К.: Знання, 2007. - 589 с.
3. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу : навч. посіб. / М.І. Карлін. - - К.: Знання, 2011. – 639 с.
4. Лондар С. Л., Тимошенко О. В. Фінанси. Навчальний посібник. - Вінниця: Нова Книга, 2009 - 384 с.
5. Мединська Т. В. Податкова система : навч. посібник / Т. В. Мединська, Н. І. Власюк. – [3-тє вид., перероб. та доповн.] – Л. : Магнолія 2006, 2012. - 424 с.

6. Податкові системи зарубіжних держав : навч. посібник / [Андрущенко В.Л. та ін] ; ДПС України, Нац ун-т держ. Податкової служби України.– К.: Кондор, 2012. – 218 с.
7. Податкова система: навч. посібник / [Лютий І.О., Демиденко Л.М., Романюк М.В. та ін., за ред. І.О. Лютого]. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 456 с.
8. Податковий кодекс України : від 07.01.2016 р. № 422-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Сідельникова Л.П. Податкова система: навч. посібник / Л.П. Сідельникова, Н.П. Костіна. – К. :Ліра-К, 2012. – 576 с.
10. Соколовська А.М. Основи теорії податків: навч. посібник / А.М. Соколовська – К. :Кондор, 2010. – 326 с.
11. Бойко Р.В. Оподаткування суб'єктів бізнесу. Збірник тестових завдань для студентів спеціальності "Облік і оподаткування".- Львів: видавництво ЛТЕУ, 2021 р. – 54 с.
12. Міжнародні фінанси : навч. посібник // О. В. Мицак, Т. Я. Андрейків, І. Р. Чуй. – Львів: вид-во ЛТЕУ, 2020. – 196 с.
13. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналій та ін.; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
14. Податкові системи зарубіжних держав : навч. посібник / [Андрущенко В.Л. та ін] ; ДПС України, Нац ун-т держ. Податкової служби України.– К.: Кондор, 2012. – 218 с.

Розділ 4. Бюджетна та податкова система

1. Алексеев І. В. Бюджетна система: підручник. Львів: Львівська політехніка, 2019. 400 с.
2. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях / С. В. Качула, Г. Є. Павлова, Л. В. Лисяк, О. В. Добровольська, Л. І. Катан. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
3. Бюджетна система: навч. посіб. / Т. Я. Андрейків, В. В. Оліярник. Львів: Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2017. 288 с.
4. Бюджетна система: підручник / за ред. д.е.н., професора В. Г. Демянишина, д.е.н., професора О. П. Кириленко, д.е.н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
5. Бюджетна система: Практикум: навч. посіб. / Ярошевич Н. Б., Кондрат І. Ю., Якимів А. І. Львів.: "Новий Світ2000", 2019. 400 с.

6. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Варналій З. С., Романюк М. В. Податкова система : підручник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Знання України, 2019. 567 с.
8. Кузь В. І. Податкова система: навч. посіб. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4667/Podatкова_sustema_Kuz_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
9. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2020. 272 с
10. Податкова система : навч. посіб. / Ю. Б. Іванов, В. Ф. Тищенко, О. Є. Найденко та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 408 с.
11. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
12. Сучасна бюджетна система: правила та процедури: навч. посібник / [За заг. ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження». К., 2017. 184 с.
13. Юшко С. В. Бюджетна система: підручник / Харків : Вид. ХНЕУ, 2018. 384 с.

Розділ 5. Фінансовий облік за НП(С)БО

1. Атамас П. Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки: навч. посіб. / П.Й. Атамас – [2-ге вид., переробл. та допов.]. – К. : ЦУЛ, 2010. – 392 с.
2. Бабіч В. В. Фінансовий облік (облік активів): навч. посіб. / В. В. Бабіч, С. В. Сагова. – К. : КНЕУ, 2006. – 282 с.
3. Бухгалтерський (фінансовий) облік: навч. посіб. / [Р. М. Косміна, Ю. Д. Чацкіс та ін. ; за ред. Ю.Д. Чацкіс] – К. : Вища школа, 2008. – 255 с.
4. Бухгалтерський облік (загальна теорія): навч. посіб. / В. І. Бачинський, П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь, Т. В. Попітїч. – Львів : Магнолія 2006, 2010. – 478 с.
5. Бухгалтерський облік на заготівельних і переробних підприємствах споживчої кооперації: навч. посіб. / Озеран В.О., Волошин А.М., Москалюк О.В. [та ін.] ; за ред. В. О. Озеран. – К.: НМЦ "Укоопосвіта", 2004. – 160 с.
6. Бухгалтерський облік на підприємствах роздрібної торгівлі та громадського харчування споживчої кооперації: навч. посіб. / Озеран В.О., Волошин А.М., Москалюк О.В. [та ін.] ; за ред. В.О. Озеран. – К.: НМЦ "Укоопосвіта", 2004. – 188 с.
7. Бухгалтерський облік на ринках споживчої кооперації: навч. посіб. / [Озеран В. О., Куцик П. О., Макарук Ф. Ф. та ін. ; за ред. П. О. Куцика, В. О. Озерана, А. М. Волошина] – Львів : Видавництво ЛКА, 2010. – 306 с.

8. Бухгалтерський облік та оподаткування (+CD): навч. посіб. / [Хом'як Р. Л., Лемішовський В. І., Корягін М. В. та ін. ; за ред. Р.Л. Хом'яка, В.І. Лемішовського] – [3-те вид., доп. і перероблене]. – Львів : Бухгалтерський центр "Ажур", 2010. – 1220 с.
9. Верхоглядова Н. І. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна, В.І. Кисла – К. : ЦУЛ, 2010. – 535 с.
10. Герасим П. М. Курс фінансового обліку: навч. посіб. / П.М. Герасим, К.П. Журавель, П.Я. Хомин – К. : Знання 2007. – 566 с.
11. Коблянська О. І. Фінансовий облік: навч. посіб. / О.І. Коблянська – [2-ге вид., випр. і допов.]. – К. : Знання, 2007. – 471 с.
12. Куцик П. О. Фінансовий облік І: навч. посіб. / П. О. Куцик. – 2014. – 164 с.
13. Косміна Р. М. Бухгалтерський (фінансовий) облік: навч. посіб. / Косміна Р. М. – К. : Вища школа, 2008. – 255 с.
14. Курс фінансового обліку: навч. посіб. / [П. М. Герасим, Г. П. Журавель та ін.]. – К. : Знання, 2007. – 565 с.
15. Куцик П. О. Бухгалтерський облік у торгівлі та ресторанному господарстві: навч. посіб. / П. О. Куцик, Л. І. Коваль, Ф. Ф. Макарук. – Львів : Магнолія 2006, 2010. – 375 с.
16. Нашкерська Г. В. Фінансовий облік: навч. посіб. / Г.В. Нашкерська – К. : Кондор, 2009. – 503 с.
17. Організація первинного обліку та економічного аналізу на прикладі підприємств торгівлі: навч. посіб. / В. І. Бачинський, В. С. Рудницький, І. Д. Лазаришин, В. Л. Поліщук. – К. : ВД "Професіонал", 2004. – 480 с.
18. Пушкар М. С. Фінансовий облік: підручник / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 628 с.
19. Фінансовий облік: підручник / [Я.Д. Крупка, З.В. Задорожний, Н.Я. Микитюк та ін.] – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 551 с.
20. Фінансовий облік [Текст] : підручник / С. Голов, В. Костюченко, І. Кравченко, Г. Ямборко. – К. : Лібра, 2005. – 980 с.
21. Чебанова Н. В. Фінансовий облік: підручник / Н. В. Чебанова, Т.І. Єфіменко. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 704 с.
22. Інструкція про застосування Плану рахунків фінансового обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : наказ МФУ від 30.11.1999 р. № 291 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99>.

23. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : наказ МФУ від 30.11.1999 р. № 291 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.

24. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?artid=340510&cat_id=2935

Розділ 6. Управлінський облік

1. Атамас П. Й. Управлінський облік : навч. посіб. / П. Й. Атамас. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.

2. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.

3. Карпенко О. В. Управлінський облік : навч. посіб. / О. В. Карпенко, Д. В. Карпенко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 268 с.

4. Куцик П. О. Концепція уніфікованої системи обліку і звітності в корпоративному управлінні : монографія / П. О. Куцик. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2017. – 408 с.

5. Kutsyk, P., Redchenko, K., & Voronko, R. (2020). MANAGEMENT CONTROL AND MODERN DECENTRALIZED TECHNOLOGIES. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(4), 98-102.

6. Куцик П. Бухгалтерський облік для прийняття екологічних рішень / П. О. Куцик, О. А. Полянська // *Бізнес Інформ: науковий журнал*. – 2018. – № 8. – С. 124-129.

7. Куцик П. О. Облікова концепція управління вартістю нематеріальних активів підприємства [Текст] : монографія / П. О. Куцик, І. М. Дрогобицький, З. П. Плиса, Х. І. Скоп. – Львів : Растр-7, 2016. – 268 с.

8. Куцик П. О. Управління фінансовими ризиками : навч. посібник / П. О. Куцик, Васильців Т. Г., Сороківський В. М., Стефаняк В. І., Сороківська М. В. – Львів : Растр -7, 2016. – 320 с. – 18,5 друк. арк.

9. Куцик П. О. Управлінський облік операційної діяльності підприємств оптової торгівлі : [монографія] / П. О. Куцик, В. І. Бачинський, О. А. Полянська. – Львів : Видавництво “Растр-7”, 2015. – 312 с.

10. Куцик П. Організація оперативного і стратегічного контролінгу в умовах інтегрованої системи обліку / П. Куцик, Н. Остап'юк // *Технологічний аудит та резерви виробництва*. – 2017. – № 3/4 (35). – С. 24-29.

11. Куцик, П., Бачинський, В., Кузьмінська, К., & Чабанюк, О. (2022). Особливості застосування методу цільового калькулювання собівартості продукції

у процесноорієнтованому виробництві. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(43), р. 25–32. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.2.43.2022.3363> (Web of Science (ESCI)).

12. Нападівська Л. В. Управлінський облік : підруч. / Л. В. Нападівська. – К. : Книга, 2004. – 462 с.

13. Нападівська Л. В. Управлінський облік : [монографія] / Л. В. Нападівська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 356 с.

14. Партин Г. О. Управлінський облік : навч. посіб. / Г. О. Партин, А. Г. Загородній, Т. І. Свідрик, А. І. Ясінська. – [3-ге вид., випр. і доп.]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 280 с.

15. Чік М. Ю. Зведений облік витрат як складова формування результату діяльності підприємства / М. Ю. Чік, К. І. Редченко // Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2020. – Вип. 61. – С. 68-74.

Розділ 7. Фінанси підприємств

1. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств: навч. посібник. 2-ге вид., розшир. та допов. Полтава: РВ ПДАА, 2018. 350 с.

2. Бедринець М. Д., Довгань Л. П. Фінанси підприємств: навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2018. 292 с. URL: <http://dsmapr.com.ua/assets/files/finansii-pidpriemstv-2018.pdf>

3. Біла О.Г., Чуй І. Р. Фінанси: навч. посіб. Львів : “Магнолія 2006”, 2022. 376 с.

4. Власова Н. О., Міщенко В. А., П’ятак Т. В., Кочетова Т. І., Котлярова А. В. Фінанси підприємств: підручник / за наук. ред. проф. Н.О. Власової. Харків : Світ Книг, 2018. 437 с. URL: <https://cutt.ly/Q2uzVPj>

5. Власюк Н. І. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. Львів: Магнолія-2006, 2022. 245 с.

6. Зянько В. В., Фурик В. Г., Вальдшмідт І. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. Ч.1; Ч.2. Вінниця : ВНТУ, 2016. 126 с. URL : http://fk.vntu.edu.ua/images/documents/fp_1_2016.pdf; https://fk.vntu.edu.ua/images/documents/fp_2_2016.pdf.

7. Мицак О.В., Чуй І.Р. Фінансовий менеджмент: навч. посібник. Львів: «Магнолія-2006», 2018. 216с. (2-е вид.)

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

9. Нікола С. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 206 с.

10. Фінанси підприємств : конспект лекцій / [уклад. Т. Я. Андрейків, І. Р. Чуй, М. В. Сороківська]. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету. 2022. 140 с.

11. Фінанси підприємств: навч. посібник / Т. Я. Андрейків, І. Р. Чуй, М. В. Сороківська. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. 276 с.

12. Фінанси підприємств: навч. посібник / [Ситник Н. С., Смолінська С.Д., Ясіновська І.Ф.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 402 с. URL : <https://cutt.ly/g2uzD0G>

13. Фінанси підприємств: навч. посібник [за ред. Г. Я. Аніловської, І. Б. Висоцької]. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 440 с. URL: <https://cutt.ly/q2uzOK7>.

Розділ 8. Банківська справа та страхування

1. Банківська система: навчальний посібник / Ситник Н. С., Стасишин А. В., Блащук-Девяткіна Н. З., Петик Л. О.; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.

2. Банківська система : підручник : у 2 ч. / за ред. проф. Лади Василівни Шірінян ; Нац. унт. харч. технологій. Київ : Ліра-К, 2019. Ч. 1 : Банківська система України та її економічні основи / [Л. В. Шірінян та ін.]. 2019. 411 с.

3. Стечишин Т. Б., Луців Б. Л. Банківська справа: навчальний посібник [2-ге вид. випр. і доповн.]. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 404 с

4. Тридід О. М., Самородов Б. В., Вядрова І. М. та ін. Банківська система : підручник / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Львів : “Новий Світ – 2000”, 2020. 536 с.

5. Ушакова О. А. Банківські операції : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2021. 226.

6. Іванчуки Н. В. Гроші і кредит : навчальний посібник. Острого : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2021. 332 с.

7. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник / М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, Н. Г. Пайтра та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 526

8. Копилюк О. І., Музичка О. М. Банківські операції : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2 видання, 2019. 536 с.

9. Щетинін А. І. Гроші та кредит : навчальний посібник. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. 163 с

10. Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Офіційний вісник України. 1999. № 24. (зміни і доповнення) URL :

<http://www.rada.gov.ua>.

11. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. 2002. № 7 (зміни і доповнення) URL : <http://www.rada.gov.ua>.

12. Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко О. М. Страхування: навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 350 с.

13. Журавльова Т. О., Дем'янчук Т. О. Страхування: навч. посібник. Одеса: Освіта України, 2017. 319 с.

14. Про страхування: Закон України від 18.11.2021р. № 1909-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

15. Терещенко Т. Є., Заволока Л. О., Пономарьова О. Б. Страхування (у схемах, таблицях, коментарях): навч. посібник. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2020. - 221 с.

16. Фисун І. В., Ярова Г. М. Страхування: навч. посіб. – К. : ЦУЛ, 2016. 240 с.

Навчальне видання

Облік та фінанси

Навчальний посібник

(за Програмою предметного тесту з обліку та фінансів єдиного фахового вступного випробування для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра)

Укладачі:

*Куцик П. О.,
Воронко Р. М.,
Герасименко Т. О.,
Копилюк О. І.,
Черкасова С. В.,
Бачинський В. І.,
Головацька С. І.,
Руцишин Н. М.,
Чабанюк О. М.,
Бойко Р. В.,
Воронко О. С.,
Чік М. Ю.,
Власюк Н. І.,
Андрейків Т. Я.*

Літературний редактор – Мох О. П.

Коректор – Мох О. П.

**Оригінал-макет видавництва
Львівського торговельно-економічного університету**

Підписано до друку 27.04.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
21,75 др. арк. 20,32 ум. др. арк. 18,5 облік.-видавн. арк.
Тираж 300 прим. Зам. 595/30.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

ОБЛІК ТА ФІНАНСИ

Видавництво Львівського
торговельно-економічного університету